

Teoriden M¼cadeleye M¼sterekler Siyaseti

Hazırlayanlar: Erkin Erdoğan, Nuran Y¼ce, zdeŒ zbay

Teoriden M¼cadeleye M¼sterekler Siyaseti

Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, Kasım 2018, İstanbul

Teoriden Mücadeleye Müsterekler Siyaseti

Doç. Dr. Bülent Duru
Prof. Dr. Aykut Çoban
Doç. Dr. Ümit Akçay
Doç. Dr. Begüm Özden Fırat
Dr. Fırat Genç
Can Irmak Özinanır
Dr. Lülüfer Körükmez
Umut Kocagöz
Dr. Özdeş Özbay
Luke Stobart

Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği

Kasım 2018, İstanbul
Kocatepe Mah, Receppaşa Cad. No:9 D:10
İmren Apt. Beyoğlu/ İstanbul
www.sehak.org, www.suhakki.org
E-posta: bilgi@sehak.org
ISBN no: 978-605-67704-1-8
Baskı: Aydesa Matbaacılık ve Reklamcılık
Akademik Editör: Özdeş Özbay
Yayına Hazırlayanlar: Erkin Erdoğan, Nuran Yüce, Özdeş Özbay
Tasarım: Emin Şakir
Redaksiyon: Fulya Burcu Oral
Kapak fotoğrafı: Indignats / Indignados / Indignés by Julien Lagarde

Kitapta yer alan makalelerin içeriğinden yalnızca yazarlar sorumludur. İfade edilen görüşler **Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği**'nin ve **Rosa Luxemburg Stiftung**'un pozisyonunu yansıtmaz. Bu kitap Rosa Luxemburg Stiftung'un Federal Almanya Cumhuriyeti Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı fonlarıyla sağladığı destek ile yayınlanmıştır. İçeriğin tüm hakkı Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği'ne ait olup, bu yayının tümü veya bazı bölümleri orijinal yayına düzgün bir referans vermek kaydıyla isteyen herkes tarafından özgürce kullanılabilir.

İçindekiler

Yazarların Özgeçmişleri	4
Önsöz	6
Bülent Duru Müşterekler Nedir? Doğal, Kentsel, Sosyal Müşterekler ve Kentsel Toplumsal Hareketlere Etkileri Üzerine	10
Aykut Çoban Ekolojik Ortaklaşım (Müşterekler) ve Türkiye’de Uygulanan Çitleme Politikaları.....	27
Ümit Akçay Kapitalizmin Krizi ve Müşterekler.....	48
Begüm Özden Fırat Küresel Hareket Döngüleri ve Müşterekleştirme Hareketleri.....	60
Fırat Genç İstanbul’da Kentsel Muhalefet ve Müşterekler Politikası.....	73
Can Irmak Özinanır Dayanışma Akademileri Müştereklerin Neresinde Duruyor?.....	91
Lülüfer Körükmez Göçmen Dayanışma Hareketlerini Müşterekler İçinde Düşünmek.....	104
Umut Kocagöz Gıdanın Müşterekler Siyaseti.....	122
Özdeş Özbay Suyun Müşterekler Siyaseti.....	138
Luke Stobart Barselona’da Müşterekler Deneyi.....	152

Yazarların Özgeçmişleri

Prof. Dr. Aykut Çoban

1965 yılında Karabük'te doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Doktorasını burslu olarak gittiği İngiltere'de Essex Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde 2001'de tamamladı. 2011'de Profesör oldu. 1991 yılında çalışmaya başladığı Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki görevine, barış talep ettiği için bir olağanüstü hâl KHK'sıyla 7 Şubat 2017 tarihinde son verildi. Çalışma alanları siyasal ekoloji, çevre politikaları, iklim politikaları, toplum-doğa ilişkileri, çevreci kuramlar, eko-Marksizm, embriyo hakları ve biyoteknolojidir. Yazılarına www.aykutcoban.org sayfasından erişilebilir.

Doç. Dr. Begüm Özden Fırat

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir. Kent ve kültür sosyolojisi, görsel kültür çalışmaları ve toplumsal hareketler alanlarında çalışmaktadır. *Commitment and Complicity in Cultural Theory and Practice* (Palgrave/Macmillan, 2009), *Cultural Activism: Practices, Dilemmas, Possibilities* (Rodopi, 2011) ve *Küresel Ayaklanmalar Çağında Direniş ve Estetik* (İletişim, 2015) kitaplarının editörlerindedir. *Encounters with the Ottoman Miniature Contemporary Readings of an Imperial Art* adlı kitabı 2015'te I.B. Tauris tarafından yayınlanmıştır.

Doç. Dr. Bülent Duru

1971 yılında Ankara'da doğdu. 1988'de Ankara Atatürk Lisesi'ni bitirdi. Aynı yıl A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümüne girip 1992 yılında mezun oldu. "Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye'de Gönüllü Çevre Kuruluşları" başlıklı yüksek lisans tezini 1995, "Kıyı Yönetiminde Bütünleşik Yaklaşımlar ve Ulusal Kıyı Politikası" başlığını taşıyan doktora tezini 2001 yılında tamamladı. 1993 yılında araştırma görevlisi olarak işe başladığı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yerel yönetimler, kentleşme politikası, kırsal gelişme, çevre yönetimi konularında dersler verdi. Barış Bildirisi'ni imzaladığı için 2017 yılında SBF'den atıldı. Kentleşme, yerel yönetimler, çevre politikaları ile siyaset bilimi alanında makaleleri, kitapları, derlemeleri, çevirileri ve araştırmaları bulunmaktadır.

Can İrmak Özınanır

2006 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden mezun oldu. 2009 yılında aynı bölümde "Antikapitalist hareket ve yeni medya teknolojileri" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2011 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde araştırma görevlisi oldu. Barış İçin Akademisyenler'in "Bu suça ortak olmayacağız" bildirisine imza attığı için 7 Şubat 2017'de 686 no'lu KHK ile görevinden ihraç edildi. Medya çalışmaları ve hegemonya üzerine doktora çalışmaları devam ediyor.

Dr. Fırat Genç

Doktorasını 2014 yılında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Yakın Türkiye Tarihi Enstitüsü'nden aldı. İstanbul Bilgi ve Boğaziçi üniversitelerinde dersler verdi. *Milletin Bölünmez Bütünlüğü: Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilikler* (2007, TESEV) başlıklı kitabın eşyazarlarından biri. Kent çalışmaları, mekân politikası, toplumsal hareketler ve uluslararası

göç üzerine yazıları çeşitli dergilerde ve derleme kitaplarda yayımlandı.

Luke Stobart

Londra, Barselona ve Madrid'te toplumsal hareketler içerisinde yer alan bir aktivist iken yazar ve akademisyen oldu. Uzmanlık alanı Katalonya ve İspanya. Bu alanda yazdığı makaleler The Guardian, Jacobin, Viejo Topo ve New Internationalist'te yayımlandı. Katalonya'daki göç politikaları üzerine doktorasını yapmaktadır. İspanyol statükosunun yaşadığı zorlukları anlattığı kitabı yakın zamanda Verso Books'tan çıkacak.

Dr. Lülüfer Körükmez

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD Doktora Programı'nda, Ermenistan'dan Türkiye'ye işgücü göçü konulu tezini 2012 yılında tamamlamıştır. Ocak 2017'ye kadar aynı üniversitede Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Barış İmzacısı olması nedeniyle üniversiteden ihraç edilmiştir. 2017 Aralık'tan bu yana ise Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nda araştırmacı olarak çalışmaktadır. Uluslararası göçler, Türkiye'de göç hareketleri, düzensiz göçler ve ayrımcılık konuları akademik ilgi alanları arasında yer almaktadır.

Dr. Özdeş Özbay

Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü mezunu olan Özdeş Özbay, yüksek lisansını İsveç'in Lund Üniversitesi Avrupa Çalışmaları bölümünde tamamladı. 2016 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümü doktora programından "Değişen İşçi Sınıfı: İstanbul'da Ortaya Çıkan Yeni Kolektif Eylem Repertuarı ve Örgütlenme Pratikleri" başlıklı teziyle mezun oldu. Çeşitli sivil toplum örgütlerinde ve araştırma projelerinde çalıştı. 2016-2017 yıllarında Su Hakkı Kampanyası'nda çalışan Özbay, 2018 yılında da SEHAK'ın "Türkiye'de Müştereklerin Savunulması ve Kazanılması" projesinde çalışmıştır.

Umut Kocagöz

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Felsefe bölümünde, yüksek lisans eğitimini de "Müşterekler Siyasetinin Rasyonalitesi" başlıklı tez çalışmasını yaptığı Bilgi Üniversitesi Felsefe ve Toplumsal Düşünce programında tamamladı. Akıntıya Karşı (2012) isimli belgeselin yapım ekibinde yer aldı. Herkesin Herkes İçin: Müşterekler üzerine Eleştirel bir Antoloji (2017) kitabını hazırlayanlardan biridir. Halen Lahey'de bulunan Uluslararası Sosyal Çalışmalar Enstitüsü'nde doktora öğrencisidir. Türkiye'de kır temelli toplumsal hareketler, köylü mücadeleleri, gıda egemenliği, müşterekler, ve siyaset teorisi çalışma alanları içerisinde yer almaktadır.

Doç. Dr. Ümit Akçay

Berlin School of Economics and Law'da (HWR Berlin) ders vermektedir. Daha önce İstanbul Bilgi Üniversitesi, ODTÜ, Atılım Üniversitesi, New York Üniversitesi ve Ordu Üniversitesi'nde çalıştı. Akçay, Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği (Ankara: Notabene, 2016) kitabının ortak yazarı; Para, Banka, Devlet: Merkez Bankası Bağımsızlaşmasının Ekonomi Politikası (İstanbul: SAV, 2009) ile Kapitalizmi Planlamak: Türkiye'de Planlamanın ve Devlet Planlama Teşkilatının Dönüşümü (İstanbul: SAV, 2007) kitaplarının yazarıdır. Akçay, güncel olarak uluslararası siyasal iktisat, merkez bankacılığı ve finansallaşma alanlarıyla ilgilenmektedir. Gazete Duvar'da haftalık köşe yazmaktadır.

Önsöz

Müşterekler kavramı ilk kez ortaya atıldığı 1968’den bu yana hem etkilediği kesimler açısından hem de kavramsal içeriği açısından büyük değişim gösterdi. Sosyal refah devletinin sonuna yaklaşıldığı ve 68 hareketinin yükseldiği bir dönemde Garret Hardin’in kaleme aldığı *Müştereklerin Trajedisi* başlıklı makale, esas olarak 1980 sonrası yaşanan neoliberal dönemde daha bir anlam kazandı. Bu, müştereklerin mülkiyet ilişkilerinin dışında bırakılmasının onları yok edeceği iddiasına dayanıyordu. Hardin, 1978’de yazdığı *Political Requirements for Preserving our Common Heritage* makalesinde de zaten açıkça ‘kalabalıklaşan dünyada bir dış baskı gücüne’ ihtiyaç olduğunu yazıyordu. Dolayısıyla *Müştereklerin Trajedisi*’nde de bahsettiği üzere esas meseleyi dünya nüfusunun artışında görüyor ve müşterekleri korumanın yolunun nüfus artışını zorla sınırlandırmaktan ve müşterekleri özel veya kamu mülkiyeti içerisine almaktan geçtiğini söylüyordu. Hardin’in bu yorumuna en önemli itiraz, 2009 yılında Nobel İktisat Ödülü’nü kazanan Elinor Ostrom’un çalışmalarıydı. Ostrom önemli bir itiraz dile getirmişse de bu tartışma esas olarak akademik bir düzlemde sürüyordu.

Müşterekler siyasetinin toplumsal hareketlerin gündemine girmesi neoliberal hegemonyanın tesis edildiği ve bunun olumsuz sonuçlarının küresel ölçekte ortaya çıkmaya başladığı 1990’larda gerçekleşti. SSCB’nin dağıldığı ve piyasa kapitalizminin nihai zaferini ilan ettiği bir dönemde önce ormanlar ve sular gibi doğal varlıklar, ardından su ve hıfzıssıhha, eğitim ve sağlık gibi hizmetler metalaştırılmaya ve özelleştirilmeye başlandı. “Başka bir alternatif yok” denerek uygulanan neoliberal politikalara zaman içinde küresel düzeyde itirazlar yükseldi. Özellikle 1999’da Seattle’da düzenlenen Dünya Ticaret Örgütü toplantısının sendikalar ve aktivistler tarafından engellenmesi yeni bir küresel antikapitalist hareketin şafağıydı. Bu dönem içerisinde müşterekler kavramı toplumsal hareketlerin gündemine girmeye başladı. Öncelikle ekolojik varlıkların metalaştırılmasına karşı bu varlıkların herkesin müştereksi olduğunu ve piyasa ilişkileri

içerisine alınmamasını savunan hareketler zamanla, bunun da ötesine geçerek müştereklerin onu kullanan veya ondan etkilenenler tarafından müşterekleştirilerek yönetilmesini de savunmaya başladı. Müşterekler siyaseti daha sonra özelleştirme dalgasına karşı eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin toplumun müşteregi olduğunu savunarak siyasal alanını genişletti. Ardından, özellikle 2011 yılında küresel ölçekte yaşanan meydan işgalleri sonrası müşterekler siyaseti; kent müştereklerinin savunulmasına ve kentin bizatihi kendisinin bir müşterek olduğu dolayısıyla da kentliler tarafından müşterekleştirme yoluyla yönetilmesi gerektiği taleplerine doğru genişledi.

Bu derleme kitapta müşterekler siyasetini mümkün olduğunca bu bütünlük içerisinde analiz etmeye çalışan makaleler bulacaksınız. Makalelerin ortak yönü müşterekleri sadece akademik bir çalışma alanı olmaktan çıkararak antikapitalist mücadele açısından hangi potansiyelleri taşıdığını sınırlılıklarıyla beraber ele almaktır. Bunun yanı sıra bu makalelerin büyük çoğunluğu Türkiye özelinde yaşanan toplumsal hareketler içerisinde müşterekler siyasetinin izlerini takip etmeye çalışmaktadır. Bu kitabın dünyayı anlamak kadar onu değiştirmek de isteyen aktivistler açısından hem kavramsal hem de mücadele deneyimlerini taşıdığına, dolayısıyla önemli bir boşluğu doldurmaya aday olduğuna inanıyoruz.

Okuyacağınız ilk makale Bülent Duru'nun kaleme aldığı, *Müşterekler Nedir? Doğal, Kentsel, Sosyal Müşterekler ve Kentsel Toplumsal Hareketlere Etkileri Üzerine* başlıklı makalesidir. Duru, bu makalede müşterekler siyasetinin olanaklarını tartışıyor. Müşterekleri üçe ayırıyor: Hava, su, toprak gibi doğal müşterekler; sokak, park, meydan gibi kentsel müşterekler ve sosyal medya, internet, gelenekler gibi sosyal olanakları ve bir yandan da bilim, sanat, müzik gibi kültürel değerleri içeren sosyal ve kültürel müşterekler. Duru, kentlerin artan hegemonyasına rağmen kent ve kır müşterekleri arasında ayırım yapmanın artık giderek zorlaştığını anlatırken, AKP hükümetleri döneminde bu üç müşterekler alanının da dönüşümünü ele alıyor. Doğal ve kentsel müşterekler alanında çeşitli toplumsal hareketler ortaya çıkarken sosyal ve kültürel müşterekleri savunan hareketlerin çok daha cılız olmasının nedenleri üzerinde bir tartışma yürütüyor. Müşterekler siyasetinin işçi sınıfı ile olan ilişkisine vurgu yapıyor. Bu hareketlerin barındırdığı potansiyellerle birlikte sınırlılıklarını tartışıyor.

Aykut Çoban, *Ekolojik Ortaklaşım (Müşterekler) ve Türkiye'de Uygulanan Çitleme Politikaları* başlıklı makalesinde müşterekler kavramını tartışmaya açıyor. Müşterek yerine ortaklaşım kavramını tercih ediyor. Çoban, ekolojik ortaklaşım odaklanarak ilkel birikimin ortaklaşımın çitlenmesindeki tarihsel rolünü anlattıktan sonra Türkiye'nin ekolojik varlıklarının hangi politikalarla çitlendiğini aktarıyor.

Ümit Akçay, *Kapitalizmin Krizi ve Müşterekler* başlıklı makalesinde ekonomik kriz dönemlerinde müşterekler siyasetinin antikapitalist bir hareket için taşıdığı potansiyeller üzerinde duruyor. Akçay makalesine, kapitalizmin 2007-8 küresel finansal krizinin nedenlerine, krizden çıkış için uygulanan ana akım ekonomi politikalarına ve bunun kısa dönemli sonuçlarına yer vererek başlıyor. Ardından da kriz karşısında geliştirilen alternatif politikaların eleştirisini yaparak müşterekler siyasetinin sunabileceği katkılara odaklanıyor.

Begüm Özden Fırat, *Küresel Hareket Döngüleri ve Müşterekleştirme Hareketleri* başlıklı makalesinde müşterekler kavramını toplumsal hareketler üzerinden okuyor. Müşterekler siyaseti içerisinde değerlendirilebilecek toplumsal hareketleri çok daha gerilere götürmek mümkün olsa da, esas olarak iki küresel hareket döngüsünün günümüze etkisi olduğunu anlatıyor. Bunların ilki 1999 yılında Seattle'daki DTÖ toplantısının göstericiler tarafından engellenmesi ile başlayan karşı küreselleşme hareketi, diğeri ise 2011'de başlayan meydan ve işgal hareketleri. Fırat, bu iki döngü içerisindeki müşterekleştirme deneyimlerinin sistem karşıtı alternatifleri fiilen örgütlemeye önemli bir rol oynadığını, ancak hareketlerin küresel ağlarını ve etkileşimini kaybetmeye başlamasıyla birlikte içe kapanma gibi olumsuzluklarla başa kalarak süreklilik kazanmakta zorluklar yaşadığını anlatıyor.

Fırat Genç, *İstanbul'da Kentsel Muhalefet ve Müşterekler Politikası* başlıklı makalesinde kentsel müşterekleri İstanbul'un 2000'li yıllarda geçirdiği dönüşüm ve bu dönemde ortaya çıkan kentsel direniş hareketleri özelinde ele alıyor. Genç, bu çerçeve içerisinde üç kent mücadelesini anlatıyor: Kentsel dönüşüm projelerine karşı mahallelerde ortaya çıkan mahalle dayanışmaları, kamusal alanları savunmak için ortaya çıkan direnişler ve Gezi Direnişi.

Can İrmak Özınanır, *Dayanışma Akademileri Müştereklerin Neresinde Duruyor?* başlıklı makalesinde Barış İçin Akademisyenler'in "Bu Suça Ortak Olmayacağız" metnini imzalamaları sonucu başlayan tasfiye süreci ile beraber ortaya çıkan dayanışma akademileri ve Sokak Akademisi gibi örgütlenmelerin, müşterekler politikası açısından yeni bir biçim yaratıp yaratamayacağını, bu inisiyatiflerin olanaklarını ve sınırlılıklarını tartışıyor.

Lülüfer Körükmez, *Göçmen Dayanışma Hareketlerini Müşterekler İçinde Düşünmek* başlıklı makalesinde Türkiye'de sayıları 4 milyonu bulan göçmenlerin toplumsal hareketlerin dışında kalıyor oluşundan yola çıkarak, göçmenlerin bir müşterekler siyaseti içerisinde nasıl yer alabileceklerini tartışıyor. Bunu yapmaya çalışan sınırlı sayıdaki göçmen dayanışma hareketinin ve bu alanda çalışan ağların bir kısmının deneyimlerine yer veriyor.

Umut Kocagöz, *Gıdanın Müşterekler Siyaseti* başlıklı makalesinde endüstriyel gıda sisteminin eleştirisi üzerinden gıdayı bir müşterek olarak tanımlamanın imkânlarını tartışıyor. Kocagöz, gıdanın neden ve nasıl bir müşterek olarak tanımlanması gerektiği tartışmasının ardından Türkiye'de gıda sorununun kökenlerini ve müşterek gıda politikalarını anlatıyor. Son olarak da gıdayı müşterekleştirmenin ve müşterek gıda politikaları oluşturmanın stratejisini dört ana taktik üzerinden tarif ediyor.

Özdeş Özbay, *Suyun Müşterekler Siyaseti* başlıklı makalesinde su hakkı mücadeleleri arasında suyu bir müşterek olarak tanıyan ve suyun müşterekliğini toplumsal hareketlerin gündemine sokan iki önemli mücadeleyi, İtalyan Su Hareketleri Forumu ve Cochabamba Su Savaşları'nı anlatıyor. Ardından da toplumsal hareketlerin aşağıdan mücadelesi sonucu suyu müşterek olarak tanıyan belediyeçilik deneyimleri olan Mavi Topluluklar ve Müşterek Barselona hareketine yer veriyor.

Kitabın son makalesi olan *Barselona'da Müşterekler Deneyi'*nde Luke Stobart, 2015

yılındaki yerel seçimlere katılmak üzere oluşturulan ve sadece birkaç ay içerisinde belediye başkanlığını kazanan Müşterek Barselona hareketinin deneyimlerini anlatıyor. Stobart hareketin kökenlerini, etkilendiği teorileri, seçimleri kazandıktan sonraki uygulamalarını ve yaşadığı sorunları anlattıktan sonra hareketin daha farklı politik stratejilere ihtiyacı olup olmadığını tartışıyor.

Bu kitabın editörleri Türkiye’de uzun zamandır Su Hakkı Kampanyası’nı yürütmekte olan aktivistlerdir. Su Hakkı Kampanyası olarak ilk çıkardığımız yayın 2010 yılında Diyarbakır’da yaptığımız Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu’ndaki sunumlar, katkılar, sorular, tartışmalar ve Sempozyum Sonuç Deklarasyonu’ndan oluşuyordu. Bu ilk büyük etkinliğimizin katılımcıları su sorununa alternatif çözümler arayan, su mücadelelerinin yükseldiği Bolivya, İspanya, İtalya, Türkiye ve Irak’tan geliyordu. “Bizler, dünyanın farklı bölgelerinden su hakkı için mücadele eden insanlar olarak Diyarbakır’da Su Hakkı’nı savunmak için toplandık. Her insanın yeterli miktarda ve iyi kalitede suya erişim hakkını savunuyoruz. Aynı şekilde yaşamımızın dayanağı olan doğanın da su hakkını savunuyoruz” diye başlayan Sempozyum Sonuç Deklarasyonu’nda da ifade edildiği gibi, o günden bugüne kadar çok sayıda kişinin emeğiyle su hakkı mücadelesine çeşitli araçlarla katkı sunmaya çalıştık. Su sorununu su krizine dönüştüren ve küresel düzeye yaygınlaştıran neoliberal politikaları, sorunun iklim değişikliği ve kapitalizmle olan bağlantısını ele aldığımız yayınlarımızın her birinde dünyada ve Türkiye’de bu soruna karşı verilen mücadelelerin deneyimlerine yer ayırdık. Ne tek başına var olan ne de tek başına ilerleyen bir sorun olarak ele alınabilecek su sorununda, bireysel çözümlere değil kolektif çözümlere ihtiyacımız olduğunu dile getirdik ve bu doğrultuda talepler ifade ettik. İtalya’daki su hareketinin kullandığı “su olarak yazılır demokrasi olarak okunur” sloganı bizim de mottomuz oldu. 2018 yayın döneminde Açık Radyo’da sunduğumuz Su Müştereği programımızın jingle’nda da bu slogana yer verdik. Kampanyamızda su hakkı mücadelesini antikapitalist bir müşterekler siyasetinin en önemli parçalarından biri olarak gördük ve anlattık. Bugüne kadar su hakkı mücadelesi içerisinde biriktirdiğimiz deneyimlerimize dayanarak hazırladığımız bu yayının da Türkiye’de toplumsal muhalefetin giderek daha fazla gündemine giren müşterekler siyasetine katkı sunacağını umuyoruz.

Müşterekler Nedir? Doğal, Kentsel, Sosyal Müşterekler ve Kentsel Toplumsal Hareketlere Etkileri Üzerine

Bülent Duru

Müşterekler üzerinden kaynaklanan toplumsal hareketleri konu edinen bu çalışmada kent yaşamında birlikte yararlanılan, ortaklaşa kullanılan, herkesçe paylaşılan varlık, değer ve olanakları savunma için geliştirilen tepkilerin özgürlükçü, katılımcı, adaletçi bir yönetim biçimine erişme sürecine nasıl bir katkı sunabileceği çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda önce 'müşterekler' biçiminde Türkçe'ye kazandırılan kavramın içeriği, kapsamı ve anlattıkları üzerine bir giriş yapılacak, ardından bu nitelikteki varlık ve değerlerin içinde bulunduğu durum sergilenecek, sonra kentsel müştereklerden doğan hareketler niceliksel ve niteliksel olarak ortaya konulacak, en sonunda da kentsel müşterekler için arzulanan ortaklaşmacı, katılımcı hareketlerin, girişimlerin, deneyimlerin yaşadığı sorunlar ve sunduğu olanaklar üzerinde durulacaktır.

Özellikle son dönemde siyasal, hukuksal ve yönetsel açıdan izlenen politikalarla kent-kır ayrımının belirsizleşmeye, nicelik ve nitelik olarak aralarındaki uzaklığın azalmaya ve her iki alandaki olumsuz gelişmelerin birbirini etkisi altına almaya başlamasından dolayı yazı ekolojik varlıklar ve kentsel alanlardan kaynaklanan müşterekleri

kapsayacak biçimde kaleme alınmıştır.

I. Yeni bir kavram: Müsterekler

İngilizce ‘commons’ sözcüğünden Türkçeye yakın zamanda ‘müsterekler’ olarak çevrilen kavramın içeriğini hemen anlamak kolay değil.¹ Güçlüğün ardında yalnızca sözcüğün yeni yeni yaygınlaşmaya başlaması ya da ‘iştirak’ gibi eski bir sözcükten türemiş olması gibi biçimsel zorluklar bulunmuyor; içerik olarak çok katmanlı oluşu da kolayca çağrışımlar yapmasına engel oluyor.

Birlikte kullanılan yerleri, ortak mülkiyetteki alanları ya da tam tersine üzerinde mülkiyet kurulamayan şeyleri anlatan sözcük üç anlam kümesine göndermede bulunuyor: Müsterekler sözünü ettiğimizde bir yandan hava, su, toprak, orman, tohum gibi **doğal varlıkları**, diğer yandan yol, sokak, park, meydan, kıyı gibi **kentsel alanları**, son olarak da bilim, internet, sanat, dil, gelenek gibi **sosyal ve kültürel değerleri** anmış oluyoruz.² Üç farklı alana göndermede bulunan, kimi zaman gerçek varlıklara, kimi zaman da erişilebilen olanaklara dokunan kavramın Türkçe’de tam karşılık bulamamasını bu yüzden doğal karşılamak gerekiyor.

Türkiye’nin ekonomik, hukuki, coğrafi koşullarından ve dildeki yerleşik benzeri sözcüklerden dolayı ‘müsterekler’ sözünün hemen anlaşılması, belleklerde yer etmesi kolay değil. Kimi zaman mera, kıyı, kent meydanı gibi ‘somut’, kimi zaman da toplumsal değerler, gelenekler, masallar gibi ‘soyut’ öğelere göndermede bulunan ve bundan dolayı da ilk bakışta anlaşılması zor gibi görünen kavramın içerdiği varlık ve değerlerin en önemli özelliğinin, piyasa kurallarının dışında kalmaları ve parasal değerlerinin, fiyatlarının bulunmamaları olduğu söylenebilir (Bollier, 2014). Müsterekler bir anlamda sağın ‘aile, din, millet’ değerlerine karşı, solun ‘adalet, paylaşma, dayanışma’ değerlerini savundukları varlıklar, mekânlar, ilişkiler olarak da değerlendirilebilir (Haiven, 2018: 35).

Özdemir Erdoğan’ın, Orhan Veli Kanık’ın 1949 yılındaki şiirinden besteleyip söylediği “Bedava” şarkısı aslında yıllar öncesinden, günümüzde müsterekler olarak adlandırılan şeylere göndermede bulunuyor.

Bedava

Bedava yaşıyoruz, bedava;
Hava bedava, bulut bedava;
Dere tepe bedava;

---

¹ ‘Commons’ kavramını Türkiye’de belki de ilk kullanan kişinin Ernst Reuter olduğu söylenebilir. 1941 yılında yayınlanan makalesinde müstereklerin ‘serbest sahalar’ biçiminde Türkçe’ye çevrilmiş olduğu görülüyor: “İngiltere’de kıymeti bütün manasile takdir edilmiş olan belediyelerin geniş mikyasta sahip bulunduğu ve *commons* denilen «serbest sahalar» daha eski zamanlara ait bir usuldür.” Bkz. Reuter, 1941: 381-411.

² Kavramın göndermede bulunduğu konular için bkz: <http://yourthings.org/tr/news/m%C3%BC%C5%9Fterekler>

Yağmur çamur bedava
Otomobillerin dışı,
Sinemaların kapısı,
Camekânlar bedava,
Peynir ekmek değil ama
Acı su bedava;
Kelle fiyatına hürriyet,
Esirlik bedava;
Bedava yaşıyoruz, bedava.

Orhan Veli

Müşterekler sözü her ne kadar hemen anlaşılması zor olsa da ve Türkiye literatürüne yabancı kalsa da kavramın içeriği, göndermede bulunduğu konular ve anlatmak istediği sorunlar hiç de yeni değil. Ormanların kaybindan koruma alanlarının bozulmasına, tarımdaki çöküşten GDO'lu gıdalara, kıyıların yağmasından imar rantına, otopark sorunundan kentsel dönüşüme kadar kent ve çevre odaklı gelişmeler hep bu kavramın içinde yer almaktadır.

İngilizce'de 'commons'ın halk tabakası, ortak yemekler gibi anlamları içermesinden de anlaşılacağı üzere 'müşterekler' sözü daha çok, imtiyazlı olmayan kitleleri, halka açık yerleri, paylaşmayı, ortaklaşmayı anlatıyor. Community (topluluk), communication (iletişim) ve commonwealth (ortak zenginlik) ile aynı kökten (Haiven, 2018: 79) gelen kavramın bir anlamda kapitalist sistemin etkisi dışında kalabilen yerleri, varlıkları ve ilişkileri içerdiğini söyleyebiliriz. Bundan dolayı ekonomisini büyütme, yönetimini sağlamlaştırmak, baskısını artırmak, yandaşlarını güçlendirmek isteyen iktidarların ilk bakacağı yerler zorunlu olarak bu alanlar, yani müşterekler olacaktır.

Müşterekler üzerine yaşanan çatışmaların ve buradan başlatılan hareketlerin ardında söz konusu ortak değer ve varlıkların insanların, hayvanların ve diğer canlıların doğal yaşam ortamlarını oluşturmaları bulunmaktadır. Meralar, ormanlar, kıyıları, sular gibi doğal varlıklar geniş halk kitleleri ve diğer canlılar için ev sahipliği yapabilir, insanlar bu alanların birçok ögesinden para sistemi içerisine girmeden ücretsiz yararlanabilir. Bu alanlar park, sokak ve meydanlarda olduğu gibi toplumsal gösterilere, siyasi gelişmelere mekânlık edebilir ya da internette olduğu gibi iletişimi sağlayıp dayanışmada gerekli koşulları sağlayabilir. Hatta müzikte, sanatta, eğitimde olduğu gibi bilinçlenmenin sağlanmasında yaşamsal rol oynayabilirler. Başka bir biçimde söylemek gerekirse müşterekler, yaşamın kurulması, geçimin sağlanması, ekonominin sürdürülmesi ve kültürün gelişmesi işlevlerinin hepsini birden bünyelerinde taşırlar.

Müşterekler sözünün kapsadığı üç temel alanın; ortak doğal varlıkların, kentsel öğelerin ve sosyal-kültürel değerlerin her biri, bir biçimde kapitalist sistem için yaşamsal önem taşımaktadır. Ortak alanların ve kamusal varlıkların müşterekler sözü ile daha güçlü biçimde seslerinin duyulmaya başlamasının ardında, bu değerlerin kapitalizmin, sermaye birikiminin dayanak noktaları olmaları bulunmaktadır.

Müşterekler içinde değerlendirilen her bir alan, ortam, değer ve kültür varlığı yukarıda

da değinildiği gibi kapitalizm için birikim sağlayacak bir kaynak olarak görülmüştür. Müşterekler sözünün anlattığı ortaklaşa olan, yararlanılan, paylaşılan her şey bir biçimde var olan sistem için yaşamsal öneme sahiptir ya da tersinden söylemek gerekirse, var olan ilişkiler biçiminin, değerler sisteminin önünde büyük bir tehdittir. Bundan dolayı da söz konusu değerlerin “herkese ait ya da hiçbir kimseye ait olmayan derelerin boşa aktığı, meydanların tekinsiz olduğu, kent içi mahallelerin suç ve çöküntü alanı olduğu” biçimindeki söylemlerle bunların özel mülkiyete geçirilmesine ilişkin düzenlemelere gidilmiştir (Fırat, 2011; 2012). Bir anlamda müşterekler aslında geleneksel ile ‘modern çitleme hareketlerinin’³ yani egemen ekonomik sistemin ve sermayenin denetiminin dışında kalabilen alanları temsil etmektedir. Bundan dolayı, yani doğaları gereği, bu alanların sermayenin ve kapitalist sistem içindeki müdahalelerin hedefinde olmaları beklenmeyecek bir durum değildir.

Doğal olarak verili bulunduğundan ya da yararlanma aşamasında bedel ödenmediğinden olsa gerek, olağan dönemlerde çok da farkına varılmayan müştereklerin özellikle bunalım dönemlerinde önem kazanmaya, yaşamsal işlevleri üstlenmeye başladıkları söylenebilir. Bunun örneklerini ekonomik çöküntülerde doğal varlıkların gündelik yaşamı sağlamak üzere kullanılmaya başlanmasında ya da mevcut ekonomik sistemlerin dışında alternatif üretim ve tüketim biçimlerinin (takas pazarı, gıda kooperatifi gibi) geliştirilmesinde, siyasi krizlerde ise kentsel müştereklerden ya da internetten bir araya gelmek, toplanmak üzere yararlanılmaya başlanmasında görebiliriz (McGuirk, J., 2015). Gezi eylemleri sürecinde parkta ortaklaşa kullanılan çadırın adının ‘Müşterekler’ konması bunun iyi bir örneğini oluşturuyor (Güner, 2014). Bir anlamda ekonomik ve siyasi kriz anlarında müşterekler toplumun geniş kesimi için yaşamsal öneme sahip işlevleriyle önem kazanırken, sermaye kesimi için varlığını güçlendirerek sürdürmeye yarayacak bir ‘ilksel birikim’ olanağı olarak görülmektedir (Caffentzis, Federici, 2015).

Ancak buraya kadar anlatılanlardan, var olan ekonomik ve siyasi yapıların müştereklerin hemen yok edilmesi üzerine kurulu olduğu sonucunu çıkarmamak gerekir. Sermaye birikimi ve ekonomik büyümenin en büyük dayanak noktası olan bu varlık ve değerlerden azami yararlanma yolları arayışında ‘sürdürülebilir kalkınma’ gibi uygun düşebilecek yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bugün çevre yönetiminin ya da çevre hukukunun temel ilkeleri olarak literatüre geçen ‘ihtiyat ilkesi’, ‘işbirliği’, ‘kirlenenden öder’ gibi pek çok kural aynı zamanda müştereklerin korunması için gereken yol ve yöntemleri göstermektedir.⁴ Yine aynı yaklaşımın bir uzantısı olarak, üzerinde mülkiyet kurulamayan, bütün bireylerin ortak malı ya da değeri olduğu varsayılan müştereklerin zarar görmesi, değer yitirmesi, yok olması süreci de ‘negatif dışsallık’ olarak bilinen kavramla ifade edilmektedir (Walljasper, 2015: 77). Herhangi bir faaliyetin başkalarına olumlu ya da olumsuz etkilerini anlatmak üzere kullanılan ve daha çok fabrikaların çevreye kirlilik yayması örneği ile belleklerde yer eden kavram Türkiye’nin müştereklerine ilişkin olarak yalnızca hava, su, toprak kirliliği gibi çevre

³ Kapitalizmin ortaya çıkma sürecinde sınıfsız arazilerin özel mülkiyete geçirilmesi ve ortak varlıkların ortadan kaldırılması biçiminde gerçekleşen ilk çitleme hareketinde benzer güdülerle su ve gıda gibi yaşamsal öğelerin özelleştirilip patentlenmesi, fikri mülkiyet haklarının genişletilmesi gibi düzenlemeler modern çitleme hareketleri olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Haiven, 2018: 27, 79.

⁴ <http://yourthings.org/tr/news/m%C3%BC%C5%9Fterekler>

Müşterekler, Açık Alanlar Ayrımı

Müşterekleri kavram olarak 'herkese açık alanlardan' ya da 'açık erişim rejimlerinden' farklı görenlerin olduğunu belirtmek gerekir. Müşterekler literatürünün oluşmasında öncü ve başat yere sahip Garrett Hardin 1968 yılında kaleme aldığı Müştereklerin Trajedisi'nde, ortaklaşa kullanılan alan ve varlıkların -her bir yararlanıcı kendi kişisel çıkarını önceliğe alacağı için- bir süre sonra aşınma ve yok olma sürecine gireceğini anlatmış, buna önlem olarak da söz konusu yerlerin devletleştirilmesini ya da özelleştirilmesini önermişti (Adaman vd., 2017: 15). Hardin'in bu görüşlerine karşı en büyük karşı çıkış 2009 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan Elinor Ostrom'un çalışmaları olmuştur. Ostrom, ortak varlıklardan yararlananların ölçsüz ve dengesiz kullanımın önüne geçmek için kendilerine özgü yöntemler geliştirdiğini, sonradan dışarıdan gelenlerle baskı arttığında ve yerleşik yönetim biçiminde değişimler yaşandığında sorunların başladığını söyler (Brent ve Sharma, 2015; Akbulut vd., 2015). Ona göre Hardin'in sözünü ettiği alanlar birer müşterek değil, herkesin kullanımına açık, yararlanma kuralları bulunmayan 'açık erişim rejimleridir'⁵ (Angelis ve Harvie, 2017: 115). Tersinden söylemek gerekirse herhangi bir alan, kaynak ya da varlığın müşterek olduğunu söyleyebilmek için buralardan yararlananların belli olması, kullanım kurallarının oluşması, denetleme ve sürdürülebilirliğine ilişkin geleneklerin yerleşmiş bulunması beklenmektedir.

sorunlarını değil, ormanların yok olması, gıdaların bozulması, ulaşımın zorlaşması, iklimin değişmesi gibi örnekleri de akla getiriyor. Dışsallıkların olumsuz etkilerinin önüne geçmek amacıyla güden yasal önlemlerin daha çok vergi, tazminat, para cezası, emisyon izni gibi sistem içi maddi unsurlara dayalı olarak hazırlanması müştereklere verilen zararların giderilmesinde etkili olamamıştır.

II. Türkiye'de müşterekler

Türkiye'de tımar sisteminden ve Osmanlı mülkiyet düzeninden kalan mirasla toprakların önemli bölümünün hâlâ devlete ait olması, ormanların görece büyük yer kaplaması, tarihi, coğrafi ve kültürel açıdan geçiş ülkesi özelliği taşıması, kentleşme sürecinin devam ediyor olması, doğal, yapay ya da kültürel olsun müştereklerin güçlü bir yer tutmasının ve bundan kaynaklanan sorunların nicelik ve niteliksel olarak önemini artırmasının nedenlerinden sayılabilir. Biraz daha açık biçimde belirtmek gerekirse örneğin devlete ait arazilerin çokluğu, gecekonduvan kentsel dönüşüme müştereklerin odağında bulunduğu pek çok sorun yaratmış, ormanlar enerji ve konut sektörlerince zarar görmeye başlamış, tarihi ve kültürel zenginliği barındıran alanlar turizmin baskısı altında kalmıştır.

⁵ res nullius

Türkiye’de ekonomi politikalarının bir bütün olarak ortak kentsel öğelerin ve doğal varlıkların zararına sonuçlar doğuracak biçimde geliştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Doruk noktasına AKP’nin enerji, ulaştırma, konut ve turizm yatırımlarıyla çıkan bu yaklaşım su, toprak, orman gibi doğal varlıkların sınırsız olduğu anlayışından kaynaklanmaktadır. Bir başka biçimde anlatmak gerekirse Türkiye’nin müşterekler bakımından oldukça varlıklı bir ülke olması bunların üzerilerindeki baskının fazla olması sonucunu doğurmuştur.

Kırsal/kentsel müşterekler ayrımı ortadan kalkıyor

Başlığında ‘kentsel müşterekler’ sözü bulunan bu çalışmanın yalnızca kent içindeki ortak alanlara, değerlere odaklanacağı düşünülebilir, ancak zaman içinde kent-kır ikiliğinin belirsizleşmeye başlaması, yönetsel/siyasal olarak aralarındaki ayrımın azalması ve her iki alandaki olumsuz gelişmelerin birbirini etkilemesinden dolayı doğal varlıklar ve kentsel alanlardan kaynaklanan müştereklerin beraber değerlendirilmesi daha anlamlı görülmektedir.

Kırsal ve kentsel, doğal ve yapay müştereklerin yok olma, zarar görme süreçleri arasındaki etkileşime, birbirlerini ayrı olarak ele alamama durumuna en uygun örneğin köylerin ve küçük belde belediyelerinin kapatılması olduğu söylenebilir. Büyükşehir belediyelerinin kapladığı alanı il sınırlarına kadar genişleten yasal düzenlemeyle binlerce köyün ve belde belediyesinin kaldırılarak büyükşehirlere bağlanması ve kırsal alanların kentsel yönetimlere devredilmesi son dönemde müştereklere karşı yapılan en güçlü müdahaleyi oluşturmuştur. Bu düzenleme ile köylülerin su, toprak, mera gibi orta malları büyükşehirlerin denetimine geçmeye başlamıştır. Böylece yöre insanlarının geleneksel bir biçimde ortaklaşa yararlandığı müşterekler ellerinden alınarak kendilerinden kilometrelerce uzaklıktaki yabancı, merkezi birimlere verilmiştir. Bir süre sonra bu varlıkların belli şirketlerin kullanımına devredilmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Önemli hukuksal, yönetsel ve ekolojik etkileri olacak söz konusu düzenlemenin ortak mülkiyetin kaybının, yönetimin merkezileşmesinin ve doğal varlıkların bozulması sürecinin ilk tohumlarını attığı söylenebilir.

Doğal ve yapay çevre üzerinde baskıda bulunan, kentsel ve kırsal nitelikli müşterekler arasındaki ayrımı belirsizleştirme sürecini hızlandıran politikalar bununla sınırlı değil. Büyük ölçekli enerji, ulaştırma, konut ve turizm yatırımları yalnızca su, orman, deniz, kıyı gibi doğal varlıklara zarar vermekle kalmamış, köy, belde gibi küçük yerleşim birimlerinde ortaklaşa yaşam sürenlerin bir bölümünün büyükşehirlerin kenar mahallelerine göç etmelerine de neden olmuştur. Yatağan’da son yıllarda sayıları hızla artan kömür madenleri nedeniyle oluşan toprak kaymaları, zeytinliklerin zarar görmesi ve köylülerde astım, bronşit, kanser gibi hastalıkların baş göstermesi nedeniyle 48 köyün boşalma tehlikesi altında bulunması bunun örneklerinden yalnızca biri (Eroğlu, 2018).

Bu tür küçük yönetim birimlerinin gücünü yitirmeye başlamalarını, kapatılma tehdidi altında kalmalarını müştereklerin zarar görme, yok olma sürecinin bir parçası olarak değerlendirebiliriz. Özellikle Köy Kanunu’nun yerinden yönetimci,

Örnek Bir Müşterek: Köyler ve Köy Kanunu

Doğal, kentsel ve kültürel değerler olmak üzere üç ayrı anlam kümesini içinde barındıran ve sahihsiz mallardan ortak geleneklere kadar çok çeşitli somut ve soyut unsurlara göndermede bulunan 'müştereklerin', çok sayıda yasal düzenlemenin doğrudan ve dolaylı olarak ilgi alanına girdiği söylenebilir. Ceza Kanunu, Çevre Kanunu, Orman Kanunu, Kabahatler Kanunu gibi temel düzenlemeler bir yana bırakılacak olursa, Türkiye'de müştereklerin en güçlü biçimde geçtiği yasanın 1924 tarihli Köy Kanunu olduğu söylenebilir. Yasanın "köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeğe hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği derler" biçimdeki kuralı, 15. maddesindeki "Köy işlerinin birçoğu bütün köylü birleşerek imece ile yapılır" biçiminde düzenlemesi ile 2. maddesindeki "Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler" biçimindeki satırları hem ortak yararlanmayı (orta malları), hem ortak yönetimi (Köy Derneği) hem de dayanışmayı (imece) anlatan müşterekleri ifade etmektedirler. Ortak alanlardan birlikte yararlanmaya ve yaşamı dayanışmayla sürdürmeye ilişkin kurallar esas olarak ülke içinde bütünlüğü sağlamak ve yerel yönetimleri güçlendirmek amacıyla konmuş olsa da söz konusu düzenlemenin ardında devletin yerel hizmetleri ülkenin bütün köşelerine kadar götüremeyecek durumda olması gerçeği de bulunmaktaydı (Duru, 2013).

ortaklaşmacı, dayanışmacı düzenlemelerine bakıldığında, meydandan camiye, ormandan sulak alanlara değin her bir öğenin yönetiminin köy halkının ortak iradesine bırakılmış olduğu anlaşılacaktır. Bundan dolayı köyleri ve buna benzer küçük özgürlükçü yerleşim yerlerini birer müşterek örneği olarak görmek yanlış olmayacaktır.

AKP ve müşterekler

Özellikle kent ve çevre alanındaki müştereklerin, doğaları gereği, ekonomik büyümeyi sürdürme, sermaye birikimini sağlama ve iktidarı güçlendirme için önemli beslenme kaynakları olduğundan söz edilmişti. Bundan dolayı Türkiye gibi denetimsiz ekonomik gelişmenin hüküm sürdüğü ülkelerde söz konusu alanlar daha yoğun biçimde tehdit altında kalmaktadır: Meralar, ormanlar, sular gibi doğal varlıklar sınırsızca ekonominin işleyişine açılabilir; yollar, meydanlar, parklar gibi kentsel alanlar siyasi korkularla halka kapatılabilir; internet, sosyal güvence gibi olanaklar kapitalizmin kurallarına uygun olarak düzenlenebilir; müzik ve sanat etkinlikleri baskıcı yollarla denetlenmeye çalışılabilir.

a. Doğal ve kentsel alanda

AKP'nin kuruluş döneminin ardından ve özellikle Avrupa Birliği hedefinden uzaklaşmasından sonra izlediği ekonomi politikalarının ilk ve en önemli olumsuz etkisi müşterekler olarak adlandırılan doğal, kentsel ve kültürel varlıklara olmuştur. Söz konusu etkinin bir boyutunu öteden beri ortaklaşa kullanılan orman, park, meydan, deniz gibi ortak varlık ve değerlerin bozulması, kirlenmesi, tahrip edilmesi, azalması, yok olması oluştururken bir diğer boyutunu da bireylerin kentin kimi olanaklarından yararlanmasının fiyatlandırılması, koşula bağlanması, sınırlandırılması, engellenmesi, gibi sorunlar oluşturmaktadır. Bunun sonucunda da dayanışma hakları içinde değerlendirilen çevre hakkı, kent hakkı, konut hakkı, ulaşım hakkı, eğitim ve sağlık hakkı çerçevesindeki gündelik yaşama ilişkin talepler sıkça gündeme gelmeye başlamıştır.

AKP döneminde ekonominin büyük ölçüde müştereklerin, özellikle de doğal ve kentsel müştereklerin üzerine kurulu biçimde geliştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. "Üretime değil de inşaata dayalı" olarak bilinen bu yaklaşımın izleri karşımıza apartman yapımı, gökdelen dikimi, köprü kurulumu, baraj inşası biçiminde çıkıyor. Tarımın ve kırsal alanların görmezden gelinmesi, nehirlerin sınırsızca HES'lere açılması, orman alanlarında yürütülen faaliyetlerin artırılması, 3. Köprü, Yeni Havaalanı, Kanal İstanbul gibi doğa üzerinde ağır baskı yaratacak yatırımlara başlanması, ÇED gibi önleyici ve denetleyici araçların içinin boşaltılması, doğal varlıkların sanayi ve ticarete sınırsızca sunulması, göllerin, kıyıların turizm sektörüne denetimsizce açılması, madenciliğin teşvik edilmesi, doğal varlıklarla ilgili telif ve patentlerin belli kesimlere, gruplara aktarılması bunlardan ilk akla gelenleri.

Enerji, ulaştırma, konut ve turizm olmak üzere kabaca dört sektörde yoğunlaşan son dönem ekonomik faaliyetlerinin neredeyse tümü doğal, kentsel ve kültürel alanlara zarar verecek, baskıda bulunacak biçimde gerçekleştirilmektedir. Söz konusu alanlar için getirilen koruma önlemlerini, yargı kararlarını, imar kısıtlarını, uygulama zorluklarını aşmada 'yetkilerin kullanılmasında merkezileşme', 'korumadan sorumlu kurumları işlevsiz kılma', 'korumayı öngören düzenlemelerde boşluklar oluşturma', 'yasal yolları amacı dışında kullanma' ve 'yargıyı etkisiz kılma' gibi yöntemler izlenmektedir (Duru, 2015).

Kentsel nitelik taşıyan müştereklerin iki yönlü baskı altında kaldığı söylenebilir. Hemen hemen tüm ülkede herkesin ortaklaşa kullanımına açık alanlar bir yandan yolların, alt-üst geçitlerin, gökdelenlerin, AVM'lerin istilasına uğrarken, bir yandan da 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında yaratılan olağanüstü hâl ile sokaklar, parklar ve meydanlar yeni baskı döneminin ağır koşulları altında bırakılmıştır. İstanbul'un, deprem toplanma alanlarının çoğunun imara açılması ile birinci türün,⁶ Ankara'nın ise kent merkezinin denetim, yasaklama ve sınırlamalara maruz kalması ile ikinci türün en çarpıcı örneğini oluşturduğunu belirtmek gerekir.

---

⁶ Bkz. "İstanbul'daki Deprem Toplanma Alanları Halktan Gizleniyor", *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 2017.

b. Sosyal ve kültürel alanda

Müştereklerin doğal varlıklar ve kentsel alanlar ile sınırlı kalmadığından, dil, gelenek, bilim, internet, sanat, gibi sosyal ve kültürel nitelikler taşıyanların da bulunduğundan söz edilmişti. Doğal ya da kentsel nitelikteki müşterekler için değerlendirmede bulunmak görece kolayken sosyal ve kültürel değerlerle ilgili müşterekler daha ayrıntılı çözümler yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Türkiye’de ‘müşterekler’ kavramından söz edince akıllara sorun olarak ilk önce doğal varlıkların ve kentsel alanların gelmesinin iki nedeni olduğu söylenebilir. İlk olarak modernleşme sürecinin henüz tamamlanmamış olması, kırla bağların bir biçimde devam ediyor olması, dini ağların, akrabalık ilişkilerinin güçlü olması nedeniyle biçimsel olarak bir örgütlenmeye gidilmiş olmasa bile hemşehriler, cemaatler, topluluklar sayesinde önemli sayıda insan ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını piyasa koşullarına girmeden karşılayabilmektedir. Köyden erzak yollanmasından başış toplanmasına, evlendirmeden misafir ağırlanmasına, çocuk bakımından dert dinlemeye kadar, gelişmiş kapitalist ülkelerde ancak bedel ödenerek ulaşılabilen çok sayıda hizmet ve olanağa serbestçe erişilebilmektedir. İlk bakışta bu tür müştereklerin güçlü ve çok sayıda olmadığı düşüncesinin ardında, bunların biçimsel bir örgütlenmeye gitmeden, ad konmadan yerine getiriliyor olması bulunabilir.

Bir başka biçimde anlatmak gerekirse kır ve kent arasındaki ayrımın yarım yüzyıl gibi çok kısa sürede ortadan kalkmaya, büyük yerleşim yerlerine akımın hızlanmaya ve kapitalizmin yerleşmeye başlaması bir yandan kente özgü müştereklerin yıpranmasına, yok olmasına, neden olurken, bir yandan da geleneksel topluluklara ait davranış biçimlerinin kentsel yaşamda da sürdürülmesine neden olabilmektedir. Bir anlamda Mübeccel Kıray’ın ‘tampon mekanizma’ olarak adlandırdığı yardımlaşma, dayanışma, paylaşma biçimleri sosyal/kültürel müştereklerin görece güçlü kalmasını sağlayan etmenlerden biri olmuştur.

Sosyal ve kültürel müştereklerin önemli bir sorun olarak gündeme gelmemesinin ikinci nedeni olarak telif/fikri hakların gelişmiş olmaması, üzerine önemli sınırlamalar, yasaklar getirilmesine rağmen internet sayfalarının önemli bölümüne ücretsiz ulaşılabilmesi gösterilebilir. Başka ülkelerde para ödenerek ulaşılacak sanat, edebiyat, müzik eserlerine kopyalama, taklit etme, çoğaltma gibi yollarla erişmek olanaklıdır.

AKP yıllarında yalnızca doğal ve kentsel nitelikli müşterekler ekonominin işleyişine sınırsızca açılmakla kalmamış, üretmeye, ortaklaşmaya, yararlanmaya ve paylaşmaya ilişkin adetler, gelenekler ve kurallar piyasanın gücü karşısında aşınmaya, işlevini yitirmeye, anlamsızlaşmaya başlamıştır. Müştereklerin daha soyut boyutunu oluşturan; internet, Wikipedia, sosyal medya gibi olanaklar ile müzik, sanat, bilim gibi kültürel değerler üzerindeki baskıların ise yine darbe girişimi sonrasında yaratılan ağır havanın olumsuz etkisinde olduğunu söylemeye bile gerek yok.

III. Müştereklerden kaynaklanan toplumsal hareketler

Müşterekler olarak adlandırdığımız varlık, süreç ve olanaklar bir yandan 'çitleme' gibi kapitalizmi ortaya çıkaran koşullara göndermede bulunmakta, bir yandan insanların ve diğer canlıların ortaklaşa yararlandıkları zenginlik ve değerleri hatırlatmakta, bir yandan da gelecekte dayanışma ve paylaşım üzerine kurulacak yeni yaşam biçimlerinin alacağı doğrultuyu göstermektedir (Haiven, 2018: 35). Erişiminin kolay, yararlanmasının ücretsiz, üzerilerindeki denetimin görece az olduğu bu alanlar doğaları gereği muhalif hareketlerin başlangıç noktalarını oluşturuyorlar. Sınıf, etnik köken, cinsiyet eşitsizliklerinin yarattığı sorunlardan beslenen hareketler de bunlara mekân oluşturmaları, ev sahipliği yapmalarından dolayı kentsel müştereklerde görünür oluyorlar.

Kentsel ve çevresel kaygıların itici gücünü oluşturduğu muhalif etkinlikler, gösteriler, protestolar, direnişler bugüne değin genelde yeni toplumsal hareketler içinde değerlendirilmiştir. Bunda, siyasal olandan çok kültürel alandan kaynaklanan güdülerce yönlendirilmesi, iktidarı değiştirme ya da siyasal/ekonomik güce erişme amacı bulunmaması, grev, silahlı çatışma gibi geleneksel mücadele araçları yerine sivil itaatsizlik, ekoterör, doğrudan eylem gibi kendine özgü yöntemlere başvurusu, toplumu bütün yönleriyle değil de ilgilendiği sorun açısından değiştirmeyi amaçlaması, daha çok kentli, eğitilmiş orta sınıf üyeleri tarafından sürdürülmesi, katılımcılarının siyasal parti, sendika gibi geleneksel bürokratik, hiyerarşik örgütlenmeleri değil de platform, topluluk benzeri gelip geçici örgütlenmeleri yeğlemelerinin payı bulunuyor.⁷

Ancak her ne kadar yukarıda sayılan özelliklerinden dolayı yeni toplumsal hareketler içinde yer alacağı düşünülse de müştereklerden kaynaklanan kentsel toplumsal hareketlerin, doğal ve kentsel varlıkların ekonominin taşıyıcı unsuru oldukları bu dönemde, sınıf temelli toplumsal hareketlerden çok da uzak yerlerde durdukları söylenemez. Biçimsel olarak yeni toplumsal hareketler içinde değerlendirilecek kentsel ve çevresel tepkilerin, David Harvey'in 'mülksüzleştirme yoluyla birikim'⁸ önermesinde çözümlendiği biçimde özünde geleneksel ekonomik ve siyasal hareketlerle aynı nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir.⁹ Kapitalist toplumlarda kentleşme hareketlerini sermaye birikim süreçleri çerçevesinde çözümlen¹⁰ Harvey bu durumu "Kentleşmenin kendisi de bir üretim sürecidir. Binlerce işçinin istihdam edildiği, hem değer hem de artı değer yaratan bir süreçtir bu. Öyleyse artı değer üretiminin asıl sahası olarak neden fabrika yerine şehre odaklanmayalım?" sözleriyle anlatmaktadır (2013: 187). Söz konusu

⁷ Sınıf temelli hareketler ile yeni toplumsal hareketler ayrımı ve sürekliliği için bkz. Coşkun, 2007: 99-114.

⁸ Karl Marx sermaye birikimini olanaklı kılacak ilk hareketleri, yani tarıma elverişli yerler, ormanlar, otlaklar gibi herkesin ortak kullanımına açık alanların çitlenerek özel mülkiyete geçirilmesini 'ilk birikim' (primitive accumulation) olarak adlandırmıştı. David Harvey de Marx'ın 'ilk birikim' kavramına göndermede bulunarak günümüzde kapitalizmin krize girdiği dönemlerde, ortak alanların özelleştirilmesi, yararlanma yollarının kısıtlanması ve metalaştırmanın yaygınlaştırılması yöntemlerine başvurmasını 'mülksüzleştirme yoluyla birikim' (accumulation by dispossession) biçiminde tarif etmiştir. Bkz Adaman vd., 2017: 17.

⁹ Emeğin sömürüsüne karşı verilen mücadele ile doğanın yağmalanmasına ve sömürülmesine karşı verilen mücadelenin birbirinden ayrılamayacağına ilişkin çözümlene için bkz. Çoban, 2013: 244, 250.

¹⁰ Harvey ve Marksizmin kent mekânı ile ilişkisi için bkz. Şengül, 2001.

birikim sürecinin yaşama geçirilmesi bugün karşımıza kırsal kesimlerin boşalması, çiftçilerin topraklarından uzaklaştırılması, geleneksel ya da alternatif üretim biçimlerinin engellenmesi, kamu mal ve hizmetlerinin özelleştirilmesi, doğal varlık ve değerler üzerinde mülkiyet kurulması, doğanın ve kültürün metalaştırılması, değişik mülkiyet hakkı tiplerinin (ortak, kolektif, kamu) özel mülkiyete dönüştürülmesi biçiminde çıkıyor (Adaman, vd., 2017: 18).

Sınıflar arası çatışmanın yalnızca çalışma dünyasında değil gündelik yaşamda da görüldüğünü, sermaye birikimi sağlama ve rantı ele geçirmenin kentsel toplumsal hareketlerin en güçlü kaynağını oluşturduğunu söyleyebiliriz (Harvey, 2013: 187). Etnisite, ırk, cinsiyet gibi kültür ve kimlikten kaynaklanan hareketlerden farklı olarak müşterekler üzerinden yükselen kentsel toplumsal hareketlerde ise esas sorun, doğal olarak paylaşılan varlığa el konulmasıdır. Ancak burada hareketlerin kökeni arasında karşılıklı etkileşimler bulunduğunu, temel amacın rant elde etmek, birikim sağlamak olduğu durumlarda bile kadınların, dilsel, dinsel ve kültürel açıdan azınlıkta kalanların, kısacası korunaklı durumda bulunmayan kesimlerin göreceği zararın daha büyük olacağını belirtmek gerekir.¹¹ Müşterekler üzerinde baskıda bulunan girişimleri başlatanlar, bunlara uygun yönetsel/hukuksal koşulları yaratanlar ile söz konusu baskının olumsuz sonuçlarından etkilenenler aynı sınıftan, cinsiyetten, etnik kökenden değildir. Bunun doğal sonucu olarak, ortaya çıkan kentsel sorunlar ve çevresel bunalımlar toplumu bir bütün olarak aynı biçimde etkilemeyecek, ekonomik ve toplumsal açıdan yüksek konumda olanlar söz konusu sıkıntıları aşmada gereken yöntemlere daha kolay ulaşacaklardır (Çoban, 2013: 243-282). Örneğin Türkiye’de ortak varlıklara zarar verme, el koyma, yok etme sürecinden kadınların, Alevilerin, Kürtlerin daha çok zarar göreceklarini, karşılıklarına çıkan olumsuz durumdan kurtulma yollarına başvurmada daha çok zorlanacaklarını söylemeye gerek yok.

Türkiye’deki durum

Yukarıda değinildiği gibi, ‘müşterekler’ sözü ile hem hava, su, toprak gibi doğal varlıkları, hem sokak, park, meydan gibi kentsel alanları, hem de sosyal güvence, internet, gelenekler gibi sosyal olanakları ve bilim, sanat, müzik gibi kültürel değerleri işaret etmiş oluyoruz. Ancak Türkiye gibi ekonomik, kültürel ve coğrafi açıdan geçiş aşamasında bulunan bir ülkede söz konusu sözcük daha çok ortak doğal ve kentsel alanların durumuna ilişkin çağrışımlarda bulunuyor. Bir başka biçimde anlatmak gerekirse, müştereklere ilişkin toplumsal hareketler daha çok kent ve çevre sorunlarından kaynaklanmaktadır. Bunun nedenleri arasında, yukarıda da belirtildiği gibi kentleşme sürecinin devam etmesi, kamu arazilerinin geniş yer kaplaması, nüfusun bir bölümünün geçiminin doğal varlıklara bağımlı bulunması, toplumsal-ekonomik gelişmede sorunlar yaşanması, sosyal donatıların yetersiz kalması ve bilim, internet, telif, patent haklarının gelişmemiş olması sayılabilir.

Müşterekler sözüyle anlatılmak istenen her bir alanın, varlığın ve ilişkinin sermaye birikimini sağlayacak bir kaynak olarak görüldüğünden söz edilmişti. Türkiye gibi ekonomisi yetersizliklerle dolu, büyümenin üretime değil de daha çok ranta dayalı

¹¹ Örneğin yerel siyasetin ve belediye hizmetlerinin kadınlara yönelik etkileri açısından bkz. Alkan, 2004.

olduğu bir ülkede bu alanların değerlendirilecek ilk hedef olarak görülmeleri boşuna değil. Maden çıkarılmasında, baraj kurulmasında, konut yapımında görüldüğü gibi kimi müşterekler üzerinde yaratılan baskılar burada yaşayanların geçim kaynaklarına zarar verebilecektir. Böylece öteden beri ortaklaşa yararlandığı su, mera, orman, zeytinlik gibi doğal varlıkları ellerinden alınan yöre halkı bir yandan kendileri, hayvanları ve ürünleri için gereken kaynakları artık piyasadan edinmek zorunda kalacak, diğer yandan geçim olanaklarının tamamen yok edildiği yerlerde proleterleşmeye doğru bir adım daha yaklaşacaktır (Akbulut, 2017: 286, 287). Bundan dolayı, doğal ve kentsel müşterekler üzerinde yükselen muhalefetin gerisinde esas olarak mevcut ekonomik düzenin ve bunun yarattığı toplumsal ayrımların bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de Gezi Direnişi ile belleklerde yer eden kentsel müşterekler hareketleri günümüzde nicelik ve nitelik açısından güçlü bir görünüm sergilemese de 1980’li yıllarda Ankara’daki “Otopark değil Güvenpark” imza kampanyasından 2010’lu yıllarda Taksim Meydanı’na Topçu Kışlası yapılmasına ve Emek Sineması’nın yıkılmasına karşı gerçekleştirilen eylemlere kadar kentsel müşterekler içinde değerlendirebilecek hareketlerin azımsanmayacak kadar çok olduğu söylenebilir.

Kentsel müşterekler üzerinde yükselen hareketlerin genelde kent meydanını korumak, gecekondu alanlarını savunmak, yeşil alanların tahribini önlemek ya da tarihi binaların yıkılmasına karşı durmak güdüsüyle başlatıldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında hareketlerin gerisindeki temel motifin sermaye birikimi ve imar rantı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak önceki sayfalarda değinildiği gibi kentsel müştereklerden kaynaklanan hareketleri geniş biçimde yorumlamak gerekmektedir. Kentlerdeki yerleşim, sanayi, enerji ve ulaştırma alanlarının merkezlerden kırsal kesimlere, doğal alanlara doğru yayılması kökeninde kentsel müşterekler bulunan hareketleri çeşitlendirmiş, sayılarını artırmıştır. Bu gelişmeye hukuksal ve yönetsel düzenlemelerin de eşlik etmesiyle kentsel ve kırsal alandaki varlıklar, ilişkiler, sorunlar iç içe geçmeye, birbirlerini etkilemeye başlamıştır. Bundan dolayı kentsel ve kırsal müştereklerden kaynaklanan hareketler arasında ayırım yapma olanağı çok kalmamıştır.

Bir başka biçimde söylemek gerekirse kentsel müştereklerden doğan toplumsal hareketleri değerlendirme aşamasında yalnızca kent içindeki ortak kullanımlardan ortaya çıkan sorunlara odaklanmak yanıltıcı olabilecektir. Görünürde kentsel yaşamı sürdürebilmek uğruna kırsal alandaki doğal varlıklara yapılan aşırı müdahaleler, kentsel toplumsal hareketleri güdüleyen etmenler arasında yer almaya başlamıştır. Bunun iki temel nedeni bulunuyor: Son dönemdeki yasal düzenlemeler ve siyasi kararlarla bir yandan mekânsal olarak kentsel ve kırsal alanlar yakınlaşmaya, aralarındaki ayrımlar anlamını yitirmeye, bir yandan da kırsal kesimde ortaya çıkan sorunlar olumsuz etkilerini kent yaşamında göstermeye başlamıştır. Özellikle rantı artırmaya, iktidarı pekiştirmeye yönelik ekonomik ve yönetsel politikaların bir sonucu olarak büyükşehir belediyelerinin sınırlarının genişletilmesi, köylerin kapatılması, tarım arazilerinin kaybedilmesi, su kaynaklarına HES’lerle zarar verilmesi, ormanlık alanların dev yatırımlarla tahrip edilmesi, denizlerin doldurularak yol yapılması, kıyıların betonlaştırılması gibi doğal varlıklarla ilgili sorunlar kentsel yaşamda karşımıza su kıtlığı, su kirliliği, hava kirliliği, iklim değişikliği, gıda yetersizliği biçiminde

çıkmaktadır.

Müşterekleri savunmanın zorlukları

Türkiye gibi ekonomik ve demokratik açıdan yoksunluklarla dolu bir ülkede kültürel, ekolojik ya da kentsel nitelikteki müşterekleri savunmanın önünde önemli yapısal zorluklar, engeller bulunuyor.

Kamuoyunda kent ve çevreye ilişkin müşterekler genelde yaşam kalitesinin düşmesi, kirliliğin artması, sağlığın bozulması gibi daha genel, daha yüzeysel sorunlarla birlikte anılmakta, bunların içinde bulunduğu durumun kökeninde yatan sınıf ilişkileri, mülkiyet durumu gibi daha yapısal nedenler görmezden gelinmektedir. Bu durumun bir benzerinin gıda güvencesinin yalnızca sağlıklı ve yeterli gıda sunulması ile sınırlandırılan, üretime, temizliğe, saklamaya odaklanan, savaşların, çatışmaların, devletlerin, büyük şirketlerin gıdalar üzerinde yarattığı tehlikelere değinmeyen geleneksel gıda ve tarım anlayışında da gözlemlendiği söylenebilir.¹²

Kentsel ya da kırsal nitelikte olsun, müştereklerden kaynaklanan toplumsal hareketlerin başarısını sınırlandıran etmenlerden biri, doğal varlıklara, kentsel alanlara zarar verebilecek yatırımların, girişimlerin kimi zaman ekonomik açıdan zor durumda bulunan yöre halkı için geçim kaynağı, iş olanağı biçiminde değerlendirilmesidir. Buna benzer biçimde, genelde eğitilmiş kentli eylemciler çevreci bir güdüyle, zarar gören doğal varlıkların, tehlike altındaki tarihi değerlerin, işgal edilmiş kentsel alanların korunmasını, üzerlerinde herhangi bir yatırım yapılmamasını isterlerken kimi zaman söz konusu projeler yöre halkı için gelişmenin, ilerlemenin bir göstergesi olarak algılanabilmektedir.

Ormanların, derelerin, zarar gören müştereklerin bulunduğu kimi yerlerde yöre halkının muhafazakâr olması, kimi yerlerde soruna yabancı kalması, kimi yerlerde AKP'ye yakın durması, kimi yerlerde yaşanan bunalımın ekolojik değil de ekonomik boyutuyla ilgilenmesi, kimi yerlerde ise koruma eylemlerine yalnızca geçim kaynaklarını savunmak amacıyla katılması müştereklere ilişkin hareketlerin başarısını sınırlandırabilmiştir.

Müştereklerin zarar görmesine tepki olarak başlatılan etkinliklere, eylemlere katılan kentli, eğitilmiş, orta sınıf, sol eğilimli eylemcilerin kimi zaman yöre halkınca benimsenmemesinin, kendilerine yakın bulunmamasının, dışarıdan birileri olarak kabul edilmesinin, birlikte olmanın, ortaklaşa iş yapmanın önünde bir engel olabileceğini de bunlara ekleyebiliriz.

Müştereklerin getirdiği olanaklar

Türkiye gibi demokrasisi bütün kurallarıyla işlemeyen, katılım olanaklarının sınırlı olduğu, ifade özgürlüğüne engeller getirilen, toplumsal hareketler üzerinde ağır baskılar

---

¹² İrfan Aktan'ın Bülent Şık ile yaptığı röportaj, "Gıda Güvenliğine Yönelik En Büyük Tehdit Savaşdır", *Gazete Duvar*, 20 Ocak 2018.

bulunan bir ülkede, Gezi Direniş'i'nde olduğu gibi, müşterekleştirme girişimlerinin genelde kalıcı sonuç vermektan çok, alternatif yaşam, yönetim, üretim ve paylaşım deneyimlerini gözler önüne sermesi gibi bir işlevi olduğu düşüdülebilir.

Kimi zaman kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin ya da özel sektörün kente ve doğaya zarar verme olasılığı bulunan projelerinin önlenmesi gibi somut sonuçları, başarıları olsa da genelde müşterekleştirme girişimlerinin kendiliğinden, anlık, düzensiz, geçici, parçacıl yapıda olduklarını söylemek gerekiyor. Halk meclisleri, dayanışma ağları, işgal hareketleri, kooperatif girişimleri, tohum takas şenlikleri gibi genellikle yerel nitelikte olan, bir bölümü dönemlik gerçekleştirilen, bir bölümü deneme aşamasında kalan, sürekliliği pek de sağlanamayan, genişleme, yaygınlaşma olanağı bulamayan, toplumun geniş kesimlerince tanınmayan bu girişimlerin çoğunun artık yaşamıyor olmasını buna bağlamak gerekir.

Kentte bulunmanın getirdiğı maddi yükün, apartmanlaşma, trafik ve gürültünün yarattığı karmaşanın, sanayinin ortaya çıkardığı kirliliğın, tarım sektörünün içinde olduğu bunalımın - örneğın katkılı ürünlerin rafları doldurmasının, genetiğı ile oynanmış gıdaların çoğalmasının- özetle gündelik yaşamda doğal olan her şeyden uzaklaşılmasının, kentte yaşayanları kırsal alan değerlerine yakınlaştırdığı, doğal müştereklere olan ilgiyi artırdığı ve doğa ile uyumlu yeni yaşam biçimi denemelerini hızlandırdığı söylenebilir.

Egemen ekonomik ilişkilerden, kapitalist sistemin baskısından kurtulabilen az sayıda müşterekler üzerinden yükselen toplumsal hareketlerin, yöre halkının, sıradan vatandaşın, üniversite öğrencisinin giderek profesyonellerden, varlıklılardan, seçkinlerden oluşan siyaset dünyasına girmelerine kapı araladığını söylemek gerekir; özellikle Gezi Direniş'i'nde bunun örneklerini görmek olanaklıdır.

Yapısal yetersizlikleri, güçsüzlükleri, üzerilerindeki ağır baskı yüzünden somut edimimleri sınırlı kalan, iktidarları güçlü biçimde etkileyemeyen bu hareketlerin başarısızlığa mahkûm olduklarını, işlevsiz kaldıklarını söylemek doğru olmayacaktır. Yeni yaşam biçimlerinin, alternatif inşa yollarının, değişik dayanışma modellerinin, olası paylaşım olanaklarının yollarını gösterdikleri ölçüde bu hareketler kendilerinden beklenenleri yerine getirmiş olacaktırlar.¹³

Sonuç

Ekonomi sıkıntıya düştüğünde iktidarın ilk müdahale ettiğı yerlerin başında müşterekler gelmektedir. İleride ekonominin daha da kötüleşeceği, gündelik yaşamın daha büyük sorunlarla dolacağı akla getirildiğinde kentsel müştereklerden kaynaklanan hareketlerin artacağı, önem kazanacağı söylenebilir. Büyük kentlerin ekonomik ve ekolojik açıdan bağlı oldukları kırsal kesimlere doğru yayılma eğilimine girmeleri, bu sürece ilişkin yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmiş olması ve kent/kır ayrımının yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlaması da bu görüşü doğrulamaktadır.

Yeni büyükşehir sistemi ile kırsal kesimde yaşayan, tarım ile uğraşan kesimlerin de artık il merkezindeki belediyeye bağlı sayımları, önümüzdeki dönemde bu alanlarda

¹³ Daha kapsamlı bir açıklama için bkz. Haiven, 2018: 94.

müşterekler üzerinden yükselecek toplumsal hareketlerin canlılığını artırmaya aday görünüyor. Bunun ipuçlarını, doğal ve maddi kaynakları sınırlı olan büyükşehir belediyelerinin köylük alanları birer gelir kapısı olarak görmesinde, kent içinde yaşayan geniş nüfusun gündelik yaşamını sağlamaya yönelik gıdadan enerjiye, mezarlıktan çöplüğe kadar önemli yatırımları buralarda gerçekleştirmeye başlamasında bulabiliriz. Ancak belki daha da önemli olan noktanın, kapanan köylerin ve küçük belediyelerin daha önce az da olsa verdiği yönetime katılma duygusunun yeni büyükşehir düzeninde bulunmaması olduğu söylenebilir.

Türkiye’de toplumsal hareketlerin ortaya çıkabileceği, kendini gösterebileceği mekânlar uzun süreden beri yok olma tehdidi altındadırlar. Kent meydanlarının, parkların, yeşil alanların bir bölümü yapılaşmaya açılmış, bir bölümünün üstünden yol, köprü geçirilmiş, bir bölümü ticari etkinliklere ayrılmış, bir bölümünün de erişimine ağır güvenlik önlemleriyle engeller, sınırlamalar getirilmiştir. Dolayısıyla hem uğruna mücadele edilecek ortak varlıklar hem de bunlar için sürdürülecek hareketlere ev sahipliği yapacak yerler ya ortadan kaldırılmış ya da zarar görmüştür.

Darbe girişiminden sonra başlatılan olağanüstü hâl ile müştereklere ilişkin hareketler bir duraklama dönemine girmiştir. Yasaklama, engelleme, izin vermeme, gözaltına alma gibi önlemlerle anılacak bu yıllarda bir yandan doğal müşterekler ekonominin hizmetine denetimsizce sunulurken, bir yandan da ağır güvenlik önlemleri ve sınırlamalarla bunların yok edilmesine tepki olarak başlayacak olası hareketlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Genelde gülümseme ile karşılanan Tayyip Erdoğan’ın millet kıraathaneleri projesinin doğal ve yapay müştereklerden doğan boşluğun sezilmesiyle başlatıldığı da söylenebilir. Sokakların, meydanların, bir araya gelme mekânlarının birer birer kaybolmaya başlaması ile çayın, kekin parasız olacağı bu buluşma noktalarının gündeme getirilmesi birlikte düşünülebilir.

Var olan sistemden kendini dışlanmış hissedenlerin, düzenin eşitlikçi yapıda olmadığını düşünenlerin, yerleşik ilişki biçimlerinden zarar görenlerin, ortak varlıklardan hakça yararlanılmadığını fark edenlerin çoğunluğu oluşturduğu bir toplumda müşterekleri korumanın ve geliştirmenin önünde zorlu engeller bulunuyor. Yaşamını sürdürebilmek, geçimini sağlayabilmek için gündelik yaşamda, çalışma dünyasında, sosyal ilişkilerde, kentsel düzende, kurallara uymamanın, ilkeleri esnetmenin, boşluklardan yararlanmanın, istisnalar yaratmanın, tanıdık bulmanın gerekli olduğu inancının yerleştiği bir toplumda, ortak varlıklardan yararlanma ve bunları korumaya yönelik değerleri benimseme konusunda önemli aşınmalar yaşanması, güçlükler çıkması beklenebilir.

Ancak siyaset dünyasında, ekonomik yapıda, eğitim sisteminde, gündelik yaşamda, kentsel düzende müştereklerin geleceğini tehlikeye atan bu eğilimin tam tersine sonuçlar yaratma gizil gücünü taşıdığını, yerleşik düzenden dışlananların, egemen değerlerden rahatsızlık duyanların, toplumsal adaletsizliği görenlerin toplumdaki genel eğilime bir tepki olarak yeni yaşama, dayanışma ve paylaşma biçimlerini aramaya, alternatif yaşam biçimlerini sergilemeye, müştereklerden başka türlü yararlanma biçimlerini ortaya koymaya daha yakın olduklarını belirtmek gerekiyor.

Kaynaklar

Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (2017). *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, İstanbul: Metis.

Akbulut, B., (2017). “Bugün, Burada: Savunudan İnşaaya Müşterekler”. Adaman, F., Akbulut, B., Kocagöz, U. (Haz.). *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis.

Akbulut, B., Paker H. ve Adaman F. (2015). “İklim Adaleti, Müşterekler ve Yerel-Küresel Ekseninde Türkiye’de Çevre Hareketleri”. (12-13 Kasım 2015 tarihlerindeki İklim İçin Forumu’nda yapılan aynı adlı oturumdaki sunum ve tartışmaların kaleme alınmış hali.) Erişim: <http://iklimadaleti.org/2015/11/20/iklim-adaleti-musterekler-ve-yerel-kuresel-eksende-turkiyede-cevre-hareketleri/>

Alkan, A. (2004). “Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli?”. *Birikim Dergisi*, 179.

Angelis M. ve Harvie, D. (2017). “Müşterekler”. Adaman, F., Akbulut, B., Kocagöz, U. (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis.

Bollier, D. (2014). “Yeni Bir Ekonomik Sistemde Müştereklerin Rolü”. Erişim: <https://tr.boell.org/tr/2014/11/05/yeni-bir-ekonomik-sistemde-mustereklerin-rolu>

Brent, Z. ve Sharma, R. (2015). “Bu Topraklar Hepimizin”. Erişim: <https://tr.boell.org/tr/2015/06/24/musterekler-bu-topraklar-hepimizin>.

Caffentzis, G. ve Federici, S. (2015). “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”. Çev. Serap Güneş. Erişim: <https://dunyadanceviri.wordpress.com>

Coşkun, M. K. (2007). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*. Ankara: Dipnot.

Cumhuriyet. (2017, 17 Ağustos). *İstanbul’daki Deprem Toplanma Alanları Halktan Gizleniyor*.

Çoban, A. (2013). “Sınıfsal Açından Ekolojik Mücadele, Demokrasinin Açmazları ve Komünizm”. *Yaşayan Marksizm*, 1 (1): 243-282.

Duru, B. (2013). “Demokratik, Ekolojik Yerel Yönetimlere Ulaşmada Köyler ve Köy Kanunu’nun Taşıdığı Olanaklar”. *Birikim Dergisi*, 296: 55-63.

Duru, B. (2015, 30 Mayıs). “AKP Döneminde Doğal ve Kültürel Varlıklar”. *Bianet*.

Eroğlu, D. (2018, 17 Mayıs). “Yatağan Cehennemine Hoşgeldiniz: 48 Köy Haritadan Silinecek”. *Diken*.

Fırat, B. Ö. (2011). “‘Ve Madem ki Sokaklar Kimsenin Değil’: Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa karşı Kentsel Müşterekler Yaratmak”. *Eğitim, Bilim, Toplum*, 36: 96-116.

- Fırat, B. Ö. (2012). "Kentsel Müşterekleri Yaratmak". *Kolektif Dergisi*, 12/14.
- Gazete Duvar. (2018, 20 Ocak). *Gıda Güvenliğine Yönelik En Büyük Tehdit Savaştır*.
- Güner, O. (2014). "Siyaset ve Sınıf Gölgesinde Haziran Ruhunu". *Bilim ve Gelecek*, 128.
- Haiven, M. (2018). *Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri: Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler*. Çev. Kübra Kelebekoğlu. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. Çev. Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis.
- McGuirk, J. (2015, 29 Temmuz). "Kentsel Müşterekler Dönüştürücü Potansiyele Sahip ve Bu Yalnızca Kent Bahçelerinden İbaret Değil". *Yeşil Gazete*. Çev. Serdar Güneri.
- Reuter, E. (1941). "Belediye İktisadiyatının Ehemmiyeti ve Problemleri". Çev. Muazzez Tıbar. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Dergisi*, 2 (3-4): 381-411.
- Şengül, T. (2001). "Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı". *Praksis*, 2: 9-31.
- Walljasper, J. (2015). *Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey*. Çev. Tuncay Birkan, Barış Cezar, Özge Çelik, Bülent Doğan, Özge Duygu Gürkan, Savaş Kılıç, Müge Gürsoy Sökmen. İstanbul: Metis.

Ekolojik Ortaklaşım lar (Müşterekler) ve Türkiye’de Uygulanan Çitleme Politikaları

Ay kut Çoban

Müşterekler (ortaklaşım lar, the commons) körün fili tanımlamasına benzer bir içeriğe büründürüldü. Bu sayede kavram yaygın bir popülerlik de kazandı. Ama herkesin dilediğince anlam yüklediği bir ‘kavramla’ bilimsel bir tartışma yürütmek olanaksız. Kaldı ki aynı kavramdan yola çıkan Ostrom Hardin’den, Marksistler ise her ikisinden de perspektiflerini ayırıyorlar. Oysa bu gibi kuramsal ayrımları vurgulayan metinlerde bile zaman zaman ortaklaşım ‘herkesin serbestçe kullandığı kaynak’ anlamına indirgenmektedir. İsteyen böyle de yaklaşabilir ama dönüp dolaşp Hardin’in görüşü ortaklaşım olarak önümüze konulacaksa kuramsal ayrımlarla uğraşmanın hiç gereği de yok.

Ortaklaşım ve çitleme ikiz kavramlar. Ortaklaşımı nasıl kavramlaştırdığımız, çitlenenin belirlenmesini sağlar. Çitleme emekçi toplulukların ortaklaşımının ellerinden alınmasıyla ilgili. Ortaklaşım olan durumda, sermayenin genellikle devletin yardımıyla gerçekleştirdiği el koyma eylemidir çitleme. Bunun yanında, ortaklaşımın bulunmadığı ama halkın/herkesin kaynağa serbest erişimi durumunda gerçekleştirilen el koymayı, ortaklaşım a dönüşürme olasılığı ve potansiyeli yok edildiği için çitleme etkisi olarak adlandırıyorum.

Yazıda önce ortaklaşım kavramı ve kuramları üzerinde durulacak. Ortaklaşım, çitleme ve çitleme etkisi açıklığa kavuşturulacak. Tartışma, yazının konusuna uygun olarak ekolojik ortaklaşımlara odaklıdır. Daha sonra Türkiye’deki çitleme ve çitleme etkisi yaratan yasal düzenlemeler ve uygulamalar incelenecek. Örnekler arasında meralar, yaylalar, ormanlar, sular ve kıyılar bulunuyor.

Ortaklaşım (müşterek) kavramı

‘Commons’ sözcüğü Türkçede orta malı, ortak varlık, ortak alanlar ve son yıllarda yaygın olarak müşterekler sözcükleriyle karşılanıyor. Arapçada bir sıfat olan müşterek sözcüğünden -ler Türkçe çoğul ekiyle ad türetmenin uygunluğunu dilbilimciler tartışınlar. Şurası bir gerçek ki çoğumuz ‘müşterek menfaat’ demiyoruz, ortak çıkar dururken. Kimse, ortaklık yerine ‘müşareket’ demiyor. Dildeki bu yenilenmeyi gözettiğimizde, kaybolmaya yüz tutmuş müşterek sözcüğünü yeniden diriltmek yersiz, kanımca.

Bu bakımdan, ‘commons’ karşılığı olarak **ortaklaşım** sözcüğünü kullanmayı yeğliyorum. Ortaklaş-ım önerisi, yarat-ım, yönet-im, paylaş-ım, yaz-ım sözcüklerindeki gibi, -ım son ekiyle eylemden ad türetme ilkesine dayanır. Ortaklaşımındaki ortak-laş, ortak hale getirme işini de çağrıştırıyor. Buradan giderek, ‘commoning’ **ortaklaştırma**, ‘commoners’ **ortaklaştrınlar**, ‘commonism’ **ortaklaşımıcılık** sözcükleriyle karşılanabilir. İngilizcede aynı kökten gelen ‘communism’ (komünizm) için birkaç sözlükte önerilen ortaklaşıcılık sözcüğüyle ‘commonism’ (kamünizm) karşılığı olan ortaklaşımıcılık arasında bir ses benzeşmesi de bulunuyor.

Ortaklaşım dendiğinde geleneksel olarak akla gelen örnekler herkesin yararlandığı arazi, orman, mera, yaylak, kışlak, hava, akarsu, deniz, kıyı, yaya kaldırımı, çocuk oyun alanı, kent parklarıdır. Bunlara atmosfer, uzay, okyanus tabanı, internet, dil, bilgi gibi yeni örnekler eklendi. Bu gibi örnekleri kullananlara göre en geniş anlamıyla ortaklaşım, herkesin paylaştığı, herkesin olan ve herkesin sahip çıktığı her şeydir.

Oysa başkalarına göre ortaklaşım “birlikte-etkinlik olarak düşünölmelidir, birlikte-aidiyet, ortak-mülkiyet veya birlikte-sahip olma olarak değil.” O kadar ki, “*yalnızca* insanların pratik etkinliğinin şeyleri müşterek kılabileceğini, *yalnızca* bu pratik etkinliğin yeni bir kolektif özne üretebileceğini ve böyle bir öznenin bir hak sahibi olarak bu etkinlikten önce var olamayacağını söylemek gerekir” (Dardot ve Laval, 2018: 27-28).

En geniş tanımında ortaklaşım, herkesin yararlandığı fiziksel bir kaynağa, alana, varlığa ve onun herkesin yararlanmasına açık niteliği nedeniyle adeta doğal özüne indirgenir. Buna karşılık, bir ortaklaştırma pratiğini her ortaklaşımın koşulu sayan en dar anlamında ise ortaklaşım, toplumsal ilişkiye indirgenmiştir.

Ortaklaşımın, etkinliğin kolektif bir özne yaratmasıyla ancak varlık bulduğunu savunan daraltılmış ortaklaşım anlayışı bir doğa özcülüğü barındırmaz. Ama siyasal bir tıkanma içeriyor: Böyle kavrandığında, erişime açık alanların sermaye ve devlet tarafından el konularak halkın erişimine kapatılması girişimlerine karşı, herkese dahil sıradan insanlar siyasal talepler ileri süremeyecektir. Çünkü aynı etkinliği katılanlar kolektif

özne olarak ortaklaşımı kuracaklar ki onunla ilgili koruma ve kollama yükümlülükleri doğsun. Bu durumda, kolektif bir özne olmamakla birlikte çeşitli toplumsal etkinliklerle ve eylemlerle ilişkilendiği, yukarıda sayılan mera, orman, kıyı gibi yerlerin çitlenmesine ya da çitlenme etkisine maruz bırakılmasına karşı duyarlı toplulukların siyasal taleplerde bulunmasının meşruiyeti de sorgulanacaktır.

Ortaklaşım için zayıf ya da güçlü olsun, ortaklaştırma olmalı. Ama yalnızca belirli bir ortaklaştırma ortaklaşımın koşulu olduğunda, ortaklaşım siyaseti dar tanım nedeniyle nadir ama parlak bir ortaklaştırma pratikleri alanına hapsolacaktır. Özellikle de ortaklaştırmanın ya da birlikte iş yapmanın nasıl kavrandığı buradaki siyasal denklemin belirleyicidir. Orman köyünün ormandan yararlanırken genel kabul görmüş geleneksel kural ve yaptırımları mı, bir yönetim modeliyle balıkçılık etkinliği mi yoksa meta üretmeyen bir kolektif üretim ve bölüşüm işi midir ortaklaştırma? Bu tartışmayı sonraya bırakalım. Şimdilik şu kadarıyla yetinelim: Ortaklaştırma ortaklaşımın koşulu iken ortaklaştırma kavrayışı, şu niteliklerin tümü aynı anda bulunmalı diyen maksimalist bir anlayıştan türerse ortaklaşım siyasetinin alan hakimiyeti daralır.

Ortaklaşım kuşkusuz birlikte-etkinliktir ama bu, insanların halaya durması, maç yapması türünden bir etkinlik de değildir. Ortaklaşım, insan topluluğunun fiziksel bir varlıkla toplumsal ilişkisidir. İlişki kurulan, bir orman ekosistemi, balıkçılık alanı, tarım arazisi ya da bir yapıntı olarak kent parkı olabilir. Bu fiziksel varlık hesaba katılmadığında, insanların ilişkisinin konusu yok olur. Dolayısıyla ortaklaşım konusunu yitirince geriye, herhangi bir topluluk etkinliği kalır. Öte yandan insanların yararlanma ve yükümlülükle biçimlenen bir ilişkisinin olmadığı ağaçlar kümesi ormandır, ama ortaklaşım değildir. Aynı biçimde okyanus tabanı, adı üstünde şimdilik okyanus tabanıdır (contra Ostrom). Bir başka deyişle, ekolojik ortaklaşım ne yalnızca insandan bağımsız verili doğa varlığından, ne de yalnızca bu varlıktan bağımsızlaştırılmış toplumsal etkinlikten oluşur. Onun, doğal ve toplumsal bileşenleri birbirinden ayrılamaz.

Ortaklaştırmaya konu olan doğa, yalnızca insanlar tarafından ve toplumsal ilişkilerle kurulan ve yalnızca kendileri için yükümlülük üstlendikleri bir şey de değildir. O, insan topluluğu yanında, insan dışındaki başka türlerin, canlı ve cansız varlıkların bir bütünlüğüdür. Bu açıdan bakıldığında ortaklaşım, yalnızca insan ilişkilerinin, insan-merkezli etkinliklerin bir alanı değildir. Örneğin ortaklaşımın çitlenmesi, insan topluluğunu olduğu gibi, çitlenen alanda insanla etkileşimi de olabilen diğer canlıların da etkinliklerini sınırlar ya da tümenden yok edebilir. Bu bakımdan, ortaklaşım toplumsal-doğal bir ilişkilendirilmedir.

Bu yazının konusu, doğal ortaklaşım. Ancak doğal ortaklaşım terimi sanki içinde toplumsal bir ilişki yokmuş izlenimi uyandırabilir. Oysa doğal ortaklaşım ekolojik ilişkiler bulunur, hem ekosistemin klasik tanımıyla organizmaların çevreleriyle ilişkileri anlamında, hem de ortaklaşımı oluşturan insanların o ilişkilerle ve yerel ekolojik koşullarla etkileşmesi anlamında. Bu nedenlerle, doğal ortaklaşım yerine *ekolojik ortaklaşım* daha uygun bir terimlendirilmedir.

Kuramsal ayrımlar

Ortaklaşım süreçlerinde fiziksel varlıkla kurulan toplumsal ilişki değişik biçimlerde belirebilir. Bir başka anlatımla, insanların ortaklaşımında varlıkla ilişkilendiği etkinlik ve ortaklaşım kavrayışı farklılık gösterebilir. Kuramsal yaklaşımlar da bu çeşitlenmeyi yansıtıyor. Kuramsal tartışmaları iki kümeye ayırarak ele alabiliriz: Kaynağa odaklanan ve toplumsal ilişkiye odaklanan yaklaşımlar. Kaynaktan yola çıkanlar için örnek, Garrett Hardin'in düşüncesidir. Toplumsal ilişkiyi vurgulayanların bir kolu Elinor Ostrom gibi topluluğun katılımını öne çıkarırken, öbür kolu ortaklaşım pratiğini önemser.

Hardin'in anlayışında ortaklaşım, insanların erişime açık kaynakları kendi çıkarları doğrultusunda özgürce kullanmasını belirtir. Kullanan insanların sayısı (nüfus) sürekli artarken, kullanılan kaynak sınırlıdır, sonludur. Her insan kendi çıkarını gözeterek kullanma düzeyini sürekli artıracığı için bir süre sonra otlaklar, balıkçılık alanları, milli parklar gibi ortaklaşım aşırı kullanım nedeniyle kimseye yarar sağlamaz hale gelir. Aşırı kullanım kaynağın taşıma kapasitesini yok eder, kaynak yıkıma uğrar ve böylece Hardin'in "ortaklaşımın trajedisi" dediği olgu ortaya çıkar. Nüfus (yani kaynağa yoksulların erişimi) sürekli artacağı için bu trajedi kaçınılmaz. Trajediye yol açan ise ortaklaşımın kaynak kullanımında mutlak bir özgürlükle biçimlenmiş olmasıdır. Sorunu böyle ortaya koyunca, ona göre bir çözüm yolu, devlet mülkiyetinde olan erişime açık kaynakların kullanımına düzenlemelerle sınırlama getirmektir. Bununla birlikte 'serbest piyasaya' inanmış birisi olarak Hardin'in asıl önerisi, ortaklaşımın satılarak özel mülke dönüştürülmesidir. Çokluğun erişimine kapatıp, yalnızca mülk sahibinin erişimini sağlamak açık bir adaletsizlik yaratır. Ama o, toplumsal adaletsizliği, trajediye yani kaynağın yıkıma uğramasına yeğleyecektir (Hardin, 1968; 1998).

Görülüyor ki kaynağın örselenmesi sorunu, bir çitleme yöntemiyle ortaklaşım yok edilerek aşıyor! O artık ortaklaşım değil, sınır çizgileri çitle çevrilmiş, yalnızca mülk sahibinin ilişki kurduğu bir doğa varlığıdır.

Hardin'in ortaklaşımında insanların etkinliği, kapitalist rekabet koşullarında kendi çıkarını 'ençoklaştırmaya' çalışan Adam Smith'in takipçisi bireylerin doğal kaynakla kurduğu ilişkiyi anlatır. Bu ortaklaşım ilişkisi kurulan kaynakla ilgili bir toplumsal yükümlülük bulunmaz. Oysa bu varsayım her zaman geçerli değil. Geçmişten günümüze çoğu durumda, ortaklaşım olarak köy merasının, çeşmesinin, harman yerinin kullanım kuralları köy topluluğunca belirlenmiştir. Kuralların varlığı, Hardin'in trajediye gerekçe olarak sunduğu, gözetim ve sorumluluk olmaksızın mutlak bir özgürlükle kullanma ilkesinin geçerli olmadığını gösteriyor.

Kaldı ki sözcüğün tarihsel köklerine de toplumsal denetim ögesi kazanmış. İngilizcenin kökenbilim sözlüklerine göre 'commons' sözcüğü, 'communis'ten gelir. Kökündeki 'com' birlikte, ortak; 'munis' ise yükümlülük altında demek. Kökenbilimsel yoldan gidersek, 'commons' sözcüğünün, 'ortak yükümlülüğe konu olan' anlamı verdiği söylenebilir.

Nitekim topluluğun yükümlülüğünü dikkate alan Ostrom (1990), Hardin'in trajedi

görüşünü reddeder. Ostrom'a göre kural koyan ve yükümlülük yükleyen niteliklere sahip ortaklaşım örnekleri tarihsel olarak uzun ömürlü olmuştur. Dolayısıyla trajedinin çaresi olarak ya özelleştirme yapılması ya da Leviathan (devlet) müdahalesi ikilemini de kabul etmez. Üçüncü yol, topluluğun birlikte, katılımcı kaynak yönetimidir ve aslında ideal alternatif yol da budur. Hardin gibi onun da ilgisi ortak kullanılan kaynaklar (common pool resources) olmakla birlikte, kaynaktaki yıkımı engelleme adına kaynakla toplumsal ilişkiyi feda etmez Ostrom. Topluluğun kaynağı görece adil kullanması ve aynı zamanda koruması için kaynakla belirli bir toplumsal ilişki kurmasının çerçevesini araştırır. Birlikte yönetim etkinliği olarak ortaklaşım, söz konusu kaynağın kullanılması, korunması ve iyi koşullarda sürdürülebilmesi için onu kullananların kendi kurallarını oluşturdukları, sorumluluklarını kabul ettikleri ve yükümlülüklerini yerine getirdikleri bir sistemdir.

Ostrom'un ne piyasa ne devlet ama ikisine paralel üçüncü yol anlayışı, bazı yazarlarda bir ortaklaşım toplumu esinlenmesi yarattı. Bu görüşteki yazarlara göre (örn., Walljasper, 2015, Rowe, 2015), ortaklaşım toplumu, ideolojik olarak kapitalizmden ve sosyalizmden farklıdır. Ortaklaşım piyasadan farklı bir etkinlik pratiği olarak önemsenmekle birlikte, ortaklaşımın varlık bulduğu kapitalist toplumda emek sömürsünün, özel mülkiyetin, piyasa araçlarının terk edilmesi gibi talepler dile getirilmez. Özel mülkiyete değil, ortak alanda paylaşılan kaynakların özel mülkiyete geçirilmesine karşı çıkılır. Öte yandan, liberaller gibi devlet düzenlemesi düşmanlığı da yoktur. Devletin ortaklaşımını destekleyecek düzenlemeleri savunulur. Özcesi, böyle bir ortaklaşım toplumu yaklaşımı, kapitalizm varlığını korurken ortaklaşım pratiğini genişletmek için çaba gösterir. İlginçtir bu gibi görüşler kapitalizmde gerçekleşebilir gördükleri ortaklaşım siyasetini sosyalizmle bağdaşmaz bulurlar. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin arkaik, merkezîyetçi, hiyerarşik olduğunun görüldüğü ve yerel çeşitliliğin göz ardı edildiği dile getirilir (örn., Bollier, 2015). Sanki kapitalizm ademi merkezîyetçi, heterarşik ve yerel çeşitlilik ilkeleriyle donanmış bir düzenmiş gibi. Bu gerçeğe karşın, ortaklaşım hareketinin sosyalizmi güncelleme girişimi olmadığı titizlikle vurgulanır.

Ostrom'unki gibi devlet ve piyasaya paralel, sosyal demokrat bir alternatif sunan ortaklaşım anlayışından farklılaşan kuramlardan da söz etmeliyiz. Bu yeni perspektifi, savunucularının ifade ettiği kapitalizm karşıtı duruş biçimlendirir. Sık görülmemekle birlikte ortaklaşım ile komünizm arasında olumlu bağlar kuranlara da rastlanır (örn., Hardt, 2017:158). Ortaklaşım vurgusuyla birlikte meta karşıtlığı, bu yaklaşımlarda öne çıkan iki önemli öğedir.

Kapitalizm karşıtı bir yaklaşımda ortaklaşım, devlet ve piyasa dışında, onlardan özerkleştirilmiş, yeni bir üretim tarzıdır. Toplumsal işbirliği, eşit erişim ve ortak paylaşım ilkelerine dayanan yeni bir toplumsallık biçimidir. Bir yandan üretim etkinlikleri üzerinde topluluğun özdenetim sağladığı, aynı zamanda da çitleme çabalarına birlikte karşı çıkmaya elverişli bir toplumsal zemindir (Caffentzis ve Federici, 2017: 133, 140).

Ortaklaşım pratiklerinde, meta-dışı toplumsal üretim sistemleri örgütlenir. Bunun anlamı, ortaklaşımın meta olarak değer üretmemesi, piyasa mantığına uzak durması,

ticari amaçlar gütmemesidir. Ostrom'un modelinde, bir balıkçılık alanı, yukarıda gördüğümüz ilkeler uygulandığında bir ortaklaşım"dır. Ama orada kurallara uygun olarak balık tutan balıkçıların tuttuğu balıklar ortak değildir, kaynaktan yararlananlar yakaladıkları balıklarla ilgili istedikleri kararı verebilir. Ortaklaşım sistemindeyse, fiziksel kaynakların yanında kaynaktan elde edilen ürünler de paylaşım konusudur. Balıkçılık alanına ek olarak, tutulan balıkların bölüşümü ve dolaşımıyla ilgili kararların da ortaklaşım verilmesi gerekir (De Angelis ve Harvie: 2017: 118).

Bu çerçevede, ortaklaşım, böyle bir ortaklaşım etkinliği sayesinde oluşur. Üreticiler kaynakları, üretim araçlarını, üretimi, elde ettikleri ürünleri, bunların bölüşümünü ve dolaşımını ve karar alma sürecini demokratik ve yatay bir örgütlenme içinde ortaklaşımırılar. Böyle kavrandığı içindir ki ortaklaşım kendi dışındaki sermayeye karşı mücadele yürütülen, sermaye düzeni ile ortaklaşımıcılık arasındaki çatışmanın mevzisi"dır. Ortaklaşım pratikleri, sermayenin alternatifi olan toplumsal güçlerin gelişip serpilmesine olanak sağlar (Caffentzis ve Federici, 2017: 143; De Angelis ve Harvie: 2017: 105, 124-126). Böyle bir ortaklaşım yaklaşımının ortaklaşımıcılık idealiyle örüldüğü söylenebilir.

İlkel birikimden günümüzde çitlemeye

Marx (1976: 873-930), kapitalizmin tarihsel gelişimini incelerken ilkel birikim kavramına başvurur. İlkel birikim iki özelliğiyle anlam kazanıyor: İkincisi, köylünün işçileşmesidir. Bunun koşulunu da sağlayan birincisi ise tarımsal üreticilerin üretim araçlarından ayrılması, koparılması"dır. Köylülerin yararlandığı tarım arazilerine, ormanlara, balık tuttuğu kıyılara aristokrasi ve burjuvazi tarafından el konulması"dır. Kendi toprağında, ağaya ait toprakta, devlet arazilerinde ya da açık erişim olan orta mallarında üretim yapan kır nüfusu, geçim araçlarından yoksun kılınca ücretli işçilere dönüştüler. Köylünün erişimine açık araziler, zor kullanma, gasp etme, insansızlaşım, devlete ait olanların satılması ve özel yasalar çıkarma gibi yöntemler kullanılarak sermayenin özel mülkiyetine geçti. Türkiye'deki örneklerini aşağıda göreceğimiz gibi bunlar günümüzde de geçerli yöntemlerdir.

Daha önce yaşamını sürdürdüğü arazinin çiftçiye kapatılarak sermayenin özel mülkiyetine dönüştürülmesi, çitle çevirme ya da çitleme (enclosure) olarak adlandırılıyor. Çitleme yalnızca köylünün geçim ve üretim araçlarının sermaye elinde toplanması sonucunu doğurmaz, aynı zamanda çiftçinin her gün emeğiyle bağ kurduğu doğaya yabancılaşmasına da yol açar. Feodal sömürüyü içeren geçimlik üretimin yerini kırdı ve kentte ücretli emeğin sömürüsüne dayanan kapitalist meta üretimi alır. Çitlenen doğa sermaye birikiminin bir unsuruna dönüşürken köylü topluluğu da doğayla kurduğu bütünsel ilişkiden koparılır. Doğadan elde ettikleriyle daha önce kendisi için ekmek pişiren, yün eğiren köylü, kırdı ya da kentte işçi olarak meta halinde yiyecek ve giyecek tüketicisi haline gelir. Böyle olduğunda, çitleme nedeniyle topluluğun yararlandığı doğadan, işçileşme nedeniyle geleneksel topluluktan ve dolayısıyla o topluluğun o doğayla kurduğu ilişki olarak ortaklaşımından söz edemeyiz artık.

Bu nedenle çitleme, ortaklaşımından ayrı düşünülmemeli. Çünkü çitlenenler

ortaklaşımlardır. Çünkü çitleme, fiziksel çevreyle topluluğun ortaklaştırılması ilişkisi olarak ortaklaşımın o topluluğa kapatılmasıdır. Hardin'in özel mülkiyete geçirme önerisi, sermaye sahibi olmayan toplum kesimlerinin ortaklaşım etkinliğine engel olma girişimidir. Bu bakımdan bir çitlemedir. Ortaklaşım, yalnızca özörgütlenme ve özdenetimle belirlenmiş yeni bir üretim tarzı olarak kavrandığında, çitleme politikası bu tür bir ortaklaşımı sona erdiren ekonomi-politik düzenlemelerdir. Benzer bir durum, ortaklaşımı yalnızca Ostrom'un yönetişimci modeli olarak düşündüğümüzde de ortaya çıkar. Marx'ın incelediği 16. ve 19. yüzyıllar arasındaki İngiltere örnek olayını, ortaklaşımı nasıl kavradığımızı göre çitleme başlığı altına alabiliriz ya da alamayız. Yalnızca 'belirli' türden bir ortaklaştırma ortaklaşımına hayat veriyorsa, onun dışında kalanlara, bu arada İngiliz çitleme (Enclosure of the Commons) yasalarının sermayeye devrettiklerine ortaklaşım diyemeyeceğiz. Marx'ın ilkel birikim dediği süreç yalnızca kapitalizmin tarih öncesi değilse, günümüzde de güncellenmiş biçimleriyle sürüyorsa (Perelman, 2000: 34; Glassman, 2017: 90; De Angelis ve Harvie, 2017: 106) ortaklaşım ve dolayısıyla çitleme kavramını daha esnek ele almak zorundayız.

Ancak kavramsal esnekliğin sınırları da olmalı. Ortaklaştırma ister güçlü ister zayıf biçimler sergilesin, onun önemli bir yönü, ilişki kurulan fiziksel çevrenin korunmasıyla ilgili geleneksel ya da modern yükümlülüklerin ve başka yararlananlara karşı yardımlaşma, karşılıklılık, imce ilkeleri üzerinde yükselen toplumsal sorumlulukların varlığıdır. Bu yükümlülük ve sorumluluklar, diyelim merada sermayedarın taş ocağı kurması gibi çitleme içeren bir saldırı olduğunda birlikte etkinlik olarak bir savunma tepkisi belirlediğinde açık biçimde gözlenebilir.

Kaynaktan yararlanma, geçimlik üretim sınırları içinde kalmalıdır. Çünkü ortak kullanıma açık kaynağın meta üretimi için kullanılması, çitleme etkisi yaratır. Bir bakıma, geçimlik ile meta üretimleri arasındaki fark, Marx'ın belirttiği kendine mal etme (appropriation) ile el koyma (expropriation) arasındaki farktır. Bu ayrıma göre, yararlanma amaçlı olarak ve emek uygulayarak doğadan elde edilenler kendine mal edilir. El koyma, karşılıklılık olmadan ya da aralarında denklik bulunmadan kendine mal etmektir, ki bu hırsızlıktır. İnsanın doğayla metabolik ilişkisi denklik içerirken, feodal beyin toprakla ilişkisi, kapitalistin emek sömürüsü denklik olmaksızın el koymadır (Foster ve Clark, 2018). Ayrıca geçimlik olması, kaynağa verilecek zarardan sakınılmasına yönelik toplumsal yükümlülüklerle uyumludur. Çünkü kaynağın zarar görmesi, yararlananların bağımlı olduğu geçim araçlarının zarara uğramasıdır. Belirtmek gerekir ki, gereksinim artışı ürünün kişiler arasında alışverişe konu olması kabul edilebilir. Bu, meta üretimi ve dolaşımından farklıdır. Metaların üretimi, pazara sunulmak amacıyla değer yaratmaya dayanır. Yardımlaşmanın yerini rekabet, dayanışmanın yerini bireycilik alır. Orada meta alışverişi kişilerin ötesine geçen, fetişleştirilmiş nesnelere el değiştirmesidir.

Demek ki ortak kaynağın hangi amaçla, kimin yararına, kimin çıkarı gözetilerek ve kim tarafından kullanıldığı soruları (Helfrich, 2009: 3), ortaklaşımın kavramsal sınır taşları olarak çıkar karşımıza. Ortaklaşımında, insanların fiziksel kaynakla toplumsal ilişkisi meta üretimi mantığına dayanamaz.

Mülkiyetin rolü

Roma hukukunda çevresel varlıkların hukuki statüsü konusunda birkaç kategoriden söz edilebilir. *Res privatae* aile, özel ilişkiler ve özel mülkiyet alanıdır. *Res publicae*, doğal varlıkların dışında kalan, kamu hizmet binaları, meydanlar gibi kamusal alanlardır. Ekolojik ortaklaşımın bakımından asıl önemlileri ise şu iki kavram, *res communes* ve *res nullius* (Ricoverti, 2013: 37). Her ikisi de doğanın verdiklerini adlandırıyorlar, her ikisi de üzerinde özel mülkiyet bulunmadığını ifade ediyor. Ama aralarında önemli bir fark var. *Res communes* kimsenin üzerinde özel mülkiyet kuramadığı, devlete de ait olmayan ve doğaları gereği kimsenin olmayan ve herkese ait olan, birisi yararlanınca değeri eksilmeyen hava, akarsu, deniz ve kıyılardır. *Res nullies* ise vahşi hayvanlar ve işlenmemiş topraklar gibi sahihsiz şeylerdir. Henüz üzerinde özel mülkiyet kurulmamış olmakla birlikte, günün birinde sahiplenilmesi mümkün olan doğal varlıklardır (Dardot ve Laval, 2108: 16). Örneğin, geyiği yakalayan onu kendine mâl eder. Öte yandan *res communes* olarak deniz kimseye ait olmasa da yakalanan deniz balığı sanki sahihsiz şeylerdenmişçesine balıkçı tarafından sahiplenilir.

Res communes ile ortaklaşım arasında ilişki kurmak daha kolay görünmekle birlikte, ortaklaşım mülkiyet biçimine bağlı olmadan da ortaya çıkabilir. Sahipsiz araziler ortaklaşımına uygun olduğu gibi, İstanbul'da Gezi Parkı örneğinde gördüğümüz üzere bir kamusal alan da siyasal ve toplumsal etkinliklerle ortaklaşım kılınabilir. Ya da özel bir mülk olarak çiftlik, sahibinin de üyesi olduğu bir toplulukla birlikte tarım ortaklaşımına dönüştürülebilir. Topluluğun kendisi ortaklaşım için özel mülk edinebilir. Toprak ağasının rızasıyla da köylüler araziye ortaklaşımına çevirebilir. Dolayısıyla, Hardin'in ileri sürdüğünün tersine, toplumsal etkinliğin konusu olan varlığın özel ya da kamu mülkiyetinde olması, onun paylaşımcı kullanımına ve ortaklaştırılmasına kategorik bir engel değil.

Ancak günümüzde özel mülkleri sahibinin rızasına aykırı biçimde ortaklaşımına çevirme örnekleri bir elin parmakları kadar sayılıdır. Bir şahıs ormanının ya da özel arazideki bir zeytinliğin işgal edilerek ortaklaştırıldığı örneklere rastlamıyoruz pek. Bu bakımdan ele alınırsa Hardin'in özelleştirme/çitleme önerisi kendi içinde son derece işlevsel. Bunun nedeni, mülkiyetin kişilerle şeyler arasındaki bir ilişkiden ziyade devletin güvence altına aldığı bir toplumsal ilişki olmasıdır. Mülk sahibinin talebi doğrultusunda devletin zor yöntemleriyle, mahkeme ve cezaeviyle koruduğu özel mülkiyet biçimlerinden ortaklaşım üretmek zordur.

Bu saptamalar göz önünde tutulduğunda, ortaklaşımın mülkiyet yapısından tümüyle bağımsız olduğunu ileri süren bir görüş yanılıcı olur. Doğadaki varlıkla kurulan ortaklaştırma ilişkisi var olan üretim tarzının iktisadi, siyasal, hukuki yapıları içinde yükselir. Özel mülkiyetin ilahi bir emir gibi korunduğu kapitalizmin, ortaklaşımın serpilmesi için uygun olduğu görüşü sorgulamaya açıktır bu bakımdan. Kaldı ki kapitalist devlet kamu yararına ayrılmış bir yeri özel mülkiyet olarak devredebilir. Yanı sıra, kapitalizmde kamu malı sayılan yerlerde ortaklaşımın inşa ederek meta üretilmesi piyasa ilişkilerini yeniden üretmek olur. Dahası, kamuya açık yerlerin ortaklaşım topluluğunun dışındaki halka kapatılması söz konusu olduğunda ortaklaşım düşüncesi de yara alacaktır.

Türkiye’de çitleme politikalarından örnekler

Buraya kadar sürdürülen tartışmalar gösterdi ki ortaklaşımın ne anlaşıldığı, çitlenen şeyin ne olduğunu ortaya çıkartıyor. Türkiye’de çitleme politikalarıyla ilgili buradaki araştırmanın nesnesini belirlemek için ortaklaşımı inceledim. Ancak görüldüğü gibi ortaklaşım, ilgili yazında belirsiz ya da çokanamlı (ambiguous) ya da içeriği birbirinden oldukça farklı biçimlerde doldurulan bir kavram. Böyle olunca ortaklaşım/çitleme yazını ekseninde Türkiye’de uygulanan politikaları çözümlenmeye çalışmak, kuramsal açıdan oldukça güç bir araştırma çabası.

Bu güçlüğü aşmak üzere ekolojik ortaklaşımı, daha minimalist bir pencereden ele aldım. Doğal varlıkla topluluğun yükümlülüklerine dayalı etkileşimi. Bu yükümlülükler gerektiğinde ortak kararlar almayı, birlikte etkinlikler yapmayı, tehditler karşısında ortaklaşımı savunmayı kapsıyor. Bunlar aynı zamanda birer ortaklaştırma pratiği. Bu gibi bir etkileşim, öngörülebileceği gibi genellikle yerel ölçekte kurulabilir. Üretim yapılan durumda, ortaklaşımın ağırlıklı olarak kişilerin elde ettiği ürünü kendine mal ettiği geçimlik üretimden, ürünün, üretim süreci ve araçlarının da ortaklaştırılmasına kadar farklı biçimleri olabilir. Daha önce gördüğümüz gibi, meta üretimine geçildikçe topluluğun fiziksel çevreye ve topluluğa karşı yükümlülükleri, doğal varlıkla ve topluluk içinde karşılıklılık ilişkisi sönümlendiği için ortaklaşım da eriyip yok olur.

Çitleme ise ortaklaşımın sermaye yararına, özel çıkarlar için ortak yararlanmaya kapatılmasıdır. Buna ek olarak, sermayeyle devletin, erişime açık yerleri halka kapatması da söz konusu. Bu ise açık erişim alanların ortaklaşımına dönüştürülme olasılığını ve potansiyelini ortadan kaldırır. Bu bakımdan bir çitleme etkisi ortaya çıkar. Ortaklaşımı/ çitlemeyi böyle ele almam, ortaklaşım yazınındaki çokanamlılığını gidermez, hatta belki artırıyor da olabilir. Yine de böyle bir kuramsal çerçeve kanımca, bu araştırmada akademik bir hatta kalmayı sağlayacaktır.

En son kaldığımız yerden devam edelim. Türkiye’nin ekolojik ortaklaşımının hukuki zemini nedir? Ekolojik ortaklaşımın bağlamında, mevzuatta, “devletin hüküm ve tasarrufu altında olan yerler” ifadesi bulunur. Bunlar, sahipsiz yerler ile orta mallarını kapsar (Medeni Kanun, m.715; Kadastro Kanunu, m.16; Mera Kanunu, m.4; Köy Kanunu, ek m.12). Devlet ormanları (Kadastro Kanunu, m.16/d) ile sahipsiz mallar arasında sayılan kıyılar ve madenler de devletin hüküm ve tasarrufu altındadır (Söyler, 2011: 60). Gerçekten de Anayasa’da kıyılarının ve doğal servet ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufunda olduğu vurgulanmıştır (Anayasa, m.43 ve 168).

Sahipsiz yerler; kullanımı için ayrıca bir tahsise (o işe ayırmaya) gerek olmadan herkesin yararlanmasına açık olan yerlerdir. Bunlar kaya, tepe, dağ, buzul gibi tarıma elverişli olmayan yerler, bunlardan çıkan kaynaklar, deniz, göl, nehir gibi sular (Medeni Kanun, Kadastro Kanunu), kıyılar (Kıyı Kanunu) ve doğal servet ve kaynaklardır (Maden Kanunu). Sahipsiz yerlerin tapu sicilinde kaydı yoktur. Bunlar üzerinde hiçbir şekilde özel mülkiyet kurulamaz (Medeni Kanun, m.715). Anlaşılacağı üzere, devletin hüküm ve tasarrufunda olan varlıklar, Roma hukukunun *res communes* ve *res nullies* karması olmakla birlikte ikincisinden üzerinde mülkiyet kurulamaz ilkesiyle ayrılıyor.

Orta malları; mera, yaylak, kışlak, otlak, harman, panayır yeri, köprü ve meydanlar gibi herkesin ya da halkın bir kısmının ortak yararlanmasına ayrılan yerler. Dağ, tepe gibi sahihsiz yerlerden farkı, orta mallarının tahsis edilerek kamunun yararlanmasına bırakılmış olmasıdır. Tahsis ya devlet tarafından yapılır ya da örf ve adete göre halk kadimden bu yana o yerden yararlanıyordu için orası onlara tahsisli sayılır. Her ne kadar yararı kamuya ait yerlerden söz ediyor olsak da meydanlardan herkes yararlanırken mera, yaylak, kışlak gibi orta mallarından ancak oradaki köy ya da belediye halkının yararlanması söz konusu.

Türkiye’de orman sayılan yerlerin binde birinden azı özel mülkiyete ait arazidedir, gerisi tümüyle devlet ormanıdır. Devlet ormanları, devletin mülkiyetindedir ve mülkiyeti devrolunamaz (Anayasa, m.169). Yani ormanlar, kural olarak satış, takas vb. yöntemlerle özel mülkiyete geçirilemez. Hazine arazileri ise devletin özel (tapulu) mallarıdır, satılabilir.

Yukarda vurgulandığı gibi, özel mülkiyet alanlarında ortaklaşım kurmak zor. Devletin hüküm ve tasarrufunda ya da mülkiyetinde bulunan yerlerde görece daha kolay ortaya çıkabilir. Ama bu durumda da doğadaki varlığın ‘iktisadi değeri’ devletin gözetiminin derecesini belirliyor. Bu ise ortaklaşımın önünde bir engel. Siyasal iktidarlar, değerli bir varlığın yoksulların elinde kalmasına yanaşmazlar; sermaye birikimine, ‘kalkınmaya’ katkısı olsun isterler. Ayrıca ortaklaşımın zayıf olduğu yerlerde halkın direnç geliştirmesi de güç olduğundan devletin gözetim ve denetiminde çitleme kolaylıkla başarılabilir.

Meraların ve yaylaların çitlenmesi

Türkiye’de tarihsel olarak ekolojik ortaklaşımın en uygun örnek meralardır. Mera, yaylak ve kışlaklar çok eskiden bu yana köy topluluğunun hayvancılık etkinlikleri için yararlandıkları yerler. Sosyolojik olarak ve mevzuata göre de bu yararlanmanın kendisi orasının bu etkinliğe terk edilmesi için yeterli. Ayrıca gereksinime göre çeşitli incelemelerden sonra, mera, yaylak ve kışlaklar köy, birkaç köy ya da belediye halkının ortak yararlanmasına tahsis edilebilir. Yararlanma hakkı sınırsız bir hak değildir. Mera Kanunu’nda, otlatma kapasitesi ve otlatma hakkı düzenlenmiştir. Otlatma Kapasitesi “belli bir alanda ve eşit zaman aralıkları ile uzun yıllar bitki örtüsüne, toprak, su ve diğer tabii kaynaklara zarar vermeden otlatılabilecek büyükbaş hayvan birimi miktarını” ifade eder. Tahsis kararında bu kapasiteyi gözeterek çiftçinin otatabileceği büyükbaş hayvan sayısı otlatma hakkı olarak belirtilir. Aşırı otlatmanın önlenmesi amacıyla, saptanan sayıdan daha fazla hayvan buralara sokulamaz. Kamunun yararlanmasına açık otlak ve çayırılar için de Mera Kanunu’ndaki bu kurallar uygulanır.

Yararlananların yükümlülükleri de var. Köylü, otatabileceği hayvan sayısını ve otlatma süresini aşamaz, araziye sürüp tarım yapamaz, Köy Kanunu’nun öngördüğü dışında ev, ahır gibi inşaatlar yapamaz. Her biri için ceza yaptırımını öngörülmüştür. Hayvancılık amacı dışında kullanılanın verdiği bir zararın giderilerek meranın eski haline getirilmesi için yapılan harcamalar, zarara yol açandan karşılanır. Hak sahipleri bölgenin ekonomik durumu, otlatma kapasitesi ve otlatma süresi dikkate alınarak saptanan belli bir ücreti, yararlanmanın karşılığı olarak ödemekle yükümlü kılınmıştır (daha önce bedavaydı).

Toplanan bu gelir, yalnızca meraların geliştirilmesi için harcanır. Ayrıca yararlanan çiftçilerin mera, yaylak ve kışlakların bakımı ve iyileştirilmesi giderlerine, nakdi ve işçilik olarak katkıda bulunmaları istenebilir.

Yararlanma, geçimlik bir etkinliktir. O kadar ki, elde edilen ürün çiftçi ailesinin gereksiniminin üstünde olursa artık ürün, köylerde ve belediyelerde kurulan Mera Yönetim Birlikleri kararıyla satılabilir. Sağlanan gelir de üretimi yapan köylüye bırakılmaz, köy ya da belediyede yalnızca meraların geliştirilmesi için kullanılır.

Bununla birlikte meta üretimine olanak tanıyan pek çok düzenleme ve uygulama meraların çitlenmesiyle sonuçlanır. Yasaya göre meralar hayvancılık yapan şirketlere kiralanabiliyor. Dahası, 2013 yılında yasaya eklenen bir fıkıyla kiralananda hayvancılık tesisleri kurulmasına da izin verildi. Bu gibi uygulamalarda, yer yer köylünün haklı tepkisini de görüyoruz. Lüleburgaz'a bağlı Ahmetbey Belediyesi sınırları içinde, köylünün ortaklaşımı olan meraların şirketlere kiralanması, "meralar halkındır, satılmaz" sloganı eşliğinde bir yürüyüşle protesto edildi. Köylülerin gereksinimini bile ancak karşılayan meraları 25 yıllığına kiralamak için 69 şirket sıraya girmişti (*Evrensel*, 3 Kasım 2014). ABD'de sürü sahiplerinin merayı fiili olarak, gasp ederek çitlenmesinin yasaya uygun bir benzeridir Türkiye'deki bu tür uygulamalar.

Önemli bir bölümü, 2002 yılından bu yana iktidarda olan AKP hükümetleri döneminde yapılan değişiklik ve eklemelerle, çeşitli yatırımların yapılması için tahsis amacı değiştirilerek yani mera, yaylak ve kışlak olmaktan çıkarılarak bu yerlerin çitlenebilmelerine olanak tanınmıştır. Daha önce mera, yaylak ve kışlak olarak ayrılan yerlerde, taş ocağından petrole kadar her türlü madencilik etkinlikleri, turizm yatırımları, petrol ve doğal gaz boru hatları, afet bölgeleri kapsamında yerleşim yerleri, jeotermal enerji kullanan seralar, endüstri, teknoloji geliştirme ve organize sanayi bölgeleri, serbest bölgeler ve elektronik haberleşme altyapıları yapılabilmektedir. Benzer biçimde, mera, kışlak ve yaylaklar Cumhurbaşkanınca kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilebilmektedir. Bunun anlamı köylünün yasaya göre ahır yapamadığı yerde inşaat şirketlerinin dizi dizi özel mülk konutları inşa etmesidir. Tüm bu yatırımları yapacak kişiler, kuruluşlar ya da şirketler mera, yaylak ve kışlağın bu niteliğinin değiştirilmesi için talepte bulunurlar. Tahsis karar değişikliğinden sonra da meranın varlığına son veren şirketin bu fiil için vereceği karşılık, yalnızca 20 yıllık ot geliri tutarını devlete ödemesidir. Endüstri, organize sanayi vb. bölgeler kuruluyorsa o kadarı da alınmaz. Şirketler için kârlı, kalem kalem sayılan tüm bu yatırımlar nedeniyle doğanın yok edilmesi, köylülerin geçimini nasıl sağlayacağı, ortaklaşımın ortadan kalkması, hayvan üreticiliğinin sona ermesi gibi sorunlar yasa koyucunun ilgisini çekmemiş olmalı.

AKP'nin düzenlemelerde yaptığı değişiklikler bu kadarla da kalmaz. Kanal İstanbul projesi için de tahsis amacı değişikliği yapılmıştır. 2016 Nisan ayında, 6704 sayılı yasayla Mera Kanunu'na bir madde eklenir. Buna göre, proje alanında kalan mera, yaylak ve kışlakların bu nitelikleri Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığınca Mera Kanunu'nun hükümlerine bağlı kalınsızın resen kaldırılır. Böylece, bir rant yaratma ve paylaşma projesi olan Kanal İstanbul proje alanında kalan mera, kışlak ve yaylaklar çitlenir.

Bir benzeri, Yeşil Yol ile birbirine bağlanacak Doğu Karadeniz yaylarında gerçekleşiyor. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Eylem Planı'na (2014) göre, Yeşil Yol sayesinde bölgedeki yaylalara kolay erişim sağlanacaktır. Böylece bölgenin başta su olmak üzere, madenleri, enerji kaynakları, biyolojik çeşitliliği, gen kaynakları, yayla, kış ve spor turizmüne uygun doğal değerleri ekonomiye kazandırılacaktır. Plan'da yöre halkının geçiminin ekosisteme sıkı sıkıya bağlı olduğu, ama özensiz kullanımın tahribata yol açtığı vurgusu da yapılıyor. Yöre halkının çevreye zarar verilmesinde katkısı olabilir kuşkusuz, ama yolun tamamlanmasıyla birlikte yukarıda sayılan işlerin yol açacağı onulmaz doğa tahribatı ve dolayısıyla geçim araçlarından tümüyle yoksun kalmaları da yüksek bir olasılık.

Örneğin Plan'da turizm potansiyeli bulunan 14 bölgeden öncelikle uygun olanlarının Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri olarak ilan edilmesi planlanmaktadır. Turizmi Teşvik Kanunu'nun 8. maddesine göre, Cumhurbaşkanı kararıyla ilan edilir adı geçen bölgeler. Sınırları belirlenen bölgedeki mera, yayla, göl, akarsu gibi devletin hüküm ve tasarrufunda olan yerler resen Hazine adına tescil edilir. Böylece talebi halinde Türk ya da yabancı uyruklu kişilere ya da şirketlere tahsis edilmesi mümkün olur. Söz konusu turizm bölgesinin tamamı tek bir yatırımcıya tahsis edilebilir. Tek yatırımcı olduğunda değerlendirmeyi Cumhurbaşkanı yapar. İzni alan yatırımcı isterse burasını üçüncü kişilere kiralayabilir, işlettirebilir, haklarını devredebilir. Bölgede yatırım izni alan yatırımcılara ayrıca çeşitli teşvikler verilir. İlgili kamu kuruluşlarının bölgenin yol, su, kanalizasyon, elektrik ve telekomünikasyon gibi altyapı eksiklerini öncelik vererek tamamlaması da yasanın emridir. Böylece daha önce mera, yayla olarak yararlanılan bir bölgeye, turizm yatırımı olarak şirket tarafından tahsis süresi boyunca el konulur. Yaylacı köy topluluğu, artık ancak müşteri olarak ve fiyatını ödeyebilirse bölge sınırlarından içeri girebilir.

Bu bakımdan köylülerin bir kısmının Yeşil Yol'a direnç göstermesinin nedeni anlaşılıyor. Bu direnç yer yer silahlı jandarma birlikleriyle bastırılarak yol açma çalışmaları sürdürülmüştür. Rize, Samistal yaylasında yolu açacak iş makinelerini engellerken Havva Bekar'ın "Devlet nedir? Devlet yok, halk var" (*BirGün*, 11 Temmuz 2015) sözünü dile getirmesi, kimseyi şaşırtmamalı. Çünkü DOKAP Eylem Planı, Yeşil Yol projesi, turizm bölgesi ve teşvikleri, elektriği, suyu ve jandarma zoruyla devlet eliyle yapılan planlı programlı bir çitlemedir.

Ancak yine de komşu yaylalar arasında, hatta aynı yayladan yararlanan köylüler arasında geçirilecek yol konusunda görüş ayrılıkları söz konusu. Ekoturizm ile kendini kurtaracağını sanarak yola olumlu bakanları bir yana bırakalım. Geniş bir yaylacı topluluk olarak hayvanlarla birlikte yayladan yararlanma azalınca, yaylada dayanışma oluşturacak, yardım alacak, birbirine ilaç olacak insan sayısı da azalır. Gerek duyulduğunda hızlıca merkeze inme isteği, dolanan ve uzun süren patikalar yerine kısa bir yolu kullanma talebini besleyebilir (bkz. Yazıcı, 2016: 136-137). Başka türlü söylersek, topluluk çözülürken ortaklaşım da sönümlenir.

Yaylacıların yaylayı savunmasıyla ilgili ilginç bir örnekten de söz etmek gerek. Çamlıhemşin'in Gito yaylasında hayvanların otlama alanında kamp yapanları ve kampçılara yiyecek ve içecek satmak için çadır kuran, kendisi de yaylacı olan kişiyi

yaylacılar kaymakama şikayet eder. Talepleri gerçekleşmeyince çadırın yakılmasıyla sonuçlanan tartışmalar yaşanır. Yaylacılar tarafından ileri sürülen gerekçeler, geçimlerini sağladıkları alanın kamp yapanlarca işgal edilmesi nedeniyle hayvanların otlamasının olanaksız hale geldiği, otlama alanının hayvanlara ait olduğu, dışardan gelenlerin yaylayı çöpleriyle kirlettiği, yiyecek-ıçecek çöplerini didikleyen hayvanların zehirlendiği yönünde (www.diken.com.tr, 6 Ağustos 2018). Yaylanın geçimlik etkinliklere ayrıldığı, hayvanlara ve yaylaya karşı yükümlülük, ticari bir işin yayladan yaralanma amacına aykırılığı gibi konumuz bakımından önemli belirlemeler bunlar.

Öte yandan bu örnek, kapatma ve çitleme açısından da elverişli bir tartışmaya sürüklüyor. Elimizde bir araştırma olmadığından örnekteki yayla için ifade edilen çatışma gerekçelerine dayanarak bir ortaklaşımın var olduğu öncülünden hareket ediyorum. Yayla, yaylacı topluluğun yararlanmasına ayrıldığından dışardan gelen kampçılara kapalıdır. Yaylacının ticari ürün sattığı çadırı ise yaylanın o kısmının çitlenmesidir. Yaylanın kampçılar tarafından kullanılması ve çadırcının kendi çıkarı için bir kısım alanı çitlemesi ile yaylacıların yaylayı amaç dışı kullanmaya kapatması arasında beliren bir çelişki saptayabiliyoruz. Erişime kapatma ile çitleme arasındaki farka da işaret eden bir çelişki. Görüyoruz ki ortaklaşım için “kimseye ait olmayan herkese ait olan” nitelemesi yeterli olmuyor, çünkü ortaklaşımın her durumda herkesin serbestçe erişimi ilkesini içermeye zorunluluğu yok. Kimilerinin yararlanma hakkı bulunurken onların dışındakiler (kampçılar) erişimden yoksun kılınabilir. Nitekim yaylacılar yaylaya ait olduklarını, yaylanın da kendilerine ve hayvanlara ait olduğunu belirtiyorlar. Başkalarının erişimine kapatmanın meşruiyetini sağlayan başka bir ögenin de geçimlik üretim olduğu söylenebilir. Çadırcının işinin de geçimlik olduğunu ileri sürecekler olabilir de o iş, yararlanma hakkı olan topluluğun haklarının ticari çıkar doğrultusunda ihlalidir. Yine de topluluğun meşru geçimlik üretimi için bile olsa ortaklaşımı dışardan gelenlere kapatmanın mümkün olmasının, ortaklaşımın mantığına aykırı olup olmadığı konusu ilgili yazında tartışmaya açık.

Ormanların çitlenmesi

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2015 rakamlarına göre Türkiye'nin %28,6'sı ormanlık arazidir. Orman köylüsü, ormanın içinde ya da bitişiğinde bulunan köylerde yaşayanları ifade eder. Rakamlar biraz eski olmakla birlikte 7 milyon dolayında orman köylüsü, 20 bin kadar orman köyünde yaşamaktadır. Ama geçimini ormandan sağlayan köy sayısı, yaklaşık 1100'dür. Bu rakamın yarısını da, orman ürünleri ikincil gelir kaynağı olan köyler oluşturuyor. Bu nedenle orman köylülerinin ağırlıklı çoğunluğunun, işçilik, çiftçilik, hayvancılık, küçük meta üretimi ve ticaretle geçindiği söylenebilir (Çağlar, 2014: 174-175). Köylünün geçim için ormancılık etkinliği zayıf olunca, yani yaşamını sürdürmesi doğrudan ormana bağlı olmayınca ormanla etkileşimle belirecek ortaklaşım örnekleri de cılız kalıyor. Yine de orman köylerini kalkındırma kooperatifleri bu açıdan yeniden gözden geçirilebilir. Bu yapılırken “devlet, ‘orman köylüleri’ni orman ekosistemlerini işletme düzenine bağlamayı amaçlamaktadır” (Çağlar, 2014: 179) görüşü de yabana atılmamalı. Öte yandan, yaşam alanı olarak ormana yönelik endüstriyel tehditler karşısında, ortaklaşa kararlaştırılıp ortaklaşa eyleyen köylülerin savunma tepkileri ortaklaşım evrilebilir. Orman köylüleri kuşkusuz ormandan yararlanıyorlar, ama açıktır ki her yararlanma ortaklaşım değildir.

Çitlemenin de ortaklaşım ile olan bağıntısını biliyoruz. Bu durumda ormanın içinde ya da bitişğinde yaşayan orman köylülerinin ekolojik ortaklaşım geliştirme olasılığı ve potansiyelinden yola çıkarak ormanlardaki çitleme etkisini araştırabiliriz.

Az önce vurguladığım Turizmi Teşvik Kanunu'nun aynı maddesi, mera, yaylak ve kışlak arazileri yeterli olmadığında, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri içinde bulunan orman alanlarının da talep eden yatırımcıya tahsis edilmesini öngörmektedir. Bunun için orman alanının sunduğu iklim, çevre, topografya, rakım ve jeotermal kaynak koşullarının, kıyılara açılan kısımlarda da kıyının coğrafi ve fiziksel özelliklerinin uygun olması yeterlidir. Böylece turizm bölgesi sınırları içindeki ormanlık alanda, sağlık, termal, kış, golf, spor, yayla, kırsal, kıyı, kruvaziyer ve yat turizmi için tesisler yapılacaktır. Yukarıda saydığım teşvikler ve altyapı kolaylıkları gibi hükümler bu durumda da geçerlidir.

Anayasa'da ormanların kamu yararı dışında bir kullanım hakkına konu olamayacağı vurgulanır. Bir başka deyişle, çeşitli amaçlarla kullanım hakları tanınırsa, kamunun yani herkesin yararlanmasına açık biçimde düzenlenmesi gerekir Anayasa'nın amir hükmüne göre. Bu kural geçerli olduğunda orman, diyelim piknik, spor ya da yürüyüş yapmak, temiz hava almak, doğayla ilişki kurmak isteyen herkesin erişimine açık olacaktır. Oysa Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri ilan edilen yerlerde olsun, öteki orman içi turizm ve spor tesislerinde olsun işletilen tesisler bu niteliği karşılamaz. Yatırımcı buraları çitleme etkisi olacak biçimde sermaye sınıflarının, yüksek gelir gruplarının erişimine açarken emekçi sınıfların, dar gelir gruplarının, orman köylüsünün erişimine kapatmış olur.

Dahası Orman Kanunu'na göre ormanda sermayedarın her türlü madencilik girişimlerine izin verilir (m.16). Aynı kanuna göre, ormandan "ticaret amacıyla olmaksızın kendi ihtiyacı için toprak, kum ve çakıl çıkarmak" yasaktır. Ama madencilik işi olarak taş ocağı açmak serbesttir. Ormana ve yakınındaki yerleşik topluluğa zarar veren taş ocakları, kapatılmaları ve ormanın korunması yönündeki yerel taleplere karşın işletilmeye devam eder. Kocaeli-Halidere'de köylülerin yıllardır süren tepkisine karşın 13 yıldır çalıştırılan taş ocağı, ancak heyelan tehlikesi üzerine kapatılmıştır (Gülezer, 2018). Madencilik yanında ormanlarda yapılacak başka işler ve tesisler listesi de var: Ulaşım, enerji, haberleşme, su, atık su, petrol, doğalgaz, altyapı, katı atık bertaraf ve düzenli depolama tesisleri, devlete ait sağlık, eğitim, adli hizmet ve spor tesisleri ile cezaevleri. Bu işler için ormanın kullanılmasına 49 yıl izin verilir, bu izin 99 yıla kadar uzatılır (m.17).

Enerji arz güvenliği, dışa bağımlılığı azaltma, teknoloji dönüşümü gibi gerekçelerle Ekonomi Bakanlığı tarafından desteklenmesine karar verilen 'stratejik yatırımlar', orman arazisinde kurulabilir. Yalnızca ormanlarda değil, kıyılarda, derelerde, meralarda, yaylalarda da gerçekleştirilebilir. Madde 80 olarak bilinen düzenlemeye göre, bu yatırımlar için ilgili Hazine taşınmazının kullanım hakkı 49 yıllığına sermayedara bırakılır, hatta talep ederse bedelsiz olarak yatırımcıya devredilir. Ayrıca kurumlar ve gümrük vergileri muafiyeti, sigorta primi işveren hissesi ve enerji tüketim harcamalarının %50'si 10 yıl boyunca devletçe karşılanır. Personeline ücret desteği bile sağlanır. Tüm bunlara karar verme ve uygulama yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Bu

yatırımlar, çevrenin korunması amacıyla mevzuatta öngörülen tahsis, tescil, izin ve ruhsatlardan muaf tutulabilir (6745 sayılı Kanun, R.G., 7 Eylül 2016). Düzenlemenin çitleme etkisi açık. Çeşitli giderleri halkın bütçesinden karşılanan bir yatırım için, kamu varlığı olan bir arazi bedelsiz olarak sermayeye verilmekte, o varlıktan halkın şimdi ya da gelecekte yararlanması olanaksız kılınmaktadır.

Yanan/yakılan orman arazisi üzerinde mevzuat izin vermediği hâlde otellerin, villa sitelerinin inşa edilmesi de çitleme etkisi yaratır. Burada uygulanan, fiili durum yaratma ya da kamu malını gasp etme yöntemidir. Yanan orman alanının yeniden ormanlaştırılması zorunluluğu Anayasa'da ve yasalarda açıkça belirtilmiştir. Oysa özellikle kıyı bölgelerinde yanan ormanlık arazi imara açılıp turizm sermayesinin emrine verilmektedir.

Çeşitli yatırımlara izin verilerek orman arazisine halkın erişimi olanaksız kılınırken 'orman ürünü' kategorisine sokulan dikili ağaçların kereste ve orman ürünleri tüccarları tarafından 'ekonomiye kazandırılması' da sağlanmıştır. Orman işletmelerinin kestiği ağaçları tomruk olarak satması bilinen bir uygulama. Buna ek olarak, Orman Kanunu'nun 30. maddesinde yakınlarda yapılan bir değişiklik (R.G., 28 Nisan 2018) dikili ağaçların açık artırma ile beş yıllık dönemlerle satılması kuralı getirilmiştir. Tüccarın dikili ağacının gölgesine bile erişebilmek olanaksızdır artık.

Devletin hüküm ve tasarrufunda olan yerler, eğitim amacıyla belirli bir kesimin yararlanmasına ayrılabilir mi? Cumhurbaşkanınca vergiden muaf tutulan kimi vakıflardan sonra kimi derneklere de kamu taşınmazlarının bedelsiz olarak verilmesini öngören düzenleme 11 Eylül 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Koç üniversitesi gibi pek çok vakıf üniversitesi ormanlık yerlerde ya da Hazine arazileri üzerinde kurdukları üniversiteleri kâr getiren bir şirket gibi zaten işletiyorlar. Yönetmeliği değiştiren yeni kurullarla birlikte Cumhurbaşkanınca kamuya yararlı olduğuna karar verilen dernekler, devletin hüküm ve tasarrufunda olan yerlerde kullanma iznine ve Hazine mülkiyetinde olan yerlerde kullanma hakkına sahip olabilecekler. Böylece, kıyıda, merada, yaylada, orman içinde bulunan yerleri 49 yıllığına bedelsiz olarak elde ederek eğitim kurumları ve yurt binaları inşa edebilecekler. Turizm, enerji vb. yatırımlarla bu gibi eğitim yatırımlarından sağlanan yararın, kamu yararı olup olmadığı konusu oldukça tartışmalıdır.

Çeşitli uygulamalarla orman köylüsü de köylülerinin kalkındırılması başlığı altında, orman arazilerinin özel çıkarlar için kullanılmasına yönelik özel mülkiyetleşme düzenine ortak edilirler. Yoksul köylünün barınma gereksinimi için ve ayrıca okul, köprü, sağlık ocağı gibi köyün ortak gereksinimleri için ormandan kerestelik tomruk elde edilmesine olanak sağlanması yerinde uygulamalar (Orman Kanunu, m.31). Ancak orman arazisinin parsellenip satılarak köylünün özel mülkiyetine geçmesi bambaşka bir duruma yol açar. Anayasa'da, Orman Kanunu'nda ve Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun'da bunun yol ve yöntemi belirlenmiştir. Orman Kanunu'ndaki madde numarasıyla 2/B olarak bilinen bu düzenlemeye göre 'orman niteliğini yitirmiş' yerler orman sınırları dışına çıkarılır önce. Arazinin orman niteliğini sürdürmediğine dair

tespitler haklı olarak tartışma yaratır. Sonra da bu yerler orayı kullanmakta olan orman köylüsüne satılır.

Anayasa Mahkemesi 1989 ve 2002 yıllarında verdiği iki kararda, buraların orman köylülerinin yararlanmasına bırakılabileceğini ama orman niteliğini yitirmiş olsa bile onların özel mülkiyetine geçirilemeyeceğini vurgulamıştır (Çağlar, 2016: 210-211). Gerçekten de orman köylüsünün yararlanmasından farklı olarak özel mülkiyet ilişkisi, çitleme etkisi yaratır. Özel mülkiyet, arazi üzerinde kişiye bağlanmış, başkalarını yoksun kılan bir haktır. Anayasa Mahkemesi, o kararlarında bu yerlerin orman köylüsü olmayanlara satışını da Anayasa'ya aykırı bulmuştur. Oysa bu kararlara rağmen, orman köylüsünü kalkındırmaya ilişkin yasaya göre 2/B statüsündeki yerlerde kentsel dönüşüm projeleriyle konutlar yapılması da, Orman Kanunu'na 28 Nisan 2018'de eklenen maddelere göre bu yerlerin takas, satış, arazi toplulaştırma yöntemleriyle orman köylüsü olmayanların özel mülkiyetine geçirilmesi de mümkün.

Kıyıların ve suların çitlenmesi

Anayasaya göre, devletin hüküm ve tasarrufunda olan "deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir." Ama sular ve kıyıları için de uygulamadaki durum, mera ve ormanlarda olduğu gibi anayasal kurallarda belirtilen durumdan çok farklıdır.

Türkiye'de topluluğun kıyıyla ilişkisini bir ortaklaşım olarak nitelemeye uygun pratiklere pek rastlanmıyor. Belki İztuzu Kumsalı örneği bu çerçevede ele alınabilir. Kumsaldan yararlananların kıyı ekosistemine yönelik yükümlülükleri çerçevesinde ortaklaşa kararlar ve eylemlerle gerçekleştirdikleri bir ortaklaşım pratiği olarak tartışılabilir.

Özel Çevre Koruma Bölgesi alanı içinde bulunan İztuzu Kumsalı'nın, işletme ve işletme hakları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından önce bir vakfa verilir. O vakıf da kumsalı bir şirkete kiralar. Bu gelişmeleri tepkiyle karşılayanların oluşturduğu İztuzu Kumsalı'nı Kurtarma Platformu, kâr amacı güden bir işletme zihniyetiyle ne kumsalı yumurtlama alanı olarak kullanan caretta caretta'nın ne doğal ve kültürel varlıkların ne de bir bütün olarak kumsalın korunabileceğini vurgular. Uygulamadan vazgeçilmesini talep eder. İmza kampanyası düzenler. Bakanlık işlemleri idare mahkemelerinde dava edilir. Altı ay kadar süren bu gelişmelerden sonra şirketin bir gece traktörlerle kumsalı ele geçirmek istemesi üzerine, platform üyeleri kumsalda geceli gündüzlü süren çadır nöbeti başlatırlar. Mahkemeden lehte gelen bir ihtiyati tedbir kararı üzerine 11 gün süren nöbete son verirler. (bkz. Çoban, Özlüer, Erensi, 2015: 404-405). Bakanlık geri adım atar, kumsalda deniz kaplumbağaları, biyolojik çeşitlilik, kirliliğin önlenmesi konularında araştırma yapılması için kumsalı üç yıllığına Muğla Üniversitesi'ne tahsis eder. Bu tahsisten iki hafta sonra da üniversite, kumsalın işletmesini Dalaman, Ortaca, Köyceğiz Turistik Otelciler ve Turizm İşletmecileri Birliği'ne devreder (*Milliyet*, 8 Haziran 2015).

Kıyıların işletmecilere kiralanması yaygın olduğu gibi, yasalara aykırı olarak otel ve motellerin müşterisi olmayanları kıyıda yararlandırmama uygulamalarına da çok sık

rastlanıyor. Çeşitli yerlerde belediyeler de kıyıdan yararlanmayı giriş ücreti ödeme koşuluna bağlamışlar. İztuzu örneği kalıcı bir sonuç üretememiş olsa bile, kıyıların özelleştirilmesine ve ticarileştirilmesine, belediyenin, işletmecinin ya da otelin iyi birer müşterisi olunarak değil, ortaklaştırma çabası geliştirerek engel olunma olasılığını göstermiştir.

Orman başlığı altında vurguladığım gibi, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri'nde kıyı, yat ve kruvaziyer turizmi için tesisler yapılır. Enerji üretimi, teknoloji geliştirme gibi 'stratejik yatırımlar' için kıyıları ve akarsular 49 yıllığına şirketlere verilir. Uygun görülen vakıfların ve kamu yararına çalışan derneklerin kıyıda 49 yıl süreyle işletecekleri eğitim ve yurt tesisleri kurmaları mümkündür. Tüm bunların yanı sıra içme ve kullanma suyu rezervuarının yakınında madencilik yapılabilir (Maden Kanunu). Kıyıyı doldurarak yol, havalimanı, konut yerleşimleri yapıldığına dair pek çok örnek sayılabilir. Ayrıca koruma altındaki sulak alanlar da sermaye sahipleri için meta üretimine açılabilir. Bir ekosistem olan sulak alan, ilgili yönetmeliğe göre, "başta su kuşları olmak üzere canlıların yaşama ortamı olarak önem taşıyan bütün sular, bataklık, sazlık ve turbiyeler ile bu alanların kıyı kenar çizgisinden itibaren kara tarafına doğru ekolojik açıdan sulak alan kalan yerleri" belirtir. Peki sulak alanlar sermayenin emrine nasıl verilir? Örneğin Aliğa Çatlidere köyü yakınlarındaki sulak alan, vali başkanlığında toplanan İzmir Mahalli Sulak Alan Komisyonu kararıyla sulak alan olmaktan çıkarılır. Ardından da o alanda yat yapım tesisi kurulmasına izin verilir (Akdemir, 2018). Sayılan tüm bu örneklerde mevzuata göre halkın erişimine açık olması gereken yerler, sermaye birikiminin unsurlarına dönüştürüldüğü içindir ki çitleme etkisi söz konusudur.

Akarsular üzerine yapılan irili ufaklı hidroelektrik santrallerin (HES), köy topluluklarının sudan yararlanmasını olanaksız kıldığını biliyoruz. Çoğu köy topluluğu için su, yaşamı sürdürmek, geçimlik üretim ve kültürel ilişki gibi pek çok yönden önemli. İlgili yönetmeliğe göre, elektrik üretimi için akarsuların 'kullanım hakları' 49 ya da 99 yıllık sürelerle yatırımcı şirkete bırakılır. Hukuken sahipsiz sayılan ve halkın yararlandığı akarsuyun adeta sahibi olur şirket. Uygulamalar göstermiştir ki dereler üzerindeki HES'ler ne köy topluluğu için ne de su canlıları için yeterli su bırakmadan şirket tarafından vahşice sömürülür. Bunun üzerine Türkiye'nin çeşitli yerlerinde HES karşıtı yoğun tepkiler ve çeşitli eylemler geliştirilmiştir.

Büyük tekne balıkçılığı ve denizde balık yetiştirme çiftlikleri, Marx'ın (1976: 892) söylediği gibi büyük balık tüccarlarının balık kokusuyla birlikte kâr kokusu aldığını gösterir. Balık çiftlikleri, denizin içinde kurulan kafeslerle gerçek anlamda bir çitle çevirmeye dayanır. Meta olarak balıklar o tesiste yetiştirilir ve alıcılarıyla buluşturulur. Tesis, denizi kirlettiği için denizden ve kıyıdan yararlanacak herkesin yararlanma hakkını ihlal eder. Yarattığı kirlilik deniz ekosistemine ve deniz balıklarının üremesine ve gelişmesine zarar verir. Bu bakımdan küçük balıkçının geçimlik balıkçılık etkinliğini tehdit eder. Çeşitli örneklerde yerel halkın yürüttüğü mücadelelerle hukuki kazanımlar elde ettiğini görüyoruz. Ayvalık'ta koruma altındaki Ayvalık Adaları Tabiat Parkı alanındaki çiftlikler, Seferihisar, Sığacık'ta 2011 yılından bu yana mücadele edilen orkinos çiftlikleri bu örnekler arasındadır. Anamur, Melleç koyunda başlayan çiftlikleşmeye karşı da mücadele başlamıştır. Bununla birlikte, belediye başkanını karşı

çıkmaaya iten neden, çiftliklerin koydaki turizm yatırımlarını baltalayacak olmasıdır. Oysa, çiftlikler ve turizm yatırımları birbirinden ayrı etkinlikler olmakla birlikte benzer çitleme etkisine sahiptir.

Orman köylüsünün tutumunun önemini vurguladığım yere geri dönmemiz gerekiyor. Ormanların, meraların, suların ve kıyıların yerel yararlanıcıları yükümlülüklerinin yerine bireysel çıkarlarını ön planda tuttıklarında, herkesin erişiminin zarar görebildiği sonuçlar doğuyor. İmar affı, buna yasal zemin sağlayan böyle bir uygulama. İmar Kanunu'na eklenen geçici bir maddeyle (7143 sayılı kanun, R.G., 18 Mayıs 2018), izinsiz ya da ruhsat ve eklerine aykırı olarak 31 Aralık 2017 tarihinden önce yapılmış yapılara imar affı getirildi. Affın 10 milyondan fazla yapıyı, dolayısıyla milyonlarca mülk sahibini ilgilendiren bir yönü var. Böylece gökdelenlerden ve apartmanlardan çeşitli tesislere, otel ve motellere ve küçük inşaat eklentilerine kadar pek çok yapı af kapsamına alındı. Boğaziçi kıyı şeridi ve öngörünüm bölgesi gibi bir iki istisna dışında Türkiye genelinde etkili bir düzenlemedir bu. Bu demektir ki, meralarda, ormanlarda, kıyılarda, göl kenarlarında doğaya karşı işlenen suç olarak değerlendirilebilecek pek çok yapı affedilecektir. Örneğin Trabzon Uzungöl'de bulunan, kimileri hakkında yıkım kararı verilmiş, kesinleşmiş hapis cezası bulunan yüzlerce yapının sahipleri düzenlemeden yararlanmak için başvuruda bulundular. "Uzungöl zaten havuz haline getirildi, af ne ki?" sorusu akla gelebilir. Affın da önemli sonuçları var...

Türkiye'nin her yerindeki bu gibi örneklerde, kural olarak herkesin yararlanmasına ayrılmış yerlerden yararlanmayı sınırlandıran yapılar, imar affıyla birlikte mülk sahiplerinin yol açtığı bir çitleme etkisi doğuruyor. Buraya kadar gördüğümüz pek çok örnekte sermaye sahiplerinin yaptığı çitlemeyi ve çitleme etkisi yaratan yaygın etkinlikleri göstermeye çalıştım. Burada vurgulamak istediğim ise küçük mülk sahiplerinin, çitleme yaratan ve çitleme benzeri etkileri olan uygulamaların ortağı haline gelerek yağma düzeninin yaygınlaşmasına ve toplumsal meşruiyetinin kurulmasına katkıda bulunuyor olmaları. Ayrıca özel mülkiyet düzeninin toplumsal yaygınlığını pekiştirmiş de olurlar. İnsanların kolektif işler yapma ideali yerine mülk sahibi olma hayalinin peşine düşmeleri normalleşerek kolaylaşır.

1950'lerden bu yana yapılan gecekondularını ve 2/B uygulamasını da aynı çerçevede içinde düşünebiliriz. Benzer biçimde Mera Kanunu'nun geçici üçüncü maddesindeki düzenleme de meradaki fiili durumu özel mülkiyetle sonuçlandıran bir özelliğe sahip. Oysa, özel mülkiyet hakkıyla yararlanma hakkı arasında çok açık bir fark var. Orman köylüsü ormandan, mera köylüsü meradan yararlanır, ama miras bırakamaz, mülk edinemez, kısacası köylü yararlandığı araziye el koyamaz (expropriation). Bir köylünün yararlanma ilişkisi bitse bile başka köylülerce yararlanma pratikleri gerçekleştirilir. Sonra gelen köylü kuşaklar yararlanma haklarını korurlar. Böylece şimdiki kuşağın olduğu gibi sonraki kuşakların da ortaklaşım kurma ve sürdürme olasılığı devam eder. Oysa, arazilerin tapulu mülk olarak satışıyla birlikte oralarda ortaklaşım oluşturma olasılığı ve potansiyeli çok zayıflar.

Sonuç

Yukarıda yürütülen tartışmaların birkaç katkısından söz edebiliriz. Çitleme ortaklaşımına

el konulması demek olduğu için önce ilgili yazındaki ortaklaşım tartışmasına girmek gerekti. Ortaklaşım çok kalın çizgilerle çizilmiş bir çerçeve içinde resmedildiğinde, hem uygulanan çitleme politikaları hem de karşıtı olan ortaklaşım siyaseti çok dar bir alanla sınırlandırılıyor. Tersine çok gevşek bir nitelemeyle herkesin erişimine açık olan yerler ve kaynaklar olarak ele alınırsa ortaklaşım, bu kez de ortaklaşım ile doğal varlık arasındaki fark belirsizleşmiş olur. İlk kavrayış çitleme sanki istisnai bir uygulamaymış izlenimi verirken, ikincisi ise doğanın sermaye tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlanan neredeyse her müdahalenin çitlemeyle özdeş tutulması hatasını beraberinde getiriyor.

Bu sorunları çözebilmek için ortaklaşımın ayırıcı niteliklerini belirginleştirmeye çalıştım. Bu belirlemler, çitleme ile çitleme etkisi arasında bir açığı oluşturmayı gerekli kıldı. Buna göre, henüz ortaklaşımın gerçekleşmediği ama ortaklaşım potansiyelinin ve ortaklaşım dönüşürülme olasılığının varlığı halinde el koyma işlemi, çitleme etkisi yaratır. Bu bakımdan uygulanan politika araçları aynı olmakla birlikte bunların bir kısmı çitlemeyle sonuçlanırken bir kısmı çitleme etkisine yol açar.

Yazıda ele alınan örnekler göstermiştir ki, politika araçları ve yöntemleri Marx'ın İngiltere örneği için saptadıklarıyla benzerdir. Yasal düzenlemeler, benzerlerin başında geliyor. Ortaklaşım konu yerlerin ve varlıkların sermayenin eline geçmesi, yeni yasalarla ya da eskisinde yapılan değişikliklerle sağlanır. Yasadan aldığı yetkiyi kullanan idarenin düzenleyici işlemleriyle de daha önce köy topluluklarının yararlandığı ortaklaşım arazisi ve akarsular turizm, enerji, sanayi sermayesine devredilir. Satış ve takas yoluyla özelleştirme bir başka yaygın yöntemdir. Günümüzde sermayenin doğrudan gasp ederek el koyması abes karşılanacağı için aslında gasp olan fiili el koymaya çok geçmeden yasa koyucu tarafından af benzeri kılıflar uydurulur. İmar affı, 2/B gibi yöntemlerle küçük mülk sahipleri de kapitalist yağma düzeninin küçük paydaşları haline getirilerek büyük sermayeye sunulan çitleme fırsatlarının toplumsal sessizlikle karşılanmasına zemin hazırlanır.

Yine de çitleme ve çitleme etkisi, karşıtı ya da muhalefetini yaratma koşullarını içinde barındırır. Ortaklaşım görece güçlü bir ortaklaşımaya dayanıyorsa çitleme karşıtı tepkinin o ölçüde güçlü olması beklenir. Çünkü ortaklaşım ile birlikte, ortaklaşım topluluk da hedeftedir. Gevşek ortaklaşımarda ortaklaşımı, boyutunu genişleterek sağlamaştırmanın önemi de burada. Aynısı çitleme etkisi için de geçerli. Çitleme etkisi doğuracak politikalara engel olmak ortaklaşım potansiyelini ve olasılığını gerçekleştirmeyle mümkün olabilir ancak.

Kaynaklar

Akdemir, Ö. (2018, 30 Haziran). "Aliğa'daki Sulak Alana 'Yat İmalat Tesisi' İçin Onay". *Evrensel*.

Bollier, D. (2015). "Komünizmin Yeni Bir Versiyonu Mu Bu?" J. Walljasper (Ed.), *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey*. B. Akbulut (haz.) İstanbul: Metis. 29-31.

Caffentzis, G. ve Federici, S. (2017). "Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler". F. Adaman, B. Akbulut, U. Kocagöz (haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis 2017. 128-143.

Çağlar, Y. (2014). *Hukuksal Kıskaçtaki Ormanlar ve Ormancılık*. Ankara: Barolar Birliği Yayını.

Çağlar, Y. (2016). *Ormanların Gümbürtüsü*. İstanbul: Yeni İnsan.

Çoban, A., Özlüer, F. ve Erensü, S. (2015). "Türkiye'de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler". A. Çoban (Ed.) *Yerel Yönetim, Kent ve Ekoloji: Can Hamamcı'ya Armağan*. Ankara: İmge. 399-456.

Dardot, P. ve Laval C. (2018). "Müşterekin Arkeolojisi," Çev. E. Sarıkartal, F. Taylan. *FelsefeLogos*. Sayı 68, 7-30.

De Angelis, M. ve Harvie, D. (2017). "Müşterekler". F. Adaman, B. Akbulut, U. Kocagöz (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis. 105-127.

Dietz, T., Ostrom, E. ve Stern, P. C. (2003). "The Struggle to Govern the Commons". *Science*, 302, 1907-1912.

Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Eylem Planı. (2014). Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Foster, J. B. ve Clark, B. (2018). "The Expropriation of Nature". *Monthly Review*, 69(10).

Glassman, J. (2017). "İlk Birikim, Mülksüzleştirerek Birikim ve 'Ekonomi-dışı Araçlarla Birikim,'" F. Adaman, B. Akbulut, U. Kocagöz (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis. 77-104.

Gülezer, S. (2018, 5 Ağustos). "Halıdereliler Taş Ocağı İçin Ayaklandı". Erişim: <http://www.demokratkocaeli.com/haber/18661/halidereliler-tas-ocagi-icin-ayaklandi.html>

Hardin, G. (1998). "Extensions of 'the Tragedy of the Commons,'" *Science*, 280 (5364), 682-683.

Hardin, G. (1968). "The Tragedy of the Commons," *Science*, 162 (3859), 1243-1248.

Hardt, M. "Komünizmde Müşterek Olan". F. Adaman, B. Akbulut, U. Kocagöz (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis 2017. 144-158.

Helfrich, S. (2009). "Commons: The Network of Life and Creativity". S. Helfrich (Ed.) *Genes, Bytes and Emissions: To Whom Does the World Belong?* Heinrich Böll Stiftung. Erişim: <http://www.boell.org/web/148-576.html>

Hess, C. ve Ostrom E. (2006). "Introduction: An Overview of the Knowledge Commons". Charlotte Hess and Elinor Ostrom (Ed.) *Understanding Knowledge as a Commons: From Theory to Practice*. The MIT Press. 3-26.

Marx, K. (1976) *Capital*. I. Cilt. Harmondsworth: Penguin.

Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons*. Cambridge: Cambridge Uni. Press.

Perelman, M. (2000). *The Invention of Capitalism*. Durham ve Londra: Duke Uni. Press.

Ricoveri, G. (2013). *Nature for Sale: The Commons Versus Commodities*. Londra: Pluto Press.

Rowe, J. (2015). "Asya Köylerinden ABD Anacaddelerine". J. Walljasper (Ed.) *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey*, B. Akbulut (Haz.) İstanbul: Metis. 34-37.

Söyler, İ. (2011). "Kamu Malları Teorisi Açısından Devletin Hüküm ve Tasarrufundaki Yerler". *Sayıştay Dergisi*, Sayı 83, 57-83.

Walljasper, J. (2015). "Müşterekler Toplumu Nedir?" J. Walljasper (Ed.), *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey*, B. Akbulut (Haz.) İstanbul: Metis. 23.

YAZICI, T. (2016). "Hemşin Yaşam Derneği adına yaptığı konuşma". *Yaşam Alanıma Dokunma -Yeşil Yola Dur De- Sempozyum Kitabı*. Ankara: Yaylaların Kardeşliği Platformu. 136-140.

Kapitalizmin Krizi ve Müşterekler

Ümit Akçay

İhtiyaç karşılamanın, kâr etmenin bir aracı olarak tasarlandığı günümüz toplumsal ve ekonomik sistemi derin bir yapısal krizde. Bu yapısal kriz, kimi zaman finansal çöküşlerle, kimi zaman yükselen piyasa ekonomileri krizi ile, kimi zaman da otoriterizmin yükselişi ile ortaya çıkıyor. Ancak pazılın farklı parçaları olarak görülebilecek bu ekonomik ve siyasi sorunlar uzunca bir süredir, yapısal krize neden olan ilişki biçimini, bunu doğuran toplumsal güç ilişkilerini ve nihayetinde de ekonomi politikalarını değiştirecek bir etkide bulunamıyor. Dünya genelinde toplumsal muhalefet ve özellikle işçi sınıfı, sermayenin saldırıları karşısında, egemen sınıfları geriletebilmiş yanıtlar henüz geliştirebilmiş değil. Hatta dünya genelinde yükselen otoriterizm dalgası karşısında toplumsal muhalefet giderek geriliyor.

Bu yazıda, XXI. yüzyılın ilk ve şimdilik en büyük krizi olan 2007-8 küresel finansal krizi bağlamında, kapitalist toplumsal ilişkilerin ötesine geçebilecek alternatiflerin neler olabileceği tartışmasına müşterekler perspektifinden bakarak yapılabilecek bazı katkılar üzerinde duracağım. Bu amaçla ilk olarak kısaca güncel kriz konjonktürünü açıklamak üzere, 2007-8 küresel finansal krizinin nedenlerine, krizden çıkış için uygulanan ana akım ekonomi politikalarına ve bunun kısa dönemli sonuçlarına değineceğim. İkinci olarak, bu kriz karşısında geliştirilen alternatiflerin eleştirel bir değerlendirmesini yaparak, son kısımda müşterekler perspektifinin bu tartışmaya yapabileceği katkılar üzerinde duracağım.

XXI. yüzyılın ilk büyük krizi

Kapitalizmin tarihine biraz daha dikkatli bakıldığında, ekonomik krizlerin birer istisna olmadığı hemen göze çarpacaktır. Bu krizler arasında tek tek ülkeleri etkileyenler olduğu gibi, birden çok ülkeyi, hatta küresel ekonomiyi etkileyenler var. 1870'lerdeki kriz, 1929 krizi, 1970'lerdeki kriz ve 2008 krizi, şimdiye kadar kapitalizmin tarihinde görülen dört büyük küresel ekonomik kriz. Bu tip büyük krizler, sadece sert ekonomik daralmalar ile sonuçlanmadı, aynı zamanda önemli siyasal, toplumsal ve ekonomik sonuçlara da neden oldu. Kapitalizmin tarihindeki bu büyük krizlerin birbirine benzer mekanizmaları olduğu gibi, kapitalizmin gelişimine bağlı olarak, birbirinden farklılaşan özellikleri de var. Müşterekler perspektifinden son küresel krizi değerlendirdiğimizde, 'finansallaşma' literatürü tarafından vurgulanan özgünlüklerin yanında, günümüzdeki krizin, 1970'lerdeki krize verilen neoliberal yanıtın bir krizi olarak da değerlendirilebiliriz. Kapitalizmin tarihinin üçüncü büyük krizi 1970'lerde yaşandı. Farklı bakış açılarından yapılan değerlendirmelerde, krizin nedenleri ile ilgili farklı yönler işaret edildi. Ancak konumuz açısından kritik olan 1970'li yıllardaki krizin nasıl aşıldığı. Zira bu, günümüzdeki krizin nedenlerinin açıklanması için önemli. Ülkelere göre farklılaşsa da dört temel yol sıralayabiliriz.

Bunlardan ilki, düşen kâr oranlarının yeniden canlanması için özelleştirmelerin devreye sokulmasıdır. Özelleştirmeler, devletin ekonomiye müdahaleden vazgeçmesi yönündeki piyasacı yaklaşımın temel önermelerinden biriydi (Harvey, 2005). Bu sayede, firmalar için yeni kârlılık alanlarının açılacağı ve kamu borçlarının azaltılacağı ileri sürülüyordu. Ancak özelleştirmelerin temel mantığı, daha önce meta ilişkisinin dışına çıkarılan alanların yeniden metalaştırılmasıdır. Başta eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma ve ulaşım olmak üzere pek çok alandaki kamusal girişimler, 1970'li yıllardaki krizden önce, gündelik hayatın bir parçasıydı. Bu kamusal müşterekler, sadece ilgili hizmet alanının metalaşmasını engellemekle kalmıyor, daha da ötesi emek gücünün metalaşmasını da sınırlıyordu. Bir başka ifadeyle emek gücünün yeniden üretimindeki piyasaya olan bağımlılık, kamusal müştereklerin varlığında azalmaktaydı. Bu bağlamda özelleştirmeler, hem hizmet alanlarının metalaşmasına hem de emek gücünün yeniden üretim alanlarının tamamıyla piyasa bağımlı bir şekilde yeniden yapılandırılmasına neden oldu. Kısacası 1970'lerdeki krizden çıkış için sermayenin uyguladığı ilk strateji, kamusal müştereklerin tasfiyesi oldu.

İkincisi, reel ücret artışının sınırlandırılmasıdır. Gerçekten de özellikle ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelere bakıldığında, reel ücretlerin 1970'li yıllardan beri anlamlı bir şekilde artmadığını görürüz (Palley, 2015). Geri kalan Batılı ülkelerde ise reel ücret artışları, üretkenlik artışının gerisinde kalmıştır. Batı dışı coğrafyalarda ise 1980'ler ve 1990'larda yaygınlaşan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu patentli yapısal uyum ve istikrar programları, reel ücretlerin baskılanmasına dayanıyordu. Dolayısıyla reel ücret artışlarının sınırlandırılması, sürekli 'kemer sıkma' (austerity) anlamına gelen neoliberal politikaların temelidir (Blyth, 2013). Bu politika, enflasyon ile mücadele programları ile meşrulaştırılmıştır. Özellikle parasalcı (monetarist) ve yeni klasik iktisat (new classical economics) akımlarının teorik desteği ile uygulamaya geçen sert faiz artışlarıyla başlayan süreç, 1990'lı yıllarda merkez bankası bağımsızlığı ve enflasyon hedeflemesi sistemi ile evrimini tamamladı (Itoh ve Lapavitsas, 1999). Dolayısıyla

enflasyonla mücadele programlarının temel bileşeni olan reel ücret artışlarının sınırlanması, sermayenin kârlılığını artıran bir strateji olarak hayata geçti.

Özelleştirmeler neticesinde emek gücünün yeniden üretiminin piyasaya daha fazla bağımlı hale geldiği bir ortamda reel ücret artışlarının baskılanması, ilginç bir dinamiği tetiklemiştir. 'Finansallaşma' literatüründe ayrıntılı olarak ele alınan bu dinamik, geniş toplum kesimlerinin, özellikle de alt gelir gruplarının finansal sistem ile bütünleşmesidir (Langley, 2008). Normalde özelleştirmeler nedeniyle hanehalkı harcamalarının arttığı, ancak reel ücret artışlarının sınırlandığı durumlarda, toplam talebin de baskılanması nedeniyle ekonomik büyümenin sürekliliği tehlikeye girebilir. Ancak tüketici kredisi, mucizevi bir şekilde sürekli kemer sıkma politikalarına rağmen ekonomik büyümenin sürmesini sağlamıştır (Crouch, 2009). Geçen birkaç on yıl boyunca, reel geliri harcamalarını karşılayacak düzeyde artmayan geniş toplum kesimleri, kendi bütçe açıklarını kapatabilmek için giderek daha fazla tüketici kredisi kullanır hale geldiler. Tüketici kredisinin giderek artması ise hem 1990'lı yıllarda kurulan yeni finansal mimari için bir zemin oluşturdu, hem de çalışanların borçlandırılması suretiyle işçi sınıfının piyasa disiplini ile kontrol edilmesini sağladı (Lazzarato, 2012).

Krizin aşılması için hayata geçirilen dördüncü yol, sermayenin uluslararasılaşmasıdır. Esasında sermayenin uluslararasılaşması, son döneme özgü bir gelişme değil. Ancak 1970'li yıllardaki kriz sonrası dönemi özgül kılan, para, meta ve üretken sermaye formlarının eşgüdümlü olarak uluslararasılaşması ve enformasyon teknolojisindeki devrimlerle birleşerek sermayenin hareketinin hacim ve hızının artmasıdır (Oğuz, 2015). Bazılarınca 'küreselleşme' olarak adlandırılan bu sürecin en önemli sonucu, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği ortamda emeğin hareketinin sınırlı kalmasıdır. Bu ise sermayenin emek karşısındaki pazarlık gücünü muazzam oranda artıran bir gelişme olmuştur. Sermayenin farklı ülkelere ya da bölgelere gitme kozunun yanında, bizzat üretimin parçalanarak, her bir parçanın farklı bir ülke ya da bölgede üretilebilmesi, yine emek karşısında sermayenin en büyük avantajlarından biri olmuştur. Son olarak 'yatırım ortamının iyileştirilmesi' söylemi, sermayenin emek karşısındaki yapısal gücünün bir ifadesi haline gelmiştir. Devlet yöneticileri yatırımları kendi şehrine ya da ülkesine çekebilmek için giderek daha sermaye yanlısı ekonomi politikaları uygulamaya başlamıştır.

1970'lerdeki krizden çıkmak için üretilen bu dört yanıt, 1980'li ve 1990'lı yıllarda dünya genelinde firmaların kâr oranlarını yeniden yükseltti. Ancak neoliberalizmin esas başarısı, 1990'lı yıllarda kurulan yeni finansal mimari ile doruğa ulaştı. Bu başarı, ironik bir şekilde, aynı zamanda 2008 küresel finansal krizinin de temelini oluşturdu. 1990'lı yıllarda oluşan ve 2000'lerin başında olgunlaşan 'Yeni Finansal Mimari' (YFM), ekonominin farklı alanlarını birbirine bağlayan yeni bir oluşumdur (Akçay ve Güngen, 2016). Şematik olarak düşündüğümüzde, tüketici kredisi (konut, ihtiyaç, eğitim, araba vb.) çalışanların finansal sisteme entegrasyonlarını sağlayan temel araçtı. Kredi borçlularının borçlarını geri ödemeleri düzenli bir gelir akımı sağladığı ölçüde bankacılık sistemi, bu gelir akımlarını menkul kıymetleştirerek (securitization) satılabilir yeni finansal ürünler haline getirdi. Bizzat borcun metalaşması anlamına gelen bu süreç, yeni geliştirilen risk transferi teknikleri ile mümkün hale geliyordu.

Borçluların borçlarını ödemesi sayesinde oluşan gelir akımlarına dayanan bu yeni finansal ürünler ise piyasa faizlerinin düşük olduğu bir ortamda yüksek getiri vaat ettiği için hızla rağbet görmeye başladı. Bu yeni ürünlerin ana akım finansal kurumlar ve emeklilik fonları gibi geleneksel kurumsal yatırımcıların portföyüne girmesi, ancak kredi derecelendirme firmaları (rating agencies) sayesinde gerçekleşti. Kredi derecelendirme kuruluşları, bankacılık sistemi tarafından üretilen bu yeni finansal ürünleri batmayacak kadar güvenli olarak etiketlediğinde, yatırımcılar için cazip bir gelir kaynağı olarak görülmeye başlandı. YFM, reel ücret artışı olmasa dahi borçluların borçlarını ödeyebilmesi gibi mucizevi bir fikre dayanıyordu. Ancak bir kere borçların geri ödenmesinde sorunlar çıkmaya başladığında, tüm finansal mimari çöktü. Kısacası 2008’de patlak veren finansal çöküş, aynı zamanda sermayenin 1970’li yıllardaki krizden çıkış için formüle ettiği çözümlerin de tıkanması ve krizi anlamına geliyordu.

2008 krizi farklı aşamalardan geçerek günümüze geldi. İlk aşaması, 2007-2009 ABD’de yaşandı. İkinci aşama, kriz Avrupa’yı tam olarak etkisi altına aldığı anda, 2010-2012 arasında gerçekleşti. Krizin üçüncü aşaması ise 2013 yılı sonrasında yükselen piyasa ekonomileri olarak da adlandırılan Küresel Güney ülkelerini etkisi altına aldı. 2018 yılında, 2013 ile başlayan bu son aşamanın etkilerini daha sert olarak görmeye başladı. Ancak şaşırtıcı olan, küresel finansal krizin bulaşıcı etkisi değildi; krizden çıkış için uygulanan ekonomi politikası çerçevesinin, bizzat krizin oluşmasında etkin olan ekonomi politikası çerçevesi ile aynı olmasıydı. Bir başka ifadeyle, 2008 krizi sonrasında, 1929 ya da 1970’lerdeki krizde görüldüğü gibi, kriz öncesi ve sonrası ekonomi politikalarında bir değişiklik yaşanmadı. Kriz sonrasında ekonomi politikalarının doğrultusu, ‘daha fazla neoliberalizm’ olarak şekillendi (Blyth, 2013).

Kriz sonrası itirazlar

XXI. yüzyılın ilk büyük krizi sonrasında uygulanan ‘daha fazla neoliberalizm’ formülü, her türlü kamusal mülkiyete ve müştereklere karşı olan saldırıların daha da artması anlamına geliyordu. Kriz sonrasında, özellikle krizin maliyetinin geniş toplum kesimlerinin üzerine yıkılmasına karşı önemli itirazlar geliştirildi. Ancak kriz patlak verdiğinde, muazzam derecede borçlu ve örgütsüz bir kitle, pek çok ülkede çalışanlar arasında çoğunlukta idi. Yine de dünyanın farklı bölgelerinde, krizin maliyetini ödemek istemeyenler ciddi itirazlar geliştirdi.

ABD’de uzun süredir hareketsiz olan toplumsal muhalefet, ‘Occupy Wall Street’ eylemleri ile ilk kez sesini duyurdu. New York’taki finans merkezi olan Wall Street’te bulunan bir parkın işgali ile başlayan hareket, kısa sürede kapitalizmi sorgulayanların ve krizden mağdur olanların odak noktası haline geldi. Her ne kadar Occupy sürecine geleneksel işçi sınıfının katılımı oldukça zayıf kalsa da, kamuoyunda görünürlük açısından kuvvetli bir tepki verildi. Bu itirazlardaki temel vurgu, bir avuç zengin (%1) sürekli zenginleşmesine rağmen toplumun büyük çoğunluğunun (%99) gelirinin artmadığı, hatta giderek yoksullaştığı idi. Krizin sorumlusu olarak görülen %1’den %99’a gelir transferi yapılması, dile getirilen talepler arasındaydı. Hareket hızla büyüdü ancak polis müdahalesi sonrasında devamı gelmedi. Occupy eylemlerinin hızla genişlemesi ve aynı hızla etkisinin ortadan kalkması, yani saman alevi gibi parlak ama kısa ömürlü niteliği, 2008 krizi sonrasında toplumsal muhalefet tarafından geliştirilen

itirazların ortak özelliği olarak görülebilir. Her ne kadar Occupy hareketi, ciddi bir alternatif sunamasa da daha sonraki yıllarda Bernie Sanders'in Demokrat Parti içindeki başkanlık yarışı sırasında, en azından söylem olarak yeniden canlandı.

Krize karşı Avrupa'da geliştirilen itirazlar kemer sıkma politikalarına karşı geleneksel işçi sınıfının geliştirdiği grevler olarak gerçekleşti. Çalışanların daha örgütlü olması, itirazların daha uzun soluklu olmasını sağladı. Avrupa'daki kemer sıkma karşıtı dalğanın en ileri noktası olan Yunanistan'da, radikal sol koalisyon SYRIZA, kemer sıkma politikalarına son vereceği ve borçların ödenmeyeceği vaatleri ile Ocak 2015'te iktidara geldi. SYRIZA'nın yaşadığı deneyim, krize karşı geliştirilen itirazların ve alternatiflerin değerlendirilmesi açısından ibret verici dersler içermektedir (Varoufakis, 2017). Buna göre Ocak ile Temmuz 2015 arasında Troyka ile sürdürülen pazarlıklar sonucunda varılan nokta, kemer sıkma programı üzerine bir referandum yapılmasıydı. Referanduma giderken Troyka açıkça, programın reddedilmesinin Avrupa Birliği'nden de çıkmak anlamına geleceğini ilan etti. Buna rağmen yapılan oylamada %60'ın üzerinde bir 'hayır' oyu çıktı. Bu andan sonra SYRIZA liderliği, referandumda aldığı desteğe rağmen, kemer sıkma programını uygulamaya karar verdi. SYRIZA deneyimini, sadece parti yöneticilerinin yeterince cesur olmamaları ile açıklamak yetersiz olacaktır. Daha derinde yatan sorun, yapısal olarak Avro Birliği içerisinde kalarak kemer sıkma politikalarına itiraz etmenin mümkün olmamasıdır. Bu anlamıyla Avrupa Birliği projesi, neoliberal ekonomi politikalarına dayanmaktadır ve bundan herhangi bir sapma, Birlik içinde kalarak mümkün değildir. Kısacası, AB sola kapalı bir projedir (Akçay, 2016). Dolayısıyla küresel kriz sonrasındaki tepkilerin en gelişkin örneklerinden biri olan Yunanistan'da dahi, alternatif ekonomik ve siyasal program eksikliği, başka pek çok problemin yanında, toplumsal itirazların sonuç verici olmasını engelledi.

ABD ve Avrupa dışındaki coğrafyalarda da krizin etkilerini ve buna itirazları izleyebiliriz. Örneğin, yıllardır acımasız diktatörlükler altında yaşayan Arap coğrafyasında krizin etkileri sarsıcı oldu. İşsizliğin hızla yükselmesi, hayat pahalılığının artması ve ekonomik daralma, zaten yoksulluk içinde yaşayan geniş toplum kesimlerinin isyanını tetikleyici etki yaptı. İsyen dalgası eski rejimlerin birbiri ardına yıkılmasına neden oldu. Ancak, coğrafi olarak ve nitelik olarak birbirinden farklı olsa da 2008 krizi sonrası farklı coğrafyalarda geliştirilen itirazlar gibi, Arap isyanları da kısa sürede geri çekildi. Diğer yerlerdeki gibi burada da temel sorun, kurumsallaşma ve alternatif eksikliği idi. Sonuçta Arap coğrafyasındaki isyan hareketleri büyük güçlerin jeopolitik mücadelelerinin esiri oldu.

Latin Amerika'da krizin etkisi ise 2000'li yıllarda iktidara gelen sistem içi solun derin bir krize girmesi oldu. Özellikle 2013 sonrasında ihracat gelirleri azalan Arjantin ve Brezilya gibi ülkelerde görülen ekonomik daralma, Venezuela'daki ekonomik kriz, sağcı muhalefetin elinin güçlenmesine neden oldu. Neoliberal kapitalizme alternatiflerin, 'yeni kalkınmacılık' ya da neoliberal popülizm olarak şekillenmesi (Özden ve Bekmen, 2015), kapitalizm sonrası alternatifler yaratmak yerine, ekonomik büyüme döneminin sağladığı olanaklarla, kısmi yeniden bölüşümcü politikaların hayata geçirilmesini mümkün kıldı. Ancak bu ekonomik büyüme dönemini yaratan küresel iktisadi konjonktür değiştiğinde, Latin Amerika'daki deneyimler de krize girdi.

Türkiye’de ise, 2013’te yaşanan Gezi Parkı isyanı, bir yandan neoliberal politikalara kitlesel bir itiraz, diğer yandan da otoriter popülist iktidara karşı direniş anlamına geliyordu. Ancak, benzeri hareketler gibi Gezi isyanı da kısa süre sonra geri çekildi. Hareketin ortaya çıkardığı aşağıdan politikleşme şansı ve müşterekler siyasetinin hayata geçme potansiyeli, Gezi’yi önemli kılan özelliklerden bazılarıydı. Ancak geleneksel solun, bu toplumsal hareketin epey gerisinden gelmesi, bu potansiyellerin hayata geçmesini engelleyen faktörlerden biri oldu. Yine karşımıza, alternatif ve program eksikliği konusu çıktı.

Kısacası 2008 krizi sonrası ortaya çıkan küresel isyan dalgası, ekonomi politikalarını değiştirici etkide bulunamadı. Saman alevi gibi parlayıp sönen muhalif isyanların en önemli sonucu, mevcut neoliberal modeli aşacak bir alternatife sahip olmadıklarının ortaya çıkması oldu. Alternatiflerin bu denli cılız olması, bir yanıyla işçi sınıfı siyasetinin dünya genelinde gerilemesinin bir sonucu idi. Buna paralel olarak sosyal demokrasinin neoliberalizmi kucaklamış versiyonunun ana akım hale gelmesi, ana akım dışı seçenekleri daha da sınırlayıcı bir etki yapmıştır. Bu anlamda, ekonomi politikalarında kriz öncesi ile sonrasındaki süreklilik, egemen sınıfların aksi yönde davranmak zorunda kalmamaları nedeniyle mümkün olmuştur. Ekonomi politikalarındaki bu süreklilik ise siyaseten büyük bir kırılmaya yol açtı. Kriz sonrasında ortaya çıkan hoşnutsuzluk sol tarafından temsil edilemediğinde, sağ popülist liderler ve faşist hareketler için manipüle edebilecekleri geniş bir zemin açılmış oldu. Bu anlamıyla, genel olarak toplumsal hareketin, özel olarak da müşterekler siyasetinin eksikliklerinin faturası, otoriter popülizmin yükselişi olarak karşımıza çıktı. Sonuçta 2008 krizi sonrasında dünya genelinde kabaran muhalefet dalgası geri çekildiğinde, geride daha otoriter bir siyasi atmosfer kaldı.

Müşterekler siyasetinin potansiyelleri ve sınırları

Yukarıda örneklerle özetlemeye çalıştığım gibi, 2008 krizi sonrasında ortaya çıkan toplumsal tepkinin, kalıcılık ve etkinlik konusundaki büyük eksikliklerinin nedenlerinden biri, geniş hatlarıyla da olsa, üzerinde uzlaşılan bir ortak alternatif programın mevcut olmamasıdır. Tabii ki bu eksiklik, teknik olarak böyle bir programın yazılamayacak olmasından kaynaklanmıyor. Sorun bir yanıyla, kapitalizmin günümüzde geldiği aşamayla ilgili. Herhangi bir ülkede sistem karşıtı bir gücün gelişmesi, genellikle ülkeleri küresel sermaye adına izleyen kuruluşlar tarafından derhal alarm zillerinin çalınmasına neden oluyor. ‘Yatırım ikliminin bozulması’ olarak kodlanan bu süreç, o ülkeden sermaye kaçışını tetikleyerek, mevcut neoliberal sistemin dışına çıkmaya yönelen siyasi alternatifleri daha kurumsallaşma olanağı bulamadan, iktisadi krizle bertaraf edebiliyor. Esasında Avrupa Birliği çerçevesinde SYRIZA örneğinde gördüğümüz yapısal sınırlar, küresel düzeyde de var. Bu bağlamda sermayenin uluslararasılaşması, sermayenin emek üzerindeki tahakkümünü kuvvetlendiren bir etki yapıyor. Yine de tüm handikaplara rağmen, toplumsal eşitsizliklerin kapitalizmin tarihindeki en yüksek boyutlara vardığı günümüzde, kapitalizm sonrası alternatiflerin geliştirilmesi, farklı ülkelerdeki sistem karşıtı muhalif hareketlerin ortak sorunu. Müşterekler siyaseti, tam da bu alanda önemli bir katkı sunabilir. Ekonomi ile siyaset ya da kamu ile özel ayrımlarını aşmaya yönelmiş, ortak kullanım, üretim ve yönetim modellerini gündemine alan bir düşünce ve uygulama

sistematikliğinin oluşturulması, muhalefetin ihtiyacı olan alternatif programın oluşturulmasında yol gösterici olabilir.

Müşterekler siyasetinin içerdiği önemli bir olanak, devlet ile piyasa ayırımına dayanan ikiliklerden doğan sorunları aşma potansiyeli taşımasıdır. Gerçekten de XX. yüzyılda piyasa temelli ekonomik ve toplumsal sistemlerin yıkıcı özelliklerini törpülemek, hatta bazı durumlarda kaynak dağıtımında piyasa dışı yöntemleri de kullanmak üzere, devletin odağında olduğu alternatif projelerin geliştirildiğine şahit olduk. Ancak devlet merkezli bu projeler, piyasa merkezli modellere göre eşitsizlikleri önlemede daha başarılı olsalar da sonuçta kapitalizmi aşacak istikrarlı bir model geliştirmekte başarılı olamadılar.

Müşterekler çerçevesi, devlet ya da piyasa merkezli modellerin ötesine geçme potansiyeli taşımaktadır. Özellikle mülkiyet sorununun müşterekler merkezli olarak yeniden düşünülmesi önemli bir adım olarak görülebilir. Üretim ya da tüketim birimlerindeki özel mülkiyet, kâr hedefi ve metalaşmanın kökenidir. Bunun karşısına konulan devlet mülkiyeti ise, otomatik olarak piyasa sisteminin yarattığı sorunları ortadan kaldırmıyor. Müşterek mülkiyet yapısı ise, bir yandan özel mülkiyetle bağlantılı metalaşma ve kâr hedefli üretim yapısından uzaklaşmaya yardımcı olurken, diğer yandan da devlet mülkiyetinde eksik olan denetim kanallarının kurulmasını sağlayabilir. Özellikle çalışanların üretim birimlerinde karar alma süreçlerine katılması ve özellikle de kamusal denetimin bir parçası haline gelmeleri, kamusal mülkiyetin getireceği önemli olanaklardan biri olacaktır. Kısacası, devlet ve piyasa ikiliğini aşmak için özelleştirme ya da devletleştirme yerine müşterekleştirme pratiklerinin içinin kavramsal ve pratik olarak doldurulması kritik önemdedir (Akçay ve Azizoğlu, 2014).

Devlet ile piyasa arasındaki ayırımın aşılması, siyasi demokrasi ile ekonomik demokrasi arasındaki kopukluğun da aşılmasını beraberinde getirebilir. Bu anlamda müşterekler siyaseti, demokratikleşmenin en ileri formunun gelişebilmesi için uygun bir ortam sağlayıcı olarak görülebilir. Siyasi demokrasi, ekonomik demokrasi ile tamamlanmadıkça, gerçek demokrasiye ulaşmak olanaksızdır. Burada müşterekler siyaseti açısından kritik olan, ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılmasına dayanan liberal yaklaşımların ötesine geçerek, katılım talebini siyasi alan ile sınırlamayan bir perspektife sahip olmasıdır (Akçay, 2014). Aksi takdirde, siyasi katılım talepleri karşılansa dahi, bu otomatik olarak ekonominin demokratikleştirilmesine yardımcı olmayabilir.

Müşterekler siyaseti, iki düzeyde ve neredeyse birbirinden ayrılmış olarak ilerleyen sistem karşıtı alternatifleri bir araya getirme potansiyeli taşımaktadır (Akçay ve Azizoğlu, 2014b). Bu düzeylerden ilki, makro siyaset olarak tanımlanabilecek, siyasi iktidarı elde etmeye yönelmiş olan geleneksel siyasettir. Her ne kadar siyasi partiler, liberal demokratik sistemin güncel krizi ile birlikte neredeyse işlevsiz öznelere dönüşse de halen ana akım siyaset oyununun en önemli bileşenleridir. Dolayısıyla siyasi partiler kanalı ile geliştirilen sistem eleştirileri ve alternatifleri, makro siyasetin halen en önemli aracı. Makro düzeyde, siyasi partiler dışında sendikalar da toplumsal muhalefetin geleneksel bileşenlerindedir. Ancak özellikle güvencesizleşmenin giderek yaygınlaştığı ve atipik çalışma ve sözleşme biçimlerinin çoğaldığı günümüz

kapitalizmde, sendikalarda örgütlü işçi sınıfı niceliksel olarak azalırken, geniş bir çalışan topluluğu geleneksel sendikalar tarafından örgütlenemiyor. Bu bağlamda, bizzat sendikaların işçi sınıfı tarafından müşterekleştirilmesi ve kapitalizmin yeni şartlarına göre makro düzeyle örgütlenmiş bir mücadele aracına dönüştürülmesi kritik önemdedir. Makro düzeyde yapılan siyaset ise, mesleki ve ekonomik örgütlerin kapsamadığı geniş kesimlere ulaşılması açısından halen önemli.

Ülke geneline seslenen ve kamuoyunu etkileme siyaseti yapan makro stratejinin karşısında, büyük gündemlerden kopuk ve genellikle de izole bir şekilde işleyen mikro stratejiler de mevcut. Mikro stratejiler, çözülmesi kısa vadede çok zor olan sorunlarla vakit kaybetmeden, hatta makro siyasette temel değişiklikler olmadan dahi 'hemen şimdi' hayata geçebilecek pratikleri içeriyor. Mikro stratejiler, ekolojik köylerden, üretim ve tüketim kooperatiflerine, kent merkezlerindeki park komünlerinden, veri müştereklerine ya da konu odaklı dayanışma etkinliklerine kadar geniş bir yelpazeye sahip. En ileri örnekleri, genellikle üretim ve tüketim alanlarını birleştirebilmiş kooperatifler.

2008 krizi sonrası hızla gelişen ve yine aynı hızla geri çekilen toplumsal muhalefet hareketlerine baktığımızda, makro ve mikro siyaset düzeylerinin genellikle birbirinden kopuk olarak işlediğini görebiliriz. Müşterekler siyasetinden yola çıkarak bu konuda da öneriler getirebiliriz. Örneğin, esnek bir şekilde tanımlanmış dahi olsa bir makro stratejinin parçası olmayan mikro stratejilerin kolayca sistem tarafından içerilmesi mümkünken, mikro stratejiler ile somutlanmamış makro siyasetin etkisinin sınırlı olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla bu iki alanın birbirinden yalıtık olması değil, birbiri ile etkileşim halinde olması, her iki alanın da güçlenmesine neden olabilir. Bu çerçevede ölçek olarak yerel mücadeleler ile ulusal ve uluslararası mücadelelerin ortak yönleri, müşterekler siyaseti sayesinde açığa çıkarılabilir. Makro ve mikro stratejilerin birbiri ile bağlantılandırılması dışında bir başka strateji de şu: Bu iki alan arasında kalan 'gri bölgeler', müşterekler siyasetinin doldurabileceği alanlar olabilirler.¹

Müşterekler siyasetinin kapitalizmi aşacak bir toplumsal mücadele programı için yapabileceği katkıların bazılarını değindikten sonra, bu yaklaşımın bazı sınırlarına da işaret etmek istiyorum. Sınırlardan ilki, yukarıda işaret ettiğim ve birleştirilebilmesi durumunda bir avantaj haline gelebilecek olan farklı düzeydeki stratejilerden birinin, özellikle de mikro stratejilerin, müşterekler siyaseti alanında yaygın olması. Mikro stratejilerin toplumsal muhalefet içerisindeki yaygınlığı bir yanıla makro stratejilerin eksikliğinde, muhalefetin sürekliliğinin sağlanması adına işlevli olabilir. Ancak, kritik toplumsal kabarışların yaşanması durumunda mikro stratejilere sahip olan hareketlerin, bu toplumsal kabarışları sistem karşıtı bir yöne kanalize edebilmeleri mümkün olmuyor.

Buna ek olarak, yukarıda işaret ettiğim alternatif program eksikliği sorunu bağlamında müşterekler siyasetinin en önemli sınırı, yine mikro stratejiler arasındaki bağlantıların yeterince gözetilmemesidir. Daha da somutlaştırırsak, özyönetim ve kooperatif yapıları, müşterekler siyasetinin üretimin müşterekleştirilmesi alanındaki önerileri. Ancak bu önerilerin en başarılı uygulamalarında dahi karşılaşılabilecek sınırlar var. Bir başka

¹ Bu 'gri alanı' doldurmaya yönelik bir strateji tartışması için bkz: Fırat ve Genç (2014).

ifadeyle, mevcut kapitalist sistem altındaki alternatif üretim örgütlenmelerinin yapısal sınırı, rekabet baskısıdır. Yerel kooperatiflerin, dev kapitalist firmaların ürettiği ürünlerle fiyat rekabetine girmesi mümkün değildir. Bu nedenle bu tip üretim modellerinin mikro strateji yanında, mutlaka bir makro stratejinin parçası olması gerekir. Bu makro strateji ise demokratik planlama olacaktır. Farklı üretim birimlerinin -müşterekleştirilmiş birimler dahi olsalar- koordine edilmemiş faaliyetlerinin hem stratejik hem de ekonomik olarak ciddi krizlerle karşılaşması muhtemeldir. Buradaki koordinasyon, hem teknik hem siyasi bir içerik taşımaktadır. Çalışanların üretime ve yönetime katıldıkları, aynı zamanda süreci denetledikleri bir planlama mekanizması, koordinasyon faaliyetinin içeriğini oluşturmaktadır.

Müşterekler siyasetinin üzerinde daha fazla durması gereken alanlardan diğeri, üretimin müşterekleştirilmesidir. Bu aynı zamanda, hem geleneksel işçi sınıfı siyaseti ile müşterekler siyasetini ortaklaştıran hem de mevcut sendikal krizi aşma potansiyelleri olan bir alandır. Üretim birimlerinin müşterekleştirilmesinin, diğer tüm alanların müşterekleştirilmesinde hem olmazsa olmaz bir bileşen olduğu hem de diğer alanlardaki müşterekleştirmeyi teşvik edici bir güç olduğu vurgulanmalıdır. Diğer yandan, üretim birimlerinin müşterekleştirilmesi, basitçe devlet mülkiyetinde işleyen Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin kurulması anlamına gelmiyor. Zira yeniden yapılandırıldığı haliyle devletin günümüzde bu tip bir müşterekleştirme faaliyetinin odağında olması pek mümkün görünmüyor. Bunun nedeni, bizzat devletin piyasa mantığı ile işler hale gelmesidir. Dolayısıyla mevcut şartlarda devletleştirme, rekabet baskısından kaynaklanan sorunları aşabilecek bir alternatif olmaktan uzaktır. Aksine, metalaşmanın katalizörü ve piyasalaştırmanın bir aracı olarak işlev görebilir. Tam da bu nedenle alternatif program konusunda müşterekler siyaseti, devletleştirmeyi ya da kamulaştırmayı değil, kamusallaştırmayı savunmalıdır.

Üretim birimleri yanında finansın müşterekleştirilmesi, bir diğer kritik alandır. Bankacılık sisteminin ve özellikle kredinin ihtiyaç karşılama odaklı olarak yeniden yapılandırılması, paranın demokratikleştirilmesinin ilk adımlarından olacaktır. Finansın müşterekleştirilmesi, yine basitçe kamu bankacılığının geliştirilmesi anlamına gelmiyor (Güngen, 2014). Zira para sistemindeki böylesi bir reformun, üretim sistemi, mülkiyet ilişkileri ve bölüşüm alanında kapitalizm sonrası ilişkilerin gelişmesi öncesinde, bizzat kendi başına sistemi dönüştürücü bir etkisi yoktur. Ancak üretimin müşterekleştirilmesi, finansın müşterekleştirilmesi eşliğinde gerçekleşmezse, pratik olarak uygulama ihtimali giderek azalacaktır. Kısacası müşterekler siyasetinin ufku, üretimin ve finansın da müşterekleştirilmesi ile genişletildiğinde, alternatif program tartışmasına daha yapıcı katkılar gelebilir.

Sonuç yerine

XXI. yüzyılın en büyük krizi olan 2008 küresel finansal krizinin üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen krizle sonuçlanan ekonomi politikaları tercihlerinde ve bizzat krizi tetikleyen mekanizmalarda herhangi bir değişikliğe gidilmedi. Egemen sınıflar açısından gündemde olan krizi çözmek ya da aşmak değil, yönetmek. Krizi yönetilebilir kılan ise aşağıdan gelen tepkinin cılız olması. Bu kısa değerlendirmede, günümüz kapitalizminin krizinin 1970'lerdeki krizden gelen kökenlerini, müşterekler

perspektifinden bakarak değerlendirmeye çalıştım. Özellikle kriz sonrası ortaya çıkan toplumsal muhalefet potansiyelinin, hâkim ekonomi politikalarını değiştirebilmek için daha etkin olarak nasıl kullanılabileceği, dünya genelinde ‘başka bir dünya mümkün’ diyenlerin yanıtlanması gereken en temel soru olarak karşımızda duruyor. Çalışmada, müşterekler siyasetinin bu arayışa yapabileceği katkılardan bazılarına, kriz sonrası ortaya çıkan itirazlardan yola çıkararak değinmeye çalıştım. Ancak konu buraya sığmayacak kadar kapsamlı ve müşterekler tartışmasının farklı alanlarda geliştirilmesi kritik önemde.

Müşterekler tartışmasının artık klasikleşen, kent hakkı gibi temaların yanında örneğin yeni bir robotik devrimin eşiğindeyken, teknolojik gelişmenin kapitalizmi açmayı kolaylaştıran yönlerine odaklanan ve bunu müşterekler perspektifinden yapan derinlikli bir tartışmaya çok ihtiyaımız var. Ayrıca bilgi üretimindeki tekelleri kırabilmek, bilgi üretim sürecini mşterekleştirebilmek ve nihayetinde mevcut hiyerarşik niversite sistemini aşacak modelleri geliştirebilmek, yine müşterekler siyasetinin katkı yapabileceği alanlardan biri. Müşterekler tartışması bu alanlara genişlerken, yine yukarıda işaret ettiğim kendi sınırlılıklarını aşabilmesi için, müşterekleştirme pratiklerinin çok daha geniş bir perspektiften ele alınması gerekiyor. Özellikle kooperatifçilik ya da özyönetim alanına sıkışmış olan tartışmaların, makro düzeyde üretim ve finansın müşterekleştirilmesi üzerine de eğilmesi gerekiyor. Aksi durumda, müşterekler, içerikleri ve ihtiva ettikleri potansiyeller ne kadar radikal olursa olsun, sistem tarafından içerilme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaya devam edecek.

Kaynaklar

Akçay, Ü. (2014). "Ekonomik Demokrasi ama Nasıl? Özyönetim, Katılım ve Demokratik Planlamanın Güncelliği". *Demokratik Modernite*, 11. Erişim: <https://goo.gl/yOma3F>

Akçay, Ü. ve Azizoğlu, B. (2014a). "Kamulaştırma mı? Kamusallaştırma mı?". *Başlangıç*. Erişim: <http://goo.gl/8WRe9I>

Akçay, Ü. ve Azizoğlu, B. (2014b). "Strateji Sorunu ve Hak Mücadeleleri: Bir Perspektif Olarak Kamusallaştırma". *Başlangıç*. Erişim: <https://baslangicdergi.org/strateji-sorunu-ve-hak-mucadeleleri-bir-perspektif-olarak-kamusallastirma-umit-akcay-bert-azizoglu/>

Akçay, Ü. (2015). "Kalkınmanın Krizi ve Alternatifler". *Perspectives*, 13: 4-10. Erişim: <http://tr.boell.org/tr/2015/07/13/kalkinmanin-krizi-ve-alternatifler>

Akçay, Ü. (2016). "Yunanistan Aynasında Avrupa'nın Krizi ve Emperyalizm". Ahmet Bekmen ve Barış Alp Özden (der). *Emperyalizm, Teori ve Güncel Tartışmalar*. İstanbul: Habitus Yayınları, s. 289-312.

Akçay, Ü. ve Güngen, A.R. (2016). *Küreselleşme, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*. İstanbul: Notabene Yayınları.

Blyth, M. (2013). *Austerity: the History of a Aangerous Idea*. Oxford: Oxford University Press.

Crouch, C. (2009). "Privatised Keynesianism: An Unacknowledged Policy Regime". *The British Journal of Politics and International Relations*, (11): 382-399.

Fırat, B.Ö. ve Genç, F. (2014). "Strateji Tartışmasına Katkı: Müsterekler Politikasının Güncelliği". *Başlangıç*. Erişim: <https://baslangicdergi.org/strateji-tartismasina-katki-musterekler-politikasinin-guncelligi-begum-ozden-firat-firat-genc/>

Güngen, A.R. (2014). "Kamusallaştırma ve Olanaklar". *Başlangıç*. Erişim: <https://baslangicdergi.org/kamusallastirma-ve-olanaklar-ali-riza-gungen/>

Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Itoh, M. ve Lapavitsas, C. (1999). *Political Economy of Money and Finance*. London: Macmillan

Langley, P. (2008). "Financialization and the Consumer Credit Boom". *Competition & Change*, (12):133-147.

Lazzarato, M. (2012). *The Making of the Indebted Man*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Oğuz, C. (2015). "Rethinking Globalization as Internationalization of Capital: Implications for Understanding State Restructuring". *Science & Society*, 79(3): 336-362.

Özden, B.A. ve Bekmen, A. (2015). "Rebelling Against Neoliberal Populist Regimes". Isabel David ve Kumru Toktamis (der). *Everywhere Taksim : Sowing the Seeds for a New Turkey at Gezi*. Amsterdam: Amsterdam University Press. 89-103.

Palley, Thomas I. (2015). "The US Economy: From Crisis to Stagnation". *IMK Working Paper*. No. 154. Institut für Makroökonomie und Konjunkturforschung (IMK). HansBöckler-Stiftung. Düsseldorf.

Varoufakis, Y. (2017). *Adults in the Room*. Londra: Vintage Publishing.

Küresel Hareket Döngüleri ve Müşterekleştirme Hareketleri

Begüm Özden Fırat

Müşterekler, bugün oldukça muğlak hatta birbiriyle çelişecek şekillerde kullanılan, çok işlevli ve gittikçe popülerleşen bir kavram. Türkiye’de özellikle Gezi’den sonra, hem toplumsal hareketlerin hem de akademik alanın eleştirel söz dağarcığı içerisine giren kavram, neredeyse bir ‘boş gösteren’ haline gelmiş vaziyette. Kimi zaman belirli bir topluluğun ortak sosyo-kültürel değerlerini ifade edecek şekilde bazen de ‘hak’ kavramıyla eşanlamlı olarak kullanılıyor. Kooperatifçilik tartışmalarından toplumsal yeniden üretim alanında özyönetimci kurumların inşasına, doğal kaynakların piyasalaştırılmasına karşı mücadelelerden kentsel mekânın metalaşmasına karşı ortaya çıkan pek çok hareketi tanımlamak için müşterekler kavramı işe koşuluyor.

Öte yandan, kavram son on yılda Dünya Bankası’ndan çeşitli STK ve GONGO'lara kadar farklı kurumlar tarafından da dile getiriliyor. Bu ‘liberal’ müşterekler yaklaşımı; su, orman, toprak gibi doğal kaynakların ‘iyi yönetiminin’ piyasa için kârlı olacağı, kapitalizmin yarattığı toplumsal çözülme ve ekolojik yıkıma set çekeceği iddiasına dayanıyor. Zira, bugün sermaye açısından müşterek alanların temellük edilmesi bir iktisadi bir gereklilik olduğu kadar, bu gaspların yarattığı toplumsal ve ekolojik krizin

aşılması için müşteregin kapitalist kurumlarının yaratılması da bir zorunluluk haline gelmiş durumda. 'Müşterekler tamirati' olarak adlandırılan bu süreç, müştereklerin sistem tarafından emilip onun bir parçası haline getirilmesi anlamına geliyor (De Angelis, 2017).

Oysa 1990'larda müşterekler kavramı üzerinden dönen politik tartışmalar, ürettiğimiz her türlü toplumsal değer ve ilişkiye el koyan kapitalist değerlendirme süreçlerine karşı, antikapitalist değer, norm ve toplumsal ilişkiler üretme potansiyelimizi gündeme getiriyordu. Müşterekler, öncelikle ve özellikle toplumsal yeniden üretim alanında kapitalist sistemden otonomlaşmaya dayanan 'toplumsal bir devrim' öngörüyordu. Bu yüzden, 'sermayenin müşterekleri' ve toplumsal müşterekler arasında süregiden bu hegemonya mücadelesi, müşterekleri 'alternatif değer pratiklerinin çarpıştığı' antagonistik mücadelenin kritik bir mecrası olarak kavramamızı gerektiriyor (De Angelis ve Harvie, 2018: 127).

Yazıda müşterekler mefhumunun 1990'ların başından 2000'lere kadar süren karşı küreselleşme hareketi ile Arap Baharı ve 'meydan/işgal hareketlerini' içerecek şekilde 2010-2013 küresel hareket dalgası içerisindeki tarihsel seyrini haritalamaya çalışıyorum. Bu derleme için benden dünyada müşterekler hareketleri üzerine bir katkı sunmam istendiğinde, kendi kuşağımın öznesi olduğu iki küresel hareket dalgasına odağına müşterekleri alacak şekilde geniş bir perspektiften bakan bir yazının uygun olacağını düşündüm. Böylesi bir perspektif her iki hareket dalgasının pek çok önemli niteliğini ve politik/teorik tartışmasını dışarıda bıraktığı için elbette eksik kalıyor. Yine de bu iki küresel hareket dalgasını merkezine müşterekleri alacak biçimde okumanın, neoliberal küreselleşmeye karşı gelişen bu hareketlerin içsel bağlarını, ortaklıklarını ve sınırlarını görmek açısından verimli olacağını düşünüyorum. Bu şekilde, yazının müşterekleri toplumsal mücadele pratiklerinden neşet ettiği şekliyle ve tarihsel mücadelelerin perspektifinden anlamlandırmasını hedefliyor; hareketlerin günümüzdeki sıkışmasını anlamak için bir başlangıç olmasını umuyorum.

Müştereklerin geri dönüşü

Türkiye'de on yıl öncesine kadar belki de sadece Marksist iktisatçıların ilk birikim tartışmasına atfen değinip geçtikleri müşterekler terimi, 2000'lerin ortasından itibaren özellikle eleştirel sosyal bilimler yazınında ele alınmaya başlandı. Bu dönemde, özellikle inşaat ve enerji sektörleri lehine yapılan bir dizi idari ve hukuki düzenleme yoluyla, kırdan mera, orman, su ve dağ gibi 'orta mallarla'; kentte hazine arazileri, kamu mülkiyetindeki binalar ve park, kent içi orman ve kıyılar gibi 'kamu taşınmaz kaynakları' statüsündeki alanların sermayenin temellüküne açıldığına şahit olduk. Bu saldırıya karşı, kırdan HES ve termik santral inşaatlarına ve maden yatırımlarına karşı verilen mücadeleler; kentte ise mahallelere yönelen kentsel dönüşüm tehdidine ve kamu arazilerinin ve mülklerinin satışına karşı yükselen muhalefet görünür hale geldi ve müşterekler sözcüğü bu tür yeni hareketleri tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Dolayısıyla, son 20 yılda toplumsal koşullardaki değişimin ortaya çıkardığı yeni kolektif yaşantılar (mücadeleler, pratikler, örgütlenmeler, eylem biçimleri) müşterekler sözcüğünü muhalif söz dağarcığının bir parçası haline getirdi. Müşterekler, tarihsel müştereklerden esinlenerek, yan anlamlar kazandı; yanına dayanışma, otonomi,

yataylık, kolektivizm gibi *yoldaş* sözcükleri de alarak bugüne dair ve bugün için muhalif bir kavram seti sunar hale geldi.

Müşterekler kavramı, 1990'lardan itibaren özellikle otonomist Marksist yazında, ilk birikim sürecinin ilksellik taşımaktan ziyade kapitalist sermaye birikimine içkin olduğu ve süreklilik arz ettiği iddiasıyla tartışılmaya başlandı.¹ Bu tarihsel konjonktür, fikrî mülkiyet hakları, genetik materyalin patent ve lisans haklarının çitlenmesi, hava, su, orman gibi küresel müşterekler ile kültürel biçimler, ürünler, miras ve yaratıcılık gibi kültürel müştereklerin çevrelenmesi ve metalaştırılması, üniversiteler gibi kamu hizmeti veren kurumların özelleştirilmesi ve kamu hizmetlerinin (su, elektrik gibi) piyasalaştırılması yoluyla toplumsal müştereklerin yeni bir metalaştırma ve çitleme harekâtıyla karşı karşıya kaldığını göstermekteydi (Harvey, 2004: 123). Özellikle SSCB'nin çöküşüyle birlikte ilk birikim tartışması Doğu Bloku ülkelerindeki sermaye birikim süreçlerini anlamak için faydalı görünüyordu (bkz. Midnight Notes Collective, 1990). Diğer yandan, küresel 'çitleme harekâtına' karşı, dünyanın her yerinde müştereklerin savunulmasına ve yeni müşterekleştirme pratiklerinin yaratılmasına dayanan farklı mücadeleler ortaya çıkıyordu. Yerli toplulukların ortak topraklarının gasp edilmesine karşı direnişlerden özgür yazılım hareketine kadar farklı ölçek ve nitelikten hareket küresel kamusal görünürlük kazanmaya başlamıştı. Sovyetlerin çöküşünün solda yarattığı hayal kırıklığı yerini, karşı küreselleşme hareketi (alternatif küreselleşme ya da küresel adalet hareketi ya da hareketlerin hareketi) adı verilen ve ideolojik bütünlüğü olmayan yeni bir hareket dalgasının kısa dönemli coşkusuna bıraktı.

Karşı küreselleşme hareketi ve müştereklerin icadı

Dardot ve Laval müştereklerin karşı küreselleşme hareketi içerisinde birbirinden farklı çok sayıda mücadelenin "hem birlik içinde olduğunu hem de çok çeşitli olduğunu, hem küresel bir mücadeleler alanına dahil olduklarını hem de tekil ve yerel olduklarını göstermeye" izin veren bir kategori olduğunu belirtir (2018: 94). Gerçekten de, 1999'da Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle'da gerçekleşen zirvesinde kamusal görünürlük kazanan, ardından IMF, DB, G8 ve NATO gibi ulusötesi örgütlerin zirve protestolarında ve 2001 Porto Alegre'de başlayan farklı ölçeklerde gerçekleştirilen Sosyal Forumlarda bedene gelen küreselleşme karşıtı hareket, müşterekler kavramının küresel ölçekte yeniden tartışılmasını sağlar. Bu hareket, Seattle'dan çok önce Küresel Kuzey ve Güney'den hareketleri bir araya getiren bir dizi buluşma ile şekillenir, 70'lerden itibaren ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerle (ekolojik, feminist, queer, vb.), alternatif sendikal hareketleri, yerel ve yerli halkların mücadelelerini neoliberal küreselleşmeye karşı yönelttikleri tek bir 'hayır' çerçevesinde ortaklaştırır.

Hareket içerisinde farklı ekonomi politik yönelim ve stratejiler ayırt edilebilse de müşterekler, özellikle Küresel Güney'in yerelci, toplulukçu ya da otonomist olarak adlandırılacak mücadeleleri sayesinde görünürlük kazanır. Yerli toplulukların farklı ulusal politik sistemler içerisinde kolektif üretim ve sosyal haklar çerçevesinde yerel

¹ Massimo de Angelis, Silvia Federici, George Caffentzis ve Werner Bonefeld gibi otonom Marksist düşünürlerin müşterekler üzerine yazıları için bkz. The Commoner dergisi: www.commoner.org.uk. Süreklilik tezini savunan iyi bir derleme için: Özay Göztepe (*der.*, 2014).

egemenliğini savunan bu direnişler, özellikle Latin Amerika'da etkin bir şekilde ortaya çıkar. Bu yerel direnişler, bilhassa su, toprak, tohum, orman gibi müşterek alanların şirketler tarafından çitlenmesine karşı ortaya çıkar, çoklukla savunmacı ama aynı zamanda prefigüratif nitelikler barındırır.

Ocak 1994'te silahlı mücadeleye başlayan Zapatistalar, toplulukların müştereklerin savunusundan yola çıkarak kendi özerk yönetim biçimlerini kurmasını öngören stratejisiyle, dönemin müşterekler hareketlerinin sembolü haline gelir. Zapatista hareketi, Meksika Anayasası'nda yer alan komünal toprak kullanım rejimi *ejido*'nun lağvedilmesine ve NAFTA sözleşmesindeki tarımsal üretim kısıtlamalarına karşı ortaya çıkar. Hareket yıllar içerisinde, Chiapas'ta bugün hâlâ sürmekte olan otonom bir örgütlenme yapısı geliştirmeyi başarır. Bu hareket, Güney Amerika'daki benzer pek çok hareket gibi yerli halkların kolonyalizm karşıtı mücadelesiyle, topluluk müştereklerinin çitlenmesine karşı direnişi ortaklaştırır. Zapatistalar tarafından 1996'da Chiapas'ta ve 1997'de İspanya'da gerçekleştirilen *Intergalactic Encuentros* buluşmaları *Peoples' Global Action* (PGA) adlı uluslararası bir aktivist ağın ortaya çıkışını sağlar. Bu ağ DTÖ, G8, IMF ve DB tarafından ileri sürülen serbest ticaret ilkelerine ve müştereklerin küresel gaspına karşı ağsal bir örgütlenmeyi hedefler. PGA, Brezilya'daki Topraksız Köylüler Hareketi ve Hindistan'daki Karnaka Eyaleti Çiftçiler Sendikası gibi geniş ölçekli hareketlerden Bolivya'daki Quechua ve Aymara gibi müşterek varlıkların topluluk örgütlenmesinin kültür ve kimliğinin kurucu unsuru olduğu yerli mücadelelerine, Afrika'da şirketlerin toprak gaspına karşı çıkan yerli halkların mücadelelerinden Hindistan'daki baraj karşıtı mücadelelere, Küresel Güney'in direnişleri ile Kuzey'in mücadelelerini bir araya getirir. Zira, müşterekleri savunan hareketler sadece 'üçüncü dünyanın' kırsal halk ayaklanmalarıyla sınırlı değildi. Aynı dönemde Amsterdam, Berlin, New York ve Londra'da işgalciler, evsizler ve yoksullar sadece barınma sorunu için değil müşterek mekânları geri almak için de sokaktaydılar (Caffentzis, 2004: 5). Örneğin, İngiltere'deki *Reclaim the Streets* 1990'ların ortalarından itibaren otoban inşasına ve kamusal mekânların özelleştirilmesine karşı, kentsel müşterekleri geri almaya yönelik geniş çaplı, şenlikli eylemler düzenleyen bir hareketti. Benzer şekilde, İtalya, Almanya ve Hollanda'daki işgal hareketleri, kentsel arazi spekülasyonuna karşı kenti müşterek bir varlık olarak geri almayı hedefliyordu. Yine Kuzey'de GDO ve patentli tohumlara karşı mücadele eden çiftçi ve üretici örgütlenmeleri küresel hareketin önemli aktörlerindendi.

Diğer yandan, 2001'de finansal krize karşı Arjantin'de fabrika işgalleri gerçekleştirilir, mahalle ölçeğinde pek çok ortak mutfak ve halk meclisi ortaya çıkar. Aynı dönemde Bolivya'nın Cochabamba şehrindeki su dağıtımının Amerikalı bir şirkete devredilerek, yerel su kaynaklarının ve hatta yağmur suyunun özelleştirilmesine karşı kitlesel halk protestoları meydana gelir. Her iki ülkedeki deneyimler, müştereklerin devlet ve piyasadan bağımsız olarak örgütlenmesi ve yönetilmesine dayalı kurumsallaşma tartışmalarını gündeme getirir. Örneğin, Cochabamba'da suyun bir müşterek olarak tanımlanması, suyun devlet mülkiyeti ve idaresi dışında, özyönetim esasında yerel ölçekte nasıl düzenleneceğinin ve idare edileceğinin araçlarını ve kurumlarını yaratmayı gerektiriyordu. Aynı soru, Arjantin'de sahipleri tarafından terk edilen fabrikalardaki üretim kooperatifleri için de geçerlidir. Öte yandan bu dönemde, Peru ve Venezüella'da da çoğunluğu kadınlar tarafından organize edilen yiyecek, toprak, su, sağlık, kültür ile

uğraşan binlerce popüler örgüt, kooperatif ve topluluk alanı ortaya çıkar. Bu dayanışmacı örgütlenmeler, kullanım değerlerine dayanan ve devlet ve piyasadan bağımsız olmaya dayalı elbirlikçi bir toplumsal yeniden üretim sisteminin zeminini yaratırlar (Zibechi 2012). Bahsi geçen hareketler, müşterek alanların savunusundan, müşteregin yeni kurumlarını yaratmaya dayanan yeni tip bir mücadele ortaya koyar.

Alternatif küreselleşme hareketinin sıcak günlerinde kaleme aldığı “Müşterek Olanı Yeniden Ele Geçirmek” adlı makalesinde Naomi Klein farklı coğrafyalardan farklı aktörlerin yarattığı müştereklerin geri alınması hareketlerinin neoliberal çitlemelere karşı kurucu pratikler ortaya çıkarma potansiyelleri üzerinde duruyordu:

“Umumun malı olan bizim ortak mekânlarımızın -şehir meydanlarının, sokakların, okulların, tarlaların, fabrikaların- yerini balon gibi şişen pazaryerleri aldı, dünyada bir direniş ruhu güçleniyor. İnsanlar bir parça doğa ve kültürü yeniden ele geçiriyor ve bunun “kamusal mekân olacağını” söylüyor. [...] Avrupalı çevreciler ve ehlikeyifler işlek kavşaklarda partiler veriyor. Topraksız Tay köylüleri çok aşınmış golf sahalarına organik sebzeler diyor. Bolivyalı işçiler su kaynaklarının özelleştirilmesini tersine çeviriyor. [...] Kısaca eylemciler devrim için beklemiyorlar, yaşadıkları, okula devam ettikleri, çalıştıkları, ziraat yaptıkları yerlerde hemen harekete geçiyorlar.” (2001: 51)

Klein, karşı küreselleşme hareketinin prefigüratif, yani geleceği bugünden kurmaya yönelik, devrimi beklemeden, arzulanılan toplumsallığı bugünden icat eden niteliğine vurgu yapıyor. Bu anlamda, dönemin müşterekleştirme hareketlerinin, devrimci stratejide zamansal bir sıçrama gerçekleştirdiğini, ‘bugünün işini yarına bırakmayarak’ toplumsal alanda ‘ikili bir iktidar’ kurmayı hedeflediğini söyleyebiliriz. Strateji meselesiyle bağlantılı olan ikinci husus ise ölçek meselesidir. Hareket içerisinde, yine Klein’ın da belirttiği gibi, ‘yerel bir iyi olma hali’ ile soyut küresel süreçler arasında bağlantı kurulur. Bu noktada ölçek, Graham Gibson’ın (2010) belirttiği gibi, bir piramit olarak değil, Küre’nin tüm yüzeylerine yayılan geniş çaplı hareketlerin oluşturduğu bir zemin olarak anlaşılmalıdır. Şirketlerin ve finans devlerinin küresel ölçeği ile tabandan hareketlerin yatay ve yaygın ağsal örgütlenmesi bu şekilde paralelleştirilir. Direnişler hem uluslararasılığa vurgu yaparlar hem de sektörler ve mücadeleler arasındaki ilişkiselliği gündeme getirirler. Ekoloji hareketleriyle emek hareketlerinin, kadın mücadeleleriyle birleşik ve çapraz mücadelesinin ihtimalleri ve potansiyelleri küreselleşme hareketi içerisinde deneyimlenir ve bu ilişkilenenin merkezinde yine müştereklerin savunusu ve yaratılması yer alır.

Karşı küreselleşme hareketi, 2003’te ABD’nin Irak işgaline karşı küresel eylem gününü destansı bir şekilde örgütledikten sonra geri çekilme evresine girer. Hatta 2010’da İstanbul’da gerçekleşen Avrupa Sosyal Forumu, hareketin mezara gömüldüğünün tescillendiği bir buluşma olarak nitelendirilir. Bu dönemde, müşterekleştirme hareketleri, kendi içlerine kapanma ve kurtarılmış adacıklar haline gelme riski taşımaya başlar. Karşı küreselleşme hareketinin yükseliş sürecinde taşıdığı bütünlüklü stratejik yaklaşım yerini, yere ve yerele saplanmış, parçalı ve tikel hareketlere bırakmış görünür. Hareket içerisinde küresel ve yerel, siyasal ve toplumsal arasındaki ilişkiyi kat eden ‘müşterekler paradigması’, hareketin geri çekilmesiyle yerini, Kuzey’de kendi başlarına

kalmış işgal evleri ve sosyal merkezler gibi, mikro deneyimlere bırakır. Güney’de ise ya sistem tarafından içerilmeye çalışılan (Brezilya Topraksızlar hareketi ve İşçi Partisi arasındaki sorunlu ilişki gibi) alternatif kurumsallıklara ya da Zapatistalar örneğinde olduğu gibi otonom yapı ve kurumlarını kurmayı becerse de ulusal ölçekte yalıtılmış, ilkelerini dışarıya yayamayan kapanık deneyimler haline dönuşürler.

Fakat, yine de karşı küreselleşme hareketi, kapitalizmin neoliberal evresinin vaaz ettiği serbest piyasa egemenliğinin yarattığı eşitsizliği ve adaletsizliği görünür kıldığı ve maskesini düşürdüğü için önem taşır. Diğer yandan, hareket kapitalist küreselleşmeye karşı bir alternatif sunar. Müşterekleştirme hareketleri, özel mülkiyet ve piyasa mantığının genişlemesine ve toplumsal ölçekte yaygınlaşmasına karşı, devlet ve özel mülkiyet ikiliğini aşan yeni kolektif sahiplik biçimleri ortaya koyar. Metasızlaştırmaya dayalı karşılıklılık, dayanışma, paylaşım ve doğrudan demokrasi ilkelerini esas alan toplumsal pratikler ve kurumlar yaratılır.

Dardot ve Laval’ın da belirttiği gibi “neoliberalizme karşı başlayan hareketlerin *müşterek* adı altında birleşmesi ... kapitalizme karşı verilen toplumsal mücadelelerin tarihinde yeni bir moment” oluşturur. Bu moment bir anlığına durmuş gibi görünse de 2010-2013 küresel isyan dalgası, küreselleşme karşıtı hareketin birikimi üzerinden yükselen yeni bir başlangıç olacak, müşterekler mücadelesini farklı bir şekilde küresel ölçekte popüler hale getirecek bir döngü başlatacaktır.

2011-13 hareket döngüsü ve ‘doğmakta olan’ müşterekler

2010’da Tunus’ta tetiklenen protesto dalgası ve 2011 Tahrir momentinden sonra farklı coğrafyalarda ortaya çıkan ‘meydan’ ya da ‘işgal’ hareketleri bugün, en hafif terimle, çıkmazda. Neoliberal otoriter rejimlere karşı Arap coğrafyasında başlayan ve Bahreyn, Libya, Yemen, Suriye’de yıkım ve iç savaşa yol açan bu dalga, 2011’de eşzamanlı olarak ABD, Yunanistan ve İspanya’da büyük ölçekli meydan hareketlerine el verdi. İtalya’da aynı yıl suyun özelleştirmesine karşı yapılan referandum ile Kanada, Şili ve İngiltere’de neoliberal üniversite sistemine karşı gelişen öğrenci ve gençlik hareketini de içerisine alacak şekilde küresel bir mücadele çevirimi ortaya çıktı. 2013’te Türkiye’de Gezi ayaklanması, Brezilya, Hong Kong, Ukrayna, Ermenistan, Bosna Hersek ve İsrail’de farklı nedenlerle ortaya çıkan ve kent merkezinin işgaline dayalı hareketler de bu çevirimin son dalgası gibi görünüyordu. Bu hareketlerin her biri kendi özgün toplumsal, politik ve tarihsel bağlamında ortaya çıkmıştı. Fakat, bir arada, küresel neoliberal düzenin otoriter politik rejimleri ve finansal kontrol süreçlerine karşı çıkan, küresel kapitalist krizin politik, iktisadi ve toplumsal sonuçlarına itiraz eden anti-sistemik bir hareket dalgası oluşturuyorlardı. Ortaya çıktıkları her yerde, politik rejimleri krize sokan bu hareket dalgasının, mevcut küresel sistemi bir bütün olarak değiştirmek için yeterince güçlü olmadığı aşikâr. Bu hareketler, yarattıkları sistemik politik krize cevaben ortaya çıkan karşı-devrimci güçlerin baskısı altında, bugün hareket edemez haldeler.

Dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkan bu eşzamanlı hareketler bir dizi ortaklık taşıyor. Kent merkezlerinin işgal edilmesi, farklı politik ve toplumsal grupların ortaklaşa hareket etmesi, hiyerarşisiz ve lidersiz örgütlenme biçimleri bu hareket

dalgasının paylaştığı en önemli politik nitelikler. Diğer yandan, müşterek olanın savunulması ve kurulması farklı biçimlerde her meydan hareketinin belirleyici özelliği. Bu özellik, De Angelis'in 'müştereklerin gelişimi' olarak adlandırdığı, "toplulukların önünde duran toplumsal yeniden üretim sorunlarının kolektif dayanışmayla çözülme biçimlerindeki artış" a tekabül ediyor (2017: 252). Bu yazı çerçevesinde, hareket dalgasının her coğrafyada aldığı özgün biçimleri tek tek belirtmek yerine müştereklerin bu hareketler çerçevesinde kazandığı önemi ve kısıtlılıkları tartışmak yerinde olacaktır.

Öncelikle karşı küreselleşme hareketinin küresel ve yerel arasında 'ölçek sıçrama' stratejisine dayalı prensibi 2011-13 dalgasında, ulusal ölçeğe ve giderek yerel ölçeğe doğru yol alır. Bir önceki hareket dalgasıyla kıyaslandığında 'meydan hareketleri' neoliberal küreselleşme süreçleri ve bu süreçlerin şirketler ve ulusötesi finans kurumları gibi belirleyici aktörleri yerine, bu süreçlerin kendi ulusal ölçeklerindeki tezahürlerine karşı çıkarlar. Yine, temel aktörleri çoklukla yerel ve kırsal direnişler olan karşı küreselleşme hareketlerine göre, bu dalga aşikâr biçimde kentsel bir nitelik taşır. Kentsel mekânın yoğunlaşan metalaşma süreçleri, hareketleri tetikleyen temel dinamiklerden biridir ve hareketler kentsel mekâna sıkıca gömülmüştür. Bu nedenle, pek çok meydan hareketi, işgal sona erdikten sonra mahalle ölçeğine doğru 'sıçar'. Bu durum elbette bu hareketleri 'ulusal' hareketler haline getirmez. Zira dalga küresel bir eşzamanlılık ve örgütsel olmasa da 'gönülden' bir enternasyonalizm taşır. Neredeyse her hareket kendi ulusal ölçekteki mücadelesi ile diğerleri arasında simgesel bir ortaklık kurar. Örneğin, ABD Wisconsin Eyaleti Senatosu'nun kamu çalışanlarının toplu iş sözleşme haklarını gasp etmesine karşı Madison Hükümet binasını işgal edenler, Tahrir'e selam yollarlar. Tahrir'den ilham alan İspanyollar meydanları işgal ederken "Yunanları uyandırmamak için fısıldayarak konuşalım" yazan bir pankart hazırlarlar. Onların fısıltıları Atina'da Sintagma Meydanı'nın işgal edilmesiyle karşılık bulur. İsrail'de yeni bir slogan icat edilir: "Tel Aviv, Kahire aynı devrim". Taksim'de bir pankart meydanın artık Tahrir olduğunu belirtir ve meydanda bir Brezilya bayrağı dalgalanır. Brezilya'da "Aşk bitti. Burası artık Türkiye" sloganı ayaklanmanın mottosu haline gelir. Meydanlar, bu hareket dalgası için hem fiziki bir müşterek alan hem de müşterek bir hareket metaforudur.

Peter Waterman (2001) karşı küreselleşme hareketinin yeni bir enternasyonalist hareket oluşturma potansiyellerini önemsiyordu ve belki de hareketin gerilemesinin nedenlerin birisi tam da böylesi bir ihtimalin kaçırılmış olmasıydı. Bugün 2011-13 hareketlerinin ulusötesi bir dayanışma hissi ile malul olduğunu, müşterekler fikrinin, bu dalganın, Raymond Williams'ın tabiriyle, 'doğmakta olan' duygu yapısını oluşturduğunu iddia edebiliriz. Williams bize "Hiçbir üretim tarzının ve dolayısıyla hiçbir egemen toplumsal düzenin ve dolayısıyla hiçbir egemen kültürün gerçekte bütün insan pratiğini, insan enerjisini ve insan amacını kapsamadığını ya da tüketemediğini" söyler (1990: 100). Zira "Değişik ölçülerde olsa da özgül ilişkilerde, özgül alımlamalarda, özgül hünerlerde de pratik bilinç bulunur." Egemen toplumsal düzen bu bilinci görmezlikten gelir, dışlar, bastırır ya da tanımaz. "Doğmakta olan" ise yeni "anlamaların ve değerlerin, yeni pratiklerin, yeni ilişkilerin ve ilişki çeşitlerinin yaratılması" süreçlerine işaret eder (Williams, 1990: 100). 2011-13 hareket dalgası, doğmakta olan böylesi bir küresel pratik bilince ve anlam dünyasına sahiptir.

The Invisible Committee (Görünmez Komite), Tahrir Meydanı ‘vatandaşı’ birinin “Artık hiçbir şey çalışmadığı için, herkes etrafındakilerle ilgilenmeye başladı. İnsanlar çöp toplamanın sorumluluğunu üstlendi, kaldırımları süpürdü ve hatta bazen onları yeniden boyadı; duvarlara freskler çizdiler ve birbirlerine baktılar. ... Tahrir Meydanı’nda, insanlar kendilerine yardım etmek için ne yapabileceklerini kendiliğinden sorarlardı. Mutfağa ya da bir sedyeye giderlerdi... pankart ya da kalkan ya da sapan üzerinde çalışır, tartışmalara katılır, şarkılar bestelerdi” dediğini aktarır (2015: 232). Douzinas meydan hareketlerinin ortaya çıktığı her yerde insanların buna benzer deneyimleri yaşadıklarını, bu deneyimin “Dünyadaki farklı bölgelerdeki insanlar tarafından paylaşılan, onları hukukun itaatkar öznelerinden direnişin öznelerine dönüştüren olağanüstü bir metamorfoz” olduğunu yazar (2014: 79). Söz konusu olan, kamusal mekânları müşterekleştiren, devletin toplumsal yeniden üretim alanından çekildiği, toplumsal mücadeleler sonucu hak olarak kazanılmış barınma, eğitim, sağlık gibi hizmetlerin piyasalaştırıldığı, neoliberal sermaye birikiminin yaygınlaştığı bir dönemde metasızlaştırmayı temel alan, bu alanları dayanışma ilişkileriyle örgütlemeye çalışan, bunu el yordamıyla gerçekleştiren ‘doğmakta olan’ küresel bir deneyimdir. Bu geçici ütöpik deneyimler bize, somut toplumsal ihtiyaçların karşılanması, dolayısıyla toplumsal yeniden üretim alanının örgütlenmesinin bizzat politik bir mesele olduğunu, toplumsal bir antagonizma çizgisi yarattığını ve bu çizginin sınıfsal bir niteliği olduğunu gösteriyor. Bu anlamda, meydan hareketleri, müşterekleri verili kaynak ve değerler sistemi olarak düşünmek yerine ilişki ve süreç bazlı bir kavram olarak anlamamıza, kolektif pratikler, mücadeleler yoluyla yeni toplumsal ilişkiler ve öznelliklerin üretimi olarak kavramamıza yol açıyor. Tekrar Williams’la birlikte söyleyecek olursak, meydanlarda ortaya çıkan yeni yaşantılar, bunların maddi temeli, bu deneyimleri adlandıracak söz dağarcığına kavuşuyor.

Tahrir Meydanı işgalinin ilk günlerinde kaleme aldığı bir yazıda Badiou, Tahrir’i evrensel bir hadise olarak tanımlıyor ve şöyle diyordu:

“Bir hadisenin ortasında halk, olayın onlara yüklediği problemleri nasıl çözeceğini bilenlerden oluşur. Bir meydanın işgali için de aynı şey geçerlidir: her şeyin meydana geldiği, sembol haline gelen mekân ne pahasına olursa olsun onu var eden halkta kalabilsin diye yapılan işler: yani yemek, uyku düzenlemeleri, asayişin sağlanması, dualar... Çözülemeyen sorunların devlet yardımı olmadan çözülmesi, bir hadisenin kaderidir.” (2011)

Gerçekten de meydan hareketlerinin kaderi, birbirine ihtimam göstermek, yemek ve temizlik yapmak, çay demlemek, uyumak, konuşmak, dinlemek, tartışmak, yaralılara bakmak ya da lojistik ayarlamak, güvenliği sağlamak gibi işgalin ritmini oluşturan gündelik toplumsal pratiklerde düğümleniyordu. Gerek Tahrir’de gerekse Taksim’de, yiyecekten bakıma toplumsal yaşamın özel alanıyla ilişkilendirilen bu yeniden üretim pratikleri kamusal alana taşındı. Bu eylemler sadece işgali sürekli kıldığı için değil, bu alanı devletin ve piyasanın dışında örgütlediği için devrimciydi.

Artakalan

Karşı küreselleşme hareketleri içerisinde özellikle kolonyal devletler içerisindeki yerli

halklar, marjinalleştirilmiş kentsel ve kırsal topluluklar için neredeyse bir hayatta kalma stratejisi olarak görünen müşterekleştirme pratikleri, 2011-13 döngüsüyle birlikte toplumsal ve kültürel olarak ayrıcalıklı addedilen toplumsal kesimlerin politik gündemine de girdi. Yine de meydanlardaki 'müşterekleştirme momentini' bir 'andan' öteye taşımak, meselenin 'aşıl topuğu' gibi görünüyor. Örneğin Asef Bayat, Tahrir'in gerçek ve gerçek olmayan, gerçeklik ile ütopya arasında gidip gelen pratiklerin ortaya çıktığı büyük devrimci dönüşümlerin çoğunda gerçekleşen uzun bir devrim süreci içinde olağanüstü bir an olduğunu belirtir (2013). Fakat Bayat'a göre, asıl sorun "diktatör tahtından çekildikten sonra, insanların, günlük ekmek, iş, güvenlik ve normal ihtiyaçlarını karşılamak için evlerine gittikleri günün ardından" ne olduğudur (2013). Bu soruya bu yazı çerçevesinde bütünlüklü bir yanıt vermek elbette ki mümkün değil. Fakat o 'an' bittikten sonraki dönem, hareketler için asıl başlangıçtır diyebiliriz.

Öyleyse, bu hareketlerin iki vechesinden bahsetmek gerekiyor. İlki mekânın işgaliyle ortaya çıkan, özyönetimci piyasa dışı toplumsal ilişkilene biçimleri, yani mekânı müşterekleştiren kolektif pratikler, anlam ve değerler. İkincisi ise zamansal eksende bu pratik ve anlamlar dünyasını farklı ölçeklerde yeniden mekânsallaştıracak kolektif eylem ve örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkarılması. Meydan hareketlerinin akıbeti ortaya çıktığı tarihsel, toplumsal ve politik bağlama göre farklılık göstermiş olsa da her hareketin bir karşı devrimi çağırdığı, dolayısıyla hareketlerin politik şiddet ve toplumsal baskı altında seyirlerinin farklılaştığını söyleyebiliriz. Örneğin, Tahrir sonrasında Mübarek'in çekilmesinden sonra, önce Müslüman Kardeşler hükümetinin kurulması, daha sonra askeri darbe ile yönetime el koyulması ile şekillenen karşı devrim süreci, meydan hareketlerini hem dağıtmış hem de pasifize etmiş görünüyor. Yine de, örneğin Asef Bayat (2013), Tahrir sonrasında küçük çiftçilerin bağımsız sendikalaşma eğilimlerinin ve Kahire gecekondu bölgelerinde ortaya çıkan otonom gençlik örgütlenmelerinin önemini ve yeniliğini vurgular. Bayat, özgürleşme, kendini gerçekleştirme ve yepyeni bir düzenin kurulmasına yönelik, 'doğmakta olan' kitlesel devrimci arzuların, siyasal elitlerin düzen ve istikrar arayışıyla çatıştığı için geri çekilmek zorunda kaldığını, bu çatışmanın küresel hareketin de belirleyici anomalisi olduğunu belirtir.

Diğer yandan, Yunanistan'da Sintagma Meydanı'nın işgali sonrası dayanışmacı hareketlerin yükselişine ve finansal kriz sürecinde müşterekleştirme pratiklerinin kurumsallaştığı bir sürece şahit oluruz. Kolektif mutfaklar, dayanışma eczaneleri, sosyal klinikler, dayanışma okulları, kooperatifler, üretici-tüketici ağları, takas pazarları, zaman bankaları ve kent bahçeleri gibi müşteregin dayanışmacı, elbirlikçi, paylaşımcı, eşitlikçi, özyönetimci ve demokratik kurumları, süregiden kriz içerisinde toplulukların hayatta kalmasını sağlıyordu. Bu kurumlar, Çetinkaya'nın (2016) belirttiği gibi hayırseverlik yerine dayanışma ve karşılıklılık ilkelerine dayandığı ölçüde müşterekleştirmeye dayalı alternatif bir toplumsal örgütlenmenin de zeminini yaratır. Burada bizim için önemli olan, müşterekleştirmenin, Fevzi Özlüer'in terimleriyle ifade edecek olursak, yemeğe, ilaca, eğitime, barınmaya 'erişilebilirlikten' ziyade, kişileri fail kılan, özneleştiren 'yapabilirlik' esasında kurulmuş olmasıdır.²

İspanya'da Madrid'de, Katalunya'da ise Barselona'da 15M işgal hareketleri, 2008 krizine

² 28-29 Temmuz 2018'de Mersin Kültürhane'de gerçekleştirilen "Müşterekler Çalışma Grubu" toplantısında Fevzi Özlüer tarafından dile getirilen başka bir tartışmaya yapılan atıfla kullanıyorum.

karşı ortaya çıkan örgütlenmeler ve elbette ki her iki kentte hâlâ güçlü olan karşı küreselleşme hareketinin birikimi üzerinden ortaya çıkar. Meydanların dağılmasından sonra hareketlerin bir yandan mahalle örgütlenmelerine, diğer yandan da parlamenter ve yerel siyasete (*Podemos* ve *Ganemos*) doğru sığırdığını görüyoruz. Castells'in (2013) belirttiği gibi, meydanlar boşaldıktan sonra hareket, mahalle meclisleri, tüketici kooperatifleri, etik bankacılık, takas ağları gibi hayatı anlamlı kılacak farklı yaşam biçimlerinin yaygınlaştırmasını hedefler. Diğer yandan meydan işgali, yerel yönetimi ele geçirmeyi başaran *Barcelona en Comu* (Müşterek Barcelona) hareketini doğurur. Bu belediye hareketi, yerel yönetimler ve müşterekler hareketleri arasındaki ilişkinin nasıl kurumsallaşacağına dair kritik bir eşik olarak görünür.

Bir meydan hareketi olmasa da İtalya'daki müşterekler mücadelesi karşı küreselleşme hareketinin birikimi üzerinden 2000'lerden itibaren beri sürmektedir ve *beni communi* olarak adlandırılmaktadır. 2011'de gerçekleştirilen suyun özelleştirilmesi referandumunda, yasa reddedilir (%56 katılımı %90'dan fazla hayır oyu) ve suyun bir müşterek olarak tanımlanması ve sosyal hizmetlerin özelleştirilmemesi başarılıdır. Öte yandan Roma'daki *Teatro Valle* işgali sonrasında farklı şehirlerde gerçekleşen mekân işgalleri kültür alanının müşterekleştirilmesine; Susa vadisinde yapılması planlanan hızlı tren projesine karşı yürütülen NOTAV mücadelesi de ekolojik müştereklerin korunmasına yönelik güçlü hareketler olarak sürüyor. İtalya'da, özellikle Napoli merkezli olmak üzere, hem tabandan örgütlenmelere hem de kurumsal hukuki aktivizme ve belediyeçiliğe dayanan müşterekleştirme hareketlerinin güçlenerek devam ettiğini söyleyebiliriz.

Dardot ve Laval, David Harvey'in meydan hareketlerinde yaygın olarak görülen "bir tür hiyerarşi, hatta örgütlenme fobisini ve politik eylemin idealize edilmiş yatay örgütlenmesi" eleştirisini haklı bulurlar. Onlara göre, "Occupy Wall Street ve Indignados örneklerinde görüldüğü gibi, bu tutumlar kimi zaman hareketlerin boyutuna ve taleplerin nesnesine uygun, sürdürülebilir örgütlenme modelleri yaratamadıkları için politik çıkmazlara ve moral bozucu başarısızlıklara" yol açmıştır (2018: 142). Benzer şekilde Asef Bayat (2013) da Tahrir 'momentinin' bir 'andan' ötesini tahayyül edemediğini, hatta bu tahayyül ve örgütlenme yoksunluğunun 2011 hareket dalgasının ve meydan hareketlerinin temel niteliği olduğunu belirtir. Bu hareketler kendi özörgütlenmeyi 'müşteregin kurumlarını' yaratamadığı sürece kaybetmeye mecbur gibi görünür.

Yine de, bu yazıda tartışmaya çalıştığım iki küresel hareket dalgası içerisinde ortaya çıkan müşterekleştirme hareketlerini, bir sonuç ya da nihai hedef değil, Gezi'nin meşhur sloganıyla birlikte söyleyecek olursak, bir başlangıç olarak düşünmek faydalı olabilir. Her iki hareket dalgası içerisindeki müşterekleştirme hareketleri, açık olduğu üzere, bildiğimiz anlamda politik bir devrimci strateji ortaya koymuyor. Buna mukabil, bu hareketler müşterekleştirme pratiklerinin kurumsallaştırılmasına dayalı toplumsal bir devrim tahayyülünün nüvelerini içerisinde barındırıyor.³ Bu şekilde müşterekler tartışması toplumsal, iktisadi ve kültürel alanda alternatif pratik, ilişki, anlam ve değerlerin üretilmesine dayalı bir toplumsal dönüşüm paradigması sunuyor. Dolayısıyla, toplumsal alanda 'ikili bir iktidarın' yani çatışan kapitalist ve antikapitalist kurum, ilişki, pratik ve değerlerin, kurulmasını öngören makro bir strateji ile karşı karşıyayız. Fakat, her iki

³ Müşterekler perspektifinden toplumsal ve politik devrim arasındaki farkı tartışan bir yazı için bkz. De Angelis (2014).

hareket dalgası içerisindeki müşterekleştirme hareketlerinin mikro düzeyi ile bu makro strateji arasındaki aç farkı, orta düzey bir zeminin icat edilmesini gerektiriyor. Aksi takdirde, mikro deneyimler kendi içlerine kapalı, kurtarılmış adacıklara ve yeni cemaatçi topluluklara dönüşebiliyor. İçerisinde bulunduğumuz dönemde, yeni belediyeçilik pratikleri ve müşterekler hareketleri arasında kurulmaya başlayan ilişki böylesi bir mezzo alan yaratmaya aday görünüyor. Elbette, bu tip yerel yönetimi hamlelerin tabandan hareketler üzerinden yükselmesi şartıyla.

Mavi ve beyaz yakalıların üretim kooperatiflerinden ticari olmayan sağlık merkezleri ve kreşlere, ürün kooperatiflerinden spor birliklerine ve radyolara kadar müşterekleştirme pratiklerinin, siyasal alanın ortadan kalktığı, sol ve sosyalist muhalefetin örgütlü ve ileri bir hamle yapmadığı bir dönemde, toparlayıcı bir toplumsal etkiye sahip olduğu aşikâr. Diğer yandan, iktisadi krizin gündelik hayatı bu derece etkilediği günümüzde, müştereklerin mütevazı kurumlarını yaratmak ve birbirleriyle ilişkilendirmek çoğumuz için hayati önem taşıyor. Kapitalizmin iktisadi, toplumsal ve ekolojik yıkımına karşı küresel hareket dalgaları içerisinde 'doğmakta olan' müşterekler fikri, hayatta kalmak için olduğu kadar, ortak iyi bir hayatı birlikte kurmak için de iyi bir başlangıç sunuyor.

Kaynaklar

Badiou, A. (2011). "Tunisie, Egypte : quand un vent d'est balaie l'arrogance de l'Occident". Erişim: <https://www.versobooks.com/blogs/394-alain-badiou-tunisie-egypte-quand-un-vent-d-est-balaie-l-arrogance-de-l-occident>

Bayat, A. (2013). "Revolution in Bad Times". *New Left Review*. Erişim: <https://newleftreview.org/II/80/asef-bayat-revolution-in-bad-times>

Caffentzis, G. (2004). "A Tale of Two Conferences: Globalization, the Crisis of Neoliberalism and Question of the Commons". Erişim: <http://www.globaljusticecenter.org/papers/caffentzis.htm>

Caffentzis, C ve Federici, S. (2014). "Commons against and beyond capitalism". *Community Development Journal*, 92-105.

Castells, M. (2013). *İsyân ve umut ağları: İnternet çağında toplumsal hareketler*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çetinkaya, D. (2014). "Yunanistan'da toplumsal hareketler ve kolektif deneyimler (2009-2015): Sosyal mutfaklar, sosyal klinikler ve zaman bankaları". *Birikim*, 321: 39-48.

Dardot, P. ve Laval, C. (2018). *Müşterek: 21. Yüzyılda Devrim Üzerine Deneme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

De Angelis, M. (2007). *The Beginning of History: Value Struggles and Global Capital*. Londra: Pluto Press.

De Angelis, M. (2012). "Crises, capital and cooptation: Does capital need a commons fix?". içinde D. Bollier ve S. Helfrich (ed.), *The Wealth of the Commons: A world beyond market and state*. Amherst, MA: Levellers Press.

De Angelis, M. (2014). "Social Revolution and the Commons". *South Atlantic Quarterly*. 113 (2): 299-311.

De Angelis, M. (2017). "Krizler, Hareketler ve Müşterekler". F. Adaman, B. Akbulut ve U. Kocagöz (ed.). *Herkesin Herkes için: Müşterekler Üzerine Eleştirel bir Antoloji*. İstanbul: Metis Yayınları.

Douzinas, C. (2014). "Notes Towards an Analytics of Resistance". *New Formations* 83, 79-98.

Göztepe, Ö. (Ed.) (2014). *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcı*. Ankara: Nota Bene Yayınları.

Graham-Gibson, J. (2010). *Bildiğimiz Kapitalizmin Sonu: Siyasal İktisadın Feminist Eleştirisi*. İstanbul: Metis.

Harvey, D. (2004). "El Koyarak Birikim". *Yeni Emperyalizm*. Çev. Hür Güldü. Everest Yayınları, 74-175.

Klein N. (2001). "Müşterek Olanı Yeniden Ele Geçirmek". *Birikim*: 50-55

Midnight Notes Collective. (1990). "The New Enclosures". *New Enclosures*. New York: Autonomedia.

The Invisible Committee. (2015). *To Our Friends*. Semiotext(e).

Waterman, P. (2001). *Globalization, Social Movements, and the New Internationalism*. A&C Black.

Williams, R. (1990). "Egemen, Kalıntısal, Doğmakta Olan". *Marksizm ve Edebiyat*. İstanbul: Adam Yayınları, 87-101.

Zibechi, R. (2012). *Territories in Resistance: A Cartography of Latin American Social Movements*. Oakland: AK Press. Sınıf temelli hareketler ile yeni toplumsal hareketler ayrımı ve sürekliliği için bkz. Coşkun, 2007: 99-114.

İstanbul'da Kentsel Muhalefet ve Müşterekler Politikası

Fırat Genç

İstanbul'da yaşayanlar 2000'li yıllarda şehirlerinin giderek artan bir hızla dönüştüğüne tanıklık ettiler. Konut alanlarından kamusal mekânlara, ulaşım altyapısından doğal varlıklara kentsel mekânın bütününe etkileyen, dolayısıyla kentsel deneyimi topyekûn yeniden tanımlayan bu dramatik dönüşüm süreci, AKP hükümetlerinin bu dönemde benimsediği ekonomik, politik ve kültürel stratejilerin sonucunda ortaya çıktı (Bartu Candan ve Özbay, 2014). Şüphesiz bu, ulusal çapta yaşanan bir dönüşümdü. Fakat İstanbul, önceki benzer dönemlerde olduğu gibi, bu sürecin en yoğun biçimde yaşandığı şehir oldu. Diğer yandan bu dönemde İstanbul'da kentsel muhalefet pratikleri kayda değer bir canlanma gösterdi. Gündelik hayatı doğrudan etkileyen müdahalelerin neden olduğu eşitsizlik ve adaletsizlik hissi, nihayetinde kolektif bir tepkinin doğmasına ve böylelikle bizatihi şehir mekânının ve hayatının giderek daha fazla toplumsal/politik çatışmanın konusu haline gelmesine neden oldu. Benimsenen ekonomik büyüme modelinin tetiklediği imar faaliyeti, kentsel nüfusun önemli bir kesiminin arzularını kışkırtır ve böylece AKP iktidarının hegemonyasının en başat unsurlarından birini teşkil ederken, eşzamanlı olarak farklı kentsel çatışma başlıklarını muhalif politik söz dağarcığının parçası haline getirdi. Böylelikle İstanbul

---

* Zeyno Pekünlü ve Begüm Özden Fırat'a yorum ve önerileri için teşekkürü borç bilirim.

bağlamında kentsel siyasetin hem kapsamı hem de ölçeği değişmiş oldu. Önceki dönemlerde kentsel siyasetin gündemine giren başlıklara yenileri eklenirken, bu gündemlerin taşıyıcısı olan failler çeşitlendi (Kolluoğlu, 2014; Yalçınan ve Çavuşoğlu, 2013; Ünsal, 2014; Çelik, 2017).

Aktörleri, talepleri, eylem repertuarları ya da söylemsel stratejileri farklılıklar göstermekle birlikte bu dönemde ortaya çıkan direniş pratikleri arasında ortaklıklar tespit etmenin, dolayısıyla İstanbul bağlamında kentsel toplumsal hareketlerin belirli bir kuşağından bahsetmenin mümkün olduğu kanısındayım. Bu yazıdaki temel gayem de AKP döneminde hayat bulan direniş pratiklerine odaklanarak bahsettiğim kuşağı tasnif etmek ve anlamlandırmak. Böylesi çetrefil dinamiklere sahip bir şehirde, bu denli geniş bir tarihsel aralık için noksansız bir derlemenin mümkün olmadığı açık. O nedenle küçüklü büyüklü her türden direniş pratiğini kapsamaya çalışan bir liste ortaya koymaktansa sınırları belirli bir tartışmanın içinde kalmayı öneriyorum. Bunun için de kentsel müşterekleri odağına alan bir kavramsal çerçeveden yola çıkıyorum.¹ Sonuç olarak bu türden bir kavramsal çerçevenin, yakın zamanlı kentsel hareketleri açıklamak, dahası bu hareketlerin seyrine ilişkin bir politik stratejik hat tarif etmek için kullanışlı olduğunu öne sürüyorum.

Kentsel müşterekler ve çitlemelerin güncelliği

Begüm Özden Fırat'ın bu derleme içinde yer alan makalesinde ayrıntılarıyla gösterdiği gibi, müşterekler tartışmasının gerek akademik gerek politik yazında güncellik kazanması, neoliberal kapitalizmin yarattığı yıkıma karşı ortaya çıkan karşı-küreselleşme hareketinin 1990'lı yıllar momentinde aldığı seyirle bağlantılıdır. Küreselleşmenin neoliberal safhasında metalaşma süreçlerinin derinleşmesi ve yaygınlaşmasının doğurduğu tepkilere yön verme arayışında olan bu toplumsal/politik hareketin düşünsel ve pratik çabaları radikal toplum kuramı alanında müşterekler tartışmasının yeniden canlanmasına neden oldu. Böylelikle müşterekler ve çitleme gibi Marksist yazında halihazırda var olan ancak büyük ölçüde sınırlı bir çerçevede kullanılan kavramlar, geç kapitalizmin giderek artan saldırgan yayılmacılığını, bu yayılmanın toplumsal, iktisadi, ekolojik ve kültürel düzeylerde neden olduğu tahribatı ve de açığa çıkan direnişleri anlamlandırmak üzere işe koşulur oldu (De Angelis, 2007; Midnight Notes, 2010; Linebaugh, 2014; Hardt ve Negri, 2009; Dardot ve Laval, 2018). Söz konusu kavramsal set piyasalaşma ve metalaşma süreçlerinin mekanizma, dinamika ve sonuçlarını açıklayabildiği ölçüde güncel eleştirel çalışmalarda daha sık kullanılır hale geldi (Harvey, 2003; Federici, 2014; Linebaugh, 2009; Kasmir ve Carbonella, 2014; Bensaïd, 2017).

Diğer yandan, söz konusu güncellenmenin ikinci bir vechesi olduğunu da vurgulamak gerekir. Kapitalizmin neoliberal aşamasının işleyiş mantığının mekâna ilişkin boyutu, mekânsal pratik ve ilişkileri münhasıran analize dahil etmeyi gerektiren müşterekler

---

¹ Burada ele aldığım örneklerin çoğunlukla failleri belli, bir ölçüde tanımlı kolektif eylemlilikler içerisinde vuku bulan pratiklere ilişkin olduğunu belirtmem gerekir. Kentsel müşterekler siyaseti bağlamında önemli bir yeri olduğunu düşündüğüm kendiliğinden, gündelik hayatın akışı içerisinde açığa çıkan kolektif yaratıcılık anları ve buralardan neşet eden müşterekleştirme pratikleri bu yazının kapsamına girmiyor.

tartışmasının açıklayıcılık kapasitesini arttıran bir diğer etmendir (Sevilla-Buitrago, 2015). Çünkü çoğu kez basitçe neoliberalizm olarak adlandırılan karmaşık ve çok katmanlı yeniden yapılandırma süreçlerinin farklı yerelliklerde ve tarihsel koşullar altında aldığı özgün biçimlerin anlaşılması, söz konusu süreçlerin ne türden mekânsal ilişkiler ve pratikler yaratarak biçimlendiğini kavramayı gerektirir (Brenner, Peck ve Theodore, 2010; Peck ve Tickell, 2002; Gough, 2002). Mekânsal gerçekliği, örneğin kentlerde inşa olunan mekânsal rejimleri, bu mekânsal rejimlerin ima ettiği politik öznellikleri ve bu politik öznelliklerle etkileşim içinde yeniden tanımlanan iktidar stratejilerini kavramak, kapitalizmin güncel evresinin niteliklerinin anlaşılması bakımından elzemdir. O nedenle neoliberal kentleşme süreçleri bağlamında kentsel müştereklerin akıbetini ve bunlara yönelik çitlemeleri izlemenin kuramsal ve politik açıdan öne çıktığını gözlüyoruz.

Bu literatürden hareketle Türkiye’de 2000’li yıllarda kentleşmenin seyrine bakacak olursak kentsel müştereklerin² süreğen ve kapsamlı bir saldırı altında olduğunu görürüz. Bu güncel çitleme dalgasını tetikleyen, 2000-2001 ekonomik krizi sonrasında benimsenen ve AKP hükümetlerince de bugüne dek kesintisiz biçimde uygulanan sermaye birikim rejimi ve bu rejimin gerektirdiği ekonomik büyüme modeli olmuştur (Akçay ve Güngen, 2014). Ekonomik büyümenin sağlanması için enerji ve inşaat sektörlerindeki genişlemeye stratejik bir rol atfeden bu model, hem devletin hem de özel sektörün yatırımları aracılığıyla kentsel alanlardaki imar faaliyetini ancak 1950’lerle (DP iktidarı) ve 1984-93 dönemiyle (ANAP iktidarı) kıyas edilebilecek ama hacim olarak bu dönemleri de aşan ölçüde tetiklemiştir. Bu genişlemeyi mümkün kılan temel etmenlerden biri ise devletin yasal, bürokratik ve mali gücünü bu yönde harekete geçirmesi olmuştur. Kamuya ait kentsel arsa stokunun özelleştirilmesini kolaylaştıran yasal değişikliklerden ulusal kalkınmacılık döneminden tevarüs eden planlama mevzuatının katılıklarını aşmaya yönelik düzenlemelere, TOKİ gibi kurumsal aktörlerin yetki ve organizasyonel yapılarının yeniden tanımlanmasından kamu ihale yasası gibi kritik yasal çerçevelerin esnetilmesine bir dizi müdahale olmaksızın bu ölçüde bir imar faaliyeti hayata geçirilemezdi.³

Bu arka planı akılda tutarak imar furyasının İstanbul bağlamında aldığı somut biçimlere daha yakından baktığımızda dört başlığın öne çıktığını görmek mümkün: Birincisi, bu yıllarda kamu idaresi bütçe gelirlerini arttırmak adına sürdürdüğü özelleştirme programına kamu taşınmazlarını eklemiş ve özellikle İstanbul kent merkezinde yer alan, mali değeri yüksek arazileri satışa çıkarmıştır. İkincisi, kamu-özel ortaklığı olarak anılan iş modeli uyarınca kapsamlı, büyük ölçekli altyapı ya da ticari tesis yatırımları

---

² Müşterekler dendiğinde akla ilk gelen su, hava, ormanlar gibi doğal varlıklardır. Ancak ben burada kavramı esasen piyasalaşma ve metalaşma süreçlerinden özerk kalan toplumsal yeniden üretim ilişkilerinin kurulduğu/sürdürüldüğü pratikleri ve dolaylı olarak bu pratiklerin içerisinde vuku bulduğu alan ve mekânları ifade etmek için kullanıyorum. Böylesi bir tanımlama doğal varlıkları dışarıda bırakmamakla birlikte her durumda da içine almaz. Dahası, kentsel mekân söz konusu olduğunda tespit etmesi daha güç ama bir o kadar da elzem olan, kolektif yaratıcılığımızın maddi ve gayri maddi ürünlerini –örneğin bilgi, kültürel miras, parklar ya da meydanlar gibi fiziki kamusal mekânlar, kentsel altyapı sistemleri– analize dahil etmeyi mümkün kılar. Müşterekler literatürü içerisindeki ana hatları haritalandıran bir çalışma için bkz. Adaman, Akbulut ve Kocagöz, 2017. Bu hatlar arasındaki farkların kapsamlı bir kuramsal eleştirisi için bkz. Dardot ve Laval, 2018.

³ Bu dönemdeki yasal ve idari düzenlemeleri özetleyen bir çalışma için bkz. Balaban, 2013.

hayata geçirilmiştir. Üçüncüsü, eski gecekondu mahallelerindeki ve kent merkezindeki yoksul 'çöküntü alanlarındaki' eksik piyasalaşma dinamiğini gidermek üzere tasarlanan kentsel dönüşüm projelerinin özellikle TOKİ'nin önderliğinde ve yerel yönetimlerin teşviğiyle uygulanması olmuştur. Dördüncü olarak ise, TOKİ'nin özellikle piyasaya yönelik olarak hayata geçirdiği büyük ölçekli toplu konut projelerinin ya da yine kamu yatırımlarıyla gerçekleştirilen büyük ölçekli altyapı projelerinin tetiklemeyle kentin çeperinde yer alan geniş arazilerin özel sektör yatırımlarına açılmasından bahsedilebilir.⁴ Kısaca andığım bu dört boyutta süregiden imar faaliyeti, İstanbul'da önceki dönemlerden devrolan arazi mülkiyeti örüntülerini ve konut ilişkilerini dönüştürmüş ve de kümülatif olarak kentsel mekândaki metalaşmayı derinleştirmiş oldu.

Zaman içerisinde temposunda iniş çıkışlar ya da politika ve yatırım önceliklerinde farklılaşmalar olsa da ele aldığım dönemde büyük ölçüde kesintisiz biçimde devam eden bu pratikleri belirli bir mekânsal rejimin (neoliberal şehircilik) (Bartu Candan ve Kolluoğlu, 2008) öğeleri olarak ele almak yerinde olur. Tartışmamız açısından altı çizilmesi gereken asıl nokta ise kentsel mekândaki metalaşma süreçlerinin genişletilmesi ve derinleştirilmesi üzerine bina olan bu mekânsal rejimin, şehir mekânında halihazırda var olan müşterekleri çözmesidir. Yukarıda da kısaca belirttiğim gibi, müşterekleri aslen sermaye süreçlerinden muaf bir toplumsal ilişki biçimi olarak düşünmek gerekir. Bu anlamda kentsel müşterekler de araziler ya da yapılardan ziyade, aslen bu mekânlarda kurulan, ama aynı zamanda bu mekânları da var eden ilişki biçimlerine ve ağlara denk gelir.⁵ Dolayısıyla kent sakinlerinin dünden bugüne, örtük ya da açık biçimde mücadele ederek kurdukları müşterekler (geçmiş müşterekleştirme pratiklerinin ürünleri), onları sermaye süreçlerinin kısıcılığından bir ölçüde koruyan, hatta kimi zaman sermaye disiplinine direnme imkanını veren 'savunma yastıkları' işlevini görür. Tam da bu nedenle kentsel müştereklerin çitlenmesi, özellikle tahakküm ve sömürü ilişkilerinin daha dolaysız biçimde nesnesi olan toplumsal kesimler açısından yıkıcı sonuçlar üretir. Gecekondu mahallelerinde geçmişten devrolan dayanışma ağlarının çözülmesi, kent merkezlerindeki kamusal mekânların özelleştirilmesi, devlet ve sermaye eliyle kapatılması ya da sosyal-ekolojik zenginliklerin sermaye tarafından temellük edilmesi neoliberal şehirciliğin beraberinde getirdiği çitleme dalgasının ilk elde akla gelen biçimleridir.⁶ Bu farklı örneklerde çitlemenin farklı toplumsal kesimleri değişen biçimlerde etkilediği haklı olarak söylenebilir. Ama yine de bir bütün olarak neoliberal şehirciliğin, gerek devletin zor aygıtları yoluyla gerekse piyasa ilişkilerinin zor dışı gibi görünen işleyişi marifetiyle, kentsel müştereklere yönelik çitlemeleri pekiştiren bir stratejiler bütünü olduğunun altını çizmek gerekir.⁷ Bu nedenle yakın zamanlı kentsel muhalefet deneyimlerini öncelikle bu stratejiler karşısında müştereklerin

⁴ Bu çok boyutlu süreci İstanbul bağlamında ayrıntılarıyla resmeden kapsamlı bir inceleme için bkz. Yalçın vd., 2014.

⁵ Şüphesiz arazi veya yapılar kimi zaman mülkiyet bakımından da müşterek olabilir (kıyılar örneğin). Fakat çoğu durumda bir müşteregi var eden hukuki mülkiyet kategorilerinden ziyade kullanım pratikleridir.

⁶ Daha detaylı bir tartışma için bkz. Fırat, 2011 ve Akbulut, 2017.

⁷ Başka bir yazıda işçi sınıfının toplumsal ve politik eyleme kapasitesini törpülemeyi hedefleyen bir stratejiler toplamı olarak neoliberalizmi daha geniş bir perspektiften ele almıştık. Bkz. Fırat ve Genç, 2015.

savunulmasına, geri alınmasına ve de yeni müştereklerin kurulmasına yönelik pratikler olarak okumak mümkün.

Gezi Direnişi öncesinde neoliberal şehircilik karşıtı direnişler

Buraya kadar esasen direniş hareketlerini belirleyen bağlamı tarif ettim. Bu ve takip eden bölümlerde ise basit bir kronolojik izleği takip ederek İstanbul'da kentsel müşterekler etrafında ortaya çıkan taban örgütlenmelerine ilişkin bir sınıflandırma yapıyorum.

Kent yoksullarının barınma sorunu ve mahalle savunusu

Barınma sorununun Cumhuriyet dönemi İstanbul'unda kentsel siyaset sahnesinin en başat unsurlarından olduğuna şüphe yok (Erder, 1996; Erman, 2001). Gecekonduların ortaya çıkış ve yayılma aşamasında, ardından imar afları gibi siyasalar aracılığıyla tedrici olarak piyasa mekanizmalarına dahil olmaları sürecinde erişilebilir konut meselesi, yerel ya da ulusal ölçekte, siyasal gündemin odağında yer aldı. 2000'li yıllarda ise gecekondu etrafında cereyan eden müzakere ve çatışmalar yeni bir hüviyet kazandı. Yeni hükümet olan AKP'nin 2003 yılında iktisadi kriz karşıtı önlemler çerçevesinde kamuoyuna duyurduğu Acil Eylem Planı ile birlikte büyük şehirlerdeki gecekondu alanlarında ve kent merkezlerindeki yoksul mahallelerinde kentsel dönüşüm uygulamaları gündeme geldi (Kuyucu, 2014). Yukarıda andığım kapsamlı yasal ve idari yeniden yapılandırma sonucunda hükümet eliyle bir kentsel dönüşüm kampanyası başlatıldı. Kurumsal olarak başını TOKİ'nin çektiği bu kampanya çerçevesinde İstanbul'da Ayazma, Başbüyük, Gülsuyu-Gülensu, Derbent gibi onlarca gecekondu mahallesi ve de Sulukule, Tarlabası, Süleymaniye, Fener-Balat, Tozkoparan gibi teknik olarak gecekondu sayılamayacak ama yoksunluğun tortulaşmış olduğu kent içi yerleşim alanlarında peşi sıra projeler gündeme geldi.⁸ Uygulama esasları her örnekte değişiklikler göstermiş olsa da bütün olarak bakıldığında bu projelerin temel gayesinin söz konusu mahallerdeki konut ve arsa stokunun gayrimenkul piyasalarına eksiksiz biçimde eklenmesi olduğu iddia edilebilir. Elbette ki gecekondu mahalleleri de dahil tüm bu yerleşim alanlarında gayrimenkul ticareti, dolayısıyla bir piyasa yapısı söz konusuydu (Buğra, 1998; Öncü, 1988). Ancak toprak mülkiyetinin aşırı parçalı yapısı, arsa ve yapıların maliklerinin yasal anlamdaki belirsizliği, yapı stokunun niteliksizliği gibi etmenler piyasa ilişkilerinin pürüzsüz biçimde işlemesine engel oluyordu. Şehrin büyümeye devam etmesiyle bu yerleşim alanları üzerindeki rant baskısının artması, dahası kent mekânının giderek artan biçimde büyük ölçekli sermaye yatırımlarının konusu haline gelmesi, eksik piyasalaşma olgusunu inşaat sermayesi ve kamu idaresi nezdinde 'sürdürülemez' kıldı. Mevcut konut stokunu yıkıp daha yüksek getirili konutlar inşa etmeyi öngören, bu esnada mülkiyet hakları üzerindeki yasal muğlaklıkları gidermeyi amaçlayan kentsel dönüşüm uygulamaları bu tıkanmayı hızla ve fazla tepkiyle karşılaşmadan gidermenin bir yöntemi olarak tasarlanmıştı.

TOKİ'nin elindeki yasal yetkilerin olası direnişleri aşmada yeterli olacağı öngörülmüştü.

⁸ Kentsel dönüşüm yakın zamanlı kent çalışmaları literatürünün en başat başlıklarından biri oldu. Bu konudaki onlarca çalışmadan sadece birkaçı için bkz. Bartu Candan ve Kolluoğlu, 2008; Kuyucu ve Ünsal, 2010; Lovering ve Türkmen, 2011; Türkün, 2014.

Dahası hak sahiplerinin yine TOKİ tarafından inşa edilecek toplu konut alanlarından mülk sahibi olacak olması projelere rıza yaratacak esas mekanizma olarak kurgulanmıştı. Ne var ki projelerin gündeme geldiği çoğu mahallede süreç kamu idaresinin öngördüğü kadar pürüzsüz ilerlemedi ve mahalle sakinleri kolektif hareket etmenin yollarını aradı. Temel örgütlenme birimi, bu süreçte kurulan ya da daha önceki mücadele dönemlerinden devrolunan mahalle dayanışma dernekleri oldu. Proje kapsamına giren yapılarda hak sahibi olanlar, yasal olarak hak sahibi olmasa da bu yapılarda malik olanlar ve daha istisnai olsa da kiracılar bu derneklerde bir araya geldi. Böylelikle proje alanlarının geleceğini belirleyen imar planlarının duyurulmasından yasal hak sahiplerinin belirlenmesine, yıkımların başlamasından yeni yapıların inşasına tüm aşamalarda mahalle dernekleri kendilerini belediyeler, TOKİ ve inşaatı üstlenen müteahhit firmalar karşısındaki asıl muhatap kılmanın yollarını arar oldular. Buna karşılık projelerin müellifleri ise dernekleri devreden çıkararak tek tek hak sahipleriyle ilişki kurma, böylece mahalle sakinleri arasındaki eşitsizlikleri ve anlaşmazlıkları manipüle etme yoluna gittiler (Kuyucu ve Ünsal, 2010).

2004-2012 yılları arası mahalle dernekleri etrafında örgütlenen kentsel dönüşüm karşıtı muhalefetin en canlı dönemi sayılabilir.⁹ Bu yıllarda onlarca dernek bir yandan kendi yaşam alanlarında tabanlarını genişletmeye gayret ederken diğer yandan ortak platformlar aracılığıyla birbirleriyle dayanışma içerisinde olmanın yollarını arıyorlardı. İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu gibi enformel birliktelikler sayesinde mahalleler arasında tecrübe paylaşımının mekanizmaları kurulmaya çalışılıyor, özellikle direnişin temel taktiklerinden olan karşı davaları sürdürmek için gereken hukuki ve teknik okuryazarlık bilgisi bu yolla paylaşıyordu. Mahalle derneklerindeki bu canlanma zaman içinde kentsel dönüşüm karşıtı daha geniş bir cephenin de oluşmasını beraberinde getirdi. Şehir plancıları, mimarlar, avukatlar gibi profesyoneller kimi zaman meslek örgütleri, kimi zaman akademi, kimi zaman da aktivist oluşumlar (örneğin Bir Umut Derneği/Dayanışmacı Atölye, İmece Toplumun Şehircilik Hareketi ya da Sosyal Haklar Derneği) üzerinden bu cepheye dahil oldular. Kent yoksulları ile kentli orta sınıfları ve meslek profesyonellerini bir araya getirmeyi öngören bu türden ortaklaşma deneyleri Mahalle Dernekleri Platformu zaman içinde dağılsa da Sarıyer Mahalle Dernekleri Platformu ya da Kent Hareketleri gibi başka girişimler yoluyla devam etti.

Elbette ortak mücadele içinde yer alan her unsurun söylem ve eylem repertuarının özdeş olduğu iddia edilemez. Yine de bu küme içerisinde mahalle derneklerine odaklanacak olursak özellikle talepler açısından kimi ortaklıklar tespit etmek mümkün. Pek çok örnekte örgütleyiciler kamu idaresinin müdahalesine kategorik olarak karşı değillerdi. Aksine gerek yapı stokunun niteliksiz oluşu gerekse mülkiyet haklarındaki belirsizliğin canlı tuttuğu güvencesizlik hissi, kentsel dönüşüm projelerinin mahalle sakinlerince topyekûn reddinin önüne geçiyordu. O nedenle pek çok mahalle derneği yerinde dönüşüm çağrısını dile getiriyordu. Hatta Gülsuyu-Gülensu ya da Sulukule gibi kimi yerelliklerde alternatif plan çalışmaları gündeme geliyor ve mahalle sakinleri nezdinde de büyük ölçüde taraftar buluyordu. Ne var ki, TOKİ ve belediyelerin tasarladığı projelerin şartları, yerinde dönüşüm bir yana, toplu yerinden etmelere neden olduğu için mahalleliler için huzursuzluk sebebiydi. Ancak bu noktada mahalle

⁹ Bu dönemde mahalle hareketlerine ilişkin ayrıntılı bir tartışma için bkz. Ünsal, 2014.

ölçeğinde yükselen tepkilerin homojen olmadığını da vurgulamak gerekir. Keza hak sahipleri, işgalciler ve kiracılar arasındaki yapısal farklar, mahalleliler başlangıçta ortak bir tepki ortaya koymuş olsalar da zaman içerisinde çatlaklar hatta yarılmalar ortaya çıkarmıştır. Proje müelliflerinin mahalle sakinleri arasındaki farkları tanımlayan yasal çerçevedeki muğlaklıkları kendi lehlerine kullanma becerisi de bu türden yarılmaları direnişin sonunu getirecek düzeylere taşıyabilmiştir (Kuyucu, 2014). Buna karşılık kolektif hareket etme kapasitesini sürdürebilen mahallelerde örgütleyiciler, hak sahibi olanlarla hak sahibi olarak tanınmayanlar arasındaki farkların giderilmesi doğrultusunda bir yol izlemişlerdir. Bu kapasitenin çözüldüğü örneklerde ise mahalle içindeki farklı kesimler kamu idaresi karşısında ellerindeki pazarlık güçlerini arttırmanın yollarını aramışlardır.

Tekil direnişlerin akıbeti bir yana, bir bütün olarak kentsel dönüşüm karşıtı hareketin söylemsel stratejisine daha yakından baktığımızda mahalle mefhumunun kendisinin özel bir yeri olduğunu görürüz. Direnişçiler nezdinde mahalle, geçmiş yılların zorlu şartlarının kolektif hatırasını anlamlandırmanın ve böylelikle kentsel mekân üzerindeki hak iddialarının meşrulaştırılmasının zeminini teşkil eder (Özuguurlu, 2010). Bilhassa gecekondu muhitlerinde yerleşim alanlarının sıfırdan mahalle sakinleri tarafından kurulmuş olması, hatta yer yer bu alanların devletle girilen çetin mücadeleler sonucunda sahiplenilmiş olması, mahalleyi kolektif kimliğin kurucu öğelerinden biri haline getirir. Mahalleye atfedilen bu önemi, kent yoksullarının ve işçi sınıfının zorlu kent yaşamı koşullarında tutundukları toplumsal dayanışma ağlarının stilize bir ifadesi olarak da okumak mümkün. Eğer bu önerme geçerli ise yani mahalle, piyasa ilişkilerinin yıkıcılığı karşısında işçi sınıfına göreli korunma alanları sağlayan toplumsal yeniden üretim ilişkilerinin üretilebildiği bir pratikler bütünü olarak düşünülecek olursa o halde mahalle savunusunu bir kentsel müşteregin savunusu olarak düşünmek yerinde olur. Elbette ki mahallenin de kendi içinde yapısal eşitsizlik dinamikleri ihtiva ettiğini atlamadan. Bu bakış açısıyla, ele aldığım dönemdeki mahalle hareketlerini de bizatihi örgütleyicileri bu terminolojiyi kullansınlar ya da kullanmasınlar, kentsel alandaki çitlemeler karşısında ortaya çıkmış savunma hareketleri olarak yorumlamak isabetli olacaktır.¹⁰ Diğer yandan, mahalle savunularının akıbeti de bu stratejinin sınırlarınca belirlenmiştir denebilir. Keza pek çok örnekte kentsel mekândaki metalaşma süreçlerinin bizatihi mahalleliler nezdinde kışkırttığı arzu (toplumsal mobilizasyon aracı olarak kentsel ranttan pay alma isteği) mahallenin bir müşterek olarak yeniden kurulması çabası karşısında galebe gelmiştir.¹¹

---

¹⁰ Ancak bu önerme mahallenin her durumda, içkin olarak, bir kentsel müşterek olduğu anlamına gelmez. Keza piyasa ilişkileri dışında kalan sosyalizasyon formlarıyla müşterekler birbirine özdeş kategoriler değildir (krş. Gough, 2002). Bir müşteregin, daha az eşitlikçi, özgürlükçü ya da düpedüz tahakkümcü sosyalizasyon formlarından hangi süreçler sonucunda ve ne ölçüde farklılaştığı yanıtlanması gereken ayrı bir sorudur. Detaylı kavramsal kazıyı gerektiren bu tartışmayı şimdilik bir kenara bırakıyorum. Ancak şu noktayı vurgulamakta fayda var: Ele aldığım dönemde mahalle savunusu olarak ortaya çıkan direniş pratiklerinin tikanıklarının anlaşılması açısından mahallenin bir kentsel müşterek olarak savunulmasının ya da yeniden kurulmasının sınırlarını ve koşullarını hesaba katmak elzemdir.

¹¹ Mahalleyi ve mahalleli kimliğinin inşasını, Gezi sonrası kent aktivizmi bağlamında Kadıköy gibi esasen kentli orta sınıfların mukim olduğu bir örnek üzerinden tartışan bir çalışma için bkz. Gülen, 2016.

Kamusal mekânların gaspına yönelik itirazlar

Kentsel dönüşüm projeleri, Harvey'in (2003) müştereklerin çitlenmesine yönelik sermaye saldırılarının sürekliliğini ve güncelliğini vurgulamak için önerdiği 'mülksüzleştirerek birikim' kavramsallaştırmasının günümüz İstanbul'undaki tipik örneklerinden birini teşkil eder. Barınma gibi toplumsal yeniden üretim alanının en basat unsurlarından birinin bütünüyle piyasa dinamiklerine terk edilmesi, kentli işçi sınıfı açısından yıkıcı sonuçlar üretir. Sınıfın geçmiş dönemlerde yaşam alanlarında tesis edebildiği dayanışma ağlarının korumasından mahrum kalması, nihayetinde toplu yerinden etmeler sonucunda kentlerin çeperlerine doğru savrulması, çalışma alanında deneyimlenen parçalanmayı pekiştiren bir dinamik oluşturur (Fırat ve Genç, 2015).

Ancak neoliberal şehircilik bağlamında gerçekleşen çitlemeleri yalnızca barınma alanından ibaretmiş gibi resmetmek yanıltıcı olur. Keza Gezi Direnişi öncesi dönemde İstanbul'da kentsel muhalefetin ilgisini giderek artan biçimde kamusal mekânlara yönelmiş olması da bu gerçeği tasdik eder. Bu yıllarda parklar, meydanlar, kıyılar, sokaklar gibi fiziki alanlar sermayenin ve siyasal iktidarın müdahalelerine konu oldukça bu türden alanların savunusu etrafında şekillenen tartışmalar da hararet kazandı. Örneğin Galataport, Haydarpaşaport, Haliçport olarak bilinen yenileme projeleri zaman içerisinde bu türden itirazların karşıt kampanyalara evrilmesine neden oldu. Bu projeler, İstanbul'un tarihi merkezinde yer alan değerli endüstri yapılarının ve alanlarının kamu-özel işbirlikleri yoluyla ve de münhasıran ticari faaliyetleri içerecek biçimde dönüştürülmesini hedefliyordu. Dolayısıyla kamu mülkiyetinde bulunan, gündelik düzeyde her zaman mümkün olmasa da tanım gereği herkesin kullanımına açık olması beklenen fiziki alanların -örneğin kıyıların- giderek daha erişilmez hale gelmesine neden oluyordu. Bir diğer açıdan bakıldığında ise, bu projeler neticesinde kent sakinlerinin uzun yıllar içerisinde biriktirdikleri kolektif bilginin ürünleri ve bu ürünler/alanlar etrafında oluşan kolektif hafızaya el konmuş oluyordu (Haydarpaşa ve tren yolu üzerinden dile getirilen itirazlarda bu çok daha açık biçimde görülür). Başka bir deyişle İstanbulluların kolektif üretiminin maddi ve gayri maddi ürünleri olan kentsel müşterekler devletin müdahaleleri ile sermaye tarafından çitlenmiş oluyordu. Bizler çoğu kez bir kıyı alanının halkın kullanımına kapatılmasına ya da kamu mallarının devlet bütçesini zarara uğratacak biçimde özelleştirilmesine odaklansak da aslında bu projeler üzerinden ortaya çıkan çitlemelerin içerimleri sanıldığından çok daha katmanlıdır.

Ne var ki kamusal mekânların akıbetine ilişkin tartışmaların ve hatta kampanyaların, müştereklerin çitlenmesinin ortaya çıkardığı karmaşık sonuçları bütünüyle hesaba kattığını söylemek mümkün değil. Saydığım örneklerde kampanyaların dayanak noktası erişilebilirlik, kamu yararı ve kültürel/kentsel miras nosyonları oldu. Ağırlıkla konuya yakın meslek gruplarından profesyonellerin (en başta mimar ve plancılar) ve ilgili meslek örgütlerinin inisiyatifleriyle başlayan bu kampanyalar, kentsel dönüşüm karşıtı mahalle hareketlerinde olduğu gibi gelişmelerden doğrudan etkilenecek daha tanımlı bir kesime seslenmektense kamuoyunun bütününe hedef alıyordu. Bunu da andığım türden soyut değerlere referansla yapıyorlardı. Kamunun hak ve çıkarlarına el konduğu hakikatini kamunun kendisine iletmeyi hedefleyen bu söylemsel strateji, meşruiyetini hukuk, tasarım, planlama gibi disiplinlerin yıllar içinde biriktirdiği değer

ve yönelimlerden almayı öngörüyordu. Kampanyaların eylem repertuarı da bu söylemsel strateji uyarınca biçimlenmişti. Basın açıklamaları ve plan iptaline yönelik, karşı hukuk davaları tercih edilen başat yöntemlerdi. Nitekim direnişin sınırları da bu stratejinin kısıtları uyarınca belirlendi. Çünkü AKP'nin söz konusu meslek gruplarının ulusal kalkınmacılık yıllarından bugüne adım adım inşa ettiği değerler dizgesinin ve bunun gerisindeki mesleki ideolojilerin altını oymaya dönük pervasız hamleleri, çoğu durumda kampanyaları boşa düşürdü. Böylelikle söz konusu söylemsel strateji iktidar çevrelerince rahatlıkla kentli orta sınıfların kaygularına seslenen ama buna karşılık yoksul halk kesimlerinin sahici sorunlarına değinmeyen bir söylemden ibaretmiş gibi çerçevelenebildi. Halbuki 2013 sonrasında Haliç Dayanışması'nın kurmaya çalıştığı birlikteliğin de işaret ettiği gibi, bu fiziki alanların çitlenmesi ne salt kentli orta sınıfların yaşam alanlarına yönelik bir saldırıdır ne de kültürel miras mefhumu toplumsal sınıfların kentteki varlık koşullarından münezzeh düşünülebilir.

Bu bağlamda Emek Sineması etrafında gelişen direniş pratiği verimli bir karşıt örnek oluşturur. Zira bu direnişin kıskırttığı kamusal tartışma bize, kentsel hafızanın ve mirasın verili ve sabit birer içerikten ziyade aktif, olumsal ve çatışmalı süreçler sonucunda biçimlenen müşterekler olduğunu gösterir (Fırat, 2011). Aslına bakılırsa Emek Sineması hareketi de kamu mülkiyetinde bulunan bir taşınmazın özelleştirilmesine karşı kamunun haklarının savunulması kaygısıyla başlamış bir direniş pratiğidir. Direnişin örgütleyicileriyle projenin müellifleri arasındaki çatışmanın zeminini mülkiyet üzerindeki karşıt iddialar kurar. Sinemanın bulunduğu yapı adasının yenilenmesi sürecinde belirleyici kıstasın değişim değeri mi yoksa kullanım değeri mi olacağı sorusu, çatışmanın odağında yer alır. İlçe belediyesinin yenileme projesinden muradı, bu değerli taşınmaz vasıtasıyla İstanbul'un uluslararası turizm akımları içerisinde merkezi bir konum edinmesine katkıda bulunmaktır. Buna karşılık hareketin temel talebi ise sinemanın hem kamu mülkiyetinde kalması hem de kolektif kamusal kullanıma açılmasıdır.

Şüphesiz bu karşıtlık 2000'li yılların İstanbul'u bağlamında yerel yönetimlerin benimsediği 'kentsel girişimcilik' rolünün somut biçimlerine dair bir çatışmadır. Ancak daha da mühim olan, bu türden girişimler neticesinde, Harvey'in haklı biçimde iddia ettiği gibi (2002), kent sakinlerinin yıllar içerisinde biriktirdiği kolektif kültürel sermayenin tekelleştirilmesi ve bu yolla ekonomik faydaya tahvil edilmesidir. Kentsel kolektif yaratıcılığın maddi ve gayri maddi ürünlerinin çitlenmesi, en az toprağın metalaştırılması kadar, neoliberal şehirciliğin işleyişinde kilit bir role sahiptir. Emek Sineması direnişinin ardındaki antagonizmanın ikinci boyutunu bu türden kentsel müştereklerin çitlenmesine yönelik tepki oluşturur. Çünkü belirli bir yerde zaman içerisinde biriken yaşam tarzlarının ve buradan türeyen kültürel pratiklerin küresel turizm endüstrisinin trendleri uyarınca çerçevelenmesi ve bu yolla tek tek yerlerin cazibesini arttıracak ticari öğelere dönüştürülmesi hamlesi, paradoksal biçimde, bu yerlerin özgünlüklerinin yitip gitmesine ve neticede yeknesaklaşmaya neden olur.

Ancak bu tepki içerisinde gözden kaçırılmaması gereken asıl nokta, yeknesaklaşma karşısında yükselen tepkinin aldığı seyrin bizatihi kentsel hafızayı yeniden tanımlaması olmasıdır. Hareket, taleplerini meşrulaştırmak adına sinemanın şehrin kültürel ve politik tarihi içerisindeki konumuna ilişkin anlatıları yaygınlaştırdıkça ve buna paralel

olarak somut mekânı bu anlatılar uyarınca yeniden kullanmanın pratiklerini (sinemanın bulunduğu sokakta düzenlenen film gösterimleri, forumlar, sokak partileri, konserler, 1 Mayıs kutlamaları örneğin) ortaya koydukça, Emek Sineması da bir kültürel miras ögesi olarak yeniden tanımlanmış oluyordu. Ancak bu yeniden tanımlamanın sabit bir içeriğin nostaljik tarzda çerçevelenmesinden ziyade bir hareket-halinde-hatırlama biçimi olduğunu düşünmek yerinde olur. Hafıza bir kolektif edim süresince ve neticesinde (müşterekleştirme) inşa edilir. Böylelikle direniş etrafında harekete geçen toplumsal kesimler (ilk bakışta kentli orta sınıflar), bir bütün olarak kentsel mekânın dramatik dönüşümü neticesinde deneyimledikleri mekânsal adaletsizlik biçimlerine ve tahakküm formlarına karşı duydukları örtük tepkiyi ifade edecekleri bir söylemsel dizge inşa etmiş olurlar. Bu söylemsel inşanın şehirdeki başka mekânlar üzerinden yürüyen kültürel miras tartışmalarında olduğu kadar rahatlıkla iktidar çevrelerince göz ardı edilememesinin gerisinde bu aktif hafıza inşasının somut sömürü ve tahakküm biçimleriyle bağ kurabilmiş olması gerçeği vardır. Tüm bunları bir arada düşündüğümüzde Emek Sineması direnişinin bir kentsel müşteregin savunulmasından yeni kentsel müştereklerin kurulmasına uzanan bir muhalefet deneyiminin müstesna bir örneği olduğu söylenebilir.

Son olarak, kamusal mekânların temellük edilmesi üzerinden biçimlenen çatışmaların, farklı tahakküm dinamiklerinin mekânda üst üste gelmesine ilişkin bir boyutu olduğunu da vurgulamak gerekir. Zira mekân, sınıfsal sömürünün olduğu kadar toplumsal cinsiyet ve etnik kimlikler üzerinden biçimlenen tahakküm ilişkilerinin de gündelik olarak deneyimlendiği kertedir (Gönen, 2010; Alkan Zeybek, 2011; Alkan, 2012; Yonucu, 2014). Farklı sömürü ve tahakküm ilişkileri arasındaki eklemlemelerin mekândaki ifadeleri toplumsal kimliklerin inşasının ayrılmaz bir veçhesidir. O nedenle en basit düzeyde sokağın kullanımı dahi yeri geldiğinde kentsel siyasetin gündemlerinden birini oluşturur. Bu açıdan son yıllarda feminist hareketin ve LGBT hareketinin sokağın geri alınmasına yönelik geliştirdiği taktikler ve doğaçlama pratikler (gece yürüyüşleri, büyük eylemler sonrasında düzenlenen sokak partileri, yine sokakta düzenlenen atölye çalışmaları, Maçka ya da Moda gibi merkezi şehir parklarının forum ve buluşmalar için kullanılması, vb.) kentsel siyasetin genişleyen yüzeyine ilişkin akılda tutulması gereken örneklerdir. Feministler tarafından düzenlenen gece yürüyüşlerine yönelik ilgi örneğin, erkek egemen söylem ve pratiklerin ulusal ölçekte kısırtilmasına yönelik tepkinin bir dışavurumu olduğu kadar, kentsel mekânın dönüşümünün beraberinde getirdiği gündelik şiddetin kadınlar açısından yarattığı sonuçlara ilişkin tepkinin ifadesi olarak da düşünülebilir. Benzer şekilde LGBT hareketinin kimi ticari mekânların ya da kamusal mekânların erişim kıstaslarını belirleyen homofobik şiddet karşısında bu mekânları geri alma çabaları da mekân kullanımının içerdiği çoklu tahakküm dinamiklerine ilişkin bir karşı koyuştur.

Kamusal mekânların alışılmış ve kuralları kamu otoritesi tarafından belirlenmiş kullanım biçimlerini yeniden tanımlamayı amaçlayan bu türden örgütlü, tanımlı geri alma çabaları ya da daha tanımsız, doğaçlama müdahaleler,¹² Lefebvre'in (1996)

---

¹² Onlarca örnekten sadece birkaçını saymak gerekirse: Bostancı sahil alanına konulan turnikelere yönelik protestolar, açık havada içki yasaklarının gündeme gelmesiyle başlayan sahil buluşmaları, Galata Kulesi'nin etrafının belediye tarafından çevrilmesinin ardından başlayan sokak nümayişleri, yine Beyoğlu'nda eğlence yerlerine yönelik masa sandalye yasaklarının ardından başlayan kaldırım

kavramlaştırdığı biçimiyle kent hakkı mefhumunun kapsamına dair bir ipucu verir. Keza kent hakkı, Lefebvre'deki anlamıyla, şehir sakinlerinin tek tek sahip oldukları hakların basit bir toplamını değil, bir bütün olarak kentin dönüştürülmesi yoluyla yaşamın dönüştürülmesi arzusunu ifade eder. Dolayısıyla müşterekleştirme edimleri, hem bu arzunun şimdideki somut ifadesi hem de geleceğe dair izleri içinde barındıran deneyleridir denebilir.

Bir kentsel olay olarak Gezi Direnişi

Gezi Direnişi'nin mahiyetine, aktörlerine ya da sonuçlarına ilişkin devasa bir literatür birikmiş durumda. Ben burada bu tartışmaların bütününe değinmek niyetinde değilim. Daha ziyade bu çok katmanlı direnişi bir kentsel olay olarak tanımlayıp yakın zamanlı kentsel toplumsal hareketler bağlamına oturtmaya çalışıyorum. Ancak bu sınırlı okumanın daha net anlaşılabilmesi için söz konusu yazında ortaya konmuş iki karşıt teze biraz daha yakından bakmak gerekir. Bunlardan ilki, Gezi sırasında ortaya çıkan öfkeyi, kentli, eğitim olanaklarına sahip, yeni kapitalizmin tanımladığı ekonomik faaliyetlere dahil olabilen, küresel kültürel trendleri yakından izleyen genç orta sınıf mensuplarının demokrasi ve özgürlük talebi üzerinden okuyan açıklamalardır (örneğin, Keyder, 2013). Buna göre, Çağlar Keyder'in 'yeni orta sınıflar' nosyonu ile tanımladığı bu toplumsal kesim, giderek otoriterleşen bir siyasal rejimin özgürlükleri ve hakları sınırlaması karşısında yaşadığı sıkışmayı bir sosyal patlama ile ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında Gezi ile diğer toplumsal kalkışma örnekleri arasında (Arap İsyancıları örneğin) bir tarihsel iç bağlantı da söz konusudur, çünkü neoliberal kapitalizmin evrilişi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni orta sınıfların toplumsal ve siyasal yönelimleriyle siyasal elitlerin zamanı geçmiş idare pratikleri arasında bir çelişki tanımlamaktadır. Bizim tartışmamız bağlamında önemli olan husus ise, bu tezin, kentsel dinamikleri bütünüyle dışarıda bırakan ya da en iyi ihtimalle kentsel çatışmanın kendisini ikincil bir olguya indirgeyen, soyut demokrasi ve özgürlük arayışı formülasyonudur.¹³ Üzerinde durmak istediğim diğer açıklama biçimi ise akademik yazından ziyade politik yazında daha çok ifade bulmuş bir görüş. Buna göre Gezi, onun öncesinde var olmuş ve benim de yukarıda değindiğim kentsel direniş pratiklerinin doruk noktasını teşkil eder. Bir başka ifadeyle Gezi, barınma sorunu ve kamusal mekânlar üzerinden gelişen kentsel hareketin yarattığı birikimin bir sonucudur. Ancak bu türden bir okuma hatalı biçimde direnişe bir kasıtlılık attığı gibi, kimi Alevi ve Kürt mahalleleri dışında İstanbul'daki kentsel dönüşüm mağduru mahallelerde yaşayanların neden direnişe beklendiği ölçüde katılmadığı sorusuna da tatmin edici bir yanıt vermez.

Bu okumalara karşılık kentsel müştereklere odaklanan bir bakış açısıyla Gezi'ye baktığımızda¹⁴ onun kelimenin gerçek anlamıyla bir kentsel olay olduğunu, ancak bu olayın çoğu zaman iddia edildiği gibi, kentsel sorunların siyasal gündemin merkezine taşınmış olmasından ibaret de olmadığını görürüz. Bu açıdan üç ayrı katmandan

---

toplanmaları, Gezi Direnişi başlamadan önce Gezi Parkı'nın konser, forum ve piknik alanı olarak kullanılmaya başlaması.

¹³ Bu görüşe dair detaylı bir eleştiri için bkz. Kuymulu, 2018.

¹⁴ Bu bakışın da Gezi sürecinin bütününden ziyade belirli bir anına ve mekânına odaklanan bir bakış olduğunu not etmek gerekir.

bahsedilebilir. Birincisi, Gezi her şeyden evvel, herkesin ortak kullanımına açık bir parkın, yani bir kentsel müşteregin savunulması anlamına gelir (Akbulut, 2017). Bu açıdan direniş, mülkiyeti kamuda olan bir parkın özelleştirilerek AVM yapılması niyetinin içerdiği kural tanımazlık ve pervasızlık karşısında gösterilen 'yeter artık' tepkisidir. Kuşkusuz burada açığa çıkan tepkinin neden daha önceki benzer vakalarda değil de Gezi Parkı'nda ortaya çıkmış olduğu sorusuna kesin bir yanıt vermek zor. Ama en azından şu söylenebilir: Gezi'deki tepkinin beklenmedik boyutta ve sertlikte olması biraz da bir toplumsal-ekolojik zenginliğe yönelik sermaye ve iktidar saldırısının meşruiyet noksanlığından kaynaklanmıştır. Bu anlamda 'üç beş ağaç' imgesini ciddiye almak gerekir, keza geniş toplumsal kesimlerin İstanbul'un 2000'li yıllarda geçirdiği dönüşüm karşısında duyduğu memnuniyetsizlik bu imgede ifadesini bulmuş ve somutluk kazanmıştır.

İkinci katmanıyla Gezi Direnişi'ni kentte yaşayan farklı toplumsal kesimlerin karşılaşmasını mümkün kılan ortak mekânların hızla ortadan kaybolmasına dönük bir karşı çıkış olarak okumalıyız. Günümüz İstanbul'unda piyasanın ve devletin tanımladığı ilişkilerden münezzeh pratiklerin sürdürülebildiği bu türden fiziki alanların hızla yitip gitmesi, modern kentsel deneyimin belki en başat unsurlarından olan anonimliğin, yani ötekiyle karşılaşma imkânının ortadan kalkması anlamına gelir. Gezi Parkı örneğinde olduğu gibi ortak alanların çitlenerek sermaye ve siyasal iktidarca temellük edilmesi, günümüzde İstanbul'un fiziki mekân anlamında giderek genişlerken toplumsal mekân anlamında artan biçimde adacıklara bölünmesi sürecinin pekişmesi demektir. Bu açıdan Gezi Direnişi'ni, bir kentsel müşteregin geri alınması yoluyla, gündelik karşılaşmalara açık bir kente duyulan özlemin ve bu özleme uygun bir şehri var etme arzusunun tezahürü olarak yorumlamak da mümkün (Genç, 2018).

Ancak Gezi'yi yalnızca karşıtıyla tanımlamaya çalışmak eksik bir çaba olmaya mahkûmdur (Firat, 2016). O nedenle Gezi Parkı'nın ve çevresinin direnişçiler tarafından işgal edildiği o iki haftalık süre zarfında hayata geçirilen pratiklerin mahiyetini de Gezi'yi anlamlandırma çabalarımıza dahil etmeliyiz. Bu açıdan bakıldığında beslenmeden barınmaya, güvenlikten boş zaman aktivitelerine gündelik yaşamın sıradan pratiklerinin örgütlenme biçiminin kendi içinde bir özlem ve imkân barındırdığı söylenebilir. Zira devletin ve sermayenin geçici bir süre için ortadan kaybolduğu bir aralık anında direnişçilerin bu türden ihtiyaçları özgürlük, eşitlik, karşılıklılık, dayanışma, güven, özyönetim gibi değer ve ilkelerle tanımlanan faaliyetlerle karşılaşması, kıyasıya rekabet ve hoyratlık üzerine bina olan güncel kent yaşamıyla bir tezat oluşturur. Toplumsal yeniden üretim alanının geçici bir an için de olsa müşterekleştirilmesi, başka türden bir şehrin özlemini, ama aynı zamanda o şehrin pratik imkânlarını içinde barındırır. Bu katmanıyla Gezi hem şehrin ihlalinin hem de yeniden kurulması tahayyülünün bedenleşmiş halidir. Bu ihlal ve inşa anının direnişçiler açısından bir özgüçlenme imkânı sağladığını, neoliberal şehirciliğin neden olduğu güçsüzleşme dinamiğini tersine bükme fırsatı doğurduğunu hatırlamak gerekir. Müşterekleştirme yoluyla kurulan somut ütopyalar, yani arzu edilen başka türden bir hayatın ve şehrin bugünden var edilebilen anlık ve geçici pratikleri, eylemciler nezdinde 'yapabilir olma' hissini açığa çıkarır. Gezi Direnişi'ni bir kentsel politik olay kılan da basitçe kentsel hayata ilişkin sorunların daha kuvvetli biçimde gündeme getirilmiş olması değil, kentsel mekâna içkin yaratıcılık anlarının ve

karşılaşma ihtimallerinin dışavurumudur.

Sonuç yerine: Kriz anı ve ihtimaller

Bu yazıda temel olarak 2000'li yıllar boyunca İstanbul'da gözlenen tekil kentsel direniş pratiklerinin bir kentsel toplumsal hareket kuşağını teşkil ettiğini öne sürdüm. Bu niteliğin yalnızca zamansal bir olguya yaslandığını düşünmemek gerekir. Aksine, her ne kadar bahis konusu direnişlerin gerekçeleri çeşitlilik arz ediyor olsa da şehrin bu dönemde geçirdiği topyekûn dönüşümün temel karakteristiklerine odaklandığımızda bu kuşağın farklı katmanları arasındaki iç bağlantıları daha net görebiliriz. Kentsel müştereklere ilişkin kavramsal çerçeve ise bu türden bir okumada bizlere entelektüel ve politik araçlar sunar. Çünkü söz konusu dönüşüm sürecinde kurulan mekânsal rejim, bu rejimin tanımladığı politik öznellik biçimleri ve onları çerçeveleyen mekânsal iktidar stratejileri, kentsel mekânda mevcut olan maddi ve gayri maddi müşterekleri, şehrin modern tarihi içerisinde görülmediği ölçüde bütünlüklü bir saldırı ile karşı karşıya bırakmış durumda. Şehrin ormanları ve su havzaları gibi ekolojik zenginliklerden kentsel altyapı sistemlerine, kıyıları ya da meydanlar gibi karşılaşma mecralarından yaşam alanlarına kentsel müşterekler neoliberal şehircilik koşulları altında hızla sermayenin ve devletin hükmü altına giriyor. Yazı boyunca tarif ettiğim kentsel hareketi bu bağlamda kentsel müştereklerin savunusu, geri alınması ve de elbette ki yeni müştereklerin kurulması yönünde ortaya konan çabalar olarak okumak gerekir.

Bugünden geriye bakıldığında bu kuşağın, kentsel siyasetin kapsamını genişletmeyi başardığı söylenebilir. Gecekondu ve barınma sorunu bir kenara bırakılırsa konvansiyonel olarak kentsel alandaki politik mücadelelerin konusu haline gelmemiş bir dizi meseleye bugün artık başka bir zaviyeden bakıyorsak bunu büyük ölçüde hareketin katılımcılarının sebatkâr çabalarına borçluyuz. Dahası bu kapsam genişlemesini yalnızca yeni gündem maddelerinin eklenmiş olmasıyla da sınırlı tutmamak gerekir. Kentsel siyasetin dinamik ve aktörlerinin çeşitlenmiş ve karmaşıklaşmış olması da bu kuşak eylemliliklerin bir sonucu. Keza Gezi Direnişi ile de görüldüğü üzere, bu yeni biçimiyle kentsel mekândaki mücadelelerin içerimleri hayli sarsıcı ve dönüştürücü potansiyeller ihtiva ediyor. Israrla hatırlatmak gerekir ki, Gezi Direnişi, her şey bir yana, kent yaşamının aldığı halden duyulan memnuniyetsizliğin yarattığı öfkeyle başka türden bir kent imgesini/ufkunu/fikrini ortaya koymuştu. Bu yolla, hükmü uzun sürmemiş olsa da, kurumsal siyasetin çizgilerini bulanıklaştırmayı başarmıştı.

Gezi ile birlikte görünür olan politik potansiyelin (ötekiyle karşılaşma anında politikanın sınırlarını yeniden tanzim etme ve bu yolla yeni bir şehri kurma ihtimalinin) aradan geçen zamanda büyük ölçüde sönmüldüğünü biliyoruz. Gezi tahayyülü ve pratiği her ne kadar yerleşik siyasetin köşe taşlarını yerinden oynatmayı başarsa da bu sarsıntıyla açılan siyasal konjonktürün sert şartlarında varlığını sürdüremedi. Fakat yine de inatla bu kabarma anının geride bıraktığı gözenekleri izlemek gerekiyor.¹⁵

¹⁵ Tüketici bir liste mümkün değil. Ama kimisi silikleşen kimisi halen varlığını sürdüren bazı örnekleri anmak gerekirse: Gıda kooperatifleri, kolektif okul ve kreş girişimleri, kent bostanları, işgal evi deneyleri, mahalle forumları ve meclisler, İhlamurdere'de ya da Validebağ'da tanık olduğumuz türden

Çünkü giderek katmerleşen kriz dinamikleri karşısında buralarda harmanlanan pratikler hayatiyet kazanıyor. Krizin yıkıcılığı karşısında bu gözeneklerin ihtiva ettiği özgüçlenme potansiyeli ama aynı zamanda başka türden bir gelecek tahayyülünün somut nüveleri yeni anlamlar ediniyor.

Bugün Türkiye çoklu bir kriz anına girmiş gibi görünüyor. Ekonomik alanda yaşanan sarsıntının özellikle emekçi sınıflar ve diğer tahakküm altındaki kesimler için hayatı daha da zorlaştıracığının işaretleri her geçen gün daha da net görülüyor. Ekolojik krizin bilhassa iklime ve gıdaya ilişkin etkileri, ekolojik yıkımın yalnızca geleceğe ilişkin bir distopik senaryo olmadığını kanıtlarcasına günbegün ortaya çıkıyor. Tüm bunları tamamlayan demokrasi krizi ise siyasal alanın son yüzyılda inşa edilmiş yerleşik kurumlarının çözülmesi anlamına geliyor. Şüphesiz küresel ölçekte de karşılıklı olan bu kriz süreçlerinin çözümlenmesi uzun tartışmaları gerektirir. Ancak şu rahatlıkla söylenebilir: Kentsel mekân bu çoklu krizlerin eklemelenmelerinin dramatik sonuçlarının gündelik olarak deneyimlendiği alanlardan en başat olanı.

Tam da bu nedenle kentsel toplumsal hareketlerin hayata geçirdiği müşterekleştirme deneylerinin politik anlamı yeni bir güncellik kazanmış durumda. Bu türden deneyler, krizleri var eden toplumsal sistemleri topyekûn alaşağı etmeyecek olsa da, kriz anının ne yöne doğru aşılacağına ilişkin mücadelelere güç katacak. Bugün olduğundan daha tahripkâr, saldırgan ve otoriter bir kapitalizm tehlikesinin ufukta belirdiği bir konjonktürde, direksiyonu daha eşitlikçi ve özgürlükçü bir yaşama doğru kırmamanın koşulları ve araçları bu deneylerden türeyecek. Tıpkı geçmişten bizlere miras kalan müştereklerin geçmiş mücadele deneyimlerinin açığa çıkardığı kolektif yaratıcılığın birikimi olması gibi, geleceğin ortak iyi yaşamı da şimdinin -kriz anıyla belirlenen şimdinin- deneyleri içinde harmanlanacak.

---

park savunmaları ya da şehir için hayatiyet arz eden ormanlar ve su havzaları için mücadele eden Kuzey Ormanları Savunması gibi oluşumlar.

Kaynaklar

Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz U. (2017). "Müşterekler: Çatışklar, Hatlar ve İmkânlar". Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis.

Akbulut, B. (2017). "Bugün Burada: Savunudan İnşaya Müşterekler". Adaman, F., Akbulut, B., ve Kocagöz, U. (Haz.). *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis.

Akçay, Ü. ve Güngen, A. R. (2014). *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*. İstanbul: Nota Bene.

Alkan, A. (2012). "Şehircilik Çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet". Sancar, S. (Haz.). *Nermin Abadan Unat'a Armağan, Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Alkan Zeybek, H. (2011). "Bir Aile Mekânında Cinsiyet, Cinsellik ve Güvenlik". Özbay, C., Terzioğlu, A. ve Yasin, Y. (Haz.). *Neoliberalizm ve Mahremiyet: Türkiye'de Beden, Sağlık ve Cinsellik*. İstanbul: Metis.

Balaban, O. (2013). "Neoliberal Yeniden Yapılanmanın Türkiye Kentleşmesine Bir Diğer Armağanı: Kentsel Dönüşümde Güncelin Gerisinde Kalmak". Çavdar A. ve Tan, P. (Haz.) *İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali*. İstanbul: Sel.

Bartu Candan, A. ve Kolluoğlu, B. (2008). "Emerging Spaces of Neoliberalism: a Gated Town and a Public Housing Project in Istanbul". *New Perspectives on Turkey*, 39: 5-46.

Bartu Candan, A. ve Özbay, C. (Haz.). (2014). *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler Açılımlar*. İstanbul: Metis.

Bensaïd, D. (2017). *Mülksüzler: Marx, Odun Hırsızları ve Yoksulların Hukuku*. Çev. Selim Sezer. Ankara: Dipnot.

Brenner, N., Peck, J. ve Theodore, N. (2010). "Variegated Neoliberalization: Geographies, Modalities, Pathways", *Global Networks*, 10 (2): 182-222.

Buğra, A. (1998). "The Immoral Economy of Housing in Turkey" *International Journal of Urban and Regional Research*, 22 (2): 303-17.

Çelik, Ö. (2017). "Kent Hakkından Müştereklerimize Kentsel Muhalefet Tartışmaları: Sınırlar ve İmkânlar". *Megaron*, 12(4): 671-679.

Dardot, P. ve Laval, C. (2018). "Müştereğin Arkeolojisi". *Felsefelogos*, 68: 7-30.

De Angelis, M. (2007). *The Beginning of History: Value Struggles and Global Capitalism*. Londra: Pluto.

- Erder, S. (1996). *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim.
- Erman, T. (2001). "The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representation of Rural Migrants in the Academic Discourse". *Urban Studies*, 38(7): 983-1002.
- Federici, S. (2014). *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim*. Çev. Öznur Karakaş, İstanbul: Otonom.
- Fırat, B. Ö. (2011). "'Ve Mademki Sokaklar Kimsenin Değil': Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa Karşı Kentsel Müşterekler Yaratmak". *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 36 (9): 96-116.
- Fırat, B. Ö. (2016). "Mümkünlerin Kıyısı: Gezi Komünü, Müşterekler Siyaseti". Gürler, D. ve Gürler, A. S. (Haz.) *Karşı-İşgal*. İstanbul: Siyah Beyaz.
- Fırat, B. Ö. ve Genç, F. (2015). "Strateji Tartışmasına Katkı: Müşterekler Politikasının Güncelliği". *Başlangıç*, 3, 137-47.
- Genç, F. (2018, 10 Eylül). "Bir İhtimal Olarak Şehir". *Bir+Bir Forum*.
- Gough, J. (2002). "Neoliberalism and Socialisation in the Contemporary City: Opposites, Complements and Instabilities". *Antipode*, 34 (3): 405-26.
- Gönen, Z. (2010). "Neoliberal Dönemde Suçlulaştırma ve İzmir Asayiş'i'nin Yeniden Yapılandırılması", *Toplum ve Kuram* 3, (Bahar-Yaz): 55-79.
- Gülen, H. (2016). "Mahalle ve Aktivizm: Caferaga Dayanışması ve Mahalle Evi Deneyimi". Gürler, D. ve Gürler, A. S. (Haz.) *Karşı-İşgal*. İstanbul: Siyah Beyaz.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Cambridge: Belknap.
- Harvey, D. (2002). "The Art of Rent: Globalization, Monopoly and Cultural Production". *Socialist Register*: 93-110.
- Harvey, D. (2003). *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Kasmir, S. ve Carbonella A. (Der.) (2014). *Blood and Fire: Toward a Global Anthropology of Labor*. New York ve Londra: Berghahn.
- Keyder, Ç. (2013, 1 Ağustos). "Yeni Orta Sınıf". *Bilim Akademisi Blogu*.
- Kolluoğlu, B. (2014). "Sunuş: Şehre Gören Gözlerle Bakmak". Candan, A. B. Ve Özbay, C. (Haz.) *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler Açılımlar*. İstanbul: Metis.
- Kuymulu, M. B. (2018). "Confronting Aggressive Urbanism: Frictional Heterogeneity in the 'Gezi Protests' of Turkey". Kalb, D. ve Mollona, M. (Haz.) *Worldwide Mobilizations: Class Struggles and Urban Commoning*. New York ve Oxford: Berghahn.

Kuyucu, T. (2014). "Law, Property and Ambiguity: The Uses and Abuses of Legal Ambiguity in Remaking Istanbul's Informal Settlements". *International Journal of Urban and Regional Research*, 38 (2): 609-27.

Kuyucu, T. ve Ünsal, Ö. (2010). "'Urban Transformation' as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in İstanbul". *Urban Studies*, 47 (7): 1479-99.

Lefebvre, H. (1996). "The right to the city". Kofman, E. ve Lebas, E. (Haz.) *Writings on Cities*. Cambridge, Massachusetts: Wiley-Blackwell.

Linebaugh, P. (2009). *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All*. Berkeley: University of California Press.

Linebaugh, P. (2014). *Stop, Thief! The Commons, Enclosures, and Resistance*. Oakland: PM Press.

Lovering, J. ve Türkmen, H. (2011). "Bulldozer Neo-liberalism in Istanbul: The State-led Construction of Property Markets, and the Displacement of the Urban Poor". *International Planning Studies*, 16 (1): 73-96.

Midnight Notes. (2010). "Introduction to the New Enclosures". *Midnight Notes*, 10: 1-9.

Öncü, A. (1988). "The Politics of the Urban Land Market in Turkey". *International Journal of Urban and Regional Research*, 12(1): 38-64.

Özuğurlu, A. (2010). "Neoliberal Kentleşme Karşısında Barınma Hakkı Mücadeleleri: Mülkiyet Açısından Bir İnceleme". Bayramoğlu-Ozuğurlu, S. (Der.). *Toprak Mülkiyeti: Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Memleket Yayınları.

Peck, J. ve Tickell, A. (2002). "Neoliberalizing Space". *Antipode*, 34 (3): 380-404.

Sevilla-Buitrago, A. (2015). "Capitalist Formations of Enclosure: Space and the Extinction of the Commons". *Antipode*, 47 (4): 999-1020.

Türkün, A. (Haz.) (2014). *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ünsal, Ö. (2014). "Neoliberal Kent Politikaları ve Direnişin Siyaseti: İstanbul'da Yeni Kentsel Muhalefet". Candan, A. B. ve Özbay, C. (Haz.) *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler Açılımlar*. İstanbul: Metis.

Yalçınan, M. C. ve Çavuşoğlu, E. (2013). "Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek". Tarhanlı, T. (Haz.) *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yalçınan, M. C., Çalışkan, Ç. O., Çılgın, K. ve Dündar U. (2014). "İstanbul Dönüşüm Coğrafyası". Candan, A. B. ve Özbay, C. (Haz.) *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler Açılımlar*. İstanbul: Metis.

Yonucu, D. (2014). “Bir Yönetim Biçimi Olarak Mekânsal Ayrıştırma: Tehlikeli Mahalleler, Olağanüstü Hâl ve Militarist Sınır Çizimi”. Candan, A. B. ve Özbay, C. (Haz.) *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler Açılımlar*. İstanbul: Metis.

Dayanışma Akademileri Müştereklerin Neresinde Duruyor?

Can Irmak Özinanır

Bu makalede Barış İçin Akademisyenler'in "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı metnini imzalamaları sonucu başlayan tasfiye sürecinin ardından ortaya çıkan Dayanışma Akademileri ve Sokak Akademisi gibi örgütlenmelerin, müşterekler politikası açısından yeni bir biçim yaratıp yaratamayacağı, olanakları ve sınırlılıkları tartışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle üniversitelerin bilgi ile ilişkisi açısından kısa bir tarihsel perspektif sunulmaya çalışılacak ve neoliberal dönüşümle üniversitelerde gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmeye çalışılan değişim tartışılacaktır. Ardından AKP döneminde üniversitelerde yaratılmaya çalışılan ve OHAL döneminde KHK'ler aracılığıyla büyük oranda gerçekleştirilen dönüşüm özetlenmeye çalışılacaktır. Bu süreçte ortaya çıkan dayanışma akademilerinin nasıl bir mücadele pratiği ortaya koyduğu ve bunun nereye evrilebileceği, özellikle gelişimine daha yakından şahit olduğum Ankara Dayanışma Akademisi üzerinden anlatılacaktır.

Neoliberalizm ve üniversiteler

Kapitalizmin 1970'li yıllardan başlayarak içine girdiği kriz, kendi geleceği açısından 1945'lerden itibaren yaygın olarak kabul edilen Keynesyen birikim rejiminin sürdürülebilir olmadığını göstermişti ve yeni arayışlar ortaya çıkmıştı. Bu ortamda kendisi de üniversitede gelişmiş bir akım olan neoliberalizm devreye girdi ve

büyük bir toplumsal değişimi adım adım hayata geçirdi. Bu yeni dönemin ideolojisi büyük oranda ekonominin artık bilgiye dayandığını iddia eden 'bilgi toplumu' ve 'bilgi ekonomisi' gibi ideolojilerle şekillendi. Alex Callinicos'a göre üniversitelerin de dönüşümünü tetikleyen temel ideoloji olan bilgi ekonomisi tanımlamaları; maddi üretimden maddi olmayan malların üretimine kayıldığı, bu kayıştan ötürü üretimin emek-yoğun değil, bilgi-yoğun bir zemine kaydığı, dolayısıyla şirketlerin ve ulusal ekonomilerin fiziki donanımına değil de donanımlı beşeri sermayeye ihtiyaç duyduğu yönünde tezler içeriyordu (Callinicos, 2006: 9). Callinicos, bu tezlerin temelinde bilginin rekabete ve kâra dayalı zenginlik yaratmak üzere kullanıma açılması olduğunu söylemekte ve üniversitelerin de bu amaçla dönüştüğünü anlatmaktadır.¹

L. Işıl Ünal'a göre 'bilgi toplumu' kavramı neoliberalizmin Truva atıdır. Bu anlayışa göre üniversiteler 'nitelikli emek gücünü' (bilgi işçilerini) en düşük birim maliyetle yetiştirmeli ve ürettiği bilgiyi bilişim teknolojisi aracılığıyla esnek üretime aktarmalıdır (Ünal, 2011).

Pek çok yazarın üzerinde uzlaştığı vurgu, neoliberalizmle birlikte üniversitelerin de bir çeşit fabrika gibi düşünölmeye başlamasıdır. Haiven'e göre üniversiteyi bir bilgi fabrikası olarak düşünmek bu kurumun seri üretim mantığına uyum sağlamak, böylece eğitimi homojenleşmiş bir meta haline getirdiğini vurgulamak anlamına gelmektedir. Haiven, aynı zamanda üniversitenin kapitalist 'öznelerden' oluşan yeni bir kuşağın da yaratıcısı olduğunun altını çizmektedir (Haiven, 2018: 133).

Üniversitelerin neoliberal dönüşümünü bilgi ekonomisi temelinde savunan Dawning Street eski danışmanı Charles Leadbeater'ın sözleri, fabrikadan daha olumsuz çağrışımları olan bir maden ocağı benzetmesini içermektedir:

"Üniversiteler sadece öğrenim ve araştırma merkezleri olmamalıydı, aynı zamanda yerel ekonomilerde yenilik şebekeleri için merkezler olmalıydılar. Örneğin üniversiteler, bilgi ve becerilerini şirketlerin kâr amaçlı bölünüp parçalanması biçimindeki yeniden yapılanmasına yardım etmek üzere kullanabilirlerdi. Üniversiteler, bilgi ekonomisinin maden ocağı işletmeleri olmalıydı." (Leadbeater, 2000, aktaran Callinicos, 2006: 16)

İster şirket, ister maden ocağı, isterse fabrika olarak tanımlansın, neoliberal dönemde üniversitelerin dönüşümü bir işletme ve girişimcilik mantığı çerçevesinde

---

¹ Bu noktada üniversitelerin geniş kesimler açısından hiçbir zaman bir 'cennet' olmadığını altını çizmekte fayda var. Tarihsel olarak 11-12. yüzyılda Avrupa'da kentleşmenin başlamasıyla ortaya çıkan üniversite, önce ruhbanların, sonra soyluların denetimine geçmiş, sonrasında ise giderek burjuvazinin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Burjuvazi, nitelikli işgücüne ihtiyaç duyana kadar üniversite seçkinci bir kurum olmuş, işçi sınıfına ve diğer ezilenlere üniversitenin kapıları kapalı olmuştur:

"Batılı üniversite kurumu (varlıklı aristokrat ailelerden gelen erkeklerden oluşan) "Master" ve "Doktorların" bilgiyi masonların ve bira üreticilerinin sırlarını sakladığı gibi saklayarak kıskançlıkla istiflediği Orta Çağ lonca sisteminden türemiştir. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda da üniversite modern kapitalizm ile ücretli emeğe yönelen modern sömürünün yükselişine eşlik eden yeni endüstriyel makinelerin ve diğer teknolojilerin geliştirilmesinde önemli roller üstlenen bir kurum olmuştur. Yani... üniversite yönetici sınıfın yeniden üretilebilmesini sağlayan en önemli kurumdur" (Haiven, 2018: 139-140).

şekillenmektedir. Bunun sonucu olarak üniversiteler ile şirketler arasındaki bütünleşme giderek artmıştır. Bu her ülkede farklı bir seyir izlemiş, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde çok daha hızla gerçekleşmiştir. Avrupa üniversitelerinde ve özellikle de Türkiye’de daha geç kalmışsa da, üniversite-şirket işbirliği gelişmesinin bir eğilim olarak neoliberal dönüşümün en temel noktalarından birini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bunun anlamı eğitimin ve araştırmanın nitelik değiştirmesidir. Şirketlerin giderek daha hâkim hale geldiği bir eğitim ve araştırma programında eleştirel bilgi üretmek ve bunu yaygınlaştırmak zorlaşmaktadır:

“Piyasada ihtiyaç duyulan bilgilerle ilgili “öğretim paketleri”nin ticareti (uzaktan eğitim ve yaşam boyu öğrenme uygulamalarıyla) üniversite içindeki merkezlerce yapılmaktadır. Üniversite-şirket ilişkilerinin ‘interaktif’ ve ‘uzun dönemli’ unsurları olan “teknoloji değişimi” yoluyla üniversiteler şirketlerin ihtiyaç duydukları araştırma konularına yönelmekte, bu yolla üniversitelerin piyasaya eklenmelerini sağlandığı gibi, akademisyenlerin de şirketler ve diğer kurumlarla bağlantı kurmaları kolaylaşmaktadır.” (Ünal, 2011)

Peki, yine de akademisyenler piyasa baskılarına karşı çıkarak eleştirel bilgi üretilmez mi? Üretebilirler ancak bunun önü de büyük oranda akademisyenlere dönük emek politikaları aracılığıyla kesilmektedir. Neoliberal dönemde her alanda olduğu gibi üniversitede de istihdamın temel belirleyeni, güvencesizleştirme olarak da okuyabileceğimiz ‘esnekleştirme’ ve rekabet haline gelmiştir. Üniversite artık yaygın tahayyüldeki gibi bir ‘fildişi kule’ değildir. Dünyanın pek çok yerinde akademide güvenceli bir iş bulmak artık çok zordur. Akademik pozisyonların çoğu geçici ve proje bazlı pozisyonlar haline gelmiştir.

Özellikle Avrupa’da neoliberal dönüşümün en temel ayaklarından birini Bologna Süreci oluşturmuştur. Burada Bologna Süreci’ni uzun uzun tartışmaya yer olmasa da, ortaya koyduğu değerler ve kavram seti sürecin neyi nasıl dönüştürdüğünü net bir biçimde göstermektedir. Adnan Gümüş ve Nejla Kurul, Bologna Süreci’nde kullanılan kavramları iki ana gruba ayırırlar. Birinci grup, eğitim-öğretimin niteliğine; ikinci grup ise akademik, idari ve mali yönetim alanına ilişkindir. Buna göre birinci gruptaki kavramlar, mezunların istihdam edilebilirliği, yaşam boyu öğrenmenin sürekliliği, tanınırlık, dolaşım ve sosyal boyut gibi kavramlardır. İkinci grupta ise stratejik planlama, kalite güvencesi, performans, saydamlık, hesap verebilirlik, çeşitlenme, paydaş, mütevellî heyeti, ajans ve akreditasyon kavramları yer alır. Birinci grup kavramlar esnek çalışma tarzına uygun öğrenciler yetiştirmeye, bireyselleşmiş ve paralı sertifika programlarına, borçlandırmaya; ikinci grup kavramlar ise kamu kaynaklarının kısılmasına, çalışanlar ve öğrenciler arası rekabete, finansman yollarının çeşitlendirilmesine ve piyasayla tam bir bütünleşmeye işaret eder (Gümüş ve Kurul, 2011: 60-65).

Türkiye’de üniversitelerin neoliberal dönüşümü

12 Eylül sonrası dönem Türkiye akademisinde, ordunun ve siyasi otoritenin aracı olan YÖK’ün piyasayla işbirliği sayesinde üniversitelerde neoliberal dönüşümün adım adım hayata geçirildiği bir dönemdir. Ali Ergür’a göre bu dönemde askeri hiyerarşi analogisi

ve piyasa mekanizmalarının çalışma mantığı akademik etkinlik alanına taşınmaya çalışılmaktadır (Ergur, 2003 aktaran Sarı ve Karabağ Sarı, 2014: 42).

Neoliberal dönüşüm ile birlikte üniversitelerin piyasa mantığıyla bütünleşmesinin ilk sonuçlarından biri 'vakıf üniversitesi' adı verilen üniversitelerin açılmasıdır. Halk arasında bu üniversiteler 'özel üniversite' olarak anılmaktadır. Teknik olarak bu üniversiteler vakıflara bağlı bulunsalar ve kamu hizmeti veriyor gibi görünseler de 'özel üniversite' adlandırması aslında yerindedir. Bu kurumlarda temel bilimlerden çok uygulamalı bilimlere ağırlık verilmekte, sunulan hizmetlerden sadece bedelini ödeyenler yararlanabilmekte ve bu kurumlar kâr ve maliyet hesabına dayalı şirket mantığıyla yönetilmektedir. Ayrıca 1984'ten beri sayıları giderek artan vakıf üniversiteleri ve yükselen öğrenci sayısı, belirli bir gelir seviyesinin üstünde olan öğrenciler ile düşük gelir seviyeli öğrenciler arasında üniversite eğitimine ulaşımında muazzam bir eşitsizlik olduğunu göstermektedir (Çobanoğulları, 2015: 72).

YÖK, kamu üniversitelerinin finansmanında da 'kamusal' olanı yok etmeye dönük adımlar atmıştır. Mali esneklik ve çok kaynaklı bir gelir yapısı oluşturulması üniversiteleri kendi kaynaklarını yaratmaya itmiş, bu da piyasa ile bütünleşme eğilimini doğurmuştur.

Emeğin güvencesizleştirilmesi de üniversitelerdeki neoliberal dönüşümün en önemli boyutlarından biri oldu. Türkiye'de halen memurların emeği tamamen güvencesizleştirilebilmiş değil ama taşeron işçi uygulaması artık bütün üniversitelerde mevcut. Akademisyenler ise henüz mesleğin başında iş süresi doktora süresi ile sınırlanmış 50/d, görece güvenli bir kadro olan 33/a, baştan borçlandırılmaya dayanan Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) gibi farklı araştırma görevlisi kadrolarına atandılar. Bu, aynı işi yapan insanlar arasında bir statü farkı yarattı. Üniversitenin Orta Çağ'dan beri taşıdığı katı hiyerarşisine bir de aynı işi yapanlar arasındaki hiyerarşi ve rekabet eklendi.

Türkiye üniversiteleri 2001'den beri Bologna Süreci'nin bir parçasıdır. AKP döneminde hazırlanan YÖK yasa tasarılarında yukarıda Bologna Süreci ile ilgili tartışılan kavramlar aynı şekilde yer almaktaydı. Bunu süregelen otoriterizm ve özellikle 2012 yılındaki ODTÜ eylemlerinin ardından üniversite üzerinde artan baskı ile birlikte düşündüğümüzde, AKP'nin YÖK ile Bologna Süreci toplamından beklentisinin şu olduğunu görüyoruz: Devletin merkezileşen denetimi altında, öğrenci denilen müşterilere hizmet veren ve piyasa için üretim yapan Taylorist bir 'bilgi' fabrikası (Özınanır, 2012). Aslı Odman'ın deyimiyile buna Dev-Şirket de denilebilir ve yine Odman'ın belirttiği gibi üniversitenin büyük dönüşümü Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın imzacı akademisyenler hakkında konuştuğu 11 Ocak 2016'dan çok önce başlamıştır (Odman, 2018). Ancak yine de şunu söylemek lazım, öncesindeki savaş ortamı ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrası ilan edilen Olağanüstü Hâl olmasaydı, bu tasfiyeyi KHK gibi yöntemlerle işletmek hükümet açısından bu kadar kolay olmayacaktı.

Barış İçin Akademisyenler ve Dayanışma Akademileri

Bilindiği gibi Türkiye üniversitelerinde yaşanan son ve en büyük tasfiye 15 Temmuz

darbe girişiminden sonra, 20 Temmuz 2016'da ilan edilen OHAL ile başladı. 20 Temmuz 2016'dan bu makalenin yazıldığı Temmuz 2018'e kadar 5010 akademisyen kamu görevinden ihraç edildi. Bu akademisyenlerin önemli bir kısmı 15 Temmuz'dan sonra FETÖ olarak anılmaya başlanan cemaat yapılanması ile ilişkilendirildikleri için ihraç edildiler. Ancak bunun öncesinde KHK ile kamu görevinden çıkarılma boyutuna ulaşmasa da 80'in üstünde "Bu Suça Ortak Olmayacağız" bildirisi imzacısı işten çıkarılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti uyruklu olmayan üç imzacının çalışma izinleri biri OHAL öncesi, ikisi OHAL sonrası olmak üzere iptal edildi.²

Dayanışma Akademileri üzerine bir yazıda uzun uzun üniversitelerin neoliberal dönüşümünü anlatmak okuyucuya ilgisiz görünebilir, ancak Dayanışma Akademileri'ni kuran akademisyenlerin önemli bir bölümü bu neoliberal dönüşüme, devletten ve sermayeden gelen baskılara karşı başta eğitim ve bilim alanında kamuda çalışanların sendikası Eğitim Sen olmak üzere çok çeşitli kanallarla mücadele eden kişilerdi. Ancak şunu da söylemek gerekiyor: Aralarında temel olarak neoliberalizme karşı mücadelesinden dolayı ihraç edilen akademisyenler de bulunmakla birlikte, "Bu Suça Ortak Olmayacağız" bildirisi ve Kürt sorununa ilişkin devletin 2015'te başlayan 'yerli-millî' perspektifine karşı çıkmak, Fethullahçılıkla suçlanan akademisyenler dışındaki akademisyenler açısından belirleyici oldu. "Bu Suça Ortak Olmayacağız"

---

² Türkiye'de üniversitelerin hatırı sayılır bir tasfiye geleneği vardır. Türkiye üniversitelerinin başlangıcından bu yana siyasal otoritelerin ve piyasanın baskısı altında olduğunu söylemek mümkündür. Üniversitelerin kuruluş tarihi 1773'te Mektebi Hendese'nin kuruluşuna kadar götürülebilir (Başaran, 2017). İlk tasfiye ise kuruluşundan yedi yıl sonra 1870'te Darülfünun'da başlamıştır. 1909-1913 yılları arasında Askeri Tıp Okulu ile Sivil Tıp Okulu'nun birleşmesi üzerine kurulan Tasfiye Komisyonu pek çok öğretim elemanını tasfiye etmiş, 1919'da Tıp Fakültesi'nde, 1922'de Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde tasfiyeler gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte üniversite tamamen merkezi otorite etrafında şekillenmiş, modernizasyon ve gelişme amaçlarının bir parçası olarak ele alınmış, 1933 yılında Nazilerden kaçan Alman bilim insanlarının Türkiye'ye gelişi ile üniversitede bir reform gerçekleşmiştir (Başaran, 2017). Ancak bu reform yine bir tasfiye anlamını taşımaktadır, 1933'te yeni Darülfünun'da tasfiyeler olmuştur (Karaaslan Şanlı, 2011: 107). Çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte, fakat hâlen Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarda iken 13 Haziran 1946'da ilk defa üniversitelerin özerkliğini tanıyan bir reform gerçekleşmiş, üniversitelere bilimsel ve yönetsel özerklik tanıyan yeni üniversitelere yasası Meclis'te oybirliği ile kabul edilmiştir. Aslında bu özerklik önerisi CHP'nin çok partili sistemdeki yeni rakibi Demokrat Parti'nin (DP) programında yer almaktadır (Mazıcı, 1995). Ancak bu yasadaki iki yıl sonra 1948 tarihinde Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes, "Türkçülük aleyhinde bulunmak", "Komünizm propagandası yapmak" hatta "Komünist bilinen insanlarla arkadaşlık yapmak" gibi gerekçelerle Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nden ihraç edilmişlerdir. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından ise 147'likler olarak bilinen akademisyenler darbeyi gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi üyeleri tarafından tasfiye edilmiştir. Bu tarihten sonra da bireysel baskılarla, ihbarlarla işlerinden edilen akademisyenler vardır. Kürt sorunu üzerine söz söylediği için 23 Temmuz 1970'de Atatürk Üniversitesi'ndeki görevine son verilen İsmail Beşikçi buna örnektir. Beşikçi, 1971'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne asistan olarak kabul edilmiş ancak 12 Mart muhtırası sonrası tutuklanmış ve görevine dönmesine bir daha izin verilmemiştir (Ünlü, 2018: 322-235). 12 Eylül döneminde ise 1402'likler olarak adlandırılan tasfiye gerçekleşti. 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na bir ek yapılarak yaklaşık 5 bin kamu personeli işten çıkarıldı. Bu 5 bin kamu personelinin 148'i akademisyenlerdi. 12 Eylül darbecileri 1981 yılında 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nu çıkararak bütün yükseköğretim kurumlarını merkezi otorite olarak Yükseköğretim Kurumu'na (YÖK) bağlamışlardır. 28 Şubat muhtırasını takip eden dönemde bu sefer İslamcı olduğu düşünülen öğretim elemanları YÖK Disiplin Kurulu tarafından meslekten çıkarılmışlardır.

bildirisini imzalamayan ama bu bildiriye imzalamanın ifade özgürlüğü olduğunu söyleyen ikinci bir bildiriye imzalayan akademisyenler arasında da KHK ile işten çıkarılmış olanlar var. Dolayısıyla Dayanışma Akademileri'nin ortaya çıkışında neoliberalizmin güvencesizleştirme politikalarından daha fazla etkili olan neden, devletin ve hükümetin Kürt sorununu bir bekâ sorunu olarak görmeye başlaması ve bunun üniversiteye sert bir biçimde yansımış olmasıdır. Ancak bu, neoliberalizmle otoriterleşme politikalarının el ele gittiği ve bunun karşısında ortaya çıkan Dayanışma Akademileri'nin de üniversitelerin neoliberal dönüşümüne alternatif bir perspektif ortaya koyduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Birçok şehirde tasfiyelerin olabileceği beklentisi ile tartışılmaya başlanan yeni biçimlerin ilk örneği, dayanışma akademisi şeklinde ortaya çıktı. İlk dayanışma akademisi 1 Eylül 2016'da Kocaeli Üniversitesi'nin bütün barış imzacılarını işten çıkarması üzerine Kocaeli'de oluştu. Kocaeli Dayanışma Akademisi (KODA), açılışını ihraçlardan 27 gün sonra yapmış ve tüm şehirlerdeki ihraç edilen veya ihraç tehdidi altında yaşayan akademisyenler için bir ufuk çizgisi ortaya koymuştu. KODA artık bir dernek olarak yoluna devam etmektedir. Bugün 9 dayanışma akademisi daha oluşmuş durumdadır: Ankara, İstanbul, Dersim, Urfa, Mardin, İzmir, Mersin, Antalya, Eskişehir. İstanbul'da hem Kampüssüzler adı altında faaaliyet yürüten bir grup aktivist hem de İstanbul Dayanışma Akademisi bulunmaktadır. Ankara'da Ankara Dayanışma Akademisi kurumsallaşma yolunda ilerlemektedir. Düzenli şekilde sürdürülen bir ders programı bulunuyor. Aynı zamanda son dönemde faaliyetlerine bir süre ara vermiş olsa da Sokak Akademisi isimli ve doğrudan parklarda ders yapan bir örgütlenme daha bulunuyor. Mersin'de Dayanışma Akademisi'nin yanı sıra ihraç edilen akademisyenler Kültürhane isimli bir kafe-kütüphane açtılar. Çoğunluğu Almanya'da olan, yurtdışında yaşayan akademisyenler ise Off-University isimli bir dayanışma akademisi kurdular.

Dayanışma akademileri kararlarını kolektif olarak toplantılarda alıyorlar. 2017 Mart'ından itibaren tüm dayanışma akademileri ortak bir koordinasyon da oluşturdu. Ortak web sayfasında dayanışma akademileri kim olduklarını şöyle açıklıyorlar:

“Bizler Türkiye'deki neoliberal otoriterleşme sürecinin üniversitelere yansımından payını alan, bu süreçte baskıya, savaşa, şiddete, adaletsizliğe barış umudundan beslenerek karşı çıktığımız, barış çözümümüzde ısrar ettiğimiz için üniversitelerdeki işinden edilen akademisyenleriz.”³

Dayanışma akademilerinin amacı ise şöyle niteleniyor:

“Derdimiz, barışı öncelikli kılan bilgi üretim ve dolaşım süreçleri boyunca, otoriter yapılar karşısında cesaret gerektiren, kaçınılmaz olarak cüret eden bilgiyle ilişkimize mevcut üniversite yapıları dışında da devam etmek. Bunu yaparken, bilgiyi kurumsal alandan dışlanan eşitlik, özgürlük, dayanışma ilkelerine referansla üretmek ve paylaşmak.”

Bu amaçlara bakılınca, akademik üretimden devlet aygıtı tarafından dışlanmak istenen akademisyenlerin, üniversiteden çok daha özgür, eşitlikçi ve katılımcı bir yeni biçim

³ <https://www.dayanismaakademileri.org/>

yaratmakta oldukları görülüyor.

Genellikle Ankara'da faaliyet gösteren Sokak Akademisi ise Facebook sayfasında açıkladığı gibi akademiyi sokağa taşıma iddiasına sahip:

"Bilimi ve yaşamı kampüslerden söküp atmak isteyenlere karşı akademiyi hayatın ortasına yani sokağa taşıyoruz."⁴

Neoliberalizmin laboratuvarları ve mücadele alanı olarak üniversiteler

Begüm Özden Fırat ve Fırat Genç, müşterekleştirme stratejisinin ilk belirleyici ayağını şöyle tanımlıyorlar: "Özgüçlenme ve ütopyacı uğrakları açığa çıkarma. Özgüçlenmeyi, öncelikle neoliberalizmin toplumsal hayatta yarattığı parçalanma ve güçsüzlük hissini önüne set çekecek, farklı kişisel deneyimlerin ortaklaştırılmasını yaratacak pratiklerin sağlayacağı kolektif güçlenme olarak tanımlayabiliriz." Fırat ve Genç'in önerdiği ikinci ayak ise bu örgütlenmeler arasında bağlar kurarak somut bir ütopyacı uğrak yaratmak (Fırat ve Genç, 2014).

Dayanışma akademileri Fırat ve Genç'in birinci önerilerini hayata geçirdi. Özellikle gerçekten ağır bir durumla karşı karşıya olan KHK'li akademisyenler açısından dayanışma akademileri özgüçlenmenin araçları oldu, farklı kişisel deneyimleri açığa çıkararak büyük bir özgüven duygusu yarattı ve insanların mesleklerinden kopmamalarına, onu başka bir gözle görmelerine vesile oldu.⁵ Ancak bunun somut bir uğrağa dönüşmesi için gereken toplumsallığın sağlanabildiğini ve bir anda sağlanabileceğini düşünmek zor. Aşağıda bunun için müşterekleştirme perspektifinin yeterli olup olmadığını tartışacağım ve en azından böyle bir toplumsallaşma uğrağı yakalanana kadar verilecek mücadelenin perspektifi hakkında fikir yürütmeye çalışacağım.

Öncelikle Türkiye ve dayanışma akademileri bağlamında tartışmaya yeniden dönmek üzere, üniversitelerin neoliberal dönüşümü ve mücadele alanı olarak üniversiteler ile ilgili bir parantez açmak isterim. Neoliberalizmin yarattığı atomizasyon ve güvencesizleşme karşısında üniversitelerde eşitlikçi, özgürlükçü bir mücadele tahayyülünün oluşması oldukça zor gibi görünüyor. Ancak neoliberalizmin her hamlesine karşı direnişler ve mücadeleler de yaşanıyor, hatta zaman zaman kazanabiliyor. Kapitalizm yeni temellük ve sömürü biçimleri yarattıkça bunların içine gömülü olarak yeni mücadele biçimleri de doğuyor veya eski mücadele biçimleri yeniden gündeme gelebiliyor. 1990'ların ortasında hem eğitim emekçilerinin hem de öğrencilerin Türkiye'de verdikleri mücadeleleri hatırlayabileceğimiz gibi, Yunanistan'da 2010'lu yılların başlarından bugüne kadar devam eden mücadeleleri, Şili'de öğrenciler tarafından verilen ve büyük kazanımlar elde eden kitlesel mücadeleyi veya 2018 yılında 1968 Mayıs'ının 50. yılında Fransa'da ortaya çıkan öğrenci ve işçi hareketlerini örnek

⁴ <https://www.facebook.com/sokakakademisi/>

⁵ Bunun öznel bir değerlendirme olduğunun da altını çizmem gerekiyor. Ankara Dayanışma Akademisi ve Sokak Akademisi benim gibi ihraç edilen birçok meslektaşım açısından özgüvenle söz söylemeye devam etmenin temel araçlarından biri oldu.

verebiliriz. Bu direnişler zaman zaman kazanım elde ederek süreci yavaşlatmayı başarsa da üniversitelerin dönüşümündeki genel eğilimi durdurabilmiş değiller. Fakat her bir mücadele bir potansiyel taşıyor. Haiven'in dediği gibi: "Bu tür mücadelelerin önemi başarıya ulaşıp ulaşılmamasında değil, üniversite kurumunun nasıl olabileceğiyle ilgili idealin canlı tutulmasında ve bu uğurda savaşılmaya devam edilmesinde yatmaktadır" (Haiven, 2018: 144).

Bu noktada önemli olan bu mücadelelerin nasıl bir politik hatta yöneleceği oluyor. Üniversiteleri neoliberalizmin laboratuvarları olarak gören ve mücadele yöntemlerine işaret eden iki yazarın perspektifinin uzlaşabilir ve yeni bir üniversite tahayyülünün yaratılmasında işe yarayabilir olduğunu düşünüyorum: Müşterekleştirme perspektifi etrafında tartışan Max Haiven ve Gramsci'nin hegemonya ve hegemonik aygıt kavramları etrafında bir karşı hegemonya tartışması yürüten Panagiotis Sotiris.

Hem Haiven hem de Sotiris üniversitelerin neoliberalizmin sadece hedefi değil aynı zamanda onun uygulanması için laboratuvar olarak işlev gördüğünü söylemektedirler. Haiven'e göre "Üniversite yalnızca yeni disiplin ve sömürü biçimlerinin uygulandığı kurumlardan biri değil, aynı zamanda bir laboratuvardır" (Haiven, 2018: 136). Haiven üniversitenin eğitime yatırdığı paranın karşılığını alacağını düşünen pek çok 'umutlu' yarattığının ancak bunların çok azının istihdam edildiğinin altını çizer. Bunun sonucu olarak hem uzmanlaşmış bir işgücü yaratmanın maliyeti dışsallaştırılır hem de ücretler ve çalışan talepleri minimumda tutulur. Şanslı azınlık dışında kalanlar ise borçlandırılmış olurlar. Bu borç insana yalnız ve rekabetçi bir dünyada yaşadığını, eğer iyi bir yaşam standardına kavuşmak istiyorsa rekabette diğer rakiplerini saf dışı etmesi gerektiğini öğretir. Dolayısıyla üniversite sadece neoliberal uygulamaların yansıdığı bir alan değildir aynı zamanda neoliberalizme uygun 'öznelerin' rekabet düşüncesi etrafında yeniden üretildiği bir laboratuvardır. Bu sebeple de üniversiteler neoliberalizme karşı verilecek mücadelenin ve aynı zamanda hayal gücü ve toplumsal değerler için verilecek mücadelenin önemli mecralarından biridir (Haiven, 2018: 136-139, 144).

Haiven bunun karşısında bir müşterekler üniversitesi tahayyül etmektedir. Bu, üniversitenin herhangi bir zamanda bir müşterek olarak görülmesine dayanmamaktadır. Haiven'e göre bu tahayyül radikal ve müşterek hayal gücünün ortaya çıkardığı 'alt müştereklere' dayanmaktadır. Üniversitelerdeki öğretim görevlileri, çalışanlar, öğrenciler ve 'dışlananlar' kurumlar içindeki güvencesiz pozisyonlarını güçlendirmeye çalışırlar ve bu sebeple eğitimi yeniden hayal etmeye ve farklı biçimler yaratmaya başlarlar:

"Bu alt müşterekler zaman zaman infilak ederek açık isyanlara yol açarlar. Öğrenciler üniversiteleri ya da sokakları işgal ettiğinde, bu mekânlara üniversitenin de sahip olabileceği bir ruh katarlar... Üniversitelerdeki bu hareketler radikal hayal gücünü geliştirip büyütebileceğimiz, topluma ve kendimize ilişkin derin sorular sorabileceğimiz ve alternatif yaşam şekilleriyle deneyler yapabileceğimiz alternatif bir toplumsal mekânın oluşturulması için çağrıda bulunmakla yetinmez, ufak çaplı da olsa bu türden bir mekâna somutluk kazandırır. Sokaklardan, işgal edilmiş sınıflardan, halk meclislerinden, hatta bazen

üniversitelerin gündelik faaliyetlerinden bize göz kırpan şey, özelleştirilmiş bir kurum ya da eskinin “kamu üniversiteleri” değil, hayalimizdeki üniversite yani müşterekler üniversitesidir.” (Haiven, 2018: 145)

Benzer bir biçimde Sotiris de üniversitelerin asla sadece bilgi ve araştırma ile ilgili olmadığını, kolektif arzular, temsiller ve pratikler ile ilgili olduğunu söylemektedir. Mevcut neoliberal strateji hem daha kalifiye ve farklı görevlere geçiş yapmaya daha uygun, hem de daha düşük ücretlere, daha az hakka sahip bir işgücü yaratmakla ilgilenir. Bunun yolu daha bireyselleşmiş ve atomize edilmiş bir işgücü yaratmaktır (Sotiris, 2013:7). Sotiris’e göre üniversiteler hegemonya laboratuvarlarıdır:

“Bir hegemonik aygıt olarak üniversite, hegemonya laboratuvarı olarak işlev gösterir. Hegemonik stratejiler olarak yeni üretken tekniklerin gelişiminden (...) yeni ekonomik söylemlere, teknolojiyi yeni estetikle ve yeni kolektif pratiklerle ilişkilendirmenin yeni yollarına kadar üniversite pek çok veçhesiyle bir hegemonya laboratuvarıdır.” (Sotiris, 2013: 8)

Sotiris’e göre tam da bu sebeple üniversite mücadeleleri karşı-hegemonyanın araçları olarak düşünülebilir. Ancak sadece kemer sıkma politikalarına veya neoliberal uygulamalara karşı direniş yeterli değildir: “Karşı hegemonya yeni bir emek politikasının stratejik yoğunlaşması, kapitalizmi aşan bir sosyal deney girişimi, yeni biçimler veya sosyal etkileşim” olarak düşünülmelidir (Sotiris, 2013: 10).

Aralarında tam bir örtüşme bulunmamakla beraber hegemonya perspektifi ile müşterekleştirme perspektifi arasında yeni bir politik tahayyül, yeni bir ‘politik olan’ yaratma konusunda benzerlikler bulunmaktadır. Gramsci, hegemonik aygıtlar ile bir sınıfın ve müttefik sınıfların iktidar için mücadeleye girişme aracı olarak kullandıkları gazetelerden eğitim kurumlarına ve politik partilere kadar uzanan bir dizi kurum ve pratiği ifade eder (Thomas, 2010: 226). Bu, hegemonyanın, teorik bir soyutlamadan öte somut bir pratik olarak ortaya çıkışını göstermektedir. Buci-Glucksmann’ın belirttiği gibi “Hegemonik aygıt, sınıf mücadelesinin önceliği ile kesişir” (1980: 48). Dolayısıyla Sotiris’in önerisi bu sınıf mücadelesini üniversite bünyesinde yeniden tanımlamak, kapitalizmin veya onun eski ve yeni versiyonlarının önerdiğinin dışında yeni ve proleter bir ‘politik olan’ inşa etmektir.

Bu öneri piyasa-devlet, kamu-özel, doğa-kültür gibi ikiliklerin ötesinde müşterekleştirmeye dayanan yeni bir politik anlayış öneren yaklaşımla benzerlikler içerir (Bollier ve Helfrich, 2018: 46). Eylem Akçay ve Umut Kocagöz’ün politikanın müşterekleştirilmesini politik öznelerin kurulumu olarak ele almaları gibi Gramsci de politikayı kurucu bir pratik olarak ele almaktadır, zaten yazarlar da toplumu bir parti gibi örgütleme önerisi olan toplumsal partinin karşı-hegemonyanın tesis edilebildiği formları ifade ettiğini söylemektedirler (Akçay ve Kocagöz, 2018: 33).

Laboratuvarın dışı mı?

Dayanışma akademileri tam da üniversitede çalışanlar üzerinde uygulanan neoliberal ve baskıcı deneyin sonucu olarak ortaya çıktı. Benim daha yakından şahit olduğum

Ankara Dayanışma Akademisi (ADA) örneğinde kısa süreli bir sokak/kampüs mücadelesi ile de güç kazandı. ADA, Ocak 2017 ihraçlarının hemen ardından kuruluşunu ilan etmişti. Şubat 2017'de özellikle Ankara Üniversitesi'ni çok ağır vuran büyük tasfiye dalgası sonrasında sokakta ve kampüste gerçekleşen direnişin dalgasını arkasına almayı başardı ve ilk günlerinde öğrencilerin, farklı sektörlerdeki sendikalardan insanların ilgisini çekmeyi başardı.

Elbette bu mücadele bir anda ortaya çıkmadı, daha önceki pek çok deneyimin, en başta kampüslerde Eğitim Sen aracılığıyla verilen sendikal mücadelenin, asistanların güvenceli iş mücadelesinin, Gezi günlerindeki deneyimlerin, forumların, barış mücadelesinin ve direnişe katılan her bir bireyin kendi örgütlenme deneyiminin bir sonucu olarak gerçekleşebildi.

ADA'nın kurulduğu günlerde bu kuruluşa katılan pek çok akademisyen henüz ihraç edilmemişti. İhraçlardan sonra da ADA'da elini taşın altına sokanlar sadece ihraç edilen akademisyenlerden oluşmuyordu. Henüz çalışmakta olan pek çok akademisyen ve lisans/yüksek lisans/doktora düzeyindeki öğrenci ADA'nın etkinliklerinin örgütlenmesinde aktif rol oynuyor. Bugün ADA (diğer dayanışma akademileri gibi) düzenli dersleri, azalan artan sayıda öğrencisiyle hem bilgiyi müşterekleştirmenin hem de akademik faaliyetin üniversite dışında (biraz da inatla) sürdürülebileceğinin canlı kanıtı. Bu açıdan neoliberalizmin laboratuvarı üniversitelerin tersi olarak dayanışmacı (veya müşterek) bir üniversitenin laboratuvarı gibi görülebilir ve değeri buradan gelmektedir. Ancak laboratuvar deneyin bir alanıdır, tamamlanmış bir sürecin değil. ADA veya herhangi bir dayanışma akademisi henüz tam olarak müşterekleştirme pratiğini toplumsallaştırmayı başaramamıştır. Henüz sınırlı bir çevreye seslenme kabiliyetine sahiptir. Daha geniş bir toplumsal kesime seslenmenin yolu, bir araya gelip eyleminin ötesine geçen bir politikayı tartışmakla mümkün olabilir.

Bu noktada üniversitenin içi ve dışı tartışmasının, kamusal tartışmasıyla beraber yürütülmesinde fayda görüyorum. Üniversite çalışanlarının neoliberalizme karşı verdiği mücadelenin önemli bir parçası, her zaman üniversitelerin kamusal olarak fonlanması mücadelesi olmuştur. Bu açıdan şirket-üniversite evliliklerine, çeşitli alanların özelleştirilmesine veya üniversitelerin 'finansal özerklik' adı altında kendine piyasadan kaynak bulmaya zorlanmasına karşı mücadele edilmiştir. KHK'ler ile yüzlerce akademisyenin araştırmalarını ve derslerini yürütmek için yararlanabildikleri ve ücretlerini aldıkları kamusal kaynak ellerinden alınmıştır. Dolayısıyla bu durumdaki akademisyenlerin birincil sorunu geçimlerini sağlayacak kaynaklardan yoksun bırakılmış olmalarıdır. Dayanışma akademileri dernekler, kooperatifler veya farklı tartışmalar ile yeni ekonomik modeller yaratmaya, dayanışmacı bir şekilde geçim kaynakları yaratmaya çalışıyorlar ancak bu soruna henüz kalıcı bir çözüm bulunabilmiş değil. Bu durum pek çok akademisyeni kaçınılmaz olarak projelerden fon almaya zorluyor. Üniversite içindeyken kamusal fonlama adına genellikle karşı çıkılan bir pratik, üniversitenin dışındayken akademik faaliyet yürütebilmenin temel koşullarından biri haline gelebiliyor. Dolayısıyla dayanışma akademilerinin önünde üretimi nasıl yeniden örgütleyecekleri sorusu ciddi bir eşik olarak durmaya devam ediyor.

Sendika ve dayanışma akademileri kuşkusuz birbirinden farklı yapılar ve böyle olmaya devam etmeli. Ancak Eğitim Sen'in dayanışma akademilerinin sürdürülebilir olmasındaki rolünü de hatırlatmakta fayda var. Yukarıda bahsettiğim geçim sorununu en aza indirgeyen ve akademik faaliyetin sürdürülebilmesini sağlayan pratiklerden biri Eğitim Sen'in dayanışma hesabından ihraç edilen akademisyenlere hâlâ ödemeye devam ettiği para. Bu açıdan Eğitim Sen, üyeleriyle, dünyada örnek alınabilecek bir dayanışma sergiliyor. Ancak Eğitim Sen'in faaliyetleri elbette bundan ibaret değil, sendikanın temel işlevi hâlen üniversitede olan üyelerinin haklarını korumaya ve geliştirmeye çalışmak. Bu ikiliymiş gibi görünen durumun aşılması için üniversitenin dışındaki ve içindeki dayanışma ve mücadele pratiklerini aynı sınıf mücadelesinin çeşitli veçheleri olarak görmek ve bunları nasıl bir araya getirebileceğimizi tartışmak, dönüştürücü bir faaliyet ortaya koymak yeni bir üniversite tahayyülünün kaçınılmaz bir momentini olarak görünüyor. Sendikal mücadele ile dayanışma akademilerinin müşterekleşme pratikleri arasında daha güçlü bağlar kurmak, üniversite dışındakilere de içinekilere de somut bir güç kazandırabilir.

Dayanışma akademilerini bir karşı hegemonik aygıtın nüvesi olarak düşünmek, 'dışına' atıldığımız üniversitenin içini de kuşatan bir politik perspektifi gerekli kılar. KHK ile veya herhangi bir şekilde üniversite dışına atılmış olanlar ile içeride hâlen 50/d, ÖYP zulmüne maruz kalanların mücadelesini veya güvencesiz bir vakıf üniversitesi çalışanının mücadelesini ortak kılmayı gerektirir. Sadece üniversitenin içi ile ortaklaşmak değil, farklı toplumsal kesimler ile, en başta da işçi sınıfının eylemekte olan ve eyleme potansiyeli olan her kesimiyle ortaklaşma kararlılığına sahip sabırlı bir mücadeleyi zorunlu kılar. En önemlisi de proleter bir hegemonik aygıtın hayata geçirilmesi perspektifi sadece dayanışmayı değil üretim ilişkilerini de proleter bir tarzda yeniden örgütlemeyi hedefleyen bir pratiği gerektirir. Bu, dayanışmanın ötesine geçen ve üniversiteyi yeniden inşa eden bir politikanın kapılarını aralayabilir.

Yeni bir mücadele dalgasının ne zaman doğacağını kimse bilemez, ancak güne kadar emeğin yeni bir tahayyülünü gündelik pratik içinde ortaya koymak için dayanışma akademileri bizlere büyük bir imkân sunmaktadır. Belki o zaman, bir gün döneceğimiz üniversiteler eski üniversiteler olmaz ve eski sloganı değiştirerek şöyle söyleriz:

"Üniversiteler herkesindir, herkesle özgürleşecek!"

Kaynaklar

Akçay, E. ve Kocagöz, U. (2018). "Bir siyaset rasyonalitesi olarak müşterekleştirme". *Felsefelogos*, 68, 31-42.

Başaran, F. (2017). "Biz nereden ihraç edildik?-1". Erişim: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/03/31/biz-nereden-ihrac-edildik-i/>

Bollier, D. ve Helfrich, S. (2018). "Dönüştürücü bir tasavvur olarak müşterekler". *Felsefelogos*, Sayı: 68, 43-50.

Buci-Glucksmann, C. (1980). *Gramsci and the State*. Çev. David Fernbach. Lawrence and Wishart: Londra.

Callinicos, A. (2006). *Neoliberal Bir Dünyada Üniversiteler*. Bookmarks Publication: Londra.

Çobanoğulları, A. (2015). *Üniversitelerin Neoliberal Dönüşümü: Türkiye Örneği*. Yayınlanmış Yüksel Lisans Tezi: Ankara.

Ergur, A. (2003). "Üniversitenin Pazarla Bütünleşmesi Sürecinde Akademik Dünyanın Dönüşümü". *Toplum ve Bilim*, 97, 183-216.

Fırat, B. Ö. ve Genç, F. (2014). "Strateji tartışmasına katkı: Müşterekler politikasının güncelliği". Erişim: <https://baslangicdergi.org/strateji-tartismasina-katki-musterekler-politikasinin-guncelligi-begum-ozden-firat-firat-genc/>

Gümüş, A. ve Kurul, N. (2011). *Üniversitelerde Bologna süreci neye hizmet ediyor?*. Eğitim Sen Yayınları: Ankara.

Haiven, M. (2018). *Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri: Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler*. Çev. Kübra Kelebekoğlu. Sel Yayıncılık: İstanbul.

Karaaslan Şanlı, H. (2011). "Basında ve Mecliste 1948 Tasfiyesine İlişkin Tartışmaların Söylemi". *Kültür ve İletişim*, Sayı: 14 (1), 105-133.

Leadbeater, C. (2000). *Living on Thin Air: The New Economy*. Penguin: Londra.

Mazıcı, N. (1995). "Öncesi ve Sonrasıyla 1933 Üniversite Reformu". Erişim: <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2767/oncesi-ve-sonrasiyla-1933-universite-reformu#.W1-iH9IzbiU>

Odman, A. (2018). "Barış Bildirisi ve Dev-Şirket'in 'Yeni' Akademisi-I: Büyük dönüşüm". Erişim: https://birarlibir.org/siyaset/19-buyuk-donusum#_ednref6

Özınanır, C. I. (2012). "YÖK yasa taslağı ve Erdoğan'ın ODTÜ çıkarması". Erişim: <http://canirmakozinanir.blogspot.com/2012/12/yok-yasa-taslag-ve-erdogann-odtu-ckarmas.html>

Sarı, E. ve Karabağ Sarı, Ç. (2014). "Öğrenciler İçin Üniversitenin Anlamı: 'Bizim düşlediğimiz üniversite...'" . *Mülkiye Dergisi*, 38 (2), 35-65.

Sotiris, P. (2013). "University movements as laborotaries for (counter) hegemony" . 3. Uluslararası Eleştirel Eğitim Konferansı'nda sunulan bildiri. 15-17 Mayıs 2013. Erişim: https://www.academia.edu/5488949/University_movements_as_laboratories_for_counter_hegemony

Thomas, P. D. (2010). *Gramscian Moment: Philosophy, Hegemony, Marxism*. Leiden: Brill.

Ünal, L. I. (2011). "Yükseköğretim Finansmanı: Neoliberal 'Çözüm' ve 'Tehditler'" . Ercan, F. ve Kurt, S. K. (Der.) *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite*. Sosyal Araştırmalar Vakfı: İstanbul, 93-120.

Ünlü, B. (2018). *Türklük Sözleşmesi: Oluşumu, İşleyişi, Krizi*. Dipnot: Ankara.

Göçmen Dayanışma Hareketlerini Müşterekler İçinde Düşünmek

Lülüfer Körükmez

2018 yılı henüz tamamlanmadan çeşitli sebeplerle hayatını yitiren göçmenlerin¹ sayısı, 2.806 olarak belirtilmektedir. 2017 yılında ise bu rakam 6.163² idi ve bunun yaklaşık yarısını Akdeniz'i geçmeye çalışırken yaşamını yitirenler oluşturuyordu. Ölüm riskini atlatabilenler ise açlık, susuzluk ve hastalıkla baş başa bırakılarak açık sularda gemilere terk edilebiliyor. Bütün bunlar dünyanın gözleri önünde apaçık gerçekleşiyor ve çoğu zaman bu durum sadece talihsiz kazalar, üzücü olaylar, şanssız insanlar olarak görülüyor.

Yakın veya uzak mesafeler arasında gerçekleşen insan hareketliliğinin, sınırların geçilmesi etkinliği olarak çerçevelenmesiyle, hukuki, politik, ekonomik ve kültürel öznellikler üretildi. Bu öznelliklere ise, politik ve coğrafi konjonktürün bir araya gelmesiyle yeni bir politik söylem eşlik etmektedir. Söz konusu söylem, 'sınır', 'göç' ve 'kriz' anahtar

---

¹ Bu metinde 'göçmen', hukuki statüsüne bakılmaksızın, bir (ulus-) devletin vatandaşı olmayan ancak ilgili devletin sınırları içinde bulunan herkesi kapsayacak biçimde, bir şemsiye terim olarak kullanılmaktadır. Yine de belirtmek gerekir ki, bu makalenin konusunu oluşturan göçmenlerle dayanışma hareketleri içinde yer alan kolektivitelerin birlikte çalıştığı göçmenler, büyük oranda hukuki, ekonomik ve sosyal olarak kırılgan durumda olanlardan oluştuğu için, metinde geçen göçmen terimi 'expatlar', üst ekonomik sınıftan göçmenler, emekli göçmenler vb'ni kapsamamaktadır.

² <https://missingmigrants.iom.int/>

kelimeleri etrafında örülüyor. Ege Denizi'nin ve özellikle Akdeniz'in yüzlerce kişi için mezar olduğu gerçeği bir kenara bırakılarak, söz konusu denizler yoluyla Avrupa ülkelerine yönelen göç akışı işaret edilerek, bir Avrupa fikri de anahtar kelimeler arasındaki yerini alıyor (Casas-Cortés vd., 2015; De Genova vd., 2016; Sigona 2017). Kitlel ve kitlel olmayan ancak sürekli göç akışını üreten politik ve ekonomik koşulların sebepleri bir yana, 'illegal'³ göçmen özneleri üreten sınır rejimlerinin, vize, iltica ve/veya sığınma başvuru koşulları ve uygulamalarının, Akdeniz'de, Ege'de ya da dünyanın başka yerlerinde ölümlere sebep veriyor oluşu *sınır, göç* ve *krizden* daha az tartışılıyor. Yine, 2016 yılında Türkiye- Avrupa Birliği arasında yapılan *Mülteci Anlaşması*, bahsi geçen rejim ve uygulamaların bir örneğidir.⁴

Avrupa ülkelerine ulaşmak için deniz yolunu tutanların aldığı risk, sadece güvenlik önlemleri olmaksızın kalabalıklar halinde denizi geçme çabasından ibaret değil. Botların bıçaklanarak veya ateş edilerek batırılması, motorlarının kırılması ve usulsüz geri itme ve geri çekmelere maruz kaldıkları raporlanmaktadır.⁵ Ayrıca, açık denizde arama ve kurtarma çalışması yapan insani yardım kuruluşlarına yönelik artan kontrol, baskı, kriminalleştirme ve hatta saldırılar,⁶ Avrupa'nın sınırlarda ördüğü duvarın hukuki, bürokratik, askeri, retorik ve biyopolitik harcını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Elbette ve maalesef, söz konusu saldırılar, devletlerin sert sınır politikaları ve uygulamaları sadece Ege ve Akdeniz'le sınırlı değil; Avrupa'nın kara sınırları da dahil olmak üzere dünyanın hemen her yerinde benzer uygulamalar görülüyor.

Devletlerin sınırları yükseltme ve dışlayacağı/içerleyeceği kişileri seçme üzerine kurulu sistemi, bütün bu ölümlere yol açmaktadır. Bir başka deyişle, uluslar biçiminde örgütlenmiş uluslararası sistemin (Walters, 2002) kendisi, bir sınır geçme ve dolayısıyla göçmen üretme sisteminin kendisidir. Sınırlarla çerçevelenmiş politik coğrafyanın üyelik sistemi olarak vatandaşlık da bunun tamamlayıcı ögesini oluşturmaktadır.

Bu makale, müşterekler siyaseti içinde göçmenlerin yerini tartışmayı amaçlamaktadır. Spesifik olarak, göçmenlerle dayanışma hareketleri ve bu hareketlerin müşterekler siyaseti içinde nasıl konumlanacağına odaklanmaktadır. Bu nedenle, öncelikle yukarıda sadece ölümcül sonuçlarından birkaç örnek ve sayı verilen, esasen göçmen olan ve olmayan, içerikli ve dışarıklı, hak sahibi ve hak sahibi olmayan ayrımlarını üreten politik sisteme bakmak gerekmektedir.

Bu sebeple çalışmanın ilk bölümünde, göçü müşterekler içerisinde nasıl tarif edebileceğimiz ele alınacaktır. Ardından ise göçmen dayanışma hareketleri ve bu alanda çalışan ağlardan ikisi Halkların Köprüsü Derneği ve Kapılar Dayanışma ele alınacak.

³ Burada, düzensiz göçmenler için 'illegal' sıfatının kullanılmasının yegâne sebebi, göçmenlerin bir özne olarak illegalleştirilmesine dikkat çekme amacını taşımaktadır.

⁴ Anlaşmaya ilişkin geniş değerlendirme için Bkz. Heck ve Hess, 2017.

⁵ Bkz <https://alarmphone.org/wp-content/uploads/sites/25/2017/10/The-Alarm-Phone-3-Years-on-English.pdf>,

<http://harekact.bordermonitoring.eu/2018/07/30/shedding-light-on-the-maritime-border-between-turkey-and-greece-changes-in-the-border-regime-in-the-aegean-sea-since-the-eu-turkey-deal/>

⁶ <http://www.tellerreport.com/life/-aquarius--the-headquarters-of-sos-m%C3%A9diterran%C3%A9e-invaded-by-activists-of-g%C3%A9n%C3%A9ration-identitaire-.rJZxufUc7.html>

Göç ve göçmenleri müşterekler içinde tarif etmek

Müşterekler tartışması ve buradan çıkan toplumsal hareketler, müşterekleri sadece hava, su, toprakla sınırlı tutmuyor, ancak *insanlardan kaynaklan her şey* olarak tanımlıyor (Casas-Cortés vd., 2014: 450). Bu geniş tanım içerisine elbette, Hardt ve Negri'den hareketle, "kapitalist olmayan bir geleceğe açılan bir pratikler, mücadeleler, kurumlar ve araştırmalar rejimi" (Dardot ve Laval, 2018: 9) tanımını da eklemek gerekir. Bu geniş tanımlar çerçevesinde dahi, göçmenlerle dayanışmanın müşterekler siyaseti içinde nasıl tanımlanacağı ve pratik edileceği belirsizdir, ancak önemlidir. Bu tartışmayı yapabilmek için, müşterekler yerine göçe, daha doğru ifadeyle, *insan hareketliliğinin göçe dönüşmesi* sürecine bakmak gerekir.

1820-1920 arasında yaklaşık 55 milyon kişinin Avrupa'dan Yeni Dünya destinasyonlarına ulaşmak için Avrupa'dan ayrıldığını (Hatton ve Williamson, 1998: 7) ama kırk bin yıl önce Avrupa'da hiç insan olmadığını hatırlarsak (Sutcliffe, 2001: 67), göçün neden olağan dışı insan hareketliliği, olağan dışı bir durum ve bir *kriz* olarak adlandırıldığı sorusu daha da berraklaşır. Elbette göç çalışmaları içinde, günümüz göçlerinin önceki dönemlerden hacim ve biçim olarak önemli farklılıkları olduğu ileri sürülse de, bu tartışma neden göçün bir olağan dışı, istenmeyen bir olgu ve göçmenin de buna mukabil tahayyül edildiğini açıklamamaktadır. Ancak, fiziki coğrafya üzerinde gerçekleşen insan hareketliliğinin, yapay olarak çizilmiş ve tanınmış sınırlar arasında, sınırları geçmek suretiyle gerçekleştiği kabul edildiği anda, insan hareketliliğinin göç olarak kurgulanmasının altında yatan mekanizma anlaşılabilir olur. Bir başka deyişle, egemen ve onun coğrafyasının sınırları tanındığında, bu sınırlar arasında-üstünde-vasıtasıyla gerçekleşen insan hareketliliği göç olarak kurgulanmış olur.

İnsan hareketliliğinin kontrol ve yönetme mekanizmasının konusu haline gelmesi, bir toprağa ait-bağlı olan insanların başka bir yere gidişi, bir hükümdarın egemenlik alanının dışına çıkmasıyla ilgili olarak gündeme gelmiştir. Lucassen (1998), 14. yüzyıldan itibaren seyahat eden kişilere yönelik baskıcı politikaları açıklayabilmek için göçün emek piyasasıyla ilişkisine bakmak gerektiğini ileri sürmektedir. Hacılar, mevsimlik işçiler, sömürgeciler vb. geçerli bir sebeple seyahat edenler dışındakilerin, aylak, bir efendiye bağlı olmayan kişiler, yersiz yurtsuz olarak adlandırıldığını, tehdit olarak görüldüğünü açıklayarak, bu kişileri sermayeye bağlamak ve göçü engellemek amacıyla yasalar çıkarıldığını anlatmaktadır.⁷ Diğer yandan, köleleştirilmiş olanların ve 'sözleşmeli kölelerin' seyahat hakları *efendinin* kontrolündeysen, modern devletler ortaya çıktıkça, serflik ve köleleştirme sistemi azalmış; devletler, seyahat hakkını verme ya da kısıtlama yetkisini özel kişilerden alıp kendinde toplamıştır. Nihayetinde, yüzyıllar süren seyrin ardından, bugünkü egemenlik sahaları arasında seyahat etmeyi düzenleyen uluslararası devlet sistemi ortaya çıkmıştır (Torpey, 2000: 4-10). Elbette, İngiltere'de çiftçilerin topraklarından çıkarılarak, yoksul, aylak ve dilencilere ve sonrasında ücretli işçilere dönüştürülmesi; toprağın ise filizlenmekte olan uluslararası tarım piyasasını beslemek için işletilmeye başlamasının (Midnight Notes Collective, 2001: 1) ilk çitlemeyi işaret ettiğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla, yoksulluk yasaları, "müşterekleri özelleştirilmiş

⁷ Köleleştirilmiş olanların ve 'sözleşmeli kölelerin' seyahat hakları *efendinin* kontrolünde idi. Modern devletler ortaya çıktıkça, serflik ve köleleştirme sistemi azalmış, devletler, seyahat hakkını verme ya da kısıtlama yetkisini özel kişilerden alıp kendinde toplamıştır (Torpey, 2000: 8).

köylülerin hareketliliklerinin kontrol edilmesi ve aylak olarak sınıflandırılanların çalışmaya zorlanması” (Anderson vd., 2009: 10), insan hareketliliğinin kontrolünün çitlemeye eşlik eden, tamamlayan ve güçlendiren mekanizması olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Klasik Marksist yazın içinde çitleme, kapitalist birikimi önceleyen ortak kullanımın özel mülkiyet lehine kapatılmasını, feodalizmden kapitalizme geçen tarihsel süreci anlatır. Ne var ki çitleme, çoktan olup bittiği (De Angelis ve Harvie: 2017: 109) yaklaşımının yerine, sermayenin sürekli karakteri olduğu biçiminde de kavranmaya başlandı (An Arhitektur, 2010). Midnight Notes Collective, yeni çitlemelerin de eski çitlemeler gibi çalıştığını açıklar: geçim araçlarının komünal kontrolünün engellenmesi, borç yoluyla toprağa el koyma, mobil ve göçmen emeğini emeğin dominant biçimi haline getirme, sosyalizm’in çöküşü son olarak, yeniden üretime saldırı (2001: 4-6).

İlk çitlemenin, insan hareketliliğini kontrol etmedeki hedefi *içeri* geleni değil, *dışarı* çıkanı kontrol etmekken, yeni çitlemelerdeki hedef *giden* değil *gelenlere* odaklanmaktadır. Bununla birlikte, insan hareketliliğini yönü ne olursa olsun kriminalize etme ve nihai olarak ucuz işgücü yaratma işlevi aynıdır (Anderson vd., 2009). Dolayısıyla, Avrupa ya da başka devletlerin *sınırlarına* dayanan insanlar, kaynaklara, hizmetlere ve en önemlisi haklara erişim talepleri nedeniyle *kriz* yaratan özneler olarak sunulmaktadır. Kaynaklar, hizmetler ve haklar, ancak tarif edilen politik coğrafyanın sınırları içinde egemen olan iktidarın tanımladığı ve tanıdığı kişilere sağlanmaktadır.

Sınırlarla birbirinden ayrılan modern devletler, aynı zamanda bir konteynır olarak içerlikli (yurt içi) ve dışarıklı (yabancı) olanın birbirinden ayrılmasına işaret eder. Devlet, toplum ve diğer tüm sosyal ilişkiler, bu şema çerçevesinde şekillenir. Bu sosyo-mekânsal ayrışma, yani (devlet)sınır(ı), sadece toprak alanını belirleyen hat değildir, fakat aynı zamanda politik alanın kalbidir (Anderson ve Hughes, 2015: 1). İçerlikli olanların, vatandaş olmaları sebebiyle doğuştan eşit hak ve yükümlülüklerle sahip oldukları varsayılrken,⁸ dışarıklı olanların, yani vatandaş olmayanların haklara erişimi ve yükümlülükleri, çeşitli uluslararası anlaşmalar ve devletlerin kendi tasarrufları bağlamında belirlenir. Bu noktada, göçmen/vatandaş olmayan ve göçmen olmayanların/vatandaşların aynı hak kategorilerine dahil edilip edilemeyeceği tartışmasını yapmak gerekir.

Göçmen ve göçmen olmayanı aynı hak kategorisinde değerlendirmek

Devlet sınırları, vatandaş ve göçmen olanı belirler. Vatandaşlığın özünde ise, içleme ve dışlama eşzamanlı olarak çalışır. Örneğin, vatandaş olanlara çalışma hakkı, ülkede koşulsuz yaşama hakkı ve en önemlisi sınır dışı edilmeme hakkı tanınmıştır; oysaki göçmenlerin çalışma ve bir yerde yaşama hakkı koşulludur ve sınırlıdır; sınır dışı edilmeme hakkı ise göçmenler için söz konusu değildir. Vatandaşlık, devlet sınırları içinde kalan topluluğa üyelik ve bu üyelikten doğan haklar olarak tanımlansa da vatandaşlığın formel ve özsel (substantive) biçimleri arasında da ayırım yapmak gerekir. SYRIZA, bir

⁸ Vatandaşlığın eşit haklar ve statüler sağladığı tezinin eleştirisi için Bkz Cohen, 2009 ve Kadioğlu, 2012.

devlete hukuki bakımdan üyeliği anlatırken özsel vatandaşlık, hak ve görevlere sahiplik olarak tanımlanır. Bazı haklar formel olarak vatandaş olmayanlara sağlanabilirken, vatandaş olanların da otomatik olarak hak ve ödevler bakımından eşit olduğunu söylemek de mümkün değildir (Lister, 2003: 44, Staeheli, 1999).

Bununla birlikte, vatandaş olmayan kategorisi de yekpare değildir ve içinde farklı statüleri barındırır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan bir dizi gelişme sonucunda, özellikle göç akışlarının etkisiyle, vatandaş ve vatandaş olmayan arasındaki ayrım aşınmıştır (Soysal, 1994). Benzer biçimde Benhabib de (2004) politik topluluğa yeni üyelik biçimlerinin ortaya çıktığını ve ulus-devlet sisteminin düzenlediği biçimin artık yeterli olmadığını hatırlatır. Post-ulusal vatandaşlık, çok kültürlü vatandaşlık, küresel vatandaşlık, ulus-ötesi vatandaşlık gibi tanımlamalar ortaya çıkmakla birlikte Bosniak, vatandaşlığın hâlâ daha ulus-devletle ilişkili olduğunu ve uluslararası hukukun ulus temelli vatandaşlığı tanıdığını hatırlatır (Bosniak, 2006: 24-25). Dışlayıcı ulusal vatandaşlığın, çoklu vatandaşlıklar gibi uygulamalarla aşınmasının yanı sıra, vatandaşlığa dayalı hakların vatandaş olmayanlara çeşitli biçimlerde genişlemiş olması da bir başka tartışma konusudur. Örneğin, vatandaş olan ve olmayan arasında bir nokta (Groenendijk, 2006: 386) olarak tarif edilen yabancı mukimlere (denizen)⁹ tanınan haklar, bu çerçevede değerlendirilebilir. Bir yerde çalışma ve/veya ikamet izni ile uzun yıllardır bulunan, politik ve sosyal haklara erişimi kısıtlı olan veya hiç olmayan yabancı mukimlere, bazı ülkelerde, ulusal vatandaşlığın en önemli ayrıcalığı olarak tanınan yerel veya genel seçimlerde oy kullanma hakkının tanınması, vatandaşlık benzeri hakların tanınması anlamına gelir.

Her ne kadar, sadece ulusal vatandaşlığa bağlı olarak tanınmış haklar vatandaş olmayanları kapsayacak biçimde kısmen de olsa genişlese de hâlâ daha göçmen olan ve olmayan ayrımı hukuken ve pratik olarak yerini korumaktadır. Düzensiz göçmenlerin, örneğin, politik ya da sosyal haklara erişimi söz konusu değildir. Bununla birlikte, düzensiz göçmenler Uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan temel insan haklarına sahiptirler. Öte yandan Gündoğdu, insan hakları çerçevesinin ya da vatandaşlığın esnemesinin fazla abartıldığına dikkat çekerek; mevcut egemenlik, vatandaşlık ve haklar rejiminde göçmenlerin uğradığı şiddet, temel insani gereksinimlerini karşılayamama, hukuki güvencesizlik (tanınmış haklara ulaşmakta zorluk), illegal alıkoyma ve alıkoyma koşullarının kötülüğü, insanlık dışı muamele gibi pek çok olayın raporlandığını belirtmektedir. (Gündoğdu, 2015:10). Ek olarak, hukuki ve politik olarak güvencesiz, kırılabilir durumda olan göçmenlerin, mevcut haklara erişim veya yeni haklar talep etme girişimleri, kendileri için riskli durumlar yaratabilir. Bu tür bir talep, görünür olmayı zorunlu kılar, dolayısıyla sınır dışı edilmeye sebebiyet verebileceği için çoğu durumda dillendirilmez.

Mevcut politik örgütlenme -sınırlarla birbirinden ayrılmış (ulus)-devletlerin oluşturduğu uluslararası sistem- ve formel vatandaşlık -devlete resmi üyelik- perspektifi içinden bakıldığında, göçmen olan ve olmayanları aynı hak düzleminde değerlendirmenin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Teorik olarak temel insan hakları bakımından, göçmen olan ve olmayanların aynı haklara sahip olduğu söylenebilir, ancak uygulamada bu haklara erişimin farklılaştığını görüyoruz. Diğer taraftan, dünyanın her yerinde,

⁹ Bir ülkede yaşayan ancak vatandaş olmayan kişiler için kullanılan terimdir.

göçmenler arasında statülerine bağlı olarak hak sahibi olma ve haklara erişimde farklılıklar görülmektedir. Bu sebeptendir ki politik iktidar ve onun hukuki ve mekânsal örgütlenmesine dayalı hak tartışmaları, statülerden bağımsız haktan bahsetmeyi mümkün kılmaz.

Formel vatandaşlığın sınırlayıcılığının ve dışlayıcılığının yanı sıra özsel vatandaşlık, vatandaş olanların haklara sahip olma ve haklara erişim bakımından eşit olmadığını gösterirken, bir yandan da göçmen olmayan ve göçmen olanların haklar bakımından aynı düzlemde buluşturulmasının imkânlarını sağlayabilir.

Müştereklerde buluşmak ya da müşterekleştirme: Nasıl ve nerede?

Hak sahibi olmanın, uluslararası sistemin de temeli olan egemenlik hukukuyla tanımlanan üyelik temelinde belirlendiği sistem içerisinde, göçmen olan ve göçmen olmayanları, farklı-olmayan ve eşit özneler olarak nasıl kurgularız? Diğer bir deyişle, *haklara sahip olma hakkı* ve haklara erişim bakımından göçmenlik ayracını nasıl ortadan kaldırabiliriz?

Kent vatandaşlığı

Bir ulus-devletin hukuki olarak vatandaşı olmak (formel vatandaşlık), özsel vatandaşlık için ne zorunlu ne de yeterlidir (Holston ve Appadurai, 1996: 190). Varsanyi (2006) kent ve vatandaşlık ilişkisine dair yaklaşımları üç başlık altında toplar: Normatif, yeniden ölçeklendirme ve edim-merkezli (agency-centered) yaklaşımlar. Normatif yaklaşım, vatandaşlığın ulus-devlet ölçeğinden ayrılarak, küresel kentler, dünya vatandaşlığı ve uluslararası insan hakları rejimiyle ilişkilendirildiği yaklaşımdır. Yeniden ölçeklendirme yaklaşımının odağında ise kent vardır. Bu yaklaşım, vatandaşlığı ulus-devlet ölçeğinden ayrıştırarak, yerel ölçekte ikamet temelli vatandaşlık önerir ve kentte yaşayan herkesin, otomatik olarak vatandaşlık haklarına sahip olmasını öngörür. Üçüncü yaklaşım ise, edim-merkezli yaklaşımdır ve kentte yaşayanların, özellikle marjinalleştirilmiş olanların, kent kamusalığının meşru üyeleri olarak kendilerini dayattıkları örneklerden hareket ederek, eylemler yoluyla vatandaşlığın kurgulanışını anlatır. Varsanyi, her üç yaklaşımın da konu 'illegal' göçmenlere geldiğinde yeterli açıklamayı sunamadıklarını ileri sürer: Söz konusu yaklaşımlar bir yerde olma ve ikametle vatandaşlığı ilişkilendirmektedirler (Varsanyi, 2006:).

Hakları ve bir topluluğa üyeliği, ancak devlet egemenliğinin belirleyiciliğiyle tayin edilen vatandaşlık perspektifinin dışına taşıyabildiğimizde, statülerden bağımsız olarak tahayyül etmeye ve pratiğe dökmeye başlayabiliriz. Böyle bir perspektifte mevzu olan, vatandaşlığı oy kullanma, sosyal güvence, ordu görevi gibi zorunlulukların ötesinde yeni mücadele alanları olarak ve toprak sınırlarını aşan biçimde düşünebilmektir (Mhurchú 2014: 124). Kaynaklara ve haklara ulaşmayı, (ulus)-devletin egemen hukuku ve hatta ideolojisinin dışına taşıma çabası, aynı zamanda politik edimler yoluyla, vatandaş olmayan politik öznelerin ortaya çıkışı anlamına gelir. Fransa'da *sans-papiers*¹⁰ hareketi bu türden, ikamet temelli vatandaşlık kavrayışının başlangıcı olarak görülebilir

¹⁰ Fransa'da düzensiz göçmenlerin oluşturduğu ve Kağıtsızlar olarak da bilinen kolektif hareket. Temel talepleri, uzun süredir yaşadıkları Fransa'da kalmak ve statülerinin düzenli hale getirilmesiydi.

(Dikeç ve Gilbert 2002: 62, Gündoğdu 2015).

Hakların yalnızca bir kentte ikamet edenlere tanınması yaklaşımından farklı olarak vatandaşlığa, kent sakinlerinin gündelik ve politik edimleri -okula gitmek, çalışmak kadar protesto ve talepleri de dahil olmak üzere- zemininde bakmak, vatandaşlığın merkezsizleşmesi anlamına da gelir. Casas-Cortés vd. bu noktada, göçmenlerin statülerinden bağımsız olarak, orada yaşayarak ve sosyal etkileşimleri yoluyla vatandaş haline geldiklerine bakmayı önerir (Casas-Cortés, vd., 2014: 464). Bu öneri, devletin 'vereceği' bir hukuki meşruiyetten, legalite bahşetmesinden ziyade, zaten olagelen pratikler ve edimlerin tanınmasına çağrı anlamına gelir. Bu tartışmalardan hareketle, statüden, kimlikten, kökenden bağımsız olarak, bütün mukimlerin hak sahibi olması, hakların orada bulunan herkese genişletilmesi *kent vatandaşlığı* (CITYzenship) kavramını (Vrasti ve Dayal, 2016: 995) mümkün kılar.

Kent vatandaşlığı, kentin müşterekleştirilmesi için de bir yoldur; kentin (ulus)-devlet merkezli, irksal ve etnik çitlenmesinin tersine, mekânın müşterekleştirilmesi anlamına gelir. Ayrıca, statülerinden bağımsız olarak göçmenlerin mücadeleleri, müşterekleştirme pratiklerine ırkçı olmayan bir boyut getirir (Casas-Cortés vd., 2014: 463-464). Kent sokakları, meydanları ve parklarının, kamusal alanlarının herkese açık olduğu varsayılır. Ancak, kentin, ırk, cinsiyet, vatandaşlık, sınıf ve etnisiteye göre işleyen görünmez duvarları ve bariyerleri vardır. Harvey'in uyarısı burada önemlidir; kamusal¹¹ alanların açık olması, erişimin herkese ve her zaman mümkün olduğu anlamına gelmez; sokaklar ilkesel olarak açıktır ancak, düzenlenir, kontrol edilir (Harvey, 2012: 71) ve hatta şirketlere tahsis edilerek özelleştirme pratikleri uygulanabilir. Harvey, kentin müşterekleştirilmesi için, müşterekleştirmeyi gerçekleştirecek politik eylemin zorunluluğu konusunda ısrar eder (Harvey, 2012: 73). Dolayısıyla kentin, kent kaynaklarının ve halihazırda formel vatandaşlıkla birlikte gelen hakların müşterekleştirilmesi, (ulus)-devlet ölçeğinden ve onun egemenliğinden ayrıştırılmış bir *haklarla varolmayı* pratik edebilmek için, eylemle kurulmuş müşterekler deneyimlerine ihtiyaç vardır.

Bütün bunlara rağmen, haklarla var olma ve kentin müşterekleştirilmesi, insan hareketliliğinin günümüzdeki içeriğiyle göç olarak kurgulanmasını, dolayısıyla göçmen öznelerin yaratılmasını engellemez. Daha ziyade, göç etmiş kişilerin hukuki durumlarından bağımsız olarak haklara erişimini 'aşağıdan' kurmanın yolunu açar. Oysa, sınırların mevcudiyetini koruduğu ve sınır politikalarının izleme ve gözleme teknolojileriyle sofistike hale geldiği yeni tür apartheid rejimlerinin yaratıldığı bir dünyada (Balibar, 2002'den aktaran De Genova, 2013: 1192), dışlamanın sınırlar üzerinden yapılması anlamına geliyor. Sınırı geçtikten sonra *Hiç Kimse İlegal Değildir* ilkesini gözetmek ve bu minvalde bir eylem ve politika oluşturmak önemli olduğu kadar, *Sınırlara Hayır* (No Borders) politikasını kurmak da o kadar önemlidir. Dolayısıyla, bir yerde haklarla bulunmak kadar, hareket etme serbestisi de hayattır. Nihayetinde *Sınırlara Hayır* politikası, müşterek haklar ve müşterekler mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır (Anderson vd., 2009).

---

¹¹ Müşterek, kamu ve özel ayrımı için Bkz. Dardot ve Laval, 2018: 19.

Göçmenlerle dayanışma hareketlerini haklarla düşünmek

Göçmenlerle dayanışma hareketlerinin, talep ve eylem biçimleri farklılaşabilmekle birlikte Türkiye’den Yunanistan’a, İsveç’ten Amerika Birleşik Devletleri’ne ve dünyanın daha pek çok yerinde arttığını gözlemleyebiliyoruz. Bu hareketlerin bir kısmı, tıpkı göç olgusunun kendisi gibi, ulus sınırlarını aşan bir biçim alırken bir kısmı yerel ve daha küçük ölçekli olabiliyor. Protesto, basın açıklaması, yürüyüş, yardım kampanyaları, yaratıcı sanat çalışmaları gibi çeşitli biçimlerde yapılan dayanışma eylemleri/pratikleri, göçmenlerin temel haklarını savunmak, ulusal/yerel haklara erişimin sağlanması, hak alanlarının genişletilmesi, ırkçılık ve ayrımcılığa karşı çağrı, ulusal/uluslararası alıkoyma ve sınır dışı etme uygulamaları ya da sadece göçmenlerin yaşadığı olumsuz olaylar karşısında göçmenlerle birlikte ve dayanışma içinde olduğunu ilan etmek amaçlı içeriklerle gerçekleşebilir. Her birinin amacı ve tikel olarak ortaya çıkışı çeşitlilik göstermekle birlikte, küresel olarak dayanışma hareketlerini ortaya çıkaran sebeplerin göçmenlerin hareket ve seyahat hakları ve buldukları yerlerde haklara erişimini sağlamak olduğu söylenebilir. Günümüzde dayanışma hareketlerinin, ırkçılığın, yabancı düşmanlığının ve göçmen karşıtlığının arttığı, sağ politikanın yükseldiği bir dönemde ortaya çıkması (Ataç vd., 2016: 528) ise ayrıca önem arz ediyor.

Bu makale, bizatihi göçmenlerin kendileri tarafından organize edilen, eyllenen, artükile edilen, kısacası asıl aktörleri göçmenler olan hareketlere odaklanmıyor. Vatandaş olanların ve vatandaş olanlarla göçmenlerin birlikte yer aldığı hareketlere odaklanıyor.

Yukarıda tartışıldığı üzere vatandaşlık, devletle formel bir bağı ve buradan tanımlanan haklar ve ödevleri ifade ederken bir yandan da edimlerle kurulur. Klasik vatandaşlık çerçevesinde, politik eylem yapabilecek meşru aktörler vatandaşlardır, vatandaş olmayanlar, politika yapmaya ve politikaya katılmaya muktedir değildirler. Dolayısıyla, göçmenlerle ilgili hak talepleri meşru politik aktörler olarak ve eyleme kapasitesine sahiplikleri nedeniyle vatandaşların varlığını, müdahalesini gerektirebilir. Bu durumda, eylemin vatandaş olanla sınırlandığı durumda, savunu ve dayanışma göçmen adına göçmen olmayanlar tarafından yapılır. Göçmenlerin taleplerinin vatandaş olanlar tarafından telaffuz edilmesi, politik bir sese dönüştürülmesi, göçmen ve göçmen olmayanın eşit politik aktörler ve sesler olarak bir arada olmasını engeller. Bu elbette göçmenlerin eylemlerinin etkisinin olmadığı anlamına gelmez, ancak devlet/iktidarla, göçmen olmayan aktivistler arasında gerekli bir köprü olarak vatandaşların yer almasına dair bir gözlemdir (Johnson 2012: 8).

Göçmen dayanışma hareketlerinde bir başka önemli nokta ise dayanışmanın kendisinin nasıl kurgulandığıyla ilişkilidir. Dayanışma, Türkiye’de örneğini sıkça gördüğümüz üzere misafirlik ve insani yardım kadar politik ve hak temelli de kurgulanabilir. Misafir ve ev sahibi arasındaki ilişki her zaman için asimetriktir ve belirsizlik içerir: Ev sahibi kabul eden tarafken, misafir kabul edilmeyi bekleyen ve talepkâr olandır; ev sahibi misafir olarak kabul edeceği kişiyi seçer ve misafirlik koşullarını ve süresini kendisi belirler. Misafirlerin payına ise ev sahibinin belirlediği koşulları ve sınırları tanımak düşer. Göç özelinde ise, ev sahipliği, zor koşullar altında olan insanlara şefkat göstermenin bir biçimi olarak, çoğu zaman insani yardım ile birleşerek ortaya çıkar. Ev sahipleri, ‘fedakarca’ bir tutum göstererek, *bir süre için ve belirli koşullar altında* misafirleri

kabul eder. Buradaki asimetrik ilişki, kaçınılmaz olarak ev sahibinin misafir üzerinde tahakkümünü içerir: Ev sahibinin her türlü kaynak ve haklara erişim üzerinde tam kontrolü vardır (Herzfeld, 1987; Friese, 2009; Squire ve Darling, 2013). Göçmenleri, hak sahibi olan ve haklarıyla var olan özneler olarak değil, diğerkâmlıkla şefkat bahşedilen kişiler olarak ya da ‘insanlık’ gereği temel ihtiyaçlarının giderilmesi gerekenler pozisyonunda görmek, göçmenleri ‘ahlaki borçluluk’ (Herzfeld, 1987) sınırlarına hapsedmek anlamına gelir. Knott, Yunanistan’ın Midilli ve Sakız adalarında yaptığı etnografik çalışmada, mültecilerle çalışan gönüllülerin, kamplarda çabalarının karşılığı olarak mültecilerin “gönüllülere saygı, şükran göstererek ve itaat ederek iyi birer misafir gibi davranmalarını” beklediklerini gözlemiştir (Knott, 2017: 6). Öte yandan topraklar üzerinde egemen olan devletin göçmenleri hukuki olarak geçicilik ve retorik olarak misafirlikle sınırlamalarının etkileri de azımsanamaz. Türkiye’de de zaman zaman politik figürlerin ve devletin en yüksek mevkideki görevlilerinin, göçmenlerin misafir olduğunu ve istendiği takdirde sınır dışı edilebileceğini ifade etmeleri de, hak temelinde değil misafirlik temelinde yaklaşımın tahakküme nasıl olanak tanıdığını gösterir.

2013 yılında Lampedusa’da veya Yunan adalarındaki kamplarda yaşananlar sonrasında, Türkiye ya da herhangi bir ülkenin bir kentinde göçmenlerin yaşam koşulları karşısında, başka bir ifadeyle acının görülmesi karşısında -kaynağı ne olursa olsun- moral değerler ve şefkat içerikli hümaniteryenizmin ortaya çıktığını gördük. Küresel bir rejim haline gelen hümaniteryenizmin, Ticktin, keyfiliği ve ürettiği hiyerarşileri de sorgulamak gerektiğini hatırlatır: “Legallikten çıkarılmış” göçmenler ancak acı çeken bedenleriyle tanımlanırlar ve politik olanın dışında bırakılırlar (Ticktin, 2006: 44). Ayrıca, insani yardım, geçici, dönemsel veya kapsayıcı olmaktan uzaktır. Hiyerarşinin bir tarafındakilerin (acıyı gören ve müdahale eden, kurtarıcı) acıyı görmesi, tanınması ve kendi belirlediği dönem ve koşullarda müdahale etmeyi seçmesi söz konusudur. Hümaniteryenizm ve insan haklarının her ikisi de evrensellik retoriğine dayansa da farklı eylem biçimleridir, farklı insanlık fikirlerini korur ve kurumsallaştırırlar (Ticktin, 2006: 35). Scieurba (2017), insan hakları hukuku ve pratiğine yöneltilen tüm eleştirilere karşın, insan haklarıyla aynı kavramsal, normatif ve politik güce sahip bir alternatifimizin olmadığını hatırlatır. Scieurba, hümaniteryenizm ve insan haklarının iki farklı alan olduğunu belirterek, özellikle 2013’den bu yana Avrupa Birliği göç politikasının, bu iki farklı alanının, politik söylemde retorik strateji olarak birlikte kullanıldığına dikkat çekiyor ve tam da bunun insan haklarını ihlal eden politikaların meşrulaştırılmasına hizmet ettiğinin altını çiziyor. Öte yandan, ulusal ve uluslararası hümaniteryen örgütlerin söylemsel ve temsili standartlaştırmaları, kendisini mülteci kategorisine sıkıştırılmış olarak bulanları sessizleştirebilir, dilsizleştirebilir (Malkki, 1996). Göçmenlerin otoritenin bakım sağladığı insanlar olarak tasviri ve buradan kaynaklanan pratikler, aynı zamanda, göçmenlerin politik alanın dışına atılması demektir. Şefkat ve hümaniteryenizm bir insanlık fikrinden çıkıyor olsa da, hak sahipliği ve adaleti zorunlu kılmaz; daha ziyade cömertlik ve diğerkâmlıkla ilgilidir. Öte yandan, hümaniteryenizm gizil biçimde içinde insan (human) ve vatandaş ayrımını taşır: Bir kişi aynı anda ikisi birden olamaz ve bir kişi hümaniteryen kapsamda korunuyorsa politik ve sosyal haklarını yitirir (Ticktin, 2016: 44).

Misafirlik/ev sahipliği ve hümaniteryenizmin, pek çok yerde göçmenlere karşı ‘empati’ yaratma, ihtiyaçlarının karşılanması, ‘toleransın’ artırılması gibi işlevleri olduğu ileri

sürülebilir. Ne var ki, bunların aynı zamanda hegomonik, hiyerarşik, sınırlı ve dışlayıcı mekanizmalar ve stratejiler olduğunu hatırladığımızda, göçün kendisinin ve göçmenlerin, ilk andan itibaren politik bir zemine oturtulması gerekliliği kendini gösterir. Göçmenlerin, diğer herkes gibi ve herkes kadar hak sahibi olduğunun kabulü, devletçi ve devlet merkezli olmayan bir politik zeminin de kuruluşu demektir. Isin'in vatandaşlık edimlerinin, göçmenlerin kendilerini hak talep etme hakkı taşıyıcısı olarak kurmaları anlamına geldiği hatırlatmasına (Isin, 2009: 371) ek olarak, statüsüz göçmenlerin, 'vatandaşların ötekisi değil, talep-eden ve hak-alan politik varlıklar' (Nyers, 2010: 141) olmaları demektir.

Göçmenlerle dayanışma hareketi içinde, vatandaşlar ve göçmenlerin bir arada kurduğu ve pratik ettiği eylemler ise kolektif politik eylem için olanaklar sunar. Sadece 'göçmenler için' değil ancak *göçmenlerle birlikte* ve statülerden bağımsız eşit özneler arası gerçekleştirilen dayanışma bunu sağlayabilir. Göçmenlerin talepleri, vatandaş olan ve olmayanlar tarafından birlikte seslendirildiğinde, ulus-devlet temelli geleneksel toplulukların oluşma biçimini değiştirebilir, mekânın küresel ve yerel hegemonik artikülasyonunu değiştirebilir ve kenti, ulusla farklılaşan geçicilikler ve asimetrik oryantasyonlar arasında bir düğüm olarak görünür kılabilir (Burman, 2006: 390).

Kentlerin, hatta kentten farklı ölçeklerde yerelliklerin üretilmesinde göçmenlerin katkısı göz önüne alınarak, kent dokusunun müşterek olarak üretildiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, göçmenlerle dayanışma hareketlerini, ulus-devlet çerçevesi, egemenlik alanı ve referanslarından (hukuk, sınırlar, meşruiyet gibi) kurtararak, (ulus)-devlet dışındaki ölçeklerde, özellikle kentlerde ve kenti müşterekleştirerek kurmak, statülerden bağımsız olarak *haklarla varolmak* zemininde pratiğe dökmek, farklı politika alanları açacaktır.

Göçmenlerle dayanışma hareketleri: Türkiye örnekleri

Bu çalışma, göçmen dayanışma hareketlerinin, bir kent müşteregi olarak nasıl kurgulanabileceğine odaklanıyor. Elbette, ne dayanışmanın ne de kenti müşterekleştirmenin tek ve doğru bir yolu vardır ve bu yazının da iddiası bu türden bir değerlendirme yapmak değildir. Daha ziyade, Türkiye'de göçmen dayanışma hareketleri içinde ortaya çıkan birkaç örnek üzerinden olanaklar ve sınırlılıklar tartışılmaktadır.

Türkiye, bir ulus-devlet olarak kurulduğundan bu yana göç alan bir ülke olmasına karşın, 1980'lerden günümüze, artan, çeşitlenen ve karmaşıklaşan göç akışları olduğunu görüyoruz. 2000'lerden bu yana ise, devletin göçü kontrol ve yönetme yönünde değişen ve belirginleşen politikası, göç alanında yapılan akademik çalışmaların ve araştırma merkezlerinin artışı da bu dönemde olmuştur. Küresel göç akışları içerisinde önemli yere sahip olan bir ülkede elbette bu alanda çalışan, ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin artışının yanı sıra, göçmenlerle dayanışma hareketlerinin de farklı formellikler ve örgütlenme biçimlerinde ortaya çıktığını görüyoruz.

Bu çalışmada ise, göçmenlerle dayanışma hareketleri içerisinde, İzmir'de oluşan *Halkların Köprüsü* ve *Kapılar Dayanışma*'ya odaklanılacaktır. Söz konusu bu örgütlerin

yapısı ve örgütlenme biçimleri birbirinden farklı olsa da göçmenlerle birlikte, göçmenlerin haklarını hukuk ve statülerin ötesine taşıyarak savunmaktadırlar. Ayrıca, burada ele alacağımız örgütler aynı zamanda 'yerel' örgütlerdir. Yerelden kasıt, buldukları kentler dışında hiçbir bağı olmamaları ya da o kentte olan bitenden başka bir yer ya da konuyla ilişkilenecekleri değildir. Daha ziyade, 'profesyonel' kurumlaşmada olduğu gibi merkezden (yukarıdan) oluşturulan şubeler biçiminde çalışmamalarıdır; her bir kentteki oluşum diğeriyle gevşek bir ilişki sürdürebilir. Bu örgütlenmelere, hiyerarşik ve doğrudan resmi üyelik ilkesi yerine, 'dışarıdan katılımlara açık ve kolektif çalışma' ilkesi güden pratikler olarak bakmak daha yerinde olacaktır.

Halkların Köprüsü

Kendisini bir dayanışma grubu olarak tanımlayan Halkların Köprüsü, 2014 yılında "halklar arasında eşitlik, adalet ve özgürlük temelinde kamusal dostluk ve dayanışma kurmak üzere kurulmuş"¹² bir dernektir. Dernek göç alanında çalışma yapmak amacıyla değil, Türkiye'de barışın sosyal tesisinde çalışmak amacıyla kurulmuştur. Ancak, Kobane ve Suruç olaylarından sonra insanların acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere başlayan çaba, Kobane'den İzmir'e gelen çok sayıda mültecinin acil ihtiyaçlarını gidermek için harekete geçmeleriyle devam ederek derneği bugünkü, göç alanında çeşitli çalışmalar yapan bir örgüt haline getirmiştir (Terzi ve Şentürk, 2016). 2016 yılında ise derneğin İstanbul ve Diyarbakır şubeleri açılmıştır. Kuruluşundan bu yana geçen süre içerisinde yüzlerce gönüllüsü olmuştur. Dernek üyeleri ve gönüllüleri, Halkların Köprüsü'nü dayanışma temelli bir örgüt olarak tanımlamaktadır. İzmir ve çevresinde, kamplara ve evlere ziyaret düzenleyerek yaptıkları sağlık taramaları, yaşamsal ihtiyaçların tespiti ve bunların giderilmesi için yapılan çalışmalara ek olarak, gözlemlerini çeşitli çalıştaylar düzenleyerek, toplantılara katılarak ve rapor hazırlayarak geniş kamuyla paylaştılar. Sadece Türkiye sınırlarının içiyle ilgili değil, gerek Türkiye'den Avrupa'ya geçişler gerekse de Trump yönetiminin göçmen karşıtı politikalarıyla ilgili açıklamalar yaptılar.

Hak ihlallerinin tespiti ve ihlallere karşı yapılan çağrılar kadar, Halkların Köprüsü'nün (kısaca Köprü) göçmen haklarını nasıl tanımladığı da önemlidir. Temel olarak, Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi çekinceyi kaldırarak herkese mültecilik statüsü verilmesi gerektiği, isteyenlere de vatandaşlık yolunun açılması gerektiğini beyan ettiler. Ayrıca, Suriye'den gelen göçmenlerin sağlık, eğitim ve çalışma haklarının tanınması yönünde çağrılar yaptılar. Bu çağrılar, genel kamuoyuna seslendirilen ancak hedefi devlet olan çağrılardı. Köprü, 3. Alan Kurdi Mülteci Çalıştayı raporunda, mültecilere *misafirperverlik* yaklaşımını reddettiğini, kentlerde yaşayan bütün insanların İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve hemşehrilik hukuku temelinde hak sahibi olduğunu ifade etti, Raporda ek olarak şunlar yer aldı:

"Kentlerde yaşayanların, hizmetlere erişemedikleri, kent hayatına eşit ölçüde katılmadıkları, kent üzerinde eşit söz hakkına sahip olmadıkları sürece yaşam alanlarını sahiplenebilmeleri mümkün olmaz. Bir kenti kentliye ait kılan, kent sakininin o kent üzerinde tasarrufta bulunabilme kapasitesi ve bu kapasitenin aktüel hale gelebilmesi için sahip olduğu yasal güvencelerdir... Halklar yasal

¹² <http://www.halklarinkoprusu.org/biz-kimiz/>

statüleri üzerinden ayrıştırılmalarına rağmen, aynı mekânı paylaşan halkların sorunları da ortaklaştığından, ortak sorunları çözmek için beraber mücadele etmenin yolları aranmalıdır... Mültecilerle birlikte tüm dezavantajlı grupların gözetildiği, yaşam alanlarını paylaşan herkesin eşit haklarla kamusal hayata katılımının desteklendiği bir yerel yönetim anlayışı talep ediyoruz” (Halkların Köprüsü, 2018).¹³

Köprü'nün kenti bir müşterek olarak gören ve hakların da statülerden bağımsız herkes için olması gerektiğine yönelik tutumu açık olmasına karşın, çağrısı yerel ve ulusal yönetimedir. Köprü'nün birlikte çalıştığı örgütler arasında göçmenler ve göçmenlerin oluşturduğu örgütler olmasına karşın, faaliyetlerinin önemli kısmını acil ihtiyaç tespiti oluşturdu. Nihayetinde, İzmir ve çevresinde göçmenlerin acil ihtiyaçları azaldığında, Köprü göç alanında faaliyet yapamaz hale geldi ve şimdi misyonu yeniden tartışılıyor.

Kapılar Dayanışma

İzmir Işıkkent Ayakkabıcılar Sitesi'nde Türkiyeli işçilerin, göçmenlerin işlerini ellerinden aldıklarını, ücretleri düşürdüklerini söyleyerek yaptıkları protestoların sonrasında, Deri, Tekstil ve Kunduracılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, bütün bunların sorumlusunun göçmenler olmadığını, kapitalizmin ve devlet yönetiminin sonuçlarından göçmenler ve göçmen olmayanların birlikte etkilendiğini belirterek, göçmenlerle dayanışmak gerektiği sonucunu beyan ettiler. Bu sürecin sonrasında ise Suriyeli, Afrikalı ve Türkiyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Basmane semtinde, harabe durumundaki eski bir evin kolektif biçimde tamir edildiği bir binada yer alan Kapılar oluştu. Kapılar, kendisini bir kolektivite olarak tanımlıyor.

Dayanışma evinde tam da mahallede yer aldığı için göçmenlerle yan yana, birlikte ve göçmenler için çeşitli aktiviteler yapılıyor. Acil ihtiyaçların karşılanması için, kurumlardan veya kişilerden toplanan yiyecek ve kıyafetlerin dağıtımı, pazardan toplanan yiyeceklerle birlikte vegan yemek yapmak, çocuklara ve yetişkinlere yönelik derslerin yanı sıra (dil dersleri, çocuk oyun atölyeleri ve sanat/beden atölyeleri gibi) farklı konularda sunumlar ve toplantılar da düzenleniyor. Düzenlenen kursların bir kısmı göçmenler tarafından gerçekleştiriliyor. Öte yandan, gönüllülük esasında çalışan pek çok oluşumda olduğu gibi, Kapılar'da da yapılanlar kısmi ve süreklilik sağlayamayacak etkinlikler olarak kalıyor.

Kapılar'da gerçekleşen etkinliklerin bir kısmı, İzmir'deki Halkların Köprüsü, İzmir Kent Konseyi, Kadın Kapısı gibi oluşumlarla birlikte gerçekleşmekle birlikte, Kapılar kapıyı çalmadan girecek herkese de açık.

Göçmenlerin Kapılar Dayanışma'nın bir parçası olması, göçmenlerle birlikte bir dayanışma kurulması hedeflenmekle birlikte, büyük oranda göçmenlerle göçmenler için etkinlikler yapılan bir mekândır. Bunun, önemli nedenlerinden bir tanesi, gerek resmi kurumlar gerekse de sivil inisiyatifler, örgütler aracılığıyla göçmenler arasında yaratılan 'yardım kültürüdür'. Genç'in Göçmen Dayanışma Ağı'nın bir parçası olan

¹³ Bu alıntı, henüz yayınlanmamış olan 3. Alan Kurdi Mülteci Çalıştayı Sonuç Bildirgesinden yapılmıştır. Bildirge, www.halklarinkoprusu.org adresinde yayınlanacaktır.

Mutfak için ifade ettiği gibi, göçmenler zor yaşam koşullarının getirdiği ihtiyaçları için yardım sağlayan ağların sunduğu çözümün yanında, dayanışmayı fazla soyut bulabiliyor (Genç, 2017: 127). Kapılar'ın, söz konusu yardım ve dayanışma gerilimi içerisinde şimdiye dek dengeli bir yaklaşım gözettiği söylenebilir. Mahallede yaşayan göçmenlerin yaşamsal ihtiyaçlarına gözlerini kapamadan ancak onların doğrudan içinde yer alabilecekleri bir ortam oluşturmaya çalıştılar.

Kentin, hem göçmen nüfusun varlığı bakımından hem de göç tarihi bakımından simgesel öneme sahip bir mahallesinde, kendiliğinden oluşmuş olan mekân, göçmenlerin kentte birlikte ve eşit biçimde var olması için önemli bir hareket olmakla birlikte kısıtlılıkları da içinde barındırıyor.

Birisi dernek statüsünde diğeri ise bir kolektivite olan, dayanışma temelli bu iki oluşum, göçmenleri statülerden bağımsız olarak hak sahibi özneler olarak tanımlamaktadır. Ancak, göçmenlerin haklara erişimi konusunda, acil yardım ve resmi otoritelere seslenme arasında sıkışmış durumdadır. Dayanışma duygusu ve haklarda eşitlik talebi üzerine kurulu bu iki hareket, bugüne kadar, göçmenler için ve kısmen göçmenlerle birlikte eylemde bulundular. Elbette ki politik eylem ve edimde bulunmak, göçmenler için bedelin yüksek olabilmesi ve günlük yaşamın bastıracağı acil ihtiyaçlar sebebiyle, göçmenler için daha meşakkatli olmaktadır. Bu sebeple, vatandaşların göçmenlerle birlikte ve göçmenler için, çağrıda ve talepte bulunması önemlidir, elzemdir. Göçmenler adına olmasa bile, göçmenler için, göçmenler yararına ses veren, mesaj ileten bir pozisyon, maalesef ki göçmenlerin eşit derece güçlü ses çıkarabilmesi, konuşabilmesi için yeterli olmamaktadır. Göçmenlerin güçlü ses çıkarabilmesi yalnızca büyük protestolar, görünür olmuş hak arayışları ve mücadeleleri içinde değil, daha ziyade sıradan hayat içerisinde bir kırılma ve yenilik yaratabilecek *an*larla mümkün olabilir (Johnson, 2012). Kenti, bir müşterek alan olarak görerek, müşterekleştirmenin nasıl birlikte ve dayanışmayla yapılabileceği sorusunun yanıtı tam da bu sıradan hayatın ve günlük edimlerin, göçmen olan ve olmayanların birlikte ve yan yana örülmesiyle mümkündür. Burada söz konusu olanın, pastoral tınılı bir günlük hayatın paylaşılması önerisi değil, ancak küçük ve sınırlı mücadelelerin, saha açmanın, süregiden politik mücadelenin bir parçası olduğu görülmelidir (Johnson, 2012). İzmir'de Işıkkent Ayakkabıcılar Sitesi'nde, göçmen olmayan işçilerin göçmen işçilerle birlikte ses vermesi, sadece göçmenlerle dayanışma bağlamında değil ancak sınıf ve sömürüye dikkat çekip, politik sesi buradan yükselten bir hareket ve patlama anı olması bakımından da önemlidir.

Sonuç yerine

Halkların Köprüsü ve Kapılar Dayanışma, şimdiye kadar göçmen dayanışması konusunda yaptıkları çalışmalarla, örnek denilebilecek çaba sarf etti. Bu çalışmadaki analiz ve yorumlar, bir durum değerlendirmesi, olanak ve kısıtlılıkların bir analizi olarak okunabilir. Köprü'nün diğer illerde şubelerinin açılması, Kapılar'ın Türkiye'den ve diğer ülkelerden aktivistlerin ve araştırmacıların uğrak yeri ve katkı verdiği bir yer haline gelmesi de göçmenlerle dayanışmada şimdiye kadar yaptıkları olumlu katkıların bir sonucudur. Öte yandan, bu yazıda her ne kadar İzmir'deki iki oluşuma odaklanılmış olsa da Gaziantep'de Kırkayak ve Mersin'de Maya gibi oluşumlar da dayanışmayı

sürdürmektedir.

Göçmenlerle dayanışma hareketleri için, kentin bir müşterek olarak görülmesi ve müşterekleştirme pratiklerinin birlikte gerçekleştirilmesi, göçmen haklarını 'aşağıdan' tanımlamak ve ulus-devlet ölçeğinden kurtarmak için önemli bir yoldur. Hakka erişim yolu olarak ulus-devlet vatandaşlığının yerine, herkesin haklarıyla birlikte kentte var olduğu ilkesi, dayanışmacı ve eşitleyici bir perspektifi getirir.

Öte yandan, kentte yaşayan herkesin haklarıyla birlikte var olduğu ve hakkı talep etme hakkı gereklidir ancak yeterli değildir. Bosniak'ın, 'etik mekânsallık' (ethical territoriality) yaklaşımına yaptığı eleştiri, göçmenlerle dayanışmayı müşterekler içinde düşünürken de dikkate alınmalıdır. Bosniak (2007) her ne kadar, bütün haklar ve tanınmanın, bir coğrafi mekânda yaşayan *herkese*, *sırf orada olması* sebebiyle genişletilmesini, *orada olan* herkesin temel vatandaşlık haklarına sahip olmasını öngörse de mekân temelli yaklaşımlarda, mekânın sınırının neresi olduğu, turistler, transit geçenler gibi farklı 'bulunma' hallerinin yaratacağı çelişkiler, vatandaşlık hukukunun ulus-devletle nasıl bir hukuki zemine oturtulacağı gibi problemler olduğunu ifade eder (Bosniak, 2007; Varsanyi, 2006). Bütün bunların ötesinde, herkesin kentte eşit ve tam katılımını öngören, ikamet ve orada-bulunma temelli yaklaşımlar, tıpkı formal vatandaşlıktaki gibi, hakların 'yukarıdan' dağıtıldığı bir sistemde hakka erişimin kapsamını genişletmektedirler. Dolayısıyla kent, devletlerin küçük ölçekli bir yapılanması gibi, sınırları ve içinde yaşayanların belli olduğu ancak hakların eşit dağıtıldığı bir yapı olarak değil, sınırları olmayan ve kolektif olarak üretilen bir mekân olarak görülmelidir.

Son olarak, göçmenlerle ilgili her türlü hak talebi ve dayanışması, her türlü sınırı reddetmeli ve kimsenin illegal olmadığını da söylemelidir. Ancak bu yolla, insan hareketliliğinin göç, hareket eden insanların göçmen olarak adlandırılmasının önü alınabilir.

Kaynaklar

An Architektur. (2010). "On the commons: A Public interview with Massimo De Angelis and Stavros Stavrides". *e-Flux Journal*, No: 17. Erişim: <https://www.e-flux.com/journal/17/67351/on-the-commons-a-public-interview-with-massimo-de-angelis-and-stavros-stavrides/>

Anderson, B., ve Hughes, V. (2015). "Introduction". *Citizenship and its others*. Palgrave Macmillan

Anderson, B., Sharma, N., ve Wright, C. (2009). "Why no borders?". *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 26(2), 5-18.

Ataç, I., Rygiel, K., ve Stierl, M. (2016). "Introduction: The contentious politics of refugee and migrant protest and solidarity movements: Remaking citizenship from the margins". *Citizenship Studies*, 20(5), 527-544.

Benhabib, S. (2004). *The rights of others: Aliens, residents, and citizens*. Cambridge University Press.

Bosniak, L. (2006). *The citizen and the alien: Dilemmas of contemporary membership*. Princeton University Press.

Bosniak, L. (2007). "Being Here: Ethical territoriality and the rights of immigrants". *Theoretical Inquiries in Law*, 8 (2), 389-410.

Burman, J. (2006). "Absence, "removal," and everyday life in the diasporic city: antidetention/antideportation activism in Montréal". *Space and Culture*, 9(3), 279-293.

Casas-Cortés, M., Cobarrubias, S., & Pickles, J. (2014). "The commons". *A companion to urban anthropology*, 447-469.

Casas-Cortés, vd. (2015). "New keywords: migration and borders". *Cultural Studies*, 29(1), 55-87.

Cohen, E. F. (2009). *Semi-citizenship in democratic politics*. Cambridge University Press.

Dardot, P., ve Laval, C. (2014). *Müşterek: 21. Yüzyılda Devrim Üzerine*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

De Angelis, M. ve Harvie, D.(2017). "Müşterekler". *Herkesin herkes için*. Metis Yayınları.

De Genova, N., vd. (2016). "Europe/crisis: New keywords of 'the crisis' in and of 'Europe'". *Near Futures Online*, 1, 1-16.

Dikeç, M., ve Gilbert, L. (2002). "Right to the city: homage or a new societal ethics?". *Capitalism Nature Socialism*, 13(2), 58-74.

Friese, H. (2009). "The limits of hospitality". *Paragraph*, 32(1), 51-68.

Genç, F. (2017). "Migration as a Site of Political Struggle. An Evaluation of the Istanbul Migrant Solidarity Network". *movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies*, 3(2).

Groenendijk, K. (2006). *The Legal Integration of Potential Citizens: Denizens in the EU in the final years before the implementation of the 2003 directive on long-term resident third country nationals*. Amsterdam University Press. 385-410

Gündoğdu, A. (2015). *Rightlessness in an age of rights: Hannah Arendt and the contemporary struggles of migrants*. Oxford University Press.

Halkların Köprüsü (tarihsiz). *Biz kimiz?* Erişim: <http://www.halklarinkoprusu.org/biz-kimiz/>

Halkların Köprüsü (2018), 3. Alan Kurdi çalıştay sonuç bildirgesi.

HarekAct (2018). Shedding Light on the maritime border between Turkey and Greece – Changes in the border regime in The Aegean Sea since the Eu-Turkey Deal. Erişim: <http://harekact.bordermonitoring.eu/2018/07/30/shedding-light-on-the-maritime-border-between-turkey-and-greece-changes-in-the-border-regime-in-the-aegean-sea-since-the-eu-turkey-deal/>

Harvey, D. (2012). *Rebel Cities*. Verso

Hatton, T. J., ve Williamson, J. G. (1998). *The age of mass migration: Causes and economic impact*. Oxford University Press.

Heck, G., ve Hess, S. (2017). "Tracing the effects of the EU-Turkey Deal". *Movements*, 3(2), 35-56.

Herzfeld, M. (1987). "'As in your own house': hospitality, ethnography, and the stereotype of Mediterranean society". *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean*, (22).

Holston, J. Ve Appadurai, A. (1996). "Cities and citizenship". *Public Culture*. 8: 187-204.

International News (2018). Aquarius. The headquarters of SOS Méditerranée invaded by activists of Génération Identitaire. Erişim: <http://www.tellerreport.com/life/-aquarius--the-headquarters-of-sos-m%C3%A9diterran%C3%A9e-invaded-by-activists-of-g%C3%A9n%C3%A9ration-identitaire-.rjZxufUc7.html>

Johnson, H. (2012). "Moments of solidarity, migrant activism and (non) citizens at global borders: Political agency at Tanzanian refugee camps, Australian detention centres and European borders". Nyers, P. ve Rygiel, K. *Citizenship, migrant activism and the politics of movement*. Routledge. Erişim: https://www.academia.edu/10374257/Moments_of_Solidarity_Migrant_Activism_and_Non_Citizens_at_Global_Borders_

Political_Agency_at_Tanzanian_refugee_camps_Australian_detention_centres_and_European_borders

Kadioğlu, A., (2012) "Vatandaşlık kavramının farklı anlamları". Kadioğlu, A. *Vatandaşlığın dönüşümü: Üyelikten Haklara*. Metis Yayınları

Knott, A. (2017). "Guests on the Aegean: interactions between migrants and volunteers at Europe's southern border". *Mobilities*, 13(3), 349-366.

Lister, R., (2003). *Citizenship: feminist perspectives*. Macmillan International Higher Education.

Lucassen, L., Willems, W., ve Cottaar, A. M. (1998). *Gypsies and other itinerant groups: A socio-historical approach*. Macmillan Press.

Malkki, L. H. (1996). "Speechless emissaries: Refugees, humanitarianism, and dehistoricization". *Cultural anthropology*, 11(3), 377-404.

Midnight Notes Collective. (2001). "New Enclosures". *The Commoner*. No 2. Erişim: <http://www.commoner.org.uk/02midnight.pdf>

Missing Migrants (Tarihsiz). Erişim: <https://missingmigrants.iom.int/>

Nyers, P. (2010). "No One is illegal between city and nation". *Studies in Social Justice*. 4(2), 127-143.

Sciurba, A., ve Furri, F. (2017). "Human rights beyond humanitarianism: The radical challenge to the right to asylum in the Mediterranean zone". *Antipode*, 50(3), 763-782.

Sigona, N. (2017). "The contested politics of naming in Europe's "refugee crisis"". *Ethnic and Racial Studies*, 41(3), 456-460.

Soysal, Y. N. (1994). *Limits of citizenship: Migrants and postnational membership in Europe*. University of Chicago Press.

Squire, V., ve Darling, J. (2013). "The "minor" politics of rightful presence: Justice and relationality in City of Sanctuary". *International Political Sociology*, 7(1), 59-74.

Staeheli, L.A. (1999). "Globalization and the scales of citizenship". *Geography Research Forum* Vol. 19. 60-77.

Sutcliffe, B. (2001). "Migration and citizenship". Ghatak, S. ve Sassoon, A. *Migration and Mobility*. Palgrave Macmillan, London, 66-82.

Terzi, C. ve Şentürk, B (2016). "Challenging philanthropy and Project approach with solidarity: the case of association of bridging people in Turkey". *Social Movements and Protest: Future Challenges For Research and Practice*. University of Brighton, 10-11 Ekim 2016.

The Alarm Phone (tarihsiz). *In solidarity with migrants at sea!*. Erişim: <https://alarmphone.org/wp-content/uploads/sites/25/2017/10/The-Alarm-Phone-3-Years-on-English.pdf>

Ticktin, M. (2006). "Where ethics and politics meet". *American ethnologist*, 33(1), 33-49.

Torpey, J. C. (2000). *The invention of the passport: surveillance, citizenship and the state*. Cambridge University Press.

Walters, W. (2002). "Deportation, expulsion, and the international police of aliens". *Citizenship Studies*, 6(3), 265-292.

Varsanyi, M. W. (2006). "Interrogating "urban citizenship" vis-à-vis undocumented migration". *Citizenship studies*, 10(2), 229-249.

Vrasti, W., & Dayal, S. (2016). "Citizenship: rightful presence and the urban commons". *Citizenship Studies*, 20(8), 994-1011.

Gıdanın Müşterekler Siyaseti

Umut Kocagöz

1. Gıdanın müşterekliği ve gıda sistemi

Canlıların yaşamsal faaliyetinin temelinde yatan beslenme, günümüz dünyasında 'gıda sorunu' olarak karşımıza çıkıyor. Tarih boyunca yeterlilik, sürdürülebilirlik, kitlesel açlıklar ve kıyımlar üzerinden şekillenen ve tanımlanan gıda sorunu, insanların kurduğu medeniyetlerin sonucusu olan kapitalist dünyada, bu dünya gibi gelişmiş eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin de yeniden üretilmesinde önemli bir pay teşkil ediyor. Gıda, günümüzde çok çeşitli biçimlerde konuşulan bir meseledir: Tarımsal üretimden toprak sorununa, market raflarındaki ürünlerden sofraya, paketlemeden etiketlemeye ve sertifikalandırmaya birçok mesele 'gıda' başlığı altında konuşulmaktadır.

Beslenmeyi en basit anlamıyla karnın doyması ve yaşamsal fonksiyonların yerine getirilmesi olarak düşünmek eksik olacaktır. Canlıların sağlığını koruyan ve onaran, onlara güç ve enerji veren bir faaliyet olarak beslenme, yaşam hakkının vazgeçilmez bir parçasıdır. Dolayısıyla, beslenme esasında sağlıklı beslenmeyi, sağlıklı beslenme de sağlıklı gıdalar ile beslenmeyi beraberinde düşünmeyi zorunlu kılar.

Sağlıklı gıda, herkes için bir *zorunluluk* olarak tanımlandığında, gıdayı müşterek olarak düşünmenin imkânı ortaya çıkar. Ancak bu imkân ilk bakışta çok kolay belirmez. Nihayetinde üretim, işleme, dağıtım ve tüketim gibi devasa ilişkiler çerçevesinde gerçekleşen

gıda hadisesi, içinde mülkiyet ilişkilerini, metalaşmayı, ticareti ve tüketimi barındırır. Diğer yandan gıda kullanım değeri üzerinden belirlenir; besler, doyurur, tüketilir. Bu geniş kapsamda baktığımızda, gıdayı müşterekler çerçevesinde düşünebilmemizin ilk temel koşulu onu yalnızca bir tüketim nesnesi olarak düşünmeyen, *metalaşma* süreci boyunca kat edilen bütün ilişkileri hesaba katan daha bütünlüklü bir kavrayışı zorunlu kılar (Akbulut, 2015). Önerdiğimiz bu bakış açısında ‘gıda’ olarak adlandırılan şey bir *süreçtir*. Toplumsal ilişkiler içinde kurulan ve anlam kazanan bu süreci anlamak için, her tekil gıda ürünü arkasındaki toplumsal-politik ilişkileri takip etmemiz gerekir.

Gıdanın müşterekliğini gıdayı bir süreç olarak tanımamızı sağlayan ilişkiler çerçevesinde ve bu ilişkiler içerisinde yer alan (oluşan) aktörler üzerinden düşünebiliriz. Dolayısıyla gıda, gıdanın üretim, işleme, dağıtım ve tüketim süreçlerini bir bütün olarak, yani bir *gıda sistemi* olarak düşünmemizi gerektirir. Gıda sistemini, yani gıda etrafında ortaya çıkan bütün ilişkileri ve aktörleri sorunsallaştırmak bize gıdanın müşterekliğini düşünme imkânı verecektir. Dahası, gıda sisteminde yaşanan şirketleşme ve metalaşma ilişkilerine karşı gelişen *müşterekleştirme* pratiklerini yine bu bağlamda görme ve anlama imkânımız bulunmaktadır.

Müşterekler, kimseye ait olmayan, dolayısıyla mülkiyet ilişkilerinin dışında düşünmemizi gerektiren ilişkileri varsayar. *Müşterek*, burada herkese ait olan ve kimseye ait olmayandır (Adaman, Akbulut ve Kocagöz 2017). Gıdanın müşterekliğini konuşmak meşakkatli bir meseledir, zira toprak mülkiyetine ve şirket egemenliğine dayalı bir tarımsal yapıdaki müştereklik imkânını görmek, müşterekleştirme imkânını takip etmek, yani gıdayı *herkes-için* tanımlayan (Akçay ve Kocagöz, 2018) süreçleri, pratikleri ve imkânları kavramak, *müşterekleştirme* imkânlarını ve bu imkânların kurucu aktörlerini belirlemek, bir dere, orman, bilgi vb. gibi görece daha kolay görülebilen müştereklik imkânının ötesinde bir mesaiyi gerektirmektedir. Bu da müşterekler meselesine dair *özcü* bir bakış açısından ziyade *ilişkisel* bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır (Bknz: Adaman, Akbulut ve Kocagöz, 2017; Akçay ve Kocagöz, 2018).

Bu ilişkisellik bize, gıda sürecini kapsayan ilişkileri düşünme noktasında müşterekler siyasetini konuşma imkânı verir. Çünkü gıdanın müşterekliği, bir yandan gıdanın kendisini bir müşterek olarak tanımlamamızı, yani ‘herkes için gıda’ önermesini düşünmemizi zorunlu kılarken bir yandan da gıda sürecinin çeşitli aşamalarında ortaya çıkan ilişkilerdeki müştereklik imkânlarını düşünmemiz olanağını verir. Müştereklerin savunulması, ele geçirilmesi ve yeni müşterekler yaratılması gibi farklı müşterekler siyaseti katmanları olduğunu hatırlayacak olursak, bu farklı katmanları ele alabileceğimiz bir bakış açısı, müşterekleştirme pratiklerinin aktörlük üzerinden oluşan ilişkilerini de hesaba katmamızı gerektirmektedir.

Peki, gıdayı bir müşterek olarak tanımlamanın önemi nerededir? Birincisi, mevcut gıda sistemine bir alternatif düşünmek istiyorsak bunu mevcut sistemin bir eleştirisi olarak yapmamız gerekir. Şirket mantığı karşısında, gıdayı bir meta olarak tarif etmeyen müşterekler yaklaşımı bunun için biçilmiş kaftandır. Gıda, tam da ‘herkes için’ olduğu koşulda aktörlerin özgürleşeceği bir süreç olarak düşünülebilir. İkincisi, gıdayı bir müşterek olarak tanımlamak, gıda sistemine yönelik siyaset önerileri için bir zemin sunmaktadır. Mevcut gıda sistemine karşı alternatifler üretmenin zemini, aktörlerin

doğru tanımlanması ve hangi aktörlerin ne tür ittifaklar içinde buluşabileceğini doğru tespit etmekle mümkün olabilir.

Gıda sistemi, gıda üreticisi, işleyicisi, dağıtıcısı ve tüketicisi/kullanıcısı aktörlerin de oluşum sürecini ve ilişkilerini ifade eder. Günümüz dünyasında hâkim olan gıda sistemi, gıda-tarım şirketlerinin yönetim zihniyeti etrafında, kâr amaçlı şirket mantığına bağlı olarak şekillenmiştir. Dünya çapında hâkim olan bu şirketler, gıda üretim, işleme, dağıtım ve tüketim zincirini kâr mantığı etrafında örgütlemekte ve yönetmektedir. Buna bağlı olarak da bu ilişkileri piyasa rasyonalitesine tabi kılmakta, piyasa ilişkileri içinde kâr maksimizasyonuna bağlı olarak şekillendirmektedir. Bu durum, gıdanın üretim ilişkilerinden küresel fiyat dalgalanmalarına, gıda üretim girdilerinden emek maliyetine, tüketim mekânlarının tasarımından tüketilecek ürünlerinin besleyici niteliklerine bir takım çıktılar üretmektedir. Bu sisteme *endüstriyel gıda sistemi* veya *şirketleşmiş gıda sistemi* diyebiliriz.

Gıdanın kâr maksimizasyonu mantığına göre şekillenmesi, gıdanın canlıların beslenmesi sürecinin temeli olması ile çatışır. Tohumdan sofraya kadar olan bütün süreç ve bu süreç içinde yer alan bütün aktörler kâr maksimizasyonunun tam boyunduruğu altına alınmaya zorlanmakta, bu aktörlerin kurduğu ilişkiler de metalaşma süreçleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Böylece tarım şirketleşmekte, tarımsal yapıları oluşturan aktörler tam boyunduruk yasalarına tabi kılınmakta; kırsal müşterekler çitlenmekte, işleme organizasyonları özelleştirilmekte, finansallaşmakta; gıda tedariği piyasalaşmakta, gıda kullanıcıları da sınıfsal katmanlara ayrıştırılmakta ve özneleştirilmektedir.¹

Gıdanın müşterekliği ya da müşterek bir gıda siyaseti için bu süreçlerin bütünselliğini gören, buradaki aktörleri tanımlayan ve hangi aktörlerin ne tür dinamikler üzerinden müşterekler siyasetine angaje olabileceğini tartışan bir hat öngörmemiz gerekir. Her tekil aktör kendi bağlamı içerisinde bir takım ilişkilere bağlı olarak oluşmakta ve gıda sistemine dahil olmaktadır. Aktörlerin gıda sistemi üzerinde söz sahibi olması, gıda sisteminin yönetim süreçlerine doğrudan katılımı ve belirleyiciliği, yani *gıda egemenliği* bu açıdan müşterek gıda siyasetinin temeli olarak görülebilir.

2. Türkiye’de gıda sorununun kökenleri

a. Tarımsal yapının dönüşümü

Coğrafi konumu son derece tartışmalı olsa da Türkiye 90’ların sonunda Avrupa ve Ortadoğu civarındaki son köylü ülkesi olarak değerlendirilmekteydi (Hobsbawn, 2006). Türkiye, kendi iç piyasasına yeterli bir tarım yapılabiliyor, fındık, çay, pamuk, meyve-sebze gibi ürünlerini ihraç edebiliyordu. Pazarda her daim taze ve güvenli meyve-sebze bulunabiliyor, yerli mahsul bakliyat raflarda yerini alıyordu. Tarımsal yapının en geniş kesimi olan küçük toprak sahibi çiftçiler, devlet destekli kooperatifler yoluyla ürünlerini satabiliyor, çiftçiliğe devam edecek motivasyonu sağlıyordu.

Elbette bu tablo Türkiye tarımı açısından her şeyin yolunda olduğu veya Türkiye’de bir gıda sorunu olmadığı anlamına gelmiyordu. 2. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’inde

---

¹ Mevcut gıda sisteminin kapsamlı bir eleştirisi için bkz: Aysu (2015).

Marshall Planı kapsamında hayata geçen 'yeşil devrim' Türkiye tarımındaki yapısal dönüşümü takip etmek için önemli bir momenttir (Aysu, 2014). Bu süreçle birlikte tarımda mekanizasyon, sanayi odaklı üretim süreçlerinin gelişimi, küçük çiftçiliğin gıda piyasasına bağımlı hale getirilmesi ve tarımda tek tip ürün desenini ifade eden *monokültür*² üretim sisteminin hâkim gelmesi hızlanmış ve yerleşik bir olgu haline gelmiştir. Türkiye tarımının modernizasyon süreci bu açıdan kapitalist pazarın oluşumu ve küresel pazara eklenmesi süreci olarak da düşünülebilir.³

Monokültür temelli tarımsal model, piyasa ilişkilerinde tutunamayan küçük çiftçilerin tarımı terk etmesine, orta ve büyük ölçekli tarım şirketlerinin ise piyasada daha fazla pay sahibi olmasına yol açtı. Köylünün çiftçiliği bırakması ile beraber tarımda proleterleşme de hızlanmış, mevsimlik işçilik, sözleşmeli çiftçilik gibi yeni emek biçimleri tarımsal yapıda daha fazla hâkim hale gelmiştir (Ulukan, 2009). Özetle, tarım piyasalaşan ilişkilere bağlı olarak bir takım tarım-gıda şirketinin söz sahibi olduğu, *şirket tarımı* modeli tarafından belirlenir hale geldi. Gıdayı tedarik eden, işleyen ve satabilen bu şirketler, üretici ve kullanıcılar arasındaki ilişkinin kopması, gıda ürünlerinin üretim sürecinin piyasaya tabi olması sonucunu doğurmuştur. Market, manav, tüketim kooperatifleri, bireysel/ailesel gıda tedarik ağları yerini hızla süpermarketlere bırakıyordu. Başka bir ifadeyle *süpermarketleşme* (Keyder ve Yenal, 2013), tarımsal şirketleşmenin bir diğer yüzü olarak kentlerde karşımıza çıkıyor; kentsel gıda tüketim ilişkilerinin belirleyeni haline geliyordu. Özetle, tarımda ve gıda üretim süreçlerinde yaşanan bu dönüşüm, yeni aktör tiplerinin oluşması ve bu aktörler arasında *yeni tipte ilişkilerin* gelişmesine sebep oldu. Bu yeni ilişkiler ve ilişki tipleri günümüz Türkiye'sinde gıda sorunun temelini oluşturmaktadır.

b. Gıda tedariki

Gıda sistemleri açısından gıda tedariki, iki yönlü etki gösteren bir dinamiği ifade eder. Bir yandan süpermarketleşme ekseninde kurulan tedarik ilişkileri, halcılık, toptancılık, tüccarlık, küçük sanayi ve işleme gibi çeşitli tedarik ilişkilerini var eder. Bir diğer yandan, tarımın şirketleşmesi ve tarımsal üretimin de şirket ve piyasa ihtiyaçlarına göre şekillenmesi yönünde etki gösterir. Bu açıdan gıda tedariki meselesinin kendisi gıda sisteminin iki ucunu birbirine bağlayan bir ağ işlevi görerek sistemin kalbinde durmaktadır.

Üreticiler açısından gıda tedarikinin önemi, ürettikleri ürünlerin nasıl kullanılacağı, dolayısıyla ürünlerin kim tarafından tedarik edeceği meselesidir. 2000'lerin başına kadar devlet destekli tarımsal kooperatifler, birlikler veya devlet kurumları çiftçilerin ürünlerini tedarik eden esas kurumların başında geliyordu. Hububat, mısır ve çeltikte Toprak Mahsulleri Ofisi - TMO, Fındıkta FİSKOBİRLİK, çayda ÇAYKUR, zeytinde TARİŞ ve MARMARABİRLİK, tütünde TEKEL, et, balık ve süt ürünlerinde Et ve Balık

² Monokültürel tarım, bir bölgede ön plana çıkan ürünün baz alınarak o bölgenin bütün tarımsal üretimini bu belirgin ürün üzerinden şekillendirmektir. Böylece tarımsal üretim endüstri odaklı bir üretim biçimi haline gelir- ana amacı olan beslenme ihtiyacını gidermekten uzaklaşır.

³ Bu sürecin genel yapısına burada girmemiz imkânsız. Türkiye tarımının dönüşüm hikâyesi şu kaynaklardan takip edilebilir: Aysu (2014), Köymen (1998), Keyder ve Yenal (2013), Pamuk ve Toprak (1988), Oral (2013), Aydın (2017).

Kurumu (E.B.K yeni ismi Et ve Süt Kurumu - ESK) pancarda PANKOBİRLİK gibi. Bu kurumlar, bir yandan üreticiden doğrudan ürün alarak destekleme politikasına kamusal temel oluşturmakta bir yandan da ürünü işleme kapasitesini kullanarak 'kamu güvencesinde' gıda ürünleri üretmekteydi. Dolayısıyla hem üreticiler üretimlerine devam edecekleri kamu desteğine sahip oluyor hem de topluma doğrudan kooperatifler vasıtasıyla ürün tedariki sağlanıyordu. Bu kooperatiflerin devlet gözetiminde olduğu ve demokratik yapılar olmadığı, hükümet politikalarından özerk davranmadıkları söylenmelidir.

2000'lerin başında IMF ve Dünya Bankası gözetiminde hazırlanan Tarımsal Reform Uygulama Projesi -ARIP (Agricultural Reform Implementation Project) Türkiye'nin gıda sisteminde yapısal değişikliklere yol açtı. Bir yandan tarımsal desteklerin mantığı yeniden düzenlenirken bir yandan da serbest ticaret politikaları uyarınca tarımsal üretim ve tedarik kooperatifleri işlevsizleştirildi ve şirketlere dönüştürüldü (Aysu, 2014; 2015). Gıda sistemindeki piyasalaşma, üreticilerin kendilerini bir tür *kırsal girişimcilere* dönüştürme basıncı ile beraber düşünülebilir (Keyder ve Yenal, 2013). Kendi ürününü pazara kendisi sunma gibi bir süreçle baş başa kalan çiftçi, ürün borsasını oluşturan dengeleri takip etmek; tüccarlar, tedarikçiler, gıda trendleri ile oluşan piyasaya kendini uydurmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Üreticiler ya piyasada çalışan birer *girişimci* gibi kendilerini konumlandırarak ve yeni neoliberal var olma biçimlerinin biçtiği gömleği giyecek ya da piyasa rasyonalesinin basıncına dayanamayarak üretimi ve köyü terk edecektir (*ibid*).

Kamunun 'aradan çekilmesi', dağıtım ve pazarlama maliyetini üstlenen ancak üretim ve tüketim aşamasında yer almayan 'aracı' aktörlerin gıda sisteminde ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bu süreçte hem *pazara erişim sorunu* yaşayan çiftçi, hem de son ürün kullanıcısı kaybetmektedir. Çünkü aracılık, içinde gıda işleme endüstrisinin, büyük lojistik sektörünün, hallerin, perakendecilerin, süpermarketlerin ve küçük esnafın yer aldığı devasa bir sektördür ve bu sektör içindeki aktörlerin tarım-gıda şirketleri ile kurdukları ilişkiler, tarım-gıda sisteminde bu aktörlerin güçlü ve baskın unsurlar olmasını mümkün kılmaktadır.

Üretim maliyetleri, lojistik, pazara erişim sorunu, tüketim alışkanlıkları vb. bir sürü dinamiğin belirlediği piyasa süreci, üreticilerin rekabet içindeki aktörlere dönüşümünü zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla üreticiler, verimliliği arttıracak, maliyeti düşürecek, lojistik masraflarını asgariye indirecek, kendi hane tüketim alışkanlıklarını düzenleyebilecek bir var olma biçimi bulmak zorunda kalıyor. Bu *neoliberal rasyonalite* (Dardot ve Laval, 2012) aktörlerin piyasa içinde kendisini bir şirket olarak kurmasını, girişimci olmasını, piyasa ihtiyaçlarına kendi yordamları ile cevap vermesini, dolayısıyla 'hayatta kalmasını' zorunlu kılar. Köylerde üretim yapan çiftçiler de bu durumdan azade değil. Günümüzün yeni çiftçilik modeli *girişimci çiftçiliktir*. Kendini piyasanın dinamiklerine göre dizayn etmeyen çiftçilerin hayatta kalma şansı her geçen gün azalıyor.

c. Aktörleşen tüketici

İşbu piyasa mekanizması gıda sorununun başka bir temeli olan 'gerçek', 'hakiki',

'organik', 'sağlıklı', 'besleyici' gıda ihtiyacını karşımıza çıkarmaktadır. Gıda ürünlerinin gittikçe güvencesizleşmesi, sağlıklı gıdaya erişim sorumluluğunu tüketici üzerine yükleyen bir süreci de başlatmıştır. Sağlıksız beslenmenin yol açtığı sağlık problemlerinin yaygınlaşması, abur-cubur ve besleyici olmayan ürünlerin market raflarını doldurması, gıda ürünlerinde taşıdığı hadisesinin yaygınlaşması, gıdanın ne olduğu sorusunu beraberinde getirdi.

Basitleştirerek söyleyecek olursak, üniversite eğitimi görmüş, belirli bir entelektüel birikime/sermayeye sahip, kent, ekoloji ve gastronomi meselelerinde duyarlılıklar taşıyan kent kesimlerinin sağlıklı gıda arayışı, bu arayışın kamusal bir talep olarak tarif edilmesinde, farkındalık oluşumunda ve gıdaya yönelik bilginin inşa edilmesinde önemli bir pay sahibidir. Bu bilgi, bir yandan 'bilinçli tüketici' olarak ifade edilen bir kesimin ortaya çıkmasını diğer yandan bu kesimin ihtiyaçlarına yönelik bir piyasanın gelişmesini ve ifade edilen ihtiyacın piyasa ilişkileri içinde massedilmesini de tetiklemiştir. Böylece piyasa içinde *organik* etiketli ürünlerin yaygınlaşması, köylülerin ürünlerini satarken *doğal* ve *köy ürünü* gibi ifadeler kullanması gibi olgular ortaya çıktı.⁴ İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve sosyal medyanın yaygınlaşması, kırsal ile kent arasında gıda üzerinden kurulan bağı bir girişimcilik olarak gören yeni tür araçları da ortaya çıkardı: yüzde yüz doğal ürün satan lokal internet siteleri, Türkiye'nin her yerinden en iyi ve gurme ürünleri tedarik edebilen lojistik/doğalci/gurme girişimler; doğal üretim çiftlikleri, tarladan evinize doğrudan/aracısız doğal/butik işletmeler, mahallelerde açılan organik dükkanlar; organik restoranlar, kafeler, dernekler, etkinlikler...

Gelir düzeyi yüksek kesimler, her hâlükârda yüksek bedeller ödeyerek sağlıklı, besleyici, lezzetli ve yerel özellikler taşıyan gıda ürünlerine erişimlerini piyasa kanalları üzerinden sürdürüyor. Kırsal ile bir şekilde bağı devam eden kesimler, kendi akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri üzerinden enformel yollarla gıda tedarikine devam ediyor. Ancak, kırsal bağı çoktan kopmuş, yüksek gelir ve dolayısıyla alım gücüne sahip olmayan, gıda güvencesi sorunu yaşayan büyük çoğunluk, piyasa rasyonalitesi içinde şekillenen süpermarketlere, organik dükkanlara, web sitelerine veya bildikleri üreticilere kendileri erişmek, kendileri seçmek, kendileri *aktörleşmek* durumundadır. Başka bir ifadeyle, büyük tüketici kesimi, piyasa içerisinde satın aldığı her ürün ile birlikte kendi aktörlüğünü inşa eder.

Bu koşullar içerisinde, farkındalığa dayalı bir takım tercihlerin, bilinçli tüketiciliğin, bir takım iyilik peşinde koşan bireysel çabaların son derece *kısmi* olduğunu söylememiz gerekir. Bunun birkaç nedenini sıralamak önemli. İlki, tüketim, nihayetinde gıda sisteminin dört kesimlik döngüsünden bir tanesidir. Yukarıda aktarmaya çalıştığım üzere, gıda sisteminin her bir bölümü (üretim - işleme- dağıtım - tüketim) bir diğerini

---

⁴ Günümüz Türkiye'sinde 'organik' ifadesi kimyasal girdi kullanmayan ve belirli standartları yerine getiren tarımsal modele ve bu modelin ürünlerini tanımlamak için kullanılan sertifikaya verilen isimdir. Bir markete gittiğiniz zaman bir ürünün organik olup olmadığını anlamak için sertifikasına bakarsınız. Sertifika, üretici ile tüketicinin birbiriyle konuşmasının aracısı konumundadır. Ancak sertifikalama sürecinin kamu tarafından değil bir takım şirketler tarafından verildiğini, üreticilerin bu sertifikayı almak için ciddi masraflar yaptığını hatırlamak gerekir (Keyder ve Yenal, 2013). Dolayısıyla günümüz organik tarımının şirketleşmiş bir tarım modeli olduğunu akıldan tutmakta fayda var.

etkileme ve değiştirme kapasitesine sahiptir. Ancak, bu kapasitenin kısıtlı olduğunu ve genel üzerinde ancak kısmi ve yavaş dönüşümlere yol açacağını görmemiz gerekir. İkincisi, tüketim alışkanlıklarının bireysel bir tarzda çözülmesi, tüketicilerin tüketim ürünlerini seçme anındaki gücünü zayıflatan bir durumu ifade eder. Çünkü seçim sadece market rafındaki ürün ile son kullanıcı arasında yaşanan bir anlık mesele olmanın çok ötesindedir. Gıda sistemini kat eden üretim - işleme - dağıtım - tüketim ilişkilerinin her bölümü, bu seçimin niteliğini etkiler. Üçüncüsü, gıda sisteminin bütününe kapsayacak kamu politikaları geliştirilmediği sürece, tüketim pratikleri çerçevesi şirketleşmiş gıda sistemi tarafından belirlenmiş bir takım seçim pratikleri ile sınırlı kalacaktır. Bu seçim pratikleri de adaletsiz koşullarda, farklı sınıfsal dinamikleri ve sınıflar içindeki katmanlaşmaları baz alan ve adaletsizliği derinleştiren tercihler olarak karşımızda durmaktadır.

Özetle, gıda sisteminin farklı aşamalarında yaşanan bu dönüşümler, sistem içindeki aktörlerin piyasa rasyonelitesine tabi birer girişimci olması ve büyük şirketlerin de bu sürecin asli kazananı olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Elbette kâr maksimizasyonu mantığına dayanan şirketleşmiş gıda sistemi, halkın sağlıklı ve besleyici gıdaya erişimini değil, tarım-gıda şirketlerinin kârını önceleyen bir sistemdir. Türkiye’de gıda sorununun temelinde işte bu dinamik yatmaktadır.

3. Müşterek gıda politikaları

Bu bölüme kadar betimlemeye çalıştığım şirketleşmiş gıda sistemi tohumdan sofraya kadar giden süreçte yukarıdaki tipte aktörlerin oluşumuyla gerçekleşmektedir. Bu sistem, gıdada sınıfsal katmanlaşmayı ve adaletsizliği pekiştiren, aktörleri sistemin içine ancak bir piyasa oyuncusu oldukları sürece dahil eden, dolayısıyla kamusal politika üretim süreçlerinden dışlayan ve gıda üzerinde şirket egemenliğini icra eden bir modeldir. Gıdanın metalaşma süreci daha en başta, tohum-toprak üzerinden başlamakta, son kullanıcının market tercihlerinde tamamlanmaktadır. Müşterek gıda politikası için, işte bu aktörlerin oluşum dinamikleri, direniş dinamikleri ve müşterekleşirme dinamiklerini takip etmemiz ve aralarındaki bağı görecek ve kuracak bir bakış açısı geliştirmemiz gerekmektedir.

a. Gıda egemenliği

Müşterek gıda politikaları ancak bir takım somut ilişkilerden yola çıkarak ve bu ilişkiler içinde oluşan aktörlerin faaliyeti üzerinden inşa edilebilir. Bu politikalar için gıda konusunda hakiki aktörlerin belirleyici olması, politika üretmesi, bu politikaları icra edecek mekanizmalar geliştirilmesine odaklanılmalıdır. Üretimden tüketime kadar bütün süreçlerde örgütlenen aktörlerin katılımcı mekanizmalarla kendi gıda politikalarına karar verdikleri bir sistem ancak gıdanın müşterekleşmesini mümkün kılabilir.

1996 yılındaki 2. Genel Konferansı’nda *La Via Campesina*⁵, o zamana kadar özellikle

⁵ Küresel ve kurumsallaşmış bir toplumsal hareket olan *La Via Campesina*, 81 ülkeden, 182 örgütün üye olduğu, 200.000’den fazla çiftçiyi, topraksız kır işçisini, köylüyü, göçeri, yerli halk mensuplarını bir araya getirmektedir. *La Via Campesina*, tarla düzeyinden küresel kurumlara kadar bütün ölçeklerde

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü FAO'nun desteklediği ve devletlerin benimsemesini önerdiği 'gıda güvenliği - güvenceli gıda' yaklaşımına bir alternatif olarak *gıda egemenliği* yaklaşımını geliştirdi. Gıda güvenliği kavramının şirket tarımı ekseninde kurgulandığını, üreticileri ve üretim koşullarını göz önüne almayan kısıtlı bir yaklaşım olarak geliştirildiğini ifade eden *La Via Campesina* gıda egemenliğini, küçük çiftçilerin ve üretici köylülerin tarımsal üretim sürecinin merkezinde olduğu, gıda sisteminin üretici ve tüketicilerin çıkarına yeniden tasarlanacağı, gıda üreten ve gıdayı tüketenlerin gıda sisteminin kalbine yerleşmesi gerektiği bir model olarak kurgulamıştı. Bu bakış açısı, gıda güvenliği konseptinin dışarıda bıraktığı gıdanın üretim koşulları meselesini, gıda üzerine yapılan tartışmaların merkezine taşımayı önermekteydi. Böylece köylü tarımı için merkezi önemde olan toprağa erişim, tohum, biyoçeşitlilik, meralara, ormanlara ve nehirlerle erişim ve kullanım, doğal yöntemlerin kullanımı gibi meseleler tekrardan gıda sorununun asli unsurları olarak tanımlanmaktaydı.

2007 yılında Mali'nin Nyeleni kasabasında *La Via Campesina* öncülüğünde gerçekleşen *Nyeleni Gıda Egemenliği Forumu*, gıda egemenliği tartışmasını gıda sisteminin tüm aktörlerine doğru genişleterek küresel bir hareketin tohumlarını atmıştır.⁶ Gıda egemenliğinin küresel ilkeleri belirlenmiş, şirket tarımına, endüstriyel gıda sistemine açıkça karşı çıkmış ve gıda egemenliği mücadelesi toplumsal bir hareket olarak tanımlanmıştır. Bu forumda gıda egemenliğinin altı prensibi şu şekilde belirlenmiştir (aktaran: Kocagöz, 2018):

- 1. Gıda Hakkı:** Herkesin yeterli, sağlıklı, toplumun kültürüne uygun gıdaya erişim hakkı vardır. Gıda ticari bir mal değildir ve küresel şirketler tarafından yönetilmemelidir.
- 2. Gıda Üreticilerin Hakları:** Geleneksel olarak gıda üreten bütün kesimlerin üretme ve yaşamlarını devam ettirme hakkı vardır. Gıda üreticilerinin üretim hakkı tasfiye edilemez. Kadınların her alanda söz hakkı olmalıdır.
- 3. Yerel gıda sistemleri:** Gıda sistemi yerelleşmelidir. Gıda sistemleri üzerinde üretici ve tüketicilerin karşılıklı inisiyatifine dayanan karar alma yöntemleri geliştirilmelidir. Üreticilere nitelikli, sağlıklı ve besleyici gıda üretme, bu ürünleri tüketicilere sunma hakkı tanınmalıdır.
- 4. Ortak varlıklar:** Köylülerin ortak varlıkları olan meralar, dereler, ormanlar, aynı zamanda üretim yapılan tarımsal araziler üreticiler lehine güvence altına alınmalı, ticarileştirilmesi reddedilmelidir.
- 5. Bilgi ve deneyim aktarımı:** Çiftçilerin yerel ve pratik deneyimine dayanan bilgi güvence altına alınmalı, yeni kuşaklara aktarılmalı ve ticaretin konusu olmaktan çıkartılmalıdır.

şirketleşmiş gıda sistemi, kapitalizm ve patriyarka karşıtı politikaları geliştirmeyi ve temsil ettiği kesimlerin çıkarlarını savunmayı ve geliştirmeyi önüne koymaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Kocagöz (2018); Kocagöz (2017a); *La Via Campesina* (2015); Aysu (2009).

⁶ Forum sonucunda kamuoyuyla paylaşılan bildirge için bkz: <https://www.karasaban.net/nyeleni-bildirgesi-ceviri-erhan-kelesoglu/>

6. Ekoloji: Doğa ile dost, ekolojik tarım modelleri desteklenmelidir. Ekolojik tarım pratikleri iklim değişikliğine karşı gezegeni soğutur, toprağı ve iklimi onarır.

Şirket tarımı ve şirketleşmiş gıda sistemi karşısında üreticiler cephesinden gelen ve diğer kesimlere doğru genişleyen gıda egemenliği paradigması hem oluşumu hem de gelişimi açısından dikkate değer. Bir yandan, oluşumu ve örgütlenmesi açısından 'toprağın insanları' olan gıda üreticilerinin özörgütlenmesi olarak *La Via Campesina*, gıda sisteminin kalbine üreticileri ve üretim sorununu yerleştirmiştir (Martínez-Torres ve Rosset, 2010). Bir diğer yandan, gıda egemenliği stratejik olarak toplumun diğer kesimleriyle işbirliği kurmanın pratik bir zemin önerisidir (Bknz: Kocagöz 2016a, 2016b). Böylece, gıda sistemi içinde yer alan bütün aktörler için müşterek gıda politikaları üretmenin ve örgütlemenin paradigması ve pratik zemini tarif edilmiştir.

*La Via Campesina'*nın savunduğı köylü tarımı [peasant agroecology] ve ekolojik tarım [agroecology] yaklaşımları, üretici köylülerin (ve/veya küçük çiftçilerin) toprağı erişimini garanti altına alan, köylülerin dere, orman, mera, yayla vb. ortak varlıkları kullanım hukukuna [değerine] istinaden kullandıkları, toprağı, doğaya ve emeğe dost bir tarımsal model önerisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde, küçük toprak sahibi çiftçilerin topraklarını savunması ve toprağı erişim hakkı mücadelesi köylülüğün en temel sorunlarının başında gelmektedir. Özellikle *küresel toprak gaspı* (Borras ve Franco, 2013) tarımsal yapılarda temel dönüşümlere yol açmakta, küçük çiftçiler şirketler karşısında ekonomi dışı yollarla (Glassman 2017) topraklarından tasfiye edilmekte ve toprak mücadelesi küçük çiftçi mücadelelerinin başında gelmektedir. Türkiye'de bu durum Hidroelektrik santral (HES), rüzgâr enerji santrali (RES), baraj, maden, jeotermal (JES) vb. enerji ve kalkınma projelerinde sıkça görülmektedir. Toprağı 'kamulaştırılan' ve kullanım hakları şirketlere devredilen köylüler, başta kendi toprakları olmak üzere müşterekleri savunmak için harekete geçmekte, şirketlere karşı mücadele etmektedir. Latin Amerika'daki kır temelli toplumsal hareketlerin en temel talebi sömürgecilik döneminden kalma büyük toprak sahipliği sisteminin (*latifundo*) değişmesi, bütünlüklü bir tarım reformu etrafında toprakların adaletli bir şekilde dağıtılmasıdır. Küresel çapta en büyük ve popüler toplumsal hareketlerden biri olan Topraksız Kır İşçileri Hareketi - MST (*Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra*) en temel amaçlarından biri olarak toprağı erişim meselesini ve tarım reformunu öne çıkarır. MST, topraksız kır işçisi olarak tanımladığı topraksız köylülerin toprağı erişim hakkı mücadelesinden doğmuştur ve en radikal eylemleri de *latifundoları* işgal ederek köylülerin toprağı erişimini sağlamaktır. Kendisini sosyalist olarak tanımlayan MST, toprak reformunun uygulandığı yerlerde toprağı adil bir şekilde topraksız köylülere dağıtır ve onların toprak sahibi olmasını sağlar.

Böylesi bir konjonktür içinde, gıda üretiminin temelinde yer alan küçük ölçekli tarımsal üretim yapan çiftçilerin toprağı erişim mücadelesi aynı zamanda üretim yapma, ekolojik tarım savunma mücadelesi olarak gıda egemenliğinin çok temel bir unsuru olarak düşünölmelidir. Bu amaçla MST'den kısa bir anektod aktarabiliriz. MST, toprak işgal ettiği yerleri önce çadır kampları kurarak bir yaşam alanına çevirir ve tarımsal üretime başlar. Üretilen gıda ürünleri, kooperatifler yoluyla satılır. İşgal süreçleri başarılı olur ve Tarım Reformu Bakanlığı işgalci topraksız köylülere toprak vermeyi kabul ederse, köylüler topraklara yerleşir ve yeni bir yaşam alanı kurmaya girer. Bu

yerleşimler de yine MST'nin kolektif örgütlenme ve üretme prensipleri etrafında düzenlenir. MSTli üreticiler ayrıca her sene kendi bölgelerinde ve 3 senedir de ulusal çapta *Tarım Reformu Panayırıları* düzenlemektedir. İşte bu panayırılarda, tarım reformunun neden gerekli olduğu, küçük üreticilerin köylü tarımının önemi anlatılır, ayrıca tüketiciler çiftçilerle buluşarak tanışma ve doğrudan ürün alma şansı bulur. Bu alışveriş anı, gıda egemenliğinin gerçekleştiği momentlerden bir tanesidir. Zira ne üreteceğine kendisi karar vermiş çiftçiler, kendi örgütleri üzerinden tüketicilerle buluşarak sağlıklı ve besleyici gıdaları onlara ulaştırır.

2016 yılında Brezilya'da yaşanan *parlamentar darbe* (Aysu, 2016) sonrasında MST liderlerinden João Pedro Stédile katıldığı çeşitli toplantılarda Temer hükümeti ile tarım şirketlerinin arasındaki bağı açıklıyor, hükümetin attığı adımların bu şirketlerin çıkarına olduğunu serimliyor, her ekolojik tarım ürününün darbe karşıtı bir muhtevaya sahip olduğunu ifade ediyordu. Stédile'nin ifade ettiği gibi darbe tarım şirketlerinin çıkarları üzerine kurulmuştu ve bütün toplumu ilgilendiren gıda meselesinde önemli bir politik hat kurmanın zorunluluğunu açığa çıkartıyordu. Dolayısıyla gıda egemenliğinin gerçekleştiği her moment aynı zamanda darbeye karşı demokrasiyi, şirketleşmiş gıda sistemine karşı gıdanın müşterekleştirilmesini ifade ediyordu. Tabi bu anektodun Brezilya'nın özgün durumuna bağlı olarak koşullandığını unutmamak gerekir (Kocagöz, 2016c).

Kısaca özetleyecek olursak, gıda egemenliğinin gıdayı politik bir mesele olarak kavradığını, aktörleri tanımladığını ve bu aktörleri de gıda sisteminin kalbine yerleştirdiğini görüyoruz. Küçük çiftçiden kolektif çiftlik pratiklerine, bu aktörlerin süreç içinde müşterek örgütlenmeler içerisinde yer almasını, birbirleriyle bağlar kurmasını, mülkiyet ilişkilerinden ziyade kooperatif ilişkileri önceleyen yaklaşımlar geliştirmesini, gıdanın müşterekleşmesi yolunda yerel, ulusal, bölgesel ve küresel politikalar üretmesini ve bu politikaların da kamu tarafından icra edilmesini savunduğunu söyleyebiliriz. Gıda egemenliği bu bağlamda gıdanın müşterekleşmesinin ve müşterek gıda politikaları üretilmesinin temelinde yer almakta, sınıfsal bir mesele olarak gıda hakkının ve gıda adaletinin genel çerçevesini belirlemektedir (Allen ve Smolski, 2016).

b. Türkiye'de gıda inisiyatifleri

Gıda egemenliğinin hayata geçmesi için gıda sisteminin aktörlerinin örgütlenmesi ve bağlar kurması gerekir. Bir yandan bu örgütlenmeler her aktör grubun haklarını tanımlamak ve bu hakları savunacak politika önerileri geliştirecek, aktörler arası bağlar kurarak müşterek gıda politikaları inşa edecek, bir yandan da gıdayı reel olarak müşterekleştirecek ve gıda egemenliğini bugün ve şimdi hayata geçirecek yollar aramaktadır.

Türkiye'de 2000'li yılların başı itibariyle çiftçiler sendikal örgütlenmeler kurmaya ve yukarıda betimlemeye çalıştığımız sürece karşı tarımsal üretim haklarını savunmaya karar verdi. Üretici köylüleri tek bir sendikal yapı etrafında bir araya getirmeyi amaçlayan *Tüm Üretici Köylüler Sendikası* (Tüm-Köy-SEN) ve ürün bazlı sendikalaşmayı önüne koyarak 2008 yılında konfederasyonlaşan *Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu* (Çiftçi-

SEN), tarımda piyasalaşma ve neoliberal politikalara karşı çiftçi merkezli bir siyaset üretmeye çalışır. Çiftçi-SEN'in *La Via Campesina* üyesi olması ve 2009 yılında Avrupa Via Campesina Koordinasyonu'nun kuruluş sürecinde yer alması, gıda egemenliği mücadelesinin Türkiye'de tanınması ve inşa edilmesi açısından çok önemli bir mihenk taşıdır.⁷

Yine 2000'li yılların başında GDO'lara yol açan düzenlemelerin yapılma girişimi farklı toplum kesimlerini yan yana getirerek GDO Karşısı Platform'un kuruluşunu mümkün kılmıştır. Çiftçilerden mühendislere, tüketici örgütlerinden siyasi partilere kadar geniş bir kesimi içine alan bu platform, çiftçiler ile kentlilerin ittifakı olması açısından çok önemli bir örnektir. Böylece tarım ve gıda, beraber, kentli ve köylü kesimlerin ortak mücadelesi haline gelmiş, bir müşterek olarak savunulmuştur.

Gıda güvenliği arayışındaki tüketiciler elbette yalnızca bireysel seçimleri üzerinden gıda sistemine dahil olmamaktadır. Tüketicilerin/yarı-üreticilerin/türeticilerin kurduğu bir takım dernekler, kooperatifler, gıda toplulukları, ağlar, inisiyatifler, mevcut gıda sistemini kabul etmeyen ve değiştirmek/dönüştürmek isteyenleri bir araya getiren çeşitli örgütlenme biçimleri olarak Türkiye'de azımsanamayacak bir süredir faaliyet gösteriyor.⁸ Bunların yanında, ekolojik pazarlar, yeryüzü pazarları, ortak mutfaklar, tüketim dernekleri, kent bostanları, kent bahçeleri gibi çeşitli üretici-tüketici inisiyatiflerinin var olduğunu da eklememiz gerekir.⁹

Gıda toplulukları ve tüketim kooperatifleri esasında fiilen gıda egemenliğinin hayata geçirilmesidir. Bu inisiyatifler, sağlıklı ve besleyici gıda ürünlerini aracısız bir şekilde, doğrudan üreticilerden tedarik ederek son kullanıcılara ulaştırır. Bu inisiyatifler genellikle herkesin katılımına açık, demokratik, hiyerarşik olmayan yapılar olarak örgütlenir. Kâr amacı gütmeyenler, dolayısıyla gıda üzerinden herhangi bir rant elde edilmesi söz konusu değildir. Gıda inisiyatifleri temel olarak ekolojik tarım yapan küçük çiftçilerle çalışmaktadır. Dolayısıyla küçük çiftçilerin üretim hakkını desteklemekte, hayatta kalma mücadelesine de bu destek ile katkı sunmaktadır. Bu tür çiftçilerin bulunması, temas kurulması ve desteklenmesi, kent ile kır arasındaki mesafeyi kısaltmakta, katılımcı ve *temasa dayalı* yeni bir ilişki biçimini mümkün kılmaktadır (Aysu 2015). Böylece bu inisiyatiflerin sağlıklı ve besleyici gıdaya herkesin erişimini savunmaları açısından gıdayı bir müşterek olarak inşa ettiklerini söyleyebiliriz.¹⁰ Bunun inisiyatifler dışında, özellikle İstanbul'da tehdit altında olan kent

⁷ Çiftçi-SEN'in kuruluş süreci ve çalışmalarına dair daha ayrıntılı bilgi için bkz: Aysu (2017).

⁸ Bunlardan en köklüsü olan *Buğday Derneği*'nin tarihi 1990'lara kadar gidiyor. 2002 yılında dernekleşerek çalışmalarına devam eden Buğday Hareketi, Türkiye'de ekolojik farkındalığın ve farklı ekolojik çözümlerin temellerini atma noktasında önemli katkılar sunmuştur. Yine ekolojik pratikler ve gıda toplulukları konusunda öncü çalışmalar yapan *Yeryüzü Derneği* 2009 yılında kuruldu. Tüketim kooperatifleri alanında gıda egemenliği perspektifiyle yola çıkan *Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi - BÜKÖOP*'un kuruluşu da 2009 yılına dayanıyor.

⁹ Çalışmanın bundan sonraki kısmında İstanbul temelli örgütlenmeleri temel alacağımı ifade etmeliyim. Ankara, İzmir, Eskişehir, Diyarbakır, Mersin, Antalya vd. başka illerde de bu tür inisiyatiflerin olduğunu ve yaygınlaştığını söyleyebilirim. Ayrıca, bahsettiğim inisiyatifler dışında farklı gıda egemenliği pratiklerinin -örneğin tohum takas ağları- olduğunu da hatırlatmak isterim. Bunların hepsini aktarmak ve detaylı bir tartışma yapmak bu yazının kapsamı dışında bulunuyor.

¹⁰ Türkiye'deki çeşitli gıda toplulukları için bkz: <http://gidatopluluklari.org> Yukarıda adını andığımız BÜKÖOP haricinde bugün aktif olarak çalışmalarını sürdüren Kadıköy Kooperatifi,

bostanlarının çeşitli inisiyatifler tarafından desteklenmesi,¹¹ kentte yeni tarımsal bahçelerin kurulması ve geliştirilmesi,¹² Şile ve Silivri gibi İstanbul'un son tarımsal üretim yapan ilçelerinde belediyelerin de katkısıyla üreticilerin desteklenmesi¹³ gibi örneklerinden bahsetmemiz mümkün.

Mevcut gıda sisteminin temel sorunlarından biri lojistik meselesidir. Kent ve kır mekânlarının tarımsal üretim / tüketim mekânları olarak ayrıştırılması, örneğin İstanbul gibi bir şehri tarımdan uzaklaştırmış ve tarım dışı kullanım alanlarının yaygınlaşmasını mümkün kılmıştır. Halbuki kent içi gıda ürünlerinin üretiminin yaygınlaşması, gıda sisteminin yerelleşmesine, dolayısıyla lojistik masrafların ve ekolojik tahribatın azalmasına sebep olabilir. Kent bahçelerinin ve kentsel tarım alanlarının desteklenmesi, üretici ve tüketicilerin birbirine yaklaşması ve temasları arttırmasına, aradaki mesafenin kılınmasına yol açacaktır. Bu da gıda inisiyatiflerin büyümesi, yaygınlaşması, çeşitlenmesi ve gelişmesiyle mümkün olabilir.¹⁴

Son olarak, kırdaki yeni çiftçiliğe başlayan, kolektif tarım pratiklerini savunan ve destekleyen oluşumlardan da bahsetmek elzem.¹⁵ Bu kolektif pratikler hem tarımsal deneyimin endüstriyel olmayan yollarını geliştirmek ve yaygınlaştırmak açısından, hem de tarımı kolektif bir pratik olarak inşa etmek açısından önem taşımaktadır.

c. Gıdayı müşterekleştirmenin siyaseti

Gıdanın müşterekleştirilmesi meselesi görüldüğü üzere *aktörlerin oluşumunu* ve birbirleri arasındaki *bağın kurulmasını* sağlamayı, aktörlerin katılımcı ve demokratik

---

Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi, Yeni Hasat Tüketim Kooperatifi, Beşiktaş Kooperatifi Girişimi, Koşuyolu Kooperatifi Girişimi, Şişli Kooperatifi Girişimi sayılabilir.

¹¹ Direnen Üretici Tüketici Kolektifi - DÜRTÜK bunun en güncel örneklerinden bir tanesidir. DÜRTÜK, hâlihazırda yıkım tehdidi altında bulunan kent bostanlarından doğrudan alışveriş yapan bir gıda inisiyatifidir. İnisiyatife katılanlar, gönüllülerin organize ettiği alışveriş günlerinde bostanlardan gelen ürünleri almak için buluşur, sohbet eder; bir yandan yıkıma direnen kent bostanlarının üretimi savunulur bir yandan ise tüketicilerin gıda etrafında buluşarak örgütlenmesinin yolları açılır.

¹² Yeryüzü Derneği'nin yürüttüğü Kent Bahçeleri projesi buna bir örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, Gezi sonrası Kadıköy Caferağa mahallesinde yapılan Moda Gezi Bostanı da şu an faaliyette olmasa dahi önemli bir örnektir.

¹³ Silivri ve Şile'de düzenlenen Tohum Takas Şenlikleri buna örnek gösterilebilir. Bu türden tohum takası pratikleri, 2004 yılında çıkarılan ve çiftçilerin tohum satışını yasaklayan Tohumculuk Yasası'na karşı çiftçilerin yerel tohumları korumak ve paylaşmak için geliştirdikleri bir direniş stratejisidir. Kimi şenliklerde sadece takas yapılmakta, kimilerinde ise ilişkiler kurulmakta, takas yapılan grupların birbirini izlemesi ve desteklemesi için ağlar örgütlenmektedir.

¹⁴ Bir aykırı örnek olarak burada İstanbul Zapatista Kahve Kolektifi'ni anmak gerekir. Meksika'da kahve üreten yerel Zapatista köylülerinin kooperatifleri ile doğrudan ilişki içerisinde olan bu kolektif, Türkiye'ye kahve getirmekte ve alternatif bir ağ inşa ederek bu kahvenin dağıtımını üstlenmektedir. Türkiye'de gıda inisiyatiflerinin arasında pek de yaygın olmayan fair trade vb. uluslararası ticaret pratikleri açısından Kahve Kolektifi'nin deneyimi son derece ilham verici. Kâr amacı gütmeyen bu kolektif, yalnızca verilen emeğin karşılanabilmesi için belirli bir fiyatlandırma yapmakta ve ürünlerin sabit fiyatta satılması koşulu ile dağıtım yapmaktadır.

¹⁵ Fethiye'de bulunan Refikler Çiftliği, Zeytinli'de bulunan Zeytinli Ekolojik Ortak Yaşam Topluluğu, Pamukova'da bulunan Yeryüzü Ekoköyü, Menemen'de bulunan İmece Evi vb. çiftlikler başka türlü bir yaşam ve tarımsal pratik geliştirme konusunda önemli örnekler olarak düşünülebilir.

mekanizmalar inşa ederek gıda egemenliğini inşa etmesini gerektiriyor. Bunun için yerel, ulusal, bölgesel ve küresel çapta gıda inisiyatiflerinin inşa edilmesi, mevcut gıda inisiyatiflerinin güçlendirilmesi ve desteklenmesi, farklı gıda inisiyatifleri arasında bağlantılar kurulması ve ortak çalışma zeminleri inşa edilmesi elzem.

Gıdanın müşterekleştirilmesi öncelikle mevcut gıda sisteminin her aşamasında direniş imkânları açmayı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, mevcut endüstriyel-monokültür tarımsal modeli reddetmek, bunun yerine ekolojik tarımsal modeli ve köylü tarımını savunmak elzem. Örneğin Hopa'da, Devrek'te, Tire'de, Ovacık'ta, Hozat'ta küçük veya orta çiftçilerin yan yana gelerek oluşturdukları üretici kooperatifleri, bir yandan çiftçilerin yukarıda tanımladığımız haklarını savunmayı bir yandan da sağlıklı gıda ürünleri üretmeyi hedefliyor. Dolayısıyla tekil çiftçiler kooperatif çatısı altında müşterek bir zeminde yeni türde ilişkiler örgütlenmektedirler. Bu gibi çiftçi örgütlenmelerinin artması, ekolojik tarım yapan daha çok çiftçinin örgütlenmesi ve bir araya gelmesi, ayrıca çiftçiliğe yeni başlamak isteyenlerin de bir araya gelmesi ve örgütlenme kanalları açması, yeni bir tarımsal modelin kurulmasının bir nüvesi olarak düşünülebilir.

Tarımsal üretim kooperatiflerinin aynı zamanda ürün işleme kapasitelerinin artması da çok önemli. Örneğin ÇAYKUR ve diğer şirketlerin yanında Hopa Çay Kooperatifi'nin ayakta kalabilmesinin temel koşulu yaş çayı (tarımsal ürünü) kuru çaya dönüştürebilmesi (işleyebilmesi) ve bunu kendi alternatif kanalları üzerinden yarattığı pazara sunabilmesidir. Aynı şekilde Tire Süt Kooperatifi'nin entegre tesislerinin güçlenmesi ve süt işleme kapasitesinin gelişmesi, daha fazla tüketiciye ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Tire Süt Kooperatifi'nin İzmir Belediyesi ile yaptığı anlaşmalar üzerinden ürünlerini hanelere ve okullara ulaştırabilmesi, kamunun bu tür kooperatif çalışmalarını desteklemesi açısından önemli bir örnek olarak görülebilir.

Yukarıda andığımız türde tüketici temelli gıda inisiyatifleri, tüketicilerin bir araya gelerek ortak sorunlarına ortak çözüm arama pratikleri geliştirmek açısından çok önemli bir örgütlenme deneyimidir. Böylece, bir yandan ekolojik tarımın desteklenmesi mümkün olurken bir yandan da kentsel örgütlenme pratikleri gelişmekte ve kent temelli bir gıda politikasını inşa edecek aktörlerin temelleri atılmaktadır. 2017 yılında çeşitli gıda inisiyatifleri tarafından düzenlenen 2. *Gıda Toplulukları Çalıştayı*¹⁶ ile 2018 yılında *Kadıköy Kooperatifi* tarafından düzenlenen *Şeker Fabrikalarının Özelleştirilmesi Bağlamında Gıda Egemenliği Atölyesi*, bu tür bir araya gelişlerin ve ortak politika üretme zeminleri yaratmanın örnekleri olarak düşünülebilir. Andığımız etkinliklere hem üreticilerin hem de tüketicilerin katılmış olması, bilgi ve politika üretim konusunda yatay ve dayanışmacı ilişkilerin tabandan geliştirilmesi, gıdanın müşterekleştirme politikalarının nasıl yapılabileceğine dair de önemli biçimsel yanıtlar sunmaktadır.

Kentsel gıda inisiyatifleri bir yandan tarım-gıda politikalarına yönelik bir alternatif inşa etmeye ve mevcut alternatifleri desteklemeye yönelmişken bir yandan da kent mekânının nasıl düzenlenmesi gerektiği, üretim ve tüketim ilişkilerinin başka türlü inşa edilme imkânı, gıda üzerinden katmanlaşan sınıfsal adaletsizliğe kolektif, kalıcı ve bütüncül bir çözüm geliştirme imkânını taşımaktadır. Bu haliyle bu inisiyatiflerin kent temelli emek hareketi ve kır temelli emek hareketi arasında bir bağ kurma ve kentsel

¹⁶ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bknz: Kocagöz (2017b).

toplumsal mücadelelerin bir parçası olma imkânları yarattığı söylenebilir. Herkesin katılımına açık ve demokratik yapılarıyla, kurulan geniş bağlantılar ve ağlarla, bir müşterek olarak gıda meselesini sorunsallaştırarak farklı kesimleri müşterek bir zeminde dayanışma ve beraberlik inşa etme gibi özellikleri sebebiyle gıda inisiyatiflerinin toplumsal mücadelelerin önemli bir parçası olma imkânı taşıdığını ifade edebiliriz.

Sonsöz: Dört taktik

Gıdayı müşterekleştirmenin ve müşterek gıda politikaları oluşturmanın stratejisini dört ana taktik üzerinden tarif edebiliriz. *Birinci taktik*, gıda sisteminin *eleştirel* bilgisinin üretilmesidir. Şirketleşmiş gıda sisteminin eleştirisi, sağlıklı ve besleyici gıdanın ne olduğu ve bu gıdaya nasıl erişileceğine yönelik bilgi üretimini zorunlu kılar. Araştırmacılar, üreticiler ve gıda inisiyatifleri bir arada ve dayanışma içinde bu bilgi üretimine katkıda bulunur ve bu bilginin kamusallaşması için çaba gösterir. *İkinci taktik*, gıda inisiyatiflerinin örgütlenmesidir. Kırdaki mevcut sendikal çalışmalar ve kolektif çiftlik pratikleri bunun temelleridir. Kentte yukarıda andığımız gıda inisiyatifleri müşterek zeminler inşa edebildiği sürece birer alternatif olma potansiyeli kazanır.¹⁷ *Üçüncü taktik*, kent ve kır temelli örgütlenmelerin ortak çalışmalar yapması ve gıda egemenliğini *reel olarak* inşa etmesidir. Örgütlü üreticiler ile tüketicilerin aracısız ve doğrudan bir sistem oluşturması, bu sistemi yaygınlaştırması ve toplumsallaştırması, dayanışma ilişkilerini pekiştirmesi bugün, burada, başka bir gıda sisteminin inşa edilmesi anlamına gelir. Bu sistem toplumsallaştığı ölçüde, şirketleşmiş gıda sisteminin alternatifi olmaya aday olacaktır. *Dördüncü taktik*, müşterek gıda politikalarının kamusal düzeyde üretilmesidir. Bahsi geçen aktörlerin ve inisiyatiflerin bir araya gelerek inşa edecekleri bir 'gıda politikası', geniş toplumsal kesimlerin müşterek gıda programı olma özelliği kazanarak toplumsal mücadelenin bir parçası olma imkânı sağlayacaktır.¹⁸

Gıdayı müşterekleştirmenin siyaseti bir yandan gıdayı müşterek olarak tanımlayacak ve kamusal düzlemde bunun söylemini inşa edecek gıda inisiyatiflerinin kurulması ve örgütlenmesine, bir yandan da gıdayı doğrudan müşterekleştirerek gıda egemenliğini icra edecek ağların örgütlenmesine dayanıyor. Bu ağlar bugün İstanbul'da, Türkiye'nin çeşitli kentlerinde, farklı ülkelerde, bölgelerde ve nihayet küresel çapta bir hayalet gibi yayılıyor. Kimi son derece ön planda, kimisi ise son derece yavaş ve tökezleyerek, sabırsız ve sonsuz bir arama ve inşa etme ediminin içinde oluşuyor. Biz, elbette, gıdayı müşterekleştirecek bu hayaleti bir yerlerden tanıyoruz, öyle değil mi?

¹⁷ Müşterek gıda inisiyatiflerinin karakteristik özellikleri için bkz: Kocagöz (2017).

¹⁸ Bu konuda güncel bir örnek için bkz: Kolektif (2018).

Kaynaklar

Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (Haz.) (2017). *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis.

Akbulut, B. (2015). "Sofradaki Yemeğin Ötesi: Gıda Müşterekleri ve Feminizm". *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*. Sayı 26.

Akçay, E. ve Kocagöz, U. (2018). "Bir Rasyonalite Olarak Müşterekleştirme". Umut Kocagöz (Ed.) *Felsefelogos*, sayı 68.

Allen, J. ve Smolski, A. (2016). "Gıda Adaleti Sınıf Savaşıdır". Çev. Caner Murat Doğançayır. *Karasaban*. Erişim: <https://www.karasaban.net/gida-adaleti-sinif-savasidir-jason-allen-ve-andrew-smolski/>

Aydın, Z. (2017). *Çağdaş Tarım Sorunu*. İstanbul: İmge.

Aysu, A. (2009). "Çiftçilerin Küresel Örgütü: La Via Campesina". *Bianet*. Erişim: <http://bianet.org/bianet/bianet/118931-ciftcilerin-kuresel-orgutu-la-via-campesina>

Aysu, A. (2014). "Osmanlı'dan Cumhuriyete Devlet ve Tarım: yıkılış-kuruluş-çözülüş". Aysu, A. ve Kayaoğlu, M.S. (Der.). *Köylülükten Sonra Tarım*. İstanbul: Epos.

Aysu, A. (2015). *Gıda Krizi: Tarım, Ekoloji ve Egemenlik*. İstanbul: Metis.

Aysu, A. (2016). "Brezilya, darbe, çiftçiler ve MST". *Karasaban*. Erişim: <https://www.karasaban.net/brezilya-darbe-ciftciler-ve-mst/>

Aysu, A. (2017). "ÇİFTÇİ-SEN: Sendikal örgüte doğru". Kayaoğlu, M. S. (Der.) *2000'li Yıllarda Türkiye'de Sendikacılık: Zorluklar, Eğilimler, Olanaklar*. Ankara: Epos.

Borras, J. S. ve Franco, J. (2013). "Global Land Grabbing and Political Reactions 'From Below'". *Third World Quarterly*, 34.

Dardot, P. ve Laval, C. (2012). *Dünyanın Yeni Aklı*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Glassman, J. (2017). "İlk Birikim, Mülksüzleştirerek Birikim ve "Ekonomi-dışı Araçlarla Birikim"". Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel bir Antoloji*. İstanbul: Metis.

Hobsbawm, E. (2006). *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. Çev. Yavuz Aloğan. İstanbul: Everest.

Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*. İstanbul: İletişim.

Kocagöz, U. (2016a). "Gıda Egemenliği: bir örgütlenme kavramı". *Karasaban*. Erişim:

<https://www.karasaban.net/gida-egemenligi-bir-orgutlenme-kavrami/>

Kocagöz, U. (2016b). "Ohal'de gıda egemenliği nasıl örgütlenir". *Karasaban*. Erişim: <https://www.karasaban.net/ohalde-gida-egemenligi-nasil-orgutlenebilir-umut-kocagoz/>

Kocagöz, U. (2016c). "MST darbeye karşı toprak işgaline devam ediyor". *Karasaban*. Erişim: <https://www.karasaban.net/mst-darbeye-karsi-toprak-iskaline-devam-ediyor/>

Kocagöz, U. (2017a) "Gezegeni köylüler kurtarabilir mi?". *Gaia Dergi*. Erişim: <https://gaiadergi.com/gezegeni-koyluler-kurtarabilir-mi/>

Kocagöz, U. (2017b). ""Gıda sistemini biz değiştireceğiz": 2. Gıda Toplulukları Çalıştayı üzerine". *Yeşil Gazete*. Erişim: <https://yesilgazete.org/blog/2017/12/11/gida-sistemini-biz-degistirecegiz-2-gida-topluluklari-calistayi-uzerine-umut-kocagoz/>

Kocagöz, U. (2018) "Gıda sistemi, aktörler ve mücadele olanakları". *Karasaban*. Erişim: <https://www.karasaban.net/gida-sistemi-aktorler-ve-mucadele-olanaklari-umut-kocagoz/>

Kolektif (2018). *Halkın Gıda Politikası: Gıda Sistemimizi Dönüştürmek*. Çev. Ekoloji Kolektifi Derneği. Özlüer, F. ve Kocagöz, U. (Haz). Erişim: <http://ekolojikolektifi.org/portfolio/halkin-gida-poiltikasi/>

Köymen, O. (1998). "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapılar ve Tarım Politikaları". Baydar, O. (Ed.). 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

La Via Campesina. (2015). *La Via Campesina 20. Yaşında*. Çev. Kolektif. Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu.

Martínez-Torres, M. ve Rosset, P. (2010). "La Via Campesina: the birth and evolution of a transnational social movement". *The Journal of Peasant Studies*, vol 37.

Oral, N. (Ed.) (2013). *Türkiye'de Tarımın Ekonomi Politikası*. İstanbul: Notabene.

Pamuk, Ş. ve Toprak, Z. (Ed.) (1988). *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*. Ankara: Yurt.

Ulukan, U. (2009). *Türkiye Tarımında Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği*. İstanbul: SAV.

Suyun Müşterekler Siyaseti

Özdeş Özbay

Müşterekler kavramı Garret Hardin'in 1968 yılında yazdığı "Müştereklerin Trajedisi" makalesinden 1990'lı yıllara kadar daha çok akademik bir tartışma olarak kaldı. Ancak 1980 yılında küresel çapta uygulanmaya başlanan neoliberal politikaların son derece 'trajik' olan sonuçlarının 1990'larda hissedilir olması özellikle su meselesi etrafında toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden oldu.

Neoliberal politikalar "başka bir alternatif yok" mottosu ile kamunun hantal ve kalitesiz hizmet sunduğu anlayışına dayanarak uygulanıyordu. Buna karşı daha yenilikçi ve etkin olduğu düşünülen özel şirketler ve piyasa uygulamaları, hizmet kalitesini arttırmanın tek yolu olarak anlatıldı. Özellikle su meselesinde bu anlayışın en net uygulamalarını yaşadık. Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar su hizmetlerinin ya doğrudan özel işletmelere ya da kamu-özel işbirliğine bırakılması politikalarını tüm dünyaya dayatıyordu. Bu uygulamaların yanı sıra göllerin, nehirlerin, yer altı sularının da kullanım hakları artan bir hızla şirketlere veriliyordu. Ancak kısa sürede bu girişimler başarısız oldu. Ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle neoliberal su politikalarına karşı çıkan hareketlerin doğması da gecikmedi.

Müşterekler siyaseti de su hakkı mücadelelerinin yükseldiği dönemle eş zamanlı olarak neoliberal politikalara karşı

yükselişteydi ve çoğu kez bu iki mücadele iç içe gelişti. Su hakkı, nasıl suyun metalaştırılmasına ve ticarileştirilmesine karşı suyu bir hak olarak görüyorsa, müşterekler siyaseti de hemen her alanda yaşanan metalaştırmaya karşı su, toprak, denizler, ormanlar gibi ekolojik müştereklerin metalaştırılmaması için mücadele veriyordu. Bu hareket başlangıçta özel mülkiyetin alanı olmayan ekolojik varlıkların özel veya kamu eliyle çitlenmesine ve metalaştırılmasına karşı, bu ekolojik varlıkların herkesin müşteregi olduğu üzerinden ortaya çıktı. Ancak zamanla müşterekler siyasetinin alanı genişledi. Neoliberal politikaların hemen her alanda sosyal hizmetlere yönelik saldırılarına karşı eğitim, sağlık, ulaşım gibi kamusal hizmetlerin de toplumun bir müşteregi olduğu kabul görmeye başladı. Bunun yanı sıra kentlerde yaşanan soylulaştırma ve kentsel dönüşüm uygulamalarına karşı kent müşteregi hareketleri de ortaya çıktı. Su meselesi de hem ekolojik bir müşterek hem de kentlerde su hakkı mücadelesi olarak müşterekler siyasetinin önemli bir alanı olageldi.

Bu kitaptaki çeşitli makalelerde vurgulanmış olmasına rağmen burada da bir kez daha müşterekler siyasetinin bir yanda piyasacı özel mülkiyet ilişkilerini redderken bir yandan da bürokratik devlet mülkiyetini reddettiği hatırlatmak gerekiyor. Özellikle günümüzde neoliberal devletin kendisi ve yerel yönetimler bizzat bir şirket mantığıyla yönetildiği için müşterekler siyaseti devleti redderken bugüne kadar elde edilmiş sosyal hakların tırpanlanmasına karşı da mücadele ediyor. Ancak bu noktada kamunun ne şekilde müşterekler siyasetine dahil edileceği bir tartışma olarak var olmaya devam ediyor. Dolayısıyla su müşteregi söz konusu olduğunda su varlıklarının korunması kadar, su hakkı talebinin bir gereği olarak su hizmetlerinin de kamusal kaynaklarla sağlanması müşterekler siyaseti açısından ufuk açıcı deneyimlere sahip.

Su hakkı mücadeleleri Hindistan'dan Brezilya'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılan bir mücadele alanı. Bu mücadelelerin en önemlilerini daha önce bir başka makalede anlatmaya çalışmıştım (Özbay, 2017). Bu makalede ise su hakkı mücadeleleri arasında suyu bir müşterek olarak tanıyan ve suyun müşterekliğini toplumsal hareketlerin gündemine sokan iki önemli mücadeleye, İtalyan Su Hareketleri Forumu ve Cochabamba Su Savaşları'na odaklanacağım. Ardından da toplumsal hareketlerin aşağıdan mücadelesi sonucu suyu müşterek olarak tanıyan belediyeçilik deneyimlerine yer vereceğim.

Suyun bir müşterek olarak kabul görmesi: İtalyan Su Hareketi

Su müşteregi siyasetinin çıkış noktası İtalyan Su Hareketi oldu. Dünyanın çeşitli bölgelerinde su hakkı mücadeleleri yaşanıyor olmakla birlikte suyun bir toplumsal hareket tarafından müşterekler kavramıyla savunulması ilk kez bu hareket ile gerçekleşti.

İtalya'daki su hareketi, 1995'te Riccardo Petrella isimli bir İtalyan ekonomistin yazdığı Su Manifestosu'nun İtalya'da yaygın destek bulmasının ardından, 1998'de İtalyan Su Sözleşmesi İçin Komite'nin (CICMA) kurulması ile ortaya çıktı (Carrozza & Fantini, 2016). 2003 yılında Floransa'da toplanan Dünya Su Forumu'na

karşı organize edilen Alternatif Dünya Su Forumu ile İtalya’da bir su hareketi gelişti.

1990’ların ortasından itibaren su meselesi etrafında başlayan tartışmalar 2000’lere gelindiğinde artık bir toplumsal harekete dönüşmüştü. Bu dönemde gerçekleşen geniş katılımlı toplantıların ardından 2006 yılında İtalyan Su Hareketleri Forumu ortaya çıktı. İçerisinde yerel direnişlerin, STK’ların, sendikaların, akademisyenlerin ve aktivistlerin yer aldığı bu Forum sonraki dönemde su hareketinin taleplerini belirleyen en önemli organizasyon oldu.

İtalyan Su Hareketi’nin üç önemli özelliği vardı. İlki hareketin İtalya tarihindeki en katılımcı ve esnek toplumsal hareketlerden biri olmasıydı. Hareket, su hakkını temel bir insan hakkı olarak ele alıyordu. İkinci olarak, Avrupa’da su mücadeleleri ya yeniden belediyeleştirme ya da su hakkı hareketleri olarak kavramsallaştırma yaparlarken, İtalya’da ilk kez ‘müşterek’ kavramı da mücadelede yer buluyordu. Böylece müşterek tanımı bir toplumsal hareketin programına girmiş oluyordu. Üçüncü olarak da hareketin 2011 yılında suyun özelleştirilmesi sorununu referanduma götürmesi ve kazanması sonucu müşterekler kavramı diğer toplumsal hareketler tarafından da sahiplenilmeye başlandı. Böylece emek, bilgi, internet gibi diğer alanlarda da bir müşterekler siyaseti ortaya çıkmaya başladı (Carrozza & Fantini, 2016).

İtalya’dan dünyaya yayılan su hareketinin önemli dönüm noktalarından birisi de yeniden belediyeleştirme hareketlerini tetikleme olmuştu. Suyu bir müşterek olarak gören hareket, su hizmetlerinin özel şirketlere devredilmesine karşı büyük bir kampanyaya başladı. İtalyan Su Hareketleri Forumu’nun 2009 yılında yaptığı kampanyalar sonucu, Turin ve Venedik gibi şehirlerde belediyeler, su ve hıfzıssıhha hizmetlerini özel şirketlerin elinden geri aldılar. Hatta Napoli’de yeniden belediyeleştirmenin yanı sıra su varlıkları bir müşterek olarak kabul edilerek özel-kamu ikiliğini aşan bir anlayışla ele alınmaya başlandı. (Carrozza & Fantini, 2016). 2014 yılında Public Services International Research Unit (PSIRU), Transnational Institute (TNI) ve Multinational Observatory tarafından hazırlanan “Geri Dönüş Yok: Küresel Bir Eğilim Olarak Suyun Yeniden Belediyelerin Yönetimine Geçmesi” başlıklı rapora göre 2000 ile 2014 yılları arasında, su hizmetlerinde, tüm dünyada 180 yeniden belediyeleştirme vakası yaşanmıştı (Lobina, Kishimoto & Petitjean, 2015). Ancak bu belediyeleştirmelerin hepsini müşterekler siyaseti içerisine almak elbette mümkün değil. Yine de suyun bir müşterek ve bir insan hakkı olduğu gibi güçlü kavramsal iddialar küresel ölçekte neoliberal uygulamalara karşı kazanım elde etmenin önünü açmış oldu.

İtalya’daki su hareketinin 2011 yılındaki referandum sırasında “Su olarak yazılır, demokrasi olarak okunur” sloganını öne çıkarması hareketin suyu müşterekleştirmeye çalıştığının bir göstergesiydi. Müşterekler siyaseti ekolojik varlıkların, kamusal alanların veya hizmetlerin birer müşterek olduğunu anlatırken, müşterekleştirme siyaseti tüm bunların ve hatta teker teker fabrikaların, işyerlerinin, mahallelerin yönetimine yurttaş katılımını öncelleyen bir siyaset yapma biçimi olmasının yanı sıra müşterekleştirilen şeyin piyasa ilişkileri dışında yönetilmesini içeriyor. İtalyan

Su Hareketleri Forumu geniş katılımcı ağıyla su varlıklarının suyu kullananlar tarafından müşterekleştirilerek yönetilmesi konusunda bir başlangıç adımı atmış oldu.

Su hareketinden çıkan müşterekler siyaseti İtalya’da birçok farklı mücadele tarafından da sahiplenildi. Hatta 2013 seçimlerine katılmak üzere Emek, Müşterekler ve Çevre İttifakı isimli bir siyasi hareket dahi oluşturmuşlardı. Bu hareket oldukça başarısız olmasına rağmen müşterekler adıyla seçimlere giren muhtemelen ilk girişim oldu. Katalonya’da da benzer şekilde 2015 yılındaki yerel seçimlere içerisinde Su Yaşamdır platformu dâhil birçok toplumsal hareketin ve siyasi partinin yer aldığı Müşterek Barselona platformu katıldı. İtalya’daki hareketten farklı olarak Müşterek Barselona büyük bir zafer kazanarak belediye seçimini kazandı.

Suyun müşterekleştirilmesi deneyimi olarak Cochabamba Su Savaşları

2000 yılında Bolivya’nın Cochabamba şehrinde yaşanan su isyanı, büyük bir su hareketinin başlangıcı oldu. Tarihe “Su Savaşları” olarak geçen olaylar dizisi aslında 1993 yılında Başkan Sanchez’in Bolivya genelinde başlattığı özelleştirme programının bir sonucuydu. Dünya Bankası’nın da desteklediği özelleştirme programının ilk etabı elektrik, telekomünikasyon, petrol ve doğalgaz şirketlerinin özelleştirilmesini içeriyordu. İkinci etabında da La Paz, Santa Cruz ve Cochabamba şehirlerinin su hizmetlerinin özelleştirilmesi yer alıyordu. Cochabamba son birkaç on yılda en fazla göç alan şehirlerden biriydi. 1950 yılında 80 bin olan nüfusu 1992 yılında 412 bine çıkmıştı. Bu nüfusun ancak %53’ü su şebekesine bağlıyken sadece %23’üne 24 saat düzenli olarak su verilebiliyordu (Marvin & Laurie, 1999). Nüfusun geri kalanı su ihtiyacını kuyulardan, su tankerlerinden ya da su komiteleri gibi kendi oluşturduğu çeşitli sivil toplum örgütlenmelerinden elde edebiliyordu (Assies, 2003). 1999 yılında Bolivya hükümeti, Aguas del Tunari isimli uluslararası bir konsorsiyum ile Cochabamba’nın Belediye İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri (SEMAPA) biriminin işlerini üstlenmesi için anlaştı. Bu sayede Cochabamba’nın su krizine çözüm bulunabileceği düşünülüyordu. Konsorsiyum kâr amaçlı bir su yönetimini devreye soktu ve su fiyatları %150’lere varan bir biçimde yükseldi. Yıllar içerisinde derinleşen su krizi sonrası yaşanan bu özelleştirme Cochabamba’da tepkiye yol açtı.

İlk itirazlar Su ve Hanehalkı Ekonomisini Savunma Komitesi, Mahalle Dernekleri Federasyonu ve Cochabamba Fabrika İşçileri Federasyonu (FDTFC) gibi oluşumlar üzerinden yükseldi. Bir araya gelen bu gruplar Suyu ve Yaşamı Savunma Koordinasyonu’nu (Coordinadora) kurdu. Coordinadora hem emek örgütlerinin hem mahalle örgütlerinin hem de örgütsüz bireylerin katılımına izin veren yapısıyla kent su yönetiminin müşterekleştirilmesi konusunda çok önemli bir adım oldu.

Mücadelenin başlamasında sendika (FDTFC) önemli bir rol oynadı. Su fiyatlarındaki artış üzerine, 2000 yılının Ocak ayında birçok kişi kent meydanındaki

sendika binasına giderek şikâyet etmeye başladı. Sendika, faturaları ödememeleri çağrısı yaptı. Kentin su yönetimini devralan Aguas del Tunari şirketi de faturalarını ödemeyenlerin sularını keseceğini duyurdu. Bunun üzerine sendika binasında toplanan Coordinadora üyeleri ve öfkeli insanlar 11 Ocak'ta genel grev ilan ettiler. Grev mahalle derneklerinin yollara barikatlar kurması ile isyana dönüştü. Coordinadora 13 Ocak'ta kent meydanında açık bir miting düzenlenmesi çağrısı yaptı. Miting sırasında göstericilerle polis arasında çatışma yaşanmakla birlikte hareket temsilcileri ve hükümet temsilcileri müzakere etmeye başladı. Müzakereler sonucu hareket önemli tavizler koparmayı başardı ve böylece Cochabamba Su Savaşları'nın ilk etabı sona erdi (Assies, 2003).

Su krizinin nihai olarak çözülememiş olması birkaç hafta içerisinde gerginliği yeniden arttırdı. Hareketin taleplerinin kabul edilmemesi sonucu öfkeli kalabalıklar Şubat ve Nisan ayları içerisinde tekrar sokaklara indi. Hükümet her defasında daha da sert müdahale etti. Nisan ayındaki genel greve bu kez suyun özelleştirilmesi kanununun tamamen kaldırılması talebiyle Bolivya Köylü İşçiler Konfederasyonu da katıldı. Ordu kentte sıkıyönetim ilan etti. Bir hafta boyunca süren isyan ve çatışmalar sırasında yüzlerce eylemci yaralandı ve gözaltına alındı. Bir kişi öldü. Sonunda hükümet geri adım attı ve Aguas del Tunari ile anlaşma feshedildi. Su hizmetini sağlama görevi tekrar belediyeye verildi. Suyu özelleştiren 2029 sayılı kanunda değişiklik yapılacağı duyuruldu (Assies, 2003).

Cochabamba Su Savaşları'nın çok önemli üç sonucu oldu. İlk olarak 15 yıldır uygulanan neoliberal politikardan biri, ilk kez toplumsal bir hareket ile durdurulmuş oldu. İkincisi, Bolivya'daki toplumsal mücadelelerin biçimini değiştirdi. Önceden toplumsal mücadelelerin başını sadece sendikalar çekerken, Cochabamba'da oluşan mahalle dernekleri ve içme suyu komiteleri hareketin öne çıkardığı platformlar oldular. Sendikalarla birlikte oluşturdukları Coordinadora ise yatay, ağ tipi bir örgütlenme modeli olarak ortaya çıkmış oldu. Aşağıdan oluşturulan bu platform hükümet tarafından tanınmak ve müzakere için muhatap alınmak zorunda kalındı (Assies, 2003). Dolayısıyla su krizinin özünde suyun yönetimine demokratik katılım meselesi olduğu da açıkça görülmüş oldu. Coordinadora'nın kent meydanında yaptığı kitlesel açık forumlar da bir doğrudan demokrasi örneği olarak toplumsal mücadeleler tarihindeki yerini aldı. Coordinadora etrafında oluşan bu yurttaş katılımı müşterekler siyasetinin önemli bir deneyimi olarak kayda geçmiş oldu. Kentin su yönetiminde Coordinadora birkaç yıl boyunca önemli bir rol oynadı. Üçüncü olarak genel grevin diğer şehirlere de yayılması, işçilerin su hakkını aşan talepleri de öne çıkarmasına ve böylece yeni bir toplumsal hareketin fitilinin ateşlenmesine neden oldu. Örneğin köylüler mazot ve ulaştırma masraflarının yüksekliğini protesto ederken, öğretmenler ücret artışını, başında Evo Morales'in olduğu koka üreticileri koka üretimi önündeki engellerin kaldırılmasını talep etti (De Angelis, 2017: 309). Bu hareketin zamanla genişleyerek radikal bir sol harekete dönüşmesi sonucu da 2005 yılında Morales devlet başkanı olarak seçildi.

Cochabamba'daki su mücadelesi merkezinde işçi sınıfının olduğu ama su hakkını sadece savunmak durumundan çıkarak, Coordinadora üzerinden su politikalarının

belirlenmesini de fiilen örgütleyen bir yapının kurulduğu bir deneyim olarak tarihe geçti. Cochabamba'da yaşanan suyu müşterekleştirme mücadelesi, hareketten gelen ve sosyalist olduğunu söyleyen Bolivya Başkanı Evo Morales hükümetinin uygulamalarına karşı hâlâ devam ediyor. Morales, 2008 yılında gerçekleşen anayasa değişikliği sonrası sorunların devlet eliyle çözülebileceğini düşünerek özerk yapılara karşı tavizsiz bir politika izliyor. Dolayısıyla Cochabamba'da ortaya çıkan su komiteleri ve Coordinadora gibi yapıların karar ve uygulama süreçlerine müdahalesine karşı çıkıyor. Haklı olarak hareket sözcüleri de bunu devlet eliyle yeni bir çitleme politikası olarak algılıyor (Dwinell&Olivera, 2017). Bu mücadele aynı zamanda müşterekler siyasetinin potansiyelleri ve sınırlılıkları üzerine daha derinlemesine tartışma imkânları da sunuyor.

Bu tartışmayı yapanların en önemlilerinden biri, müşterekler siyasetini antikapitalist mücadele açısından taşıdığı potansiyelleri ele alan Massimo De Angelis. De Angelis dışında müşterekler siyasetinin antikapitalist potansiyellerini tartışmaya açan başkaları da (bkz. Dwinell&Olivera, 2017) bu hareketin önemine vurgu yaparlarken genel grev ve işçi sınıfı hareketini bir ölçüde silikleştirerek anlatıyorlar. De Angelis kendi teorisine en uygun hareketlerden biri olarak gösterdiği Cochabamba deneyiminde, hareket ortaya çıkmadan önceki 30 yılda gelişen, halkın su ihtiyacını karşılamak için kendi kendine ortaya koyduğu tedarik yöntemlerine odaklanıyor (De Angelis, 2017: 305). Ancak Cochabamba'da Coordinadora'nın oluşabilmesindeki temel dinamik güç sendika ve genel grev iken, De Angelis iktidarın geri adım atmasına neden olan ve Coordinadora'nın var olmasını sağlayan bu temel dinamiği bir yan unsur olarak görme eğiliminde. İlginç bir şekilde Dwinell ve Olivera ise işçi sınıfından neredeyse hiç söz etmiyor ve halkın oluşturduğu su komitelerini öne çıkarıyor. Morales hükümetinin uygulamaları eleştirilirken meselenin devlet, çözümün ise özerk yönetim mekanizmaları olduğunu anlatıyorlar. Oysa su komiteleri ve Coordinadora'nın aslında bir sınıf örgütlenmesi olmakla birlikte üretim araçları temelinden yoksun olduğunu, bu nedenle meclis toplantılarında ortaya konan büyük toplumsal sorunlara yanıt verebilecek bir örgütlenmeye evrilemediğini atlamış oluyorlar. Bu yapılar işyerleri üzerinden değil mahallelerde yaşayan işçilerin katılımı üzerinden örgütleniyor ve sınırlılığı da burada. Bu nedenle su hizmetlerinin ulaşmadığı mahallelerde su komiteleri, halkın oluşturduğu fonlarla su borularının tamirini kendi üstleniyor ama bunu öne çıkaran yazarların verdiği önemin aksine bu durumun sürdürülemezliği ortada. Sorun sadece devletin su komiteleri gibi yapıları tanımaması değil belediye ve su hizmetlerinde çalışan işçilerin bu süreçlere katılmamış olmasında. Bu eksiklik ve zayıflık zamanla devletin etkin bir hizmet götürdüğü iddiası ile bu alana girmesi sonucunu doğuruyor.

Yerel yönetimlerde yaygınlaşan suyu müşterek olarak tanıma

Su hareketi etrafında yükselen mücadeleler hemen her yerde yerel mücadeleler olarak ortaya çıktı. Fakat sorunların büyüklüğü zamanla mücadele ölçeğini değiştirdi. 1999 Seattle sonrası ortaya çıkan küresel antikapitalist hareket ve Dünya Sosyal Forumu yerel mücadelelerin küresel mücadele ağının bir parçası olmasına olanak veriyordu. Ancak bu küresel hareket özellikle 2008 ekonomik krizi ile

birlikte hızlı bir düşüşe geçti. Yerel su hareketleri ve daha yakın bir zamanda müşterekler siyaseti yapmaya çalışan hareketler ulusal hükümetlerin kemer sıkma politikalarına karşı ulusal çapta alternatifler ortaya koyamamaları sonucu politik bir hedef olarak belediyeleri gözlerine kestirmeye başladılar. Belediyecilik akımı bu dönemin daha öncesine de gidiyor olmakla birlikte, müşterekler siyaseti açısından ekolojik yıkıma karşı ve merkezi yönetimlerin neoliberal kemer sıkma politikalarına karşı bir savunma hattı olarak, hatta Barselona örneğinde radikal bir sol alternatifin inşası olarak öne çıktı.

Bu dönemde, su meselesinde, müşterekler siyasetini belediyelere ve çeşitli yerel yönetimlere kabul ettirme amacı güden kampanyalardan bir tanesi Mavi Topluluklar (Blue Communities) oldu. Su hakkı, uzun yıllar verilen mücadelelerin ardından 2010 yılında Birleşmiş Milletler tarafından bir insan hakkı olarak tanınmıştı. Ancak hemen her BM kararı gibi bu kararın nasıl uygulamaya konacağı da belirsizdi. Kanada'da yaklaşık yirmi yıldır süren su varlıklarını izleme ve su hakkı kampanyaları 2008 krizinden sonra da su hakkı etrafında kemer sıkma politikalarına ve suyun ticarileştirilmesine karşı yaygın kampanyalar yapıyorlardı. Su hakkı aktivisti ve yazar Maude Barlow'un öncülüğünde bir araya gelen Mavi Gezegen Projesi (Blue Planet Project), Kanada Kamu Çalışanları Sendikası (the Canadian Union of Public Employees - CUPE) ve Kanadalılar Konseyi (Council of Canadians) 2010 yılında Mavi Topluluklar Projesi'ni (Blue Communities Project) oluşturdu. Mavi Topluluklar, yerel düzeyde BM'nin aldığı kararı uygulamaya koymaya çalışan bir girişim olarak ortaya çıkmış oldu.

Mavi Topluluklar, su varlıklarını sadece temiz tutmayı değil, onu korumayı da amaçlıyor ve bir müşterek olarak gördüğü suyun özelleştirilmesine ve ticarileştirilmesine karşı çıkıyor. Bütün canlılar için müşterek olan suyu bir insan hakkı olarak tanıyor. Mavi Topluluklar aşağıdaki üç maddede özetlenen bir su müşteregi çerçevesi oluşturdu. Su müşteregi çerçevesi suyu herkes tarafından paylaşılan ve herkesin sorumluluğu olan ortak bir varlık olarak tanımlıyor.

Su müşteregi çerçevesinin üç maddesi şunlar:

1. Su ve hıfzıssıhha hakkını bir insan hakkı olarak tanımak.
2. Belediye binalarında, tesislerinde ve etkinliklerinde ambalajlı su satışını yasaklamak.
3. Su ve kanalizasyon hizmetlerinin kamusal bir hizmet olarak verilmesi yönünde destek olmak. (Blue Community, 2016: 4)

Bugüne kadar Mavi Topluluklar'a Kanada'dan 20 şehrin yanı sıra İsviçre'den St. Gallen ve Bern; Fransa'dan Paris, ABD'den Northampton ve son olarak Yunanistan'dan Selanik ve Almanya'dan Berlin belediyeleri katıldılar.

Mavi Topluluklar başlangıçta belediyeleri içeren bir kampanya iken zamanla bu ilkeleri kabul eden çeşitli kurumları da bünyesine katmaya başladı. Bu kurumların

en başında yerli halklara ait özerk yönetimler ve üniversiteler geliyor. İsviçre'den St. Gallen ve Bern üniversitesi ve Dünya Kiliseler Konseyi gibi çeşitli dini oluşumlar da Mavi Topluluklar'a üye oldular örneğin.

Türkiye'de henüz Mavi Topluluk üyesi bir yerel yönetim veya üniversite bulunmuyor. Ancak Su Hakkı Kampanyası'nın öncülüğünde bu konuda çeşitli girişimler yaşandı. Bu girişimlerin en önemlisi 2017 yılı sonunda Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri ile başlatılan kampanya oldu. Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri üniversite yönetiminin su müşteri çerçevesini kabul ederek Mavi Topluluklar üyesi olmasını talep etmişlerdi. Kampanya oldukça ses getirmiş olsa da biraz da ülke gündeminin etkisiyle umduğu başarıyı elde edemedi.

Suyun müşterek olarak tanınmasını savunan bir başka belediyeler ağı da İspanya'da 2015 yerel seçimleri sonrasında kuruldu. Kamusal Su Ağı ismini alan bu belediyeler birliği, çoğunlukla sol belediyelerin su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı kamusal su hizmetlerini savunmak ve kamu-kamu işbirliğini öne çıkarmak için oluşturdukları bir platform. Bu ağ 2015'in Kasım ayında Madrid'te su meselesini konuşmak üzere Barselona, Madrid, Valensiya, Zaragoza, A Coruña, Santiago de Compostela gibi sol adayların kazandığı şehirlerin belediye başkanlarını da davet ederek Kamusal Su İçin Şehirler Konferansı düzenledi. Neoliberal piyasa çözümlerinin tüm dünyaya dayatıldığı bir dönemde bu konferansta ilan edilen Suyun Kamusal Yönetimine İlişkin Bildiri bir kilometre taşı olma potansiyeli taşıyor. Bir araya gelen aktivistler, sendikalar, STK'lar ve belediyeler suyu bir kez daha 'müşterek' ve su hakkını bir 'insan hakkı' olarak ele aldıklarını ilan ederek, suyun kamusal yönetiminde belediyelerin, yerel meclislerin ve diğer kamu örgütlerinin daha yakın bir ilişki kurması gerektiğinde uzlaştılar.

Sudan diğer alanlara kentlerin müşterekler siyaseti

2000'li yılların başında Su Hareketleri Forumu üzerinden İtalya'da müşterekler siyaseti, diğer toplumsal hareketlerle paralel bir şekilde yükselirken 2011 sonrasında toplumsal hareketler ve müşterekler siyaseti İspanya üzerinden önemli bir ivmelenme yaşadı.

2011'de meydanları işgal eden ve genel grevlerin yaşanmasına neden olan Öfkeliiler (Indignados) hareketi üzerinde yükselen yeni sol parti Podemos, 2015 genel seçimlerinde kemer sıkma karşıtı radikal bir sol program etrafında üçüncü büyük parti olmuştu. Podemos'un da destek verdiği ancak şehirlerde çok daha geniş birlikteliklerin sağlandığı platformlar, yine 2015 yılında gerçekleşen belediye seçimlerinde sol adaylar etrafında çok sayıda belediyeyi kazandılar. Bu yerel ittifaklar içerisinde su hakkı hareketlerinin yanı sıra birçok başka toplumsal hareket daha vardı. Bu yerel seçim platformları arasında müşterekler siyaseti açısından en önemli çıkışı Müşterek Barselona (Barcelona en Comu) gerçekleştirdi.

Barselona'da kurulan hareket aslında kendine isim olarak Guanyem Barcelona'yı (Guanyem/Ganemos 'Kazanalım' anlamına geliyor) seçmişti. Bu isim Podemos'a

(Yapabiliriz) benzer bir şekilde bir partiye değil bir harekete vurgu yapıyordu. Fakat çeşitli nedenlerle bu isimle seçimlere girememeleri üzerine Müşterek Barcelona (Barcelona en Comú- BeC) ismini kullanmaya başladılar. İsim konusundaki tartışmalarda 'demokratik devrim' gibi isimler de gündeme gelmiş olmakla birlikte müşterek kelimesi yeni bir tür kamusalılığı içermesi açısından en fazla desteği almış. Müşterekleri kurumsallaşmamış bir kamusal alan olarak görüyor hareket (Subirats, 2017).

Guanyem'den itibaren hareketin 4 temel başlangıç noktası var:

1. Şehrin kontrolünü geri almak: Turizm, sanayi vb. nedenlerle kentin kontrolünün şirketlerde olduğunu söylüyorlar.
2. Aciliyeti olan sosyal meselelere çözüm: Konut, su gibi on binlerce mağduru olan konularda acil çözümler.
3. Şehre dair alınan kararlara halkın katılımını sağlamak.
4. Siyasetin ahlaklaştırılması: Bu, yolsuzluklara ve kemer sıkma politikalarına karşı bir tepki. (Subirats, 2017)

Yerel seçimlerde hareketin Barcelona belediye başkan adayı olan Ada Colau seçimleri kazandı.¹ Müşterek Barcelona, müşterek bir iyi yaşamı yeniden tanımlamaya ve buna yönelik su, konut, ulaşım, maaş, kamusal alan politikaları geliştirmeye çalışıyor. Bunun önemi şurada, siyasetteki özel-devlet ikiliğini kırmak ve karar süreçlerinden bizzat uygulama süreçlerine kadar her alanda yurttaş katılımını sağlamak için devletten (yani belediye yöneticileri ve bürokrasisinden de) özerk bir alan yaratmaya çalışıyor. Bu alanı her yurttaşın katılabildiği bir müşterek alan olarak tahayyül ediyor.

Hareketin en ayırt edici özelliği geleneksel siyaset yapma yöntemlerine karşı, yani siyasi partiler ve sendikalar dışında, yeni bir politik katılım ve aktivizm önermesi. Kentlinin mahallesinden başlayarak kent sorunlarının belirlenmesine ve çözüm önerileri geliştirilmesine doğrudan katılabilmesinin araçlarını yaratıyor. Bu nedenle de hareketin partisi deniyor Müşterek Barcelona için (Zelinka, 2018).

Asamblearismo da denilen katılımcı mahalle forumları veya meclisleri Müşterek Barcelona'nın en alt birim örgütlenmesi. Hemen her konunun konuşulabildiği bu

---

¹ İspanyol modeli neoliberal konut edindirme sistemi 2008 krizinden birkaç yıl önce çökmüştü. Hemen her gün 160 kadar insan zorla evlerinden tahliye ediliyordu. İki yıl içerisinde yüzbinlerce genç, kadın ve göçmen evsiz kalmıştı. 2006 yılında bu konut krizi mağdurları Barcelona'da V de Vivienda'yı (Diktatörlük altında isyanı anlatan V for Vendetta filmine atfen hareket 'Konut için V' adını aldı) kurdu. 2009 yılında ise yine Barcelona'da Hipotekten Etkilenenler Platformu (Plataforma de Afectadospor la Hipoteca- PAH) kuruldu. Bu hareketin ülke çapında kurduğu mücadele ağlarının 15M çağrısında çok önemli bir rolü oldu. PAH'ın sözcüsü Ada Colau, Barcelona'daki Katalan Meydanı'nı boşaltmak için gerçekleştirilen polis baskınında sürüklenerek gözaltına alınmıştı. Colau 2015 yılında Barcelona Belediyesi Başkanı olarak seçildi. Daha fazla bilgi için bkz http://www.x-pressed.org/?xpd_article=pah-platform-for-the-mortgage-affected-si-se-puede

meclis toplantılarında eşit söz hakkına ve mümkün olduğunca kararların konsensüs ile alınmasına önem veriliyor. Belediyenin de kazanılması ile birlikte meclislerin mahalle planlarının ve kent planlarının hazırlanmasında aktif katkıları alınıyor. Şehirde 300 kadar mahalle meclisi bulunuyor (Zelinka, 2018).

Ada Colau'nun belediye başkanı seçilmesiyle birlikte ciddi bir yeniden belediyeleştirme süreci yaşanıyor. Su hizmetleri büyük oranda özel şirketlere devredilen Barselona'da BeC yönetimi su hizmetlerini kamulaştırıyor (Badia & Subirana, 2015). Hatta 2018'de bunu referanduma dâhi sundu. Cenaze işlemlerinden, kadın sığınma evlerine kadar birçok alanda yeniden belediyeleştirme gerçekleşiyor (Sobart, 2018). Bu belediyeleştirme basitçe hizmetlerin yeniden kamunun eline geçmesini değil müşterekleştirilmesini yani yönetimine yurttaş katılımının sağlanmasını da amaçlıyor.

Barselona'daki hareket tek bir şehir üzerinden küresel neoliberalizme karşı uzun süreli bir kazanım elde edemeyeceğinin farkında. Ancak solun uluslararası ölçekte yaşadığı başarısızlıklar (Latin Amerika'da sol iktidarların başarısızlıkları, Syriza'nın yarattığı hayal kırıklığı, Podemos'un seçimleri kazanamaması) kentler üzerinden küresel bir mücadele verilebileceği anlayışının kuvvet kazanmasına neden oldu. Müşterek Barselona bu nedenle sol belediyeleri küresel ölçekte birleştirmek için de çaba harcıyor.

Ada Colau belediye başkanı seçildiği gün yaptığı konuşmada Akdeniz çapında bir şehirler hareketi kurmaya çalışacaklarını söylemişti. Ardından, 2016 yılında Dünya Belediyeler Birliği Eşbaşkanlığı'na seçildi. 2017'nin Haziran ayında da Barselona'da Korkusuz Şehirler Konferansı düzenlendi. Uluslararası ölçekteki bu belediyecilik toplantısının çağrısında şöyle deniliyordu: "Korkunun ve güvensizliğin nefrete, eşitsizliklere, yabancı düşmanlığına ve otoriterliğe çevrilerek yükseldiği bir dünyada kentler insan haklarını, demokrasiyi ve müştereklerini savunmak için bir araya geliyor" (Su Hakkı, 2017). Toplantıya 5 kıtanın 68 ülkesinden 180 kentin belediye başkanları, çalışanları, barınma ve kent hakkı üzerine çalışan STK'lar ve çeşitli platformların temsilcileri katıldı. Korkusuz Şehirler 2018 yılında ise New York, Varşova gibi birçok şehirde uluslararası bölgesel toplantılar organize etti.

Bir su hakkı ve müşterekler siyaseti kuramcısı olan Prof. Dr. Juan Subirats, Müşterek Barselona'nın da en etkin isimleri arasında. Subirats tek bir şehir üzerinden ulusal ve küresel sorunların çözülmeyeceğinin farkında oldukları için uluslararası bir belediyeler hareketine önem verdiklerini ve bunun da ötesinde "Müşterek Bir Ülke" (Un pais en comu) girişimi üzerinden Müşterek Katalonya'yı kurmaya çalıştıklarını anlatıyor (Subirats, 2017). Bu, müşterekler siyasetini şehir ölçeğinden bir adım öteye taşıyarak ülke düzeyine yaymak anlamına geliyor ama bu konuda henüz Müşterek Barselona'daki gibi bir oluşum ve hareket yaratılabilmemiş değil.

Sonuç yerine

1990'lardan günümüze neoliberal saldırganlığa karşı müşterek olan varlıkların,

çoğunlukla da ekolojik varlıkların, savunulması şeklinde başlayan müşterekler siyaseti zaman içerisinde kentsel müştereklerin de savunulması ve savunulmasından da bir adım daha ileriye giderek kamusal mekânların müşterekleştirilmesi şeklinde gelişti. Son yıllarda kentin bizatihi kendisinin bir müşterek olarak görülmeye başlanması, bu çerçevede içerisinde birçok kolektif hak talebinin öne çıkmasına da imkân veriyor. Kamusal eğitim, temiz hava, denize erişim hakları gibi su hakkı da hayati önemdeki haklardan biri. Müşterekler siyaseti içerisinde hak temelli mücadeleye karşı olan eğilimler olduğunu da burada belirtmek gerekiyor (Mattei, 2012; Dwinell & Olivera, 2017). Bu yaklaşım nedense 'hak' kavramını liberal bir bireysel hak ve özgürlükler alanına indiriyor. Oysa 'hak' kapitalizmin tarihi boyunca en temelde sınıflar mücadelesinin alanı olagelmıştır; hafta sonu tatili hakkı, haftalık 48 saat çalışma hakkı, parasız eğitim ve sağlık hakkı vb. Hak kavramı kamu kaynaklarının kullanımına yönelik bir taleptir ancak bununla kalmak zorunda değildir. Somut bir hak talebi etrafında mobilizasyon politik ve örgütsel seferberliği sağlayabilir. Müşterekler siyaseti de benzer şekilde somut talepler etrafında kolektif haklar üzerinden yükselebilir. Su hakkı bu anlamda önemli bir mücadele alanıdır. Ancak burada kalmamak, suyun kullanım önceliklerini havza bazlı bir yönetim politikasıyla belirleyebilmek tam da suyu müşterekleştirme alanıdır. Su hakkı gibi talepler çeşitli kazanımları hukuki ve anayasal güvence altına alınması açısından önem taşır ancak her hak yine toplumsal güç ilişkileri sonucu tırpanlanabilir. Bugün Bolivya'da yaşanmakta olduğu gibi tersine çevrilebilir. Bunu kalıcı kılacak tek yol kapitalizmi aşma yönünde adım atmaya çalışan hareketlerin çok yönlü bir strateji izlemesidir. Müşterekleştirme pratiklerinden hak temelli mücadeleye, müştereklerin savunulmasından üretimin müşterekleştirilmesine birçok yöntem birlikte yürütülmek zorunda. Bunun için de müşterekler siyaseti içerisinde çokça ihmal edilen devrim, örgütler ve işçi sınıfının merkezi rolü gibi konuları da yeniden tartışmaya açmak durumundayız. Kolektif hakları öne çıkarmak hem hareketi farklı sınıfların birlikteliğinden oluşan bir müşterekler siyasetinden çıkarmak anlamında hem de kamuyu bürokrasi anlamıyla değil ama kamu kaynaklarının kullanılması konusunda yeniden çağırma anlamında önemli. Su, sağlık, eğitim gibi hizmetlerin toplum yararına, kaliteli ve ücretsiz bir şekilde verilebilmesi kapitalizm var olduğu müddetçe kamu kaynakları olmadan sürdürülemez. Örneğin Barcelona'nın Sants ilçesinde mahalle meclisinde etkin olan anarşist grupların çabasıyla kurulmaya çalışan bir okul, kamu kaynaklarını reddederek kendi öz kaynaklarıyla bu okulu açmaya çalışmıştı. Fakat maaşlarından vergi kesintileri yapılmaya devam edilen işçiler ve yoksullar için bu antikapitalist bir uygulama değil maddi bir yük anlamına geliyordu. Bu nedenle hareket içerisinde ciddi tartışmalar yaşanmıştı (Subirats, 2017). Cochabamba örneğinde de yoksullar, aslında devlet bu hizmeti vermediği için zoraki olarak su hizmetlerini kendi yöntemleriyle sağlamak zorunda kalmıştı. Can Irmak Özınanır'ın bu kitapta yer alan makalesinde vurguladığı gibi üretim alanının dışında süren mücadele içerisinde de kapsamadıkça kendini izole edecektir. Yüzbinlerce eğitim emekçisini kapsamak, binlerce su hizmeti çalışanını kapsamak basitçe kendi otonom uygulamalarına yönelen bir hareketle başarılamaz. Bu noktada kamu kaynaklarının kullanımı hem sınıf mücadelesinin bir alanıdır hem de devlet yönetiminden özerkleşmek, o alandaki emekçileri de kapsayarak verilebilecek bir müşterekler siyaseti ile mümkün olabilir ancak. Aksi takdirde yerel ölçekli direnişlerden öteye gitme

ihtimali oldukça düşük.

Su meselesinin özgünlüğü suyun diğer ekolojik varlıklara göre daha yerel sınırları olmasıdır. Bu nedenle yerel mücadeleler hızla öne çıkarak başarı elde edebiliyor. Öte yandan su hakkı talebinin en önemli muhatabının belediyeler olması da belediyeçilik anlayışının müşterekler siyaseti içerisinde yaygınlaştırılmasını kolaylaştırıyor. Oysa küresel bir sistem olan kapitalizme karşı alternatif oluşturma iddiası taşıyan otonomlar veya belediyeler Begüm Özden Fırat'ın da bu kitapta yer alan makalesinde belirttiği üzere zamanla toplumsal hareketlerden izole olarak bir tür korunaklı adacıklar haline gelebiliyor. Subirats'ın önerdiği radikal sol belediyelerin küresel ağı olarak bir tür Birleşmiş Şehirler ise son derece merkezileşmiş askeri ve hukuki aygıtlar olan devletler var olmaya devam ederken, ona paralel olarak yapabileceklerin sınırlılıklarını yine Barcelona örneğinde gösteriyor. Hatırlanacağı üzere Katalonya'da düzenlenen bağımsızlık referandumunda İspanya devletinin sert müdahalesine karşı en kitlesel direnişi Barcelona gerçekleştirebilmişti. Müşterek Barcelona hareketinin sahip olduğu meclisler, onbinlerce insanı mobilize ederek aşağıdan bir referandum yapılmasını mümkün kılmıştı. Ancak merkezi yönetim Katalonya Özerk Bölgesi Başbakanı'nı azletti, Katalonya'nın özerkliğini sınırlandırdı, başka illerden polis ve jandarmayı Barcelona'ya gönderdi. Müşterek Barcelona hareketi her ne kadar devleti görmezden gelerek kendi politikalarını inşa etmeye çalışsa da gerçeklik bütün sertliği ile referandumda karşılına dikilmiş oldu.

Müşterekler siyaseti devletçilik ve özel mülkiyet arasında sıkışan politik alandan çıkarak aşağıdan mücadeleyi ve antikapitalist bir alternatifi mümkün kılıyor. Su, diğer bütün ürünlerden ve hizmetlerden farklı olarak yaşamın kaynağı olması dolayısıyla bu mücadeleyi veren hareketlerin her zaman ana gündemleri içerisinde ilk sıralarda yer alıyor. İtiraz edilmesi mümkün olmayan bir meşruiyet gücü olması açısından da su hakkı artık verilen mücadelelerin sonucunda su şirketleri ve kapitalist devletler tarafından bile bir insan hakkı olarak tanınıyor. Ancak suyun nasıl yönetileceği, dolayısıyla su hakkının nasıl sağlanacağı, su müşteregi siyasetinin tam merkezinde yer alıyor. Suyun kullanım önceliklerinin belirlenmesi de kaçınılmaz olarak sınıf siyasetinin üzerinde yükseldiği bir alan olarak beliriyor.

Kaynaklar

Assies, W. (2003). "David versus Goliath in Cochabamba: Water Rights, Neoliberalism, and the Revival of Social Protest in Bolivia". *Latin American Perspectives*, 30(3), 14-36.

Badia, E., & Subirana, M. (2015). *Window of opportunity for public water in Catalonia*. Erişim: https://www.tni.org/files/article-downloads/water_remunicipalisation_in_catalonia_by_mui_and_eloeng-final.pdf

Blue Community. (2016). *Blue Communities Project Guide*.

Carrozza, C., & Fantini, E. (2016). "The Italian water movement and the politics of the commons". *Water Alternatives*, 9(1), 99-119.

De Angelis, M. (2017). *Omnia Sunt Communia: Principles for the Transition to Postcapitalism*. Londra: Zed Books Ltd.

Dwinell, A. & Olivera, M. (2017). "Su Bizim Ulan". Adaman, F., Akbulut, B. & Kocagöz, U. (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis Yayınları

Hardin, G. (1968). "The tragedy of the commons", *Science*, 162, 1243-48.

Lobina, E., Kishimoto, S., & Petitjean, O. (2015). *Geri Dönüş Yok: Küresel Bir Eğilim Olarak Suyun Yeniden Belediyelerin Yönetimine Geçmesi*. Çev. Arife Köse. Erişim: <https://www.suhakki.org/wp-content/uploads/2015/02/GeriDonusYok-SuyunYenidenBelediyelestirilmesi.pdf>

Marvin, S., & Laurie, N. (1999). "An Emerging Logic of Urban Water Management, Cochabamba, Bolivia". *Urban Studies*, 36(2), 341-357.

Mattei, U. (2012). "First Thoughts for a Phenomenology of the Commons". Bollier, D. ve Helfrich, S. (Der.) *The Wealth of the Commons: A World Beyond Market and State*. Amherst: Levellers Press.

Özbay, Ö. (2017). "Uluslararası Su Hakkı Mücadeleleri". İlhan, A., Erdoğan, E., Yüce, N. ve Özbay, Ö. (Haz.) *Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri*. İstanbul: Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği.

Sobart, L. (2018, Mayıs 25). *Reclaiming the city*. Erişim: <https://newint.org/taxonomy/term/14172>

Su Hakkı. (2017, Haziran 15). *Su Hakkı Kampanyası Barselona'daki Korkusuz Şehirler Toplantısı'ndaydı*. Erişim: <https://www.suhakki.org/2017/06/su-hakki-kampanyasi-barselonadaki-korkusuz-sehirler-toplantisindaydi/>

Subirats, J. (2017). *Catalunya en Comú: Building a country in common(s) – Interview with*

Joan Subirats. Erişim: <https://blog.p2pfoundation.net/catalunya-en-comu-building-a-country-in-commons-interview-with-joan-subirats/2017/12/21>

Zelinka, A. (2018). *Examining Barcelona en Comú's attempt to be a movement-party*. Erişim: <https://www.tni.org/en/publication/examining-barcelona-en-comus-attempt-to-be-a-movement-party>

Barselona'da Müşterekler Deneyi

Luke Stobart

2017 yılının Haziran ayında dört kıtadan gelen belediye başkanları, meclis üyeleri ve aktivistler yeni belediye politikaları üzerine ilk defa düzenlenen uluslararası zirveye katıldılar. Korkusuz Şehirler (Fearless Cities) adlı etkinliğin Barselona'da ve Barselona kent hükümetini (Belediye Yönetimi) yöneten hareketin aktivistlerinden oluşan bir platform olan Müşterek Barselona (Barcelona en Comu- BeC) tarafından düzenlenmesi tesadüf değil. Gerçekten de Müşterekler¹ (Commons), neoliberalizme ve sağcı popülizme alternatif arayanlar için bir referans noktası haline geldi. Bu durumun nedenleri hareketin kökenleri (Belediye Başkanı Ada Colau konut hareketi İpotekten Etkilenenler Platformu'nun (PAH) kamusal yüzüydü) ve platformun kurulmasından sadece birkaç ay sonra seçimleri kazanmış olmasıdır. Ayrıca platform, siyasetin daha katılımcı ve yenilikçi yollarla yapılabileceğini de göstermiş oldu.

Başkanlık kazanıldıktan sonra çok sayıda pratik değişiklik yapıldı. Aşırı yükselen faturaları ödeyemeyenlerin elektriklerini kesen şirketlere yanıt olarak, Belediye Yönetimi² kamuya ait (ve sürdürülebilir) bir enerji yönetimi şirketi oluşturdu. Kontrollden çıkan turizmin, kiralari çok sayıda kent sakininin ödeyemeyeceği kadar artırması sebebiyle Belediye Yönetimi bu güçlü sektörü denetim altına almaya karar verdi. Colau, diğer belediye

---

¹ Müşterekler burada Belediye Yönetimini kazanan Müşterek Barselona platformu anlamında kullanılmaktadır.

² Town Hall

başkanlarının muhafazakâr İspanyol hükümetini daha fazla mülteciyi kabul etmeye zorlamasını sağladı. Kamu ihaleleri artık, ‘sosyal ekonomiye’ ait olan, kooperatifler dahil daha iyi çalışma koşulları sunan veya daha fazla sayıda kadın ve engelli çalışanı istihdam eden firmaları destekliyor (Blanco, Salazar ve Bianchi, 2017). Belediyenin mevcut olanakları, öz-yönetimli sosyal ve kültürel projeler için çeşitli topluluklara tahsis ediliyor (Junqué ve Shea-Baird, 2018: 145). Kadınlara yönelik hizmetler belediyeleştirildi ve tüm diğer politikaların kadınlar üzerindeki spesifik etkileri de inceleniyor (Pérez, 2018: 36). Özellikle gelecekte, belediye meclisinde (belirli bir sayıda imza topladıktan sonra) yasa teklifleri sunabilmeleri için kent sakinleri ve diğer derneklere yönelik mekanizmalar geliştiriliyor. Bu tür mekanizmalar sayesinde Müşterek Barselona, neoliberalizmi farklı derecelerden otoriter biçimlerini tek seçenek olarak sunan mevcut politik sistemin dışında başka pratik alternatiflerin de söz konusu olduğunu gösteriyor.

Bu makale, bunun gibi olumlu değişikliklerin nasıl ortaya çıktığını ele almaktadır. Ancak aynı zamanda üç yıldır iktidarda olan Müşterek Barselona’nın sınırlılıklarını da dikkatle incelemektedir. Barselona’daki genel görüş –geniş bir toplumsal hareket yelpazesi adına sözcülerinin de dile getirdiği gibi– bugüne kadarki dönüşümlerin eşitsiz ve yavaş olduğu şeklindedir.³ Sonuç olarak, projeye olan ilgi (ve katılım) azalmıştır. Müşterekler deneyi üzerine yapılacak ciddi bir değerlendirme, bunun neden böyle olduğunu inceleyip açığa çıkarmalıdır ki burada yapılmaya çalışılan da aynen budur.

Bu yazı ilk olarak toplumsal hareketlerin projeyi nasıl mümkün kıldığını belirliyor. Daha sonra ise gelişimini etkileyen teorilere odaklanıyor. Ardından, Müşterek Barselona’nın nasıl organize olduğuna ve -konut ve turizm alanındaki önemli meselelere odaklanarak– uygulamalarını nasıl analiz ettiğine dair kısa bir tarihçe ve açıklama sunacağım. Son olarak da, hareketlerle ve kurumlarla mevcut ilişkilerinin nasıl karışık sonuçlara yol açtığını ve başka türden politik stratejilere ihtiyaç olup olmadığını sorgulayacağım.

Müşterek Barselona’yı oluşturan hareketler

Müşterek Barselona’nın (BeC) gelişiminde ve seçim başarısında iki hareket büyük rol oynamıştır: 2009 yılında Barselona’da kurulan PAH ve 2011 yılında İspanya genelinde protesto gösterileri ve büyük mitingler düzenleyerek meydanları işgal eden radikal-demokratik 15-M hareketi (Indignados/Öfkeliler Hareketi). Bu hareketlerin BeC için önemini, platformun önde gelen üyelerinden olan ve konu üzerine pek çok İngilizce makalesi bulunan Kate Shea-Baird’in bir yazısında belirttiğini görmekteyiz. Bu durumu, “Barcelona en Comúasında PAH’ın seçim sonucudur” diyerek “Öfkeliler (Indignados) kampları ile belediyeçilik platformlarının seçim kazandığı şehirlerin bir haritasını yaptığımızda bunların birebir örtüştüklerini görebilirsiniz” şeklinde dile getirmektedir (2018). Her iki hareket de düzenin (establishment) fikirlerine karşı, neo-Gramscicilerin tabiriyle ‘karşı hegemonyanın’ gelişmesinde oldukça önemli bir yere sahipti ve PAH,

³ Bu bulgu, BeC’in (Barcelona en Comú - Müşterek Barselona) göreve gelmesinden iki yıl sonra Müşterek Barselona sempatisanı bir araştırmacı gazetecilik sitesi tarafından yürütülen bir anketin sonuçlarında açıkça görülmektedir. Çok az bir kısmında, hareket sözcüleri tamamen olumlu değerlendirmeler bildirirken yine azınlık bir kesim tamamen olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur (Bellver, 2017).

bugünkü BeC'e onu meydana getiren pek çok aktivisti sağlamış oldu.

İpotekten Etkilenenler Platformu, -otuz kadarı Barselona bölgesinde olan- yüzlerce birime sahip bir taban hareketidir. Hareket, sivil itaatsizlik eylemleri ile binlerce kişinin evlerinden tahliye edilmesini engelledi ve banka ipoteklerini geri ödemeyenlerin ömür boyu borçlandırıldığı (evini kaybetmenin yanı sıra) istismarcı banka uygulamalarının azaltılmasını sağladı.⁴ PAH, konut reformu lehine bir milyon imza toplamayı başardığında Colau ve platform ünlü oldu. Colau, banka temsilcilerinin de katıldığı bir meclis toplantısında, bankacıları 'suçlu' olarak nitelendirdi. Bu yorumlarını geri çekmeyi reddettiğini gösteren videolar ve tweetler internette bir anda hit oldu (Durall ve Faus, 2016). Dönemin iktidarı olan muhafazakârlar, reform önerisinin görüşülmesini bile engellediler, milletvekillerine gönderilen ve reformu destekleyen bir milyon e-postayı göz ardı ettiler! Bu konu, halk ve hükümet arasındaki (yaşam boyu ödenen borçların ekonominin sağlığı için gerekli olduğunu savunan Sosyalist muhalefet (PSOE) de dahil) uçurumu çarpıcı bir şekilde gözler önüne serdi. Anketler, on kişiden dokuzunun PAH'ı desteklediğini gösterdi ki bu oran, PAH sokakta tartışmalı bir şekilde konut krizinden sorumlu milletvekillerini ve bankacıları sözlü olarak sıkıştırdığında bile çok az bir düşüş gösterdi (Colau ve Alemany, 2013). Sadece kendilerini düşünen ve yozlaşmış bir 'politik sınıf'ı karşısına alarak kamuoyunun saygısını kazanan Colau'nun adı, 2013'ten itibaren süratle aktivistlerin ve seçmen adaylarının arasında öne çıkmaya başladı.

Ne var ki, insanların bu sınıfa güçlü bir şekilde karşı çıkabilmeleri için ve PAH'ın bir kitle ağına dönüşebilmesi için 15-M hareketine ihtiyaç vardı. 15-M her beş kişiden birinin (yapılan anketlere göre) temas kurduğu gerçek bir tarihsel gelişme olduğu kadar radikal de bir hareketti. Sosyal ve başka konulardaki (çoğu krizle bağlantılı, diğerleri de daha uzun zamandan beri var olan yolsuzluk gibi konular) çeşitli şikâyetlerin dile getirildiği tartışmalarla, "onlar (politikacılar ve diğer temsilciler⁵) bizi temsil etmiyorlar" fikri daha da netleşti ki bu söylem, sonrasında 15-M hareketinin sloganı haline gelmişti. Pek çok katılımcı için bu fikir, temsili demokrasinin yerine doğrudan demokrasinin hayata geçirilmesi gerektiği anlamına geliyordu. Durumun hassasiyeti fark edilmiş olacak ki, radikal sol partiler de dahil olmak üzere tüm siyasi partilerin meydanlara çıkması yasaklandı. Ancak Katalan bir Müşterek Barselona liderinin yazdığı gibi, bazıları (radikal olmayanlar) ise 'bizi temsil etmiyorlar' dediğinde sanki mevcut temsilciler bizi temsil etmiyorlar şeklinde anlıyorlar (Domènech, 2014).

Muhtemeldir ki, bu hareketi oluşturan 'iki temel unsur', daha radikal ve daha ılımlı olanlar (Taibo-Arias, 2012), daha sonra, hem düzen partilerine karşı bir seçim alternatifini hem de katılımcı demokrasiyi vadeden bir belediyeçilik siyasetine kendilerini yakın hissettiler. 15-M bu tür bir proje hayata geçirilmeden önce, hareketlerin ana rakibi olan PSOE için kriz ortamı yaratarak buna uygun bir zemin

⁴ Bu işlem, banka tarafından "geri alınan" mülkiyetin, açık artırma yoluyla gerçek satış fiyatından daha düşük bir fiyata satılmasıyla gerçekleştirilir. Örneğin 30.000 avroluk evi 20.000 avroya başkasına satılan kişi aradaki 10.000 avroyu yine de ödemek zorunda kalır. 2008'den sonra bu durum, bir mağdurun ortalama olarak, bankaya, mortgage'ın (kredinin) verildiği evin gerçek fiyatının üçte biri kadar borçlu olduğu anlamına gelmekteydi. Aradaki fark ise, kazanılan ücretlerden otomatik olarak kesilmekteydi.

⁵ Büyük sendikaların liderleri

hazırladı. Meydan işgallerinden sonra o dönem iktidarda olan Sosyalistler (PSOE) seçmenlerin desteğini kaybetti. Bu durum, iki ana partinin oy oranlarının toplamda yüzde seksenden elliye düşmesine yol açtı.⁶

Çok sayıda sosyal bilimcinin de belirttiği gibi, kriz ve kemer sıkma dönemlerindeki 15-M gibi hareketler 'çoğunlukçu' bir politik yaklaşım geliştirmeleri dolayısıyla daha önceki hareketlerden (örneğin küresel adalet hareketi) farklıydılar. Bu, hareketlerin kapsayıcı söylemleriyle (Biz %99'uz referansıya), mutabakata dayanarak karar almalarıyla (Della Porta, Masullo ve Portos, 2015: 3) ve ticari sosyal medya aracılığıyla iletişim kurmalarıyla (örneğin Facebook ve Twitter; Gerbaudo, 2012), vatandaşların çoğunu bilinçli olarak sürece dahil etmeye çalıştıkları anlamına geliyordu. 15-M ve İşgal Et (Occupy) hareketleri, bilinçli bir şekilde kendilerini 'sağ' ve 'sol' karşıtlığından ziyade, 'yukarıdakilere' karşı 'aşağıdan' olarak şekillendirdi (Errejón, 2011). Aynı şekilde, PAH kendisini bir 'yurttaş' hareketi olarak tanımladı (evsiz kalanlar ağırlıklı olarak daha dar bir sosyal kesimden, yoksul işçi sınıfından olsa da⁷).

Nüfusun çoğunun sempati duyduğu 15-M⁸ hareketi nasıl tektonik bir kültürel değişime neden olduysa, PAH da aynı şekilde, yeni öfke hareketini (indignación) etkili bir şekilde yönlendirdi. Ancak PAH'ın elde etmiş olduğu bu başarılar ve eş zamanlı gelişen diğer 'yatay' hareketlerin kazanımları bile, o dönemde kaybedilen sosyal hakların yanında yetersiz kaldı. Kamu hizmetleri giderek zayıflarken toplam tahliye sayısı da yarım milyona ulaştı. Eylemciler arasında, adeta bir 'cam tavana' ulaştıkları ve 'direnişi sürdürmenin gittikçe daha da zor hale geldiği' algısı yaygınlaştı (Castro, 2018: 186). Aslında bu durum, hükümeti ve AB dahil olmak üzere onu destekleyen güçleri durdurabilecek kuvvetli bir grev hareketinin olmaması nedeniyle kaçınılmazdı.

2013'te, o zamana kadar tüm parti ve kurumlardan bağımsız-otonom olarak eylemlerini büyük bir gayretle sürdüren pek çok aktivist, 180 derecelik bir dönüş yaptı. Bugün artık, seçimlerde aday olma ve 'kurumların yönetimlerini ele geçirme'⁹ gibi konuları ele almanın yanı sıra, geçmişte görülen belediyeçilik anlayışı üzerinde çalışarak çeşitli (etkileyici) yazılar yazıyorlar (Observatorio Metropolitano, 2014). Örgütlenen ilk inisiyatiflerden biri de toplantılarda ve online oylamada çok sayıda yurttaşın katılımının sağlandığı Guanyem Barcelona ("Barselona'yı Kazanalım" - daha sonra adı "Barcelona en Comú" olarak değiştirildi) platformu oldu. Örgütün bu yapısı ve bilhassa da adı Meydan Hareketleri'nin çoğunlukçu ve demokratik doğasını yansıtıyordu.

Müşterekler hareketinin etkilendiği teoriler

Hareketler yeni politikaları oluştururken bir yandan da bireylerin ve mevcut örgütlerin fikirleri 'yeni politikalar' üzerinde önemli bir rol oynuyordu. Oldukça heteredoks bir proje olan Müşterek Barselona'nın (BeC) temelinde tek bir teori değil, geçmişte iz

⁶ Bu durum, yeni sol parti Podemos'un ciddi bir rakip olarak ortaya çıkmasından bile önce gerçekleşti.

⁷ Rodríguez-López, 2016.

⁸ https://elpais.com/politica/2012/05/19/actualidad/1337451774_232068.html

⁹ Ayrıca, bu durum belki de herhangi bir siyasal partinin bulunmadığı yerlerde örgütlenmek, bazı otonomcu aktivistler için hareketin sadece kendi çıkarları doğrultusunda ilerlemesini sağladığından önemliydi. Ancak değişimin hâlâ kısmen duyarlı bir politik sınıftan gelebileceği beklentisi - özellikle de kemer sıkma dönemlerinde -giderek azalıyordu.

bırakmış çeşitli politik fikirler var. Bunlardan biri, burada da göstereceğim gibi, hem özel feminist alanlarda hem de daha geniş alanlarda (işgal evleri veya radikal bağımsızlık yanlısı hareketler gibi) bir yaklaşım olarak benimsenerek 1990'lardan beri radikal toplumsal hareketlerin dikkate değer bir özelliği olan feminizmdir (García-Grenznér, 2018). Gerek kürtaj kısıtlamalarına karşı çıktığı için (2013-14) ve gerekse tarihi bir kadın grevini örgütlediği için (2018),¹⁰ diğer hareketlerin aksine feminizm yükselen bir hareket oldu.

Bununla birlikte, Müşterekler'in oluşmasını ve gelişimini en çok şekillendiren iki temel fikir ise 'yakınlık' ve 'müşterekler' oldu. BeC'e göre, "Belediye hükümetlerinin halka olan yakınlığı, değişimi sokaklardan kurumlara çevirebilmemiz için en iyi fırsatı sunuyor" (Müşterek Barcelona, 2016). Radikal belediyeciler, bunun halk tarafından yerelde' doğrudan karar alma süreçleri' oluşturulmasını (Observatorio Metropolitano, 2014: 143) ve 'temsili demokrasi mantığının' değiştirilmesini gerekli kıldığında ısrar ediyor (Castro, 2018: 187) -ki bu ABD'li liberteryen Murray Bookchin'in (Bookchin, D. 2018) de üzerinde durduğu bir düşüncüydü. Bazen bu fikir, şehri ayrıcalıklı bir mücadele ve dönüşüm alanı olarak görmekle bağlantılıdır. Marksist şehir kuramcısı Henri Lefebvre de bu görüşü savunur; çünkü şehir ister istemez insanların mülksüzleştirildiği, toplulukların bir araya geldiği, kentsel dönüşümün ve kültürel savaşların yaşandığı yegâne yerdir. Korkusuz Şehirler'e katılan Galiçya (Kuzeydoğu İspanya) belediyesi başkan yardımcısı, 'isyancı şehirlerden' oluşan bir 'adalar denizi', "demokrasinin en büyük umududur" şeklinde yazarak, şehre merkezi bir rol biçmişti. Ona göre, bunun sebebi "Geleneksel siyasal kurumların ulus devletlerle birlikte güçlerini kaybetmiş olmalarıdır" (Martínez, 2018: 23-25).

'Müşterek Barcelona' adı, yeni belediyecilik anlayışında bir başka önemli stratejik düşüncüyü de yansıtır: Müşterekler için mücadele. Platformun oluştuğu dönemde benimsenen bu kavram, son on yıl içerisinde daha da önem kazandı. Ancak, kavramın ne anlama gelmesi gerektiğine dair farklı yorumlar bulunmakta. Bu durum, BeC'in kilit entelektüellerinden biri olan Joan Subirats ve genç sosyolog Cesar Rendueles arasında geçen ilginç bir tartışmada da açıkça görülmekte. Zira her ikisi de kolektif mülkiyet ve 'kamu mallarının' işletilmesi arayışları doğrultusunda Müşterek Barcelona yaklaşımının, hem neoliberalizmi hem de devletçi 'sosyalizmi' reddettiğini ileri sürmüştür. Kavram adını, sanayi öncesi dönemde müşterek toprakların kooperatif çiftçiliğinden alır ki bu, insanlara kullanma hakkı verirken aynı zamanda dikkatli kullanma zorunluluğunu da beraberinde getirir. Rendueles için, müştereklerin oluşturulması, yalnızca yeniden talep edilen alanlar toplumdaki mevcut maddi çatışmalara (sınıf mücadelesine) yardımcı olduklarında anlam kazanır (ki bunu güçlü kooperatif ağları oluşturarak ve temel bir vatandaşlık geliri sunarak yapabilirler; Subirats ve Rendueles, 2016: 11-12). Bununla birlikte Subirats, ulus-devlet düzeyinde pek de cazibesi kalmayan siyasetin üstesinden gelebilecek olan 'müştereklere', "umut veren ve heyecan verici bir kavram" olarak vurgu yapar (ki o da tıpkı Martínez gibi, bugün ulus-devletin etkisizliğini ortaya koyar; Subirats ve Rendueles, 2016: 13). Ve özetle, savaş sonrası Avrupa sosyal-demokrasisine (daha az eşitsiz olduğu ve dolayısıyla "çatışmalardan kaçındığı" için; Subirats ve Rendueles, 2016: 42) atıfta

¹⁰ The Fundación de los Comunes (2018), mevcut mücadelelerdeki feminist hareketin merkezi rolünü büyüleyici bir şekilde analiz etmektedir.

bulunur. Bu yaklaşım, Shea Baird'in (2018) uyardığı gibi, sıklıkla karşılaşılan 'zorunlu' bir belediyecilik anlayışına örnek olarak görülebilir. Ancak bu durum, yerel bir taban üzerinden geleneksel sosyal demokrasiyi yeniden canlandırmanın sadece biraz daha ötesine geçebilir. Buna bağlı olarak, Rendueles belki de 'müşterekler' kavramının 'muğlak' ve aynı zamanda popüler oluşunun, farklı şekillerde yorumlanmasına yol açtığını ileri sürmekte haklı (Subirats ve Rendueles, 2016: 11). Müştereklere yönelik radikal ve sosyal demokrat yaklaşımlar, Müşterek Barselona projesinde önemli bir rol oynarlar.

Belediye Yönetimi'ni kazanmak

Diğer pek çok İspanyol belediyesinde olduğu gibi, Barselona'daki belediye platformunu oluşturma süreci de pek çok açıdan etkileyiciydi. Haziran 2014 ve Mayıs 2015 arasında binlerce şehir sakini demokratik bir uygulamaya katıldı. Platformun Barselona merkezindeki sunumunda, heyecan verici bir militan atmosfer vardı (Meydanları İşgal Et'in ardından şimdi de 'Belediye Yönetimleri'ni işgal et' sesleri yükseliyordu). Sahnede bulunanlar dahil çoğu konuşmacının, PAH veya şehir sakinlerinin yürütmüş olduğu çeşitli hareketlerde görev alan aktivistler olması çarpıcıydı. Toplanan 2.000 kişinin çoğunluğunu 15-M kuşağından insanlar oluştururken aralarında daha yaşlılar da bulunuyordu. Colau, üç ay içerisinde 30.000 imza toplanması durumunda (ki bu sayıya ulaşıldı), 2015 seçimlerinde Barselona'yı Kazanalım platformunun seçimlere katılabileceğini duyurdu. Başka platformlar ve bireyler de projeye katılmaları için teşvik edildiler.

Barselona'yı Kazanalım, kamuya açık olan etkinliklerinde 'politika yapmanın başka yolları da olduğunu kanıtlamak için' halkı da bu sürece dahil etmeyi hedefledi (Müşterek Barselona, 2016). Sadece Barselona'yı Kazanalım'ın temel fikirlerini sunmak için değil aynı zamanda yerel gerçekleri öğrenmek, şüpheleri tartışmak, katkıları toplamak ve de platformun kendi ifadesiyle "Clot, Sants ve Nou Barris gibi mahallelerde kazanmak için ne yapmak gerektiğini sormak" amacıyla geniş katılımı toplantılar düzenledi.¹¹ Sonrasında da her bir yerel bölge için 'yurttaşların talepleri' belirlendi.

Sonbaharda bir etik kurallar metni halka açık toplantılar örgütlenerek tartışıldı ve kabul edildi. Bu etik kurallar, hareket temsilcilerinin sınırlı ve geri alınabilir görevlerinin şartlarını içermekle birlikte gündemlerini, gelir kaynaklarını, mal varlıklarını ve gelir kaynaklarını halka açık hale getirmelerini zorunlu kılıyordu. Bununla birlikte, platformun kendisi de tüm gelir kaynaklarını ve harcamalarını halka duyuracaktı (Castro, 2018: 195; Müşterek Barselona, 2016). Ayrıca, bankalardan borç almadan kendisini finanse etme yoluna gidecekti (Müşterek Barselona, 2016). Çünkü bankalar, alınan kredi borçlarının geri ödemesini geleneksel partilerin politikalarını etkileyebilmek için kendi çıkarlarına kullanıyorlardı (Colau ve Alemany, 2013: 9). Yüzlerce gönüllü bir kampanya düzenleyerek kitlesel fonlama yoluyla 90 bin avro topladı ki bu tutar daha önce toplanan küçük bağışların iki katından fazlaydı (Junqué ve Shea-Baird, 2018: 65). Müşterek Barselona, bu önlemler ve uygulamalarıyla haklı bir şekilde gurur duyuyor.

¹¹ Kaynak: <https://barcelonaencomu.cat/es/como-hemos-llegado-hasta-aqui>

Müşterek Barcelona'nın seçim programını oluşturma süreci de oldukça ilham vericiydi. Program, 2014 ve 2015 yıllarındaki birkaç ay boyunca konulara göre ayrılan komisyonlarda teklifleri tartışmak ve uzman görüşlerini toplamak üzere toplantılar düzenlenerek geliştirildi. Online danışma hattı da kullanıldı. Nihayet, Şubat ayında program sunuldu. Platformun verilerine göre, programın oluşturulmasına 5000 kişi (yirmi mahalle grubu da dahil) katılmıştı. 2500 öneri¹² ileri sürüldü ve kırk tanesine öncelik verildi. Daha sonra (Nisan 2015'te) sunulan program, 'kolektif zekâ' ile oluşturulmuş detaylı ve bilgilendirici yapısıyla dikkat çekti (Müşterek Barcelona, 2015b).

Projenin daha tartışmalı bir yönü de diğer politik güçlerle giderek 'birleşmesi' idi. Bu güçlerle daha önceden müzakereler yapıp sonrasında da değerlendirildi (yapılan müzakerelerin içerikleri kamuoyuna duyuruldu, Müşterek Barcelona, 2016). Sonuç olarak, yurttaş hareketlerine ek olarak Avro-Komünist Katalonya Yeşiller Girişimi (ICV-Verds/ Iniciativa de Catalunya-Els Verds), Podemos ve daha küçük partilerin Barcelona birimleri de platforma dahil edildiler. Katalonya Yeşiller Girişimi'nin dahil edilmesi özellikle önemliydi çünkü şehirde ve Katalan yönetimlerinde küçük de olsa söz sahibiydiler. Aynı zamanda, daha fazla turist ve sermaye çekme odaklı 1992 Olimpiyatları için yapılan hazırlıklarda öngörülen şehir modelinin de bir parçasıydılar. Bununla birlikte, bir Yeşiller liderinin Katalan hükümetindeki bakanlığı sırasında bazı öğrencileri ve diğer grupları şiddetle bastırması onu nefret odağı haline getirmişti. Platform, Yeşiller'i dahil ederek başka bir ilginç belediye projesiyle anlaşmaya gidilmesinin önüne geçmiş oldu: Anti-kapitalist ve bağımsızlık yanlısı CUP (Candidatura d'Unitat Popular). Bu sırada, CUP'un Katalonya'daki tüm belediye meclislerinde toplam 101 meclis üyesi ve Katalan bölgesi genelinde ise yaklaşık 20.000 aktivisti vardı. Hâlihazırda belediyede koltuk sahibi olan Yeşiller, BeC'e ek fon (Barcelona'yı Kazanalım'ın finansman etiğinin kısmî bir istisnası) ve gelecekteki Müşterekler projelerinde Yeşiller'in etkisini artırmaya yardımcı olacak kurumsal deneyimleri sağlayacaktı.

Farklı örgütler arasında ortaya çıkan ittifak basitçe bir koalisyondan ibaret değildi. Gerçekten de 'birleşme' (confluencia) terimi, İspanyol devletinin her noktasında gerçekleşmekte olan yeni politik oluşum süreçlerinde kabul gören bir kavram oldu.¹³ Böyle bir tercih, öncelikle, nihai ittifak biçimlerinin 'yerleşik politik kimliklerin ötesine geçebilmesi' sebebiyle yapıldı (Rubio-Pueyo, 2017). Ancak ikinci ve daha önemlisi, yeni platformların çoğu seçim adaylarını ve koordinatörlerini seçerken açık ya da yarı açık oylama sistemleri kullandılar. Müşterek Barcelona, bir aday listesinin oylamaya sunulduğu¹⁴ görece kapalı bir sistem kullanıyordu ve bu (görünüşe göre) yeni platformdaki farklı taraflar ve örgütler arasındaki görüşmelerin sonucuydu.¹⁵ Yeni

¹² https://www.eldiario.es/catalunya/politica/Barcelona-Comu-presenta-ciudad-democratica_0_381462113.html

¹³ 'İspanyol devleti' söylemi genellikle solcular tarafından, özellikle Bask Bölgesi ve Katalonya olmak üzere, İspanya'yı tanımlamak için kullanılmaktadır. 'İspanya'yı' bir ulus devlet olarak ele almanın önüne geçtiği için tercih edilmektedir.

¹⁴ Sadece ilçelerden sorumlu olanlar ön seçimlerle belirlendi.

¹⁵ Bir video günlüğünde Colau, sol partileri ve BeC'deki hareketleri birleştirmeye yönelik müzakerelerin "büyük bir felaket" olduğundan şikâyet etti; zira ortak hedefler üzerinde işbirliği yapmak yerine, 'iktidardaki payları' için mücadele etmişlerdi (Durall ve Faus, 2016).

belediyeçiliğin bazı tasvirleri, Sosyalistlerin (Sosyalist Parti- PSOE) solundaki partileri dahil etme arzusunun '15-M kapsayıcılığının' bir göstergesi olduğunu iddia ediyor. Fakat 15-M, komünistler de dahil, bütün partilerin katılımını reddediyordu. Bu noktada yeni birleşmenin muhtemelen, en iyi şekliyle hareketin daha ılımlı kanadının görüşünü ifade ettiği düşünülebilir ya da sağa kaydığı söylenebilir.¹⁶ Müşterek Barselona bu doğrultuda daha da ileri giderek, yönetime geldikten bir yıl sonra, Sosyalistlerle geçici olarak yeni bir koalisyon kurup dört tane meclis üyesini Belediye Yönetimi'ne dahil etti.¹⁷

Seçimlerden beş ay önce ve Barselona'yı Kazanalım isminin bilinirliğine rağmen, sahte bir partinin bu ismi resmi olarak tescil ettirmesiyle platformun seçimlere katılması engellendi. Bu durum Ada Colau'nun yüzünün ve isminin, yeni Müşterek Barselona isminin yerine kampanyaya egemen olması sonucunu doğurdu. Şubat ayında BeC, istihdam sağlama, temel sosyal hakları teminat altına alma, kamu yararına aykırı özelleştirme ve projeleri gözden geçirme ve kurumların mali denetimi gibi başlıkları içeren 'acil durum planını' sundu (Müşterek Barselona, 2015a). "Ada Belediye Başkanlığı Yolunda" (Ada for Mayor) belgesinde de gösterildiği gibi, Ada Colau'nun donuk bakışlı işadamlarının önünde yaptığı konuşmasının yanı sıra kampanyanın programı çok konuşuldu (Durall & Faus, 2016). Yerel seçimlerin yapıldığı gün yani 24 Mayıs 2015, Barselona, Katalonya ve İspanya için tarihi bir gün oldu. Birkaç yeni platform daha büyükşehirleri kazandı. Müşterek Barselona, en yüksek oyu ve 11 koltuğu kazandı (CUP ile üç tane daha eklendi). Bu sonuç, toplam 41 koltuğun olduğu yerel meclisi, oldukça küçük bir azınlık hükümeti haline getirerek olası eylemlerini sınırlamış oldu, ancak sonuç yine de oldukça çarpıcıydı.

Müşterek Barselona (BeC) nasıl örgütleniyor?

Müşterek Barselona, siyasette nasıl ve ne kavramlarının eşit derecede önemli olduğunu vurgulayarak kendi örgütünün faaliyet gösterme şeklinin, görmek istedikleri toplum türünü yansıtmaya gerektiğini belirtiyor. Bu nedenle, platformun yaptıklarına geçmeden önce, BeC'in nasıl kurulduğuna ve kararların nasıl verildiğine ilişkin kısa bir açıklama ve değerlendirme yapmayı uygun görüyorum. Politik hedeflerinin siyaset yapma biçimini etkilediğini gösteren ilk çarpıcı yöntem, örgütün 'feminizasyonudur'. Çarpıcı bir şekilde BeC, Barselona'nın ilk kadın belediye başkanının da aralarında bulunduğu ve yüzde 60'ı kadın olan bir belediye ekibi oluşturdu. Ayrıca BeC koordinatörlerinin yüzde 50'sinin kadın olma zorunluluğu bulunmaktadır (Pérez, 2018: 34; Castro, 2018: 192). Örgütlenme süreçlerinde cinsiyet eşitsizliğine karşı çeşitli mekanizmalar uygulanır. Örneğin, toplantılar çocuk bakımıyla en uyumlu zamanlarda yapılır. Erkeklerin daha uzun konuşmalarını ve karar verme süreçlerine hâkim olmalarını engelleyebilmek için toplantı süreleri kısa tutulur. Ayrıca, kadınların toplantı sürelerinin en az yüzde 50'sine katılımını sağlamak için kadınlar ve erkekler arasında

¹⁶ Barselona'yı Kazanalım/BeC'nin kurucuları, genellikle 15-M'den daha eski kuşak aktivistleridir. Bazı Barselona'yı Kazanalım sözcüleri (Colau ve Subirats dahil), ICV-Verds ile yakın ilişkiler içinde bulunmaktaydılar.

¹⁷ Bu değişiklik muhtemelen politikaların meclisten daha kolay geçirilebilmesi için gerçekleştirilmişti fakat tahmin edildiği üzere, bu, politikaların yumuşatılması ve hatta terk edilmesi sonucunu doğurmuştur.

dönüşümlü katılım olması gerekir (Pérez, 2018: 34-35).

Müşterek Barcelona'nın izlediği metot ve kuruluş biçimi hakkında derlenmiş pek çok yazın olmasına rağmen, bunların tam olarak pratikte nasıl çalıştıklarını (iddialara uygun yaşayıp yaşamadıklarını) belirlemek her zaman kolay değildir. Organizasyonun bugünkü yapısı, seçimleri kazandıktan kısa bir süre sonra yapılan genel kurullarında resmiyet kazanmış olup kurumsal ve politik platform ayakları birbirlerinden ayrı tutulmaktadır. Bu durum, bir yandan platforma belediye grubundan daha fazla özerklik tanırken diğer yandan da seçilmiş temsilcilere çok daha fazla bağımsızlık veriyor! Kurumsal ayak, belediye grubu ve bölge başkanları etrafında düzenlenmiş olup bunlar zaman içinde tüm projede daha fazla ağırlık kazandılar ki bu da bazı gerilimlere ve eleştirilere yol açıyor.

'Hükümet dışında kalan' kısımda, 'koordinasyon ekibi' (coordinadora) normalde kilit organ durumunda. Coordinadora, dördü seçilmiş belediye grubu üyelerinden ve geri kalanları mahalle meclislerinden olmak üzere toplam kırk temsilciden oluşur ki bu durum şehir ve ilçeler arasında bir 'köprü' görevi görmesini sağlar. Buna ek olarak, koordinasyon ekibinde kararları uygulamaktan sorumlu sekiz üyeli bir yönetici ekibi de bulunur. Bazı gözlemciler, bu takımın platform içindeki asıl lider grup olduğuna inanıyor (ayrıca belediye ekibi ile yakın bağlantıları var). BeC'in kendisi de bu ekibin "örgütün politik stratejisini belirleme yetkisine"¹⁸ sahip olduğunu söylüyor ama aynı zamanda önceden seçilmiş 150 üyeden oluşan bir 'politik konsey' de aynı sorumluluğa sahip.¹⁹

Müşterek Barcelona'da geniş çaplı bir katılım var. Örneğin, her iki ya da üç ayda bir, organizasyon bünyesindeki 1500 kişinin 'aktif' olarak katılabileceği genel toplantılar düzenleniyor.²⁰ Halkın katılımı için online bir politik danışma mekanizması da bulunuyor. Ancak bazı şeylerin görüldüğü kadar yatay olmadığı da açık (Müşterek Barcelona, örgüt modelinde 'etkinlik' ile 'yataylık' kavramlarını birleştirdiğini iddia ediyor; Müşterek Barcelona, 2016). BeC'in kendi söylemlerinde de belirttiği üzere, en önemli politik tartışmalar, yalnızca insanların platformun çeşitli ayaklarına seçildiği yerlerde gerçekleşiyor.²¹ En başından beri, seçim listelerinde ve kilit organlarda oy kullanma süreçlerinde uygulanan sistem, nispi temsiliyeti ve çoğulluğu²² en düşük düzeyde teşvik eden bir 'aday listesi' şeklinde (Castro, 2018: 197).²³ Sonuç, kapalı kapılar ardında pazarlığı teşvik eden ve böylelikle tabanı güçsüzleştiren bir sistem oldu. Şunu da belirtmek gerekir ki, bazı radikal belediyeciler, BeC'in yeni belediyecilik projelerinin yukarıdan aşağı doğru örgütlenmenin en büyük örneği olduğunu söylüyor (Rodríguez-

---

¹⁸ <https://barcelonaencomu.cat/es/organigrama>

¹⁹ a.g.e.

²⁰ a.g.e.

²¹ Bu durumu, Ocak 2018'de katıldığım bir toplantıda kendi gözlerimle gördüm. Madrid'in Katalan özerkliğinin askıya alınmasının ve birkaç Katalan liderinin hapse atılmasının (bağımsızlık konusunda kitlesel bir referandum düzenledikleri gerekçesiyle) üzerinden sadece bir ay geçmesine rağmen, tartışılan tek siyasi konu gelecek yılki seçimlerdi!

²² Ancak, BeC liderleri çeşitli katılımcı hareketlerden ve partilerden üyeleri de aday listelerine dahil ettiler.

²³ Galiçya ve Madrid'de aday seçme süreçleri çok daha demokratik bir şekilde ele alınır (Rodríguez, López, 2016).

López, 2016). Öte yandan, Müşterek Barcelona yönetimi, siyasi sisteme kıyasla halk hareketlerinin gücünü görece arttıran çeşitli adımlar attı. Örneğin, politika değişikliklerini etkileyebilmek için sosyal hareketlerden ve kent sakinlerinden oluşan derneklerin “Genel Yasama İnisiyatifi” sunabilecekleri mekanizmalar geliştirdi.

Yönetimde karma sonuçlar

Göreve başladıktan bir yıl sonra, Müşterek Barcelona'nın Acil Eylem Planı'nda bulunan tedbirlerin yaklaşık yarısı (yönetime geldikleri ilk aylarda) başarıyla uygulandı (Corominas, Moreno, Riera ve Romero, 2016). Bu durum, makalenin başında belirtilen türde çok sayıda olumlu dönüşümün gerçekleştirildiği anlamına geliyor. Bununla birlikte, vad edilen pek çok merkezi önemde değişikliğin gerçekleşmediğini de görüyoruz. Göç konusunda çok sayıda karma sonuçla karşı karşıya kaldılar. Belediye Yönetimi, Colau'nun 'hapishaneden daha kötü' ve 'ırkçı' olarak tasvir ettiği bir mülteci merkezini kapattığı zaman, ırkçılık karşıtları buna destek verdiler (çünkü “Bu merkezde, insanlara kökenlerinden dolayı ayrımcılık yapıyordu”; Colau ve Stobart, 2018). Ancak, Belediye Yönetimi'nin bu alandaki yetkilerinin sınırlı olması nedeniyle, aslında bu eylem formalite (merkezin yerel bir işletme lisansının olmaması nedeniyle) icabı yapıldı ve tahmin edileceği üzere merkezi hükümet bahse konu merkezi yeniden açtı ki bu da merkezin kapatılmasını sadece sembolik bir hareket haline getirmiş oldu. Colau yönetiminin mültecilerle dayanışma hareketine verdiği destek yine de (mesele büyük bir haber konusu olmaktan çıktığı anlarda, bazı iltica yanlısı aktivistler yönetimin mücadeleye olan bağlılığından pek de hoşnut görünmese de²⁴) memnuniyetle karşılanıyor.

Ancak Belediye Yönetimi'nin mültecilerle birlikte gerçekleştirdiği bir dayanışma etkinliğinde, Afrikalı göçmenler ve destekçileri, Colau ve yardımcısının konuşmalarını keserek onları soru yağmuruna tuttular. Göçmenler, yerel yönetimin değişmesine rağmen hâlâ Barcelona Şehir Polisi (Guardia Urbana) ve diğer kolluk kuvvetleri tarafından taciz edilmeye ve aşağılanmaya devam eden, belgesiz sokak satıcıları konumundaydılar. Bu durum karşısında, aralarında ağırlıklı olarak Senegalli göçmenlerin bulunduğu bir grup, etkileyici bir Sokak Satıcıları Sendikası oluşturdu. Talepleri, güvenli alanlara sahip olmak ve göçmenliği yasal hale getirebilmek için Belediye Yönetimi'nin merkezi hükümete baskı yapmasıydı. Bugün, göçmenler üzerindeki polis baskısı hafiflemiş gibi gözüküyor. Öte yandan bu durum, bir sendika üyesinin öldürülmesiyle sonuçlanan polis kovalamacasına tepki olarak Mart ayında Madrid'de gerçekleşen isyana da bağlı olabilir (üstelik Madrid'de de Müşterekler tipi bir yönetim varken!). Saygın ve alternatif bir gazeteci olan Jesús Rodríguez, bana Belediye Yönetimi'nin, Colau'nun göreve gelmesini çeşitli protestolarla karşılayan Barcelona Şehir Polisi'ne sorumluluk vermek istemediğini söyledi (Rodríguez ve Stobart, 2018). Bunlar arasında istifa eden polis şefleri de vardı ve ayrılırken PAH'da yasaları çiğneyen Colau²⁵ hakkında şikâyetle bulundular. Rodríguez, BeC'in de aslında kendini baskı altında hissettiğini ekledi. Çünkü göçmen sokak satıcıları konusu

²⁴ Bu durum, ırkçılık karşıtı eylemcilerle yapmış olduğum görüşmelerde açıkça görülmüyordu ve göçmen hakları kampanyasında yer alan bir aktivist Crític anketindeki sonuçlar içinde de benzer bir durumun ortaya çıktığını belirtiyor. (Corominas, Moreno, Riera ve Romero, 2016).

²⁵ https://www.eldiario.es/catalunya/relacion-Guardia-Urbana-Colau-claves_0_401760803.html

medyanın, muhalif güçlerin ve pek çok yerel tüccarın birleştiği bir mesele (Rodríguez ve Stobart, 2018). Belediye Yönetimi, 15 göçmenin sokak satıcılığını bırakarak oturma izni için gerekli evraklarını toplama şanslarını artırmalarına yardımcı olacak bir iş kooperatifi kurmak istedi. Ancak bu teşebbüsü sendika tarafından yine göstermelik olduğu gerekçesiyle reddedildi. Sokak satıcılığı meselesi, genel olarak sosyal hareketlerin aktivistleri ile Belediye Yönetimi arasında ciddi bir gerilim yaratmaya devam ediyor.

Barınma ve turizm

Son yıllarda Barcelona'da kiralar radikal bir hızla arttı (örneğin 2014 ve 2016 arasında artış %17'ye ulaştı; Castro, 2018: 199) ve bazı mahallelerde kiracılar gelirlerinin yüzde altmışını kiraya harcar durumdadır. Bu, kira sözleşmelerinin süresini azaltan yasaların ve kiralık mülklere artan talep ile konut arzının azalması çelişkinin ortaya çıkardığı bir sonuç.²⁶ Kiralanan mülklerin arzında azalma oldu çünkü (Airbnb aracılığıyla) turistlere ev kiralamak yerel halk için önemli bir gelir kaynağı haline geldi. Geriye kalan bölge sakinleri için ise şehirde yaşamın maliyeti, kendi bütçelerini oldukça aşan bir hale geldi. Bu durum tepkilere yol açtı çünkü mahalleler, yerel halk için değil, turistlerin zevkine ve kesesine göre dönüştürülüyordu. Bu durum, hem yeni bir Kiracı Birliği'nin (Sindicato de inquilinos) hem de Sürdürülebilir Turizm için Mahalleler Meclisi'nin (Asamblea de Barrios por un Turismo Sostenible- ABTS) ortaya çıkmasına neden oldu.

PAH ve kent hareketleriyle yakın ilişki içerisinde olan Müşterek Barcelona'nın, turizm ve kira balonlarından oluşan bu 'çifte ve birbiriyle bağlantılı' sorunu çözeceği yönünde yüksek bir beklenti vardı (Castro, 2018: 198). Bu yönde önemli adımlar da atıldı. 2016 yılında Colau hükümeti Airbnb'yi, platformunda yer alan dairelerin yüzde 40'ına tekabül eden lisanssız dairelerin reklamını durdurmaya zorladı. Şirket 600 bin avro²⁷ para cezasına çarptırıldı. Dahası, Müşterek Barcelona turizm alanlarında yeni barlar, restoranlar ve diskolar açmak için lisans verme sürecini de askıya aldı (Blanco, Salazar ve Bianchi, 2017). 2017 yılında Belediye Yönetimi, turistik konaklama için büyüme karşıtı ve yeniden dağıtım politikasını içeren Turistik Konaklama için Özel Kentsel Gelişim Planı'nı (El Plan Especial Urbanístico de Alojamientos Turísticos-PEUAT) kabul etti (Ajuntament de Barcelona, 2017). Bu uygulamalar yetersiz kalsa da kent lobileri, medya ve büyük muhalefet partileri tarafından desteklenen yüzlerce itiraz başvurusu yapıldı. Ayrıca BeC, iktidarı Sosyalistlerle paylaşırken bu uygulamalar Sosyalistlerin de direnişiyle karşılaştı.²⁸ Önde gelen BeC üyeleri, bu tür girişimlerin ABTS'nin ve mahallelerde örgütlenen benzer muhalif hareketlerin aktif protestoları sayesinde daha kolay gerçekleştiğinin farkındalar (örneğin, ABTS, Belediye Yönetimi'nin

²⁶ Bu konuda etkin olan bir diğer faktör de, 2008 sonrası gerçekleşen ipotek ve tahliye dalgası nedeniyle hem bankaların hem de yurttaşların konut kredisi verme ve alma konusunda daha ihtiyatlı olmalarıydı (Bellver, 2018).

²⁷ <https://www.theguardian.com/technology/2017/jun/02/airbnb-faces-crackdown-on-illegal-apartment-rentals-in-barcelona>

²⁸ <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20171113/los-sectores-economicos-de-bcn-temen-una-fase-de-paralisis-por-la-soledad-de-colau-6421146> Sosyalistler'in (PSC) referandum sonrasında gerçekleşen kriz sırasında, Katalan özerk yönetiminin askıya almasını desteklemelerinin üzerine bu parti ile yapılmış olan anlaşma iptal edildi. Ancak, PSC ve BeC arasında farklı konularda üzerine hâlihazırda süregelen başka büyük anlaşmazlıklar da vardı.

gerçekleştirdiği değişikliğe karşı muhalefetin üstesinden gelinmesinde yardımcı oldu; Junqué ve Shea-Baird, 2018: 133-134).

Konut alanında da olumlu adımlar atıldı. Bugün arabulucu bir heyet, tahliyelerin duyurulduğu hemen hemen tüm davalara müdahale ediyor. Belediye Yönetimi, belediye müdahalelerinden sonra kiracıların evlerini koruyabilmeleri için bazı kurallar getirdi. Konut yatırımları, daha önce çok düşük olan seviyelerden dört kat fazlaya yükseldi (Müşterek Barselona, 2018). Belediye Yönetimi, Haziran ayında şirketlerin sahip olduğu toplam konutların %30'unu sosyal konutlara dönüştürmek için, onları yeni binalar inşa etmeye veya büyük çaplı restorasyon çalışmaları yapmaya mecbur bıraktı.²⁹

Çok sayıda konut ve kent aktivistinin Müşterek Barselona projesine dahil edilmesi, ilgili hareketleri gittikçe azaltarak tüketti. Fakat Barselona'da her iki hareket de daha sonra yeniden canlandı. Bunun kısmen de olsa nedeni, bir belediyeçilik aktivistinin de belirttiği gibi:

“Bugün geline noktasındaki paradoks, iki yıl sonra... Yönetimde toplumsal hareketlerden ortaya çıkan bir hükümet olmasına rağmen mevcut konut krizinin belki de her zamankinden daha kötü seviyede oluşudur” (Castro, 2018: 200).

Bütün arabuluculuk uygulamalarına rağmen, tahliyeler halen kitlesel ölçekte devam ediyor. Bu sayı geçen sene günde ortalama 10'du (Bellver, 2017).

Dahası mevcut hareketler, Belediye Yönetimi'nin kimi zaman gerçek bir değişim yönünde ilerleme kaydettiği noktasında hayal kırıklığı yaşadıklarını ifade ediyorlar. PAH, Colau yönetiminin bankalar konusunda yapmış olduğu açıklamayı kutlamıştı. Buna göre, evlerin boş kalması durumunda bankalar para cezasına çarptırılacak ve bilhassa, 'kötü bankalar' (Sareb³⁰) 400'den fazla boş haneyi teslim etmekle yükümlü tutulacaktı. Ancak PAH, daha sonra bu politikaların yavaş ve yetersiz uygulanmasıyla ilgili kamuoyuna şikâyetinde bulundu.³¹ Örneğin, 2017'de bir hareket sözcüsü, 2.000 dairenin boş kalmasına rağmen bankalara sadece dört ayrı ceza verildiğini açıklayarak bu durumu kınadı (Bellver, 2017).

Hareket liderleri, kamu konut stokunu genişletmek için büyük ölçekli kamu yatırımları da dahil olmak üzere, bugüne kadar tasarlanandan çok daha radikal değişikliklere ihtiyaç olduğunu ileri sürüyor (Bu, şu anda toplam konutların oldukça düşük bir oranı yani sadece yüzde 1'idir; Castro, 2018: 200). Ancak Katalonya ve İspanya'daki yeni belediye politikaları -daha sol eğilimli olanlar da dahil- kriz esnasında merkezi hükümet tarafından düzenlenmiş belediye bütçe açığı sınırlamalarına aykırı olacak harcamalarda büyük artışları ortadan kaldırmak eğiliminde.³² Madrid, yasaya açıkça meydan okuyan

²⁹ <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20180618/acuerdo-vivienda-social-barcelona-6884056>

³⁰ Sareb, ulusallaştırılan bankaların varlıklarını yönetmek için İspanyol hükümeti tarafından oluşturuldu.

³¹ <https://pahbarcelona.org/es/2015/12/01/carta-de-la-pah-a-ada-colau-alcaldessa-de-barcelona/>

³² Muhafazakâr Maliye Bakanı (Montoro), alınan bahse konu tedbiri, kemer sıkma ve bölgesel yeniden merkezileştirme stratejisinin ortak bir parçası olarak tanıttı.

tek büyük değişim odaklı Belediye Yönetimi oldu. Belediyenin finans sorumlusu oldukça yükseltilmiş olan bütçeyi kamuya duyurdu. Fakat maliye bakanının aylar süren baskısının ardından finanstan sorumlu meclis üyesi görevden alındı ve bütçe denetimi kabul edildi ki bu da belediye ekibi içinde büyük bir bölünmeye yol açtı.

Neden sınırlılıklar var?

Müşterek Barcelona temsilcileri, ilerleme konusundaki eleştirilere yanıt olarak, hareketin 'insanların beklentilerini yönetmeye' ihtiyacı olduğundan bahsettiler (bkz. Gala Pin in Bellver, 2017). Ama gerçek şu ki Colau ve yoldaşları değişimin bu kadar kolay olmayacağı konusunda uyarırken, bu beklentileri aslında kendileri yükselttiler. Yönetime geleli birkaç yıl olmasına rağmen, Acil Eylem Planı'ndan iş ve ekonomi alanlarında planlanan dönüşüm de dahil olmak üzere beklentiler henüz karşılanamadı. Önceki hükümetler verdikleri sözleri yerine getirmemişti, BeC ise bunu asla yapmayacağını söylemişti.

Müşterek Barcelona ilerlemede karşılaştığı sınırlamaları, kontrolünün dışında olan faktörlere bağlıyor. Ve evet, azınlıkta olan bir yönetim olmak ve politikaları kabul ettirebilmek için sosyo-liberal güçlerin (Sosyalistler ya da bağımsızlık yanlısı ERC-Katalonya Cumhuriyetçi Solu) de oylarına ihtiyaç duyuyor olmak, değişim sürecini oldukça zorlaştırıyor. Müşterek Barcelona, su hizmetlerinin yeniden belediyeleştirilmesi için bir 'multi-referandum' girişimi dahil birçok kez yasal ve ekonomik tehditlere maruz kaldı. Bu tür reaksiyonlar düşük yoğunluklu bir savaş olarak da görülebilir. Müşterek Barcelona herhangi bir olumlu değişiklik gerçekleştirdiğinde ise, kendisine karşı düşmanca bir tavır takınmış olan medyada yeterince yer bulamıyor.

Bununla birlikte, Müşterek Barcelona'nın benimsediği politik strateji de engellerin üstesinden gelmesini zorlaştırdı. BeC'in eleştirmenleri, Belediye Yönetimi'nin kendi popülerliğine (veya oylarına³³) gereğinden fazla takıntılı olduğunu ve dolayısıyla örneğin, oy vermeyen Afrikalı göçmenlerden ziyade oy kullanan tüccarların görüşüyle çok daha fazla ilgilendiğini savunuyorlar. Bu durum, diğer politik oluşumlarla olan ilişkilerinde de haddinden fazla pragmatizme yol açıyor. Bunların yanı sıra, aşağıdan siyaset yapma anlayışına hiçbir ilgi duymayan partilerle işbirliği yapmaları en sonunda Barcelona'nın kentsel çatışmalarında en büyük payı olan partiyle yönetimi paylaşmasına kadar vardı.

Kampanyalarında ve kaleme aldığı yazılarında (BeC'de etkili olan bir başka isim Adrià Alemany ile birlikte) Colau'nun, finansın politika ve toplum üzerindeki gücünü nasıl kullandığı konusunda aslında güçlü bir anlayışa sahip olduğu görülebiliyor (Colau ve Alemany, 2013). Nitekim bu durumun, Müşterekler hükümetine karşı ters bir etki oluşturabileceği konusunda da uyarıda bulunmuştu. Ancak, Müşterek Barcelona'nın, özgürlükçü araçların yönlendirilmesi hususunda hangi belediye kurumları ile uyumlu olacağı net değil (diğer bir deyişle, müşterekleri bunlar aracılığıyla uygulamak ne kadar da kolay olabilir ki). Mülteci sığınma merkezinin yeniden açılması gibi meseleler, yerel yönetimin, kendisinden daha yukarıda olan merkezi kurumlara kıyasla aslında ne

³³ Bu argüman, dönemin Badalona Belediye Başkan Yardımcısı tarafından bir röportajda ileri sürüldü (Téllez & Stobart, 2017).

kadar az yetki sahibi olduğunu gösteriyor. Belediyecilik taraftarlarının ulus devleti ne kadar zayıfladığı hakkında sürdürdükleri tüm iddialara rağmen, özellikle mali disiplin yoluyla, belediye özerkliğini geri almanın tek anahtarı yine merkezi hükümette bulunuyor. Bu durum, yeni Belediye Yönetimlerinin, muhafazakâr merkezi hükümetten daha başarılı bir şekilde 'hesapları dengelemekle' övüldüğü iç karartıcı bir duruma bile yol açtı (Fundación de los Comunes, 2018).³⁴

Yerel bir hareketin sahip olduğu sınırlılıkların farkında olunması Müşterek Barselona'nın, Barselona'da başarıya ulaşmış yöntemlere benzer politik yaklaşımlarla, öncelikle İspanya ve daha sonra Katalan bölgeleri düzeyinde müdahalelerde bulunmasına neden oldu. Fakat bu süreçte örgüt, yerel olarak gittikçe daha belirgin olan bir gerçeği göstermiş oldu: Demokrasi ve halka yakınlık anlayışına dayalı proje daha geleneksel bir sol reformizmin yolunu açmıştı. Adil olmak gerekirse Colau, Shea Baird ve önde gelen BeC üyeleri, genellikle Müşterekleri belediye alanının³⁵ ötesine taşımak konusunda pek ikna olmuş değillerdi. Fakat Korkusuz Şehirler projesi, temel müşterekler yaklaşımını terk etmeden, yerel sınırlılıkların üstesinden gelmek için çok iyi bir girişim olabilirdi.

Ayrıca, seçimlere ve parti politikalarına dahil olan Müşterek Barselona'nın kurumların ve parti politikalarının doğasını ne kadar anladığı konusunu da sorgulamak gerekiyor. Hareket temsilcilerinin etik kurallara tabii olmasının ardındaki mantık ve bu yönde sarf edilen muazzam çaba, "siyasi temsilcileri sıradan yurttaşlar karşısında dokunulmaz kılan ayrıcalıklara son vermek" idi (Müşterek Barselona, 2016). Colau ve Alemany, partilerin kampanyalarına fon sağlayabilmek için şirket bağışlarına ihtiyaçları olduğunu ve bu durumun partileri adeta birer 'tutsak' haline getirdiğini yazıyordu (Colau ve Alemany, 2013: 9). Her iki iddiada da bir doğruluk payı bulunmakla birlikte esas olarak kurumsal siyasetin başarısızlığından bahsetmek gerekiyor. Ancak, kapitalizmin boyunduruğundaki kurumların rolünün detaylı bir analizinin yapılacağı yer burası değil. Seçimle gelmeyen idarecilerin (polis şefleri, memurlar, vb.) ve merkezin işlevinin, (bireyler ve rakip kapitalistler arasında hakemlik yapılması gibi), aslında onları kapitalizmin ve sınıf sisteminin ayrılmaz bir parçası haline getirdiğini söylemek bu noktada yeterli olacaktır. Bu şu anlama geliyor, seçilmiş bir hükümet bunlardan birinden kopmaya çalıştığı takdirde, hem kurum dışından³⁶ hem de kurumun içinden baskıyla karşılaşır (Barselona polisi örneğinde gördüğümüz gibi).

Aslında, Müşterek Barselona kurumları geri almak sloganıyla ütöpik bir görüş ortaya koymuş oluyor. Bu durum, "Kurumlar ne zaman bizimdi ki?" sorusunu sormayı gerektirir. Subirats, kırk yıl süren aşırı sağ eğilimli bir diktatörlük ve bunu izleyen neoliberalizmi hızla benimsemiş Sosyalist hükümetler sayesinde, İspanya'da neredeyse hiç yaşanmamış bir altın çağdan (sosyal demokrasiden) bahsediyor. Oysa Kuzeybatı

³⁴ Görünüşe göre, Avrupa, Rajoy ve bakanlarının İspanya'da solu iktidara getirebilecek daha fazla sosyal ve politik huzursuzluktan kaçınmak için bunu yapmalarına izin verdi (bunlar tam da, Avrupa'nın Yunanistan'daki Syriza hükümetini bastırmaya ve izole etmeye çalıştığı bir dönemde yaşanıyordu).

³⁵ Örneğin, Müşterek Katalonya (Catalunya en Comú) projesinin Müşterek Barselona liderlerinin politik yazılarında nasıl görünmez olduğu dikkat çekicidir.

³⁶ Gramsci'nin 'bütüncül devlet' anlayışı (ya da sosyal rolü kapitalist devletlere ve devlet altına bağlı olan aktörler) içinde yer alan aktörler de dahil olmak üzere.

Avrupa'da bile, savaş sonrası dönemin yeniden bölüşüm ve refah devleti kapitalizmi deneylerini, bir kuraldan ziyade, (nadiren görülen uzun bir ekonomik genişleme dönemiyle beslenmiş), bir istisna olarak görmek daha doğru olur.

Demokratik devrim

Değişime karşı direnç son derece güçlü merkezlerden gelebilir: Merkezi hükümet, büyük çok uluslu şirketler ve belediye bürokrasileri, vb. Ancak dışarıdaki hareketler de değişim için baskı yaparsa, o zaman belediye kurumları bu dirence karşı koyabilir. Bunun bir örneğini sürdürülebilir turizm meclislerinin Müşterek Barselona'ya turistik konaklama düzenlemesi için yardımcı oldukları zaman görmüş olduk. Ancak hareketler bazen karmaşık biçimler alabiliyor ve siyasi liderler, ilerleme kadar gerilemeye de yol açabiliyorlar. Bu anlamda, Müşterek Barselona tarafından yapılan en büyük hatalardan biri Katalan bağımsızlık referandumu oldu. Sorun, hareketin referandumla ilgili protestolara katılan pek çok insanın da yaptığı gibi, bağımsızlık konusunda 'kararsız' bir tutum sergilemesi değildi (Shea-Baird, 2016). Bundan ziyade, ulusal bağımsızlık amacıyla gerçekleşen bir kitle hareketi, demokrasi yolunda daha geniş ve daha radikal bir mücadeleye dönüştüğünde, bu girişimin başarısı veya başarısızlığı, politik dönüşüme yönelik diğer tüm girişimleri de şekillendirir. Bu, geçen yılın sonbaharında olayların merkezinde bulunan Barselona'da yaşananları tam anlamıyla anlatıyor.

20 Eylül'de, Katalan hükümet binalarındaki polis baskınlarına ve tutuklamalarına tepki olarak büyük bir isyan kendiliğinden başladığında, çatışmanın ciddiyeti dünyada daha net bir şekilde görülmüş oldu (Stobart, 2017). Rajoy hükümeti, 'yasal' bir referanduma izin verme fikrine tamamen karşıydı ve dolayısıyla bağımsızlık üzerinde karar verme hakkını kullanmanın tek yolu (BeC'in de resmi olarak desteklediği bir hak) Katalan parlamentosu tarafından ilan edilen tek taraflı bir referandum oldu. Ancak mahalle meclisleri Katalonya'da sandık merkezlerini işgal etmek için örgütlenmiş olsalar da (ve polis tarafından kapatılmaları engellenseler de), Barselona hükümeti referandumu kabul etmeyi reddetti ya da belediye tesislerinin oylama için kullanılmasını engelledi. Referandum günü gerçekleşen (BeC'in desteklediği) halk seferberliği ve iki gün sonrasında kendiliğinden meydana gelen genel grev (Stobart, 2018b), Müşterek Barselona'nın savunduğu 'demokratik devrime' muhtemelen en yakın şeydi. Yine de Colau ve Müşterek Barselona 'iki tarafa da eşit mesafede' olmaya devam ettiler. Sonraki iki haftayı ise, yürütülen bastırma hareketinden İspanya hükümetini olduğu kadar Katalan hükümetini de sorumlu tutarak geçirdiler.

Bütün Barselona'yı temsil ettiğini ve şehrin bu konuda bölünmüş olduğunu söyleyen Colau, bu noktada referandumu bağlayıcı bir unsur olarak görmemeyi meşrulaştırdı. Mahallelerde güçlü bir seçim desteğine sahip olan BeC'in tavrı sayesinde çok sayıda Katalan, bağımsızlık karşıtı bir duruş sergiledi. Ama bu sorun da stratejik bir öneme sahipti. Colau, Rajoy döneminde başka bir referandum yapılmasının mümkün olmadığını biliyordu. Sonuç olarak, aslında kendisinin de her zaman savunduğu kendi kaderini tayin hakkını destekleyen kesimle birlikte hareket etmeyeceğini söylüyordu çünkü Colau böyle düşünmeyen bir topluluğu da temsil etmek zorundaydı. Bu durum, bana İngiliz Marksist Chris Harman'ın 1960'lardaki bir gözlemini anımsattı. Buna göre, sosyal demokrat partiler (oportünist bir biçimde) işçi sınıfının en ilerici bölümünün

fikirlerini savunmaktan geri durdular çünkü sınıfın daha az bilinçli bölümleri de dahil olmak üzere bütün işçi sınıfını temsil etmeye çalışıyorlardı (Harman, 1968-1969). Katalan krizi sırasında kararsız kalan Müşterek Barselona, kendisini bu süreçte mahallelerde yeni karşı-iktidar formları yaratan bir hareketten, özellikle de işçi sınıfından uzaklaştırdı (Stobart, 2018a).³⁷ Bunun gerçekçi bir müşterekler projesine nasıl katkıda bulunabileceğini kestirmek oldukça zor.

Bu yazı boyunca sunulan analizden ulaşacağım sonuç, kurumlara hiçbir şekilde müdahil olmamak gerektiği değildir. Ancak bu noktada önemli olan, bu tür bir müdahalenin özgürlükçü sonuçlar elde etmek için nasıl en iyi şekilde yapılması gerektiği sorusunu sormaktır. Her zaman 'kazanmayı' mı amaçlamalıyız? Ya da, kurumları, temsilcilerimizin içeride sadece 'mevcut hareketlerin Truva atları' olarak hareket edebilecekleri düşman bölgesi olarak mı görmeliyiz? Dışarıdaki daha önemli bir mücadelenin sözcüleri olarak mı görmeliyiz? İkinci strateji, Katalan parlamentosundaki ilk CUP milletvekillerine ait bir görüştür ve daha fazla önem verilmesi gerektiği inancındayım.

Aynı şekilde, Müşterek Barselona'dan da pek çok olumlu ders çıkarabileceğimize inanıyorum. Belediye Yönetimi'ne giden yolları, pek çok açıdan gerçekten etkileyiciydi. Elde ettiği başarı, daha iyi bir şehir ve dünya için mücadele edenleri büyük ölçüde umutlandırırken aynı oranda muhaliflerimizi de demoralize etti. Tüm sınırlılıklarına rağmen çok sayıda olumlu değişiklik kaydedildi. Müşterekler, birçok kez, geleneksel soldan daha iyi, daha demokratik ve daha eşitlikçi politik örgütlenme biçimlerinin var olduğunu gösterdi. Barselona Belediye Yönetimi'ndeki Müşterekler, bizim cephemizi karıştırmak için kurumları kullanan partilerin düzenlerini bozdu. Bu başarıları kutlamamak ancak bir sekterin tutumu olabilir.

---

³⁷ Mücadelenin (gerektiği gibi) sola doğru yönelmesini zorlaştırarak, muhtemelen geçen yıldan bu yana süregelen İspanyol milliyetçiliğindeki büyümeyi (kendi kaderini tayin etmeyi sadece milliyetçilerin ve elitlerin desteğiyle onların avantaj sağladığı bir duruma yol açarak) istemeden de olsa desteklemiş oldular.

Kaynaklar

Ajuntament de Barcelona. (2017, 6 Mart). *About the PEUAT*. Erişim: <http://ajuntament.barcelona.cat/pla-allotjaments-turistics/en/>

Barcelona en Comú. (2015a, 18 Şubat). *Emergency plan for the first months in government*. Erişim: https://barcelonaencomu.cat/sites/default/files/pla-xoc_eng.pdf

Barcelona en Comú. (2015b, 26 Nisan). *Programa electoral municipales 2015*. Erişim: https://barcelonaencomu.cat/sites/default/files/programaencomun_cast.pdf

Barcelona en Comú. (2016). *How to Win Back the City en Comú. Guide to building a citizen municipal platform*. Erişim: <https://barcelonaencomu.cat/sites/default/files/win-the-city-guide.pdf>

Barcelona en Comú. (2018, 10 Eylül). *Habitatge Més que Mai*. Erişim: <https://barcelonaencomu.cat/ca/post/habitatge-mes-que-mai>

Bellver, C. (2017, 22 Mayıs). “Què opinen els moviments socials de Barcelona dels dos primers anys de mandat d’Ada Colau”. *Crític*. Erişim: <http://www.elcritic.cat/actualitat/que-opinen-els-moviments-socials-de-barcelona-dels-dos-primers-anys-de-mandat-dada-colau-15474>

Bellver, C. (2018, 17 Ocak) “Busques pis? Causes i conseqüències del ‘boom’ del preu del lloguer”. *Crític*. Erişim: <http://www.elcritic.cat/reportatges/busques-pis-causes-i-consequencies-del-boom-del-preu-del-lloguer-20451>

Blanco, I., Salazar, Y., ve Bianchi, I. (2017, 15 Mart). “Transforming Barcelona’s Urban Model? Limits and potentials for radical change under a radical left government”. *Centre for Urban Research on Austerity*. Erişim: <https://www.urbantransformations.ox.ac.uk/blog/2017/transforming-barcelonas-urban-model-limits-and-potentials-for-radical-change-under-a-radical-left-governme nt/>

Bookchin, D. (2018). “What is municipalism?”. Junqué, M., ve Shea-Baird, K. (Ed.). *Ciudades Sin Miedo: Guía del movimiento municipalista global*. Barcelona: Icaria

Castro, M. (2018). “Barcelona en Comú: The municipalist movement to sieze the institutions”. Lang, M., König, C.D., ve Regelman, A.C. *Alternatives In a World of Crisis. Global Working Group Beyond Development*. Erişim: https://www.rosalux.eu/fileadmin/user_upload/Publications/2018/Alternatives-in-a-World-of-Crisis-Conclusions.pdf

Colau, A., ve Alemany, A. (2013). *Sí que es pot! Crònica d’una petita gran victòria*. Barcelona: Edicions Destino

Colau, A., ve Stobart, L. (2018, 14 Mart). *Interview for book currently being prepared*.

London: Verso.

Corominas, M., Moreno, F., Riera, M., ve Romero M. (2016, 24Mayıs). "Examen (crític) del Pla de xoc de Bcn en Comú". *Crític*. Erişim: <http://www.elcritic.cat/radiografies/barcelona-en-comu-avencos-socials-pero-encallats-amb-els-grans-lobbies-empresarials-9554>

Della-Porta, D., Masullo, ve Portos, M.. (2015). "Del 15M a Podemos: resistencia en tiempos de recesión. Entrevista con Donatella dell Porta." *Encrucijadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales*, 9.

Domènech-Sampere, X. (2014). "Dos lógicas de un movimiento. Una lectura del 15M y sus libros". *Hegemonías. Crisis, movimientos de resistencia y procesos políticos(2010-2013)*. Madrid: Ediciones Akal

Durall, V., ve Faus, P. (2016). Film: Ada for Mayor (Alcaldessa). Nanouk Films

Errejón, I. (2011). "El 15-M como discurso hegemónico". *Encrucijadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales*. No.2, pp.120-145.

Fundación de los Comunes (Ed.) (2018). *La crisis sigue. Elementos para un nuevo ciclo político*. Madrid: Traficantes de Sueños

García-Grenzner, J. (2018, 21 Nisan). "Mesa Redonda", Transformaciones Urbanas Radicales. Encuentro Entre el Sur y el Norte Global. La Lleiatal Santsenca, Barcelona.

Gerbaudo, P (2012, 12 Aralık). "Not fearing to be liked: the majoritarianism of contemporary protest culture". *Open democracy*. Erişim: <https://www.opendemocracy.net/paolo-gerbaudo/not-fearing-to-be-liked-majoritarianism-of-contemporary-protest-culture>

Harman, C. (1968-1969, winter). "Party and Class". Marxists' Internet Archive. Erişim: <https://www.marxists.org/archive/harman/1968/xx/partyclass.htm>

Junqué, M., ve Shea-Baird, K. (Ed.) (2018). *Ciudades Sin Miedo: Guía del movimiento municipalista global*. Barcelona: Icaria

Martínez, I. (2018). "La Trinchera de la Proximidad", in Junqué, M., ve Shea-Baird, K. (Ed.). *Ciudades Sin Miedo: Guía del movimiento municipalista global*. Barcelona: Icaria

Observatorio Metropolitano. (2014). *La apuesta municipalista: La democracia empieza por lo cercano*. Madrid: Traficantes de Sueños

Pérez, L. (2018). "Feminizar la política a través del Municipalismo", in Junqué, M., ve Shea-Baird, K. (Ed.). *Ciudades Sin Miedo: Guía del movimiento municipalista global*. Barcelona: Icaria

Rodríguez, J., ve Stobart, L. (2017, 29 Kasım). *Interview for book currently being prepared*. London: Verso

Rodríguez-López, E. (2016). *La política en el ocaso de la clase media: El ciclo 15M-Podemos*. Madrid: Traficantes de Sueños

Rubio-Pueyo, V. (2017). *Municipalism in Spain. From Barcelona to Madrid, and Beyond*. New York: Rosa Luxemburg Stiftung. Erişim: http://www.rosalux-nyc.org/wp-content/files_mf/rubiopueyo_eng.pdf

Shea-Baird, K. (2016, Spring). "The Disobedient City and the Stateless Nation". *ROAR Magazine*. Erişim: <https://roarmag.org/magazine/the-disobedient-city-and-the-stateless-nation/>

Shea-Baird, K. (2018, 11Mayıs) "What's it like for a social movement to take control of a city?". *The Ecologist*. Erişim: <https://theecologist.org/2018/may/11/whats-it-social-movement-take-control-city>

Stobart, L. (2017, 10 Ekim) "Catalonia: Past and Future". *Jacobin*. Erişim: <https://jacobinmag.com/2017/10/catalonia-independence-franco-spain-nationalism>

Stobart, L. (2018a, 14Mayıs). "The State vs People Power in Catalonia". *New Internationalist*. Erişim: <https://newint.org/features/web-exclusive/2018/05/14/committees-for-the-defence-of-the-republic>

Stobart, L. (2018b, 18Haziran). "Sánchez and the Catalan crisis". *Jacobin*. Erişim: <https://jacobinmag.com/2018/06/catalan-independence-pedro-sanchez-rajoy>

Stobart, L, Colau, A., ve Fachin, A.D. (2018, 26 Haziran). "The World Today With Tariq Ali – Spain: Changing of the Guard". *Telesur*. Erişim: <https://videosenglish.telesurtv.net/video/726848/the-world-today-726848/>

Subirats, J., ve Rendueles, C. (2016). *Los (bienes) communes. ¿Oportunidad o espejismo?* Barcelona: Icaria editorial

Taibo-Arias, C. (2012). "The Spanish Indignados: a movement with two souls." *European Urban and Regional Studies*. 20 (1), pp.155-158

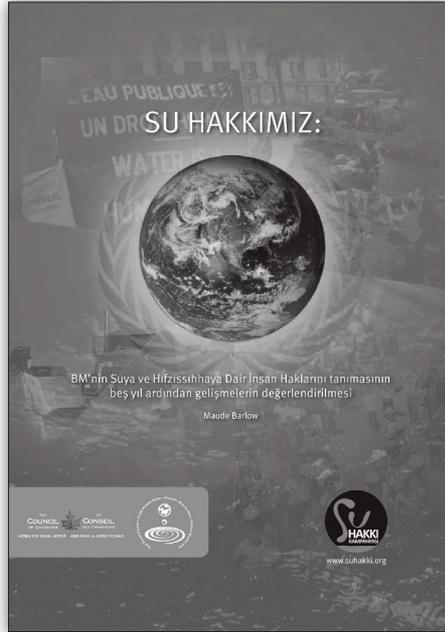
Téllez, J., ve Stobart, L. (2017, 29 Kasım). *Interview for book currently being prepared*. London: Verso.

Yayınlarımız

Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri

Dr. Akgün İlhan
Dr. Ayman Rabi
Efe Baysal
Ercan Ayboga
Maude Barlow
Prof. Dr. Murat Güneç
Dr. Özdeş Özbay
Doç. Dr. Pınar Uyan Semerci

İstanbul'un Su Krizi ve kolektif çözüm önerileri

Dr. Akgün İlhan,
Dursun Yıldız,
Fatma Zisan Tokağ,
Prof. Dr. Mehmet Levent Karnaz,
Prof. Dr. Murat Türkeş

Rapor

Suyumuzdan para kazanıyorlar!

İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'da su üzerinde
artan ekonomik baskılar
Ocak 2016

PSIRU

MULTINATIONALS
DESIGN/STUDIO

T
N
I

GERİ DÖNÜŞ YOK:

KÜRESEL BİR EĞİLİM OLARAK
SUYUN YENİDEN BELEDİYELERİN
YÖNETİMİNE GEÇMESİ

2014'te **180** vaka

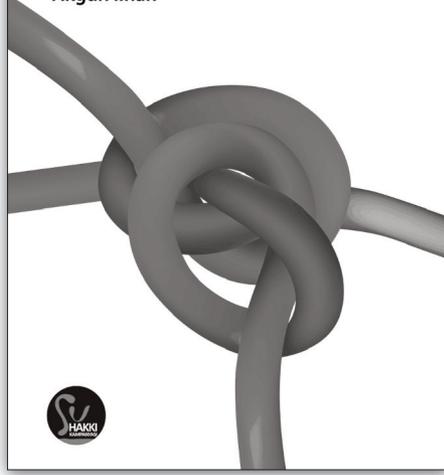
2000'de **3** vaka

“Su Kanunu Tasarısı” Eleştirisi ve Alternatif Su Kanunu Tasarısı

Yeni bir su politikasına doğru

Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler
Akgün İlhan

Türkiye'de Suyun Özelleştirilmesi ve Su Hakkı

Derleyenler
Nuran Yüce, Carolin Hasenpusch, Erkin Erdoğan

musterekler.sehak.org
www.suhakki.org

Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti

ISBN:
978-605-67704-1-8